

DELIKTOLOGY

Monograph
under the general editorship of
I. Kopotun, S. Petkov, P. Polián

VOLUME III

Kunovice, 2021

Recommended for publication:

by the Academic Council at Akademie HUSPOL

Reviewers:

Doc. PhDr. *Félix Černoch*, Csc.

Doctor of Law, professor *O. G. Kolb*

Deliktology: Monograph. Under the general editorship of I. Kopotun, S. Petkov, P. Polián. Kunovice: Akademie HUSPOL : 2021, V. 3. - 332 p.

Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І. М. Копотуна, С. В. Петкова, Р. Поліан. Кунівці: Академія ГУСПОЛ : 2021, Т. 3. - 332 с.

ISBN 978-80-907587-1-1

V různých zemích je řada otázek souvisejících s právní odpovědností za pochybení řešena odlišně. Stejný akt mohou v různých zemích posuzovat různé orgány v odlišném procesním pořadí. I jurisdikce spadá do různých vládních složek: výkonná nebo soudní. Provádění dokumentů, postupů atd. Se také liší.

Tato kolektivní monografie je věnována studiu otázek souvisejících s právní odpovědností za spáchání trestných činů. Studie je určena širokému okruhu čtenářů, kteří se zajímají o delikventní vědu - delikty: soudci, právníci, státní zástupci, právníci, studenti a kadeti právnických fakult.

Text jednotlivých částí monografie je uveden v autorském vydání.

Monografie „Deliktologie“ byla vydána za pomoci nevládní organizace „Evropský institut postgraduálního vzdělávání“ (Kyjev, Ukrajina).

ISBN 978-80-907587-1-1

© Akademie HUSPOL, 2021

© I. Kopotun, 2021

© S. Petkov, 2021

Authors:

I. KOPOTUN	Doctor of Law, Professor, Honoured Lawyer of Ukraine	Section I
N. KARMANOVA	Candidate of Political Science	
D. PASICHNYK		
Y. STRELTSOVA	Doctor of Law, Professor, Honoured Educator of Ukraine	Section II
Y. STRELTSOV	Doctor of Law, Doctor of Teol., Professor, Honoured Worker of Science and Technology of Ukraine	
A. SOTULA	Doctor of Law, Professor	
B. HOLOVKIN	Doctor of Law, Professor	Section III
A. KOLB	Doctor of Law, Professor, Honoured Lawyer of Ukraine	Section IV
A. PIROZHIK		
R. KOLB	Graduate student	
L. DUCHIMINSKA		
D. KUKHARCHUK		
O. SCHERBANYUK	Doctor of Law, Assistant Professor	Section V
L. OSTAFIICHUK	Candidate of Law, Assistant Professor	
N. YUZIKOVA	Doctor of Law, Professor	Section VI
Y. ZHURAVEL	Candidate of Law, Associate Professor	Section VII
O. KHOVPUN	Candidate of Law	Section VIII
G. MULIAR	Candidate in History, Associate Professor	

O. KOLOMOYETS	Candidate of law, Associate Professor	Section IX
S. KOLOMOYETS	Specialist of the highest category	
M. RUDYK	Candidate of Law	Section X
L. HUSAR	Candidate of Law, Associate Professor	Section XI
M. SAMBOR	Candidate of Law	Section XII
V. ANOKHIN	Senior Lecturer	Section XIII
A. POPLAVSKA	Graduate student	Section XIV

Колектив авторів:

І. М. КОПОТУН	доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	Розділ I
Н. І. КАРМАНОВА	кандидат політичних наук	
Д. С. ПАСІЧНИК		
Є. Д. СТРЕЛЬЦОВА	доктор юридичних наук, доцент Заслужений працівник освіти України	Розділ II
Є. Л. СТРЕЛЬЦОВ	доктор юридичних наук, доктор теології, професор, Заслужений діяч науки і техніки України	
О. С. СОТУЛА	доктор юридичних наук, професор	
Б. М. ГОЛОВКІН	доктор юридичних наук, професор	Розділ III
О. Г. КОЛЬ	доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України	Розділ IV
О. В. ПИРОЖИК Р. О. КОЛЬ Л. М. ДУЧИМІНСЬКА Д. С. КУХАРЧУК	аспірант	
О. В. ЩЕРБАНЮК	доктор юридичних наук, доцент	Розділ V
Л. А. ОСТАФІЙЧУК	кандидат юридичних наук, доцент	
Н. С. ЮЗІКОВА	доктор юридичних наук, доцент, професор	Розділ VI

Я. В. ЖУРАВЕЛЬ	кандидат юридичних наук, доцент	Розділ VII
О. С. ХОВПУН	кандидат юридичних наук	Розділ VIII
Г. В. МУЛЯР	кандидат історичних наук, доцент	
О. Д. КОЛОМОЄЦЬ	кандидат юридичних наук, доцент	Розділ IX
С. Д. КОЛОМОЄЦЬ	спеціаліст вищої категорії	
М. М. РУДИК	кандидат юридичних наук	Розділ X
Л. В. ГУСАР	кандидат юридичних наук, доцент	Розділ XI
М. А. САМБОР	кандидат юридичних наук	Розділ XII
В. О. АНОХІН	старший викладач	Розділ XIII
А. В. ПОПЛАВСЬКА	аспірант	Розділ XIV

Вступ

Делікт (від лат. delictum – правопорушення, провина, проступок) – протиправна поведінка, правопорушення, тобто незаконна дія, проступок або злочин, іншими словами вчинення дії, що суперечить закону і завдає шкоди суспільству, державі або особі. Таке правопорушення є підставою для притягнення правопорушника до юридичної відповідальності – відповідальності, передбаченої законом.

Деліктологія (теорія відповідальності, delictology) – наука про правопорушення (делікт), складова частина загальної теорії права (закарбовані в аксіомах практичні надбання). На відміну від кримінального права, адміністративного права та дисциплінарного права, які досліджують види правопорушень під власним кутом зору, деліктологія вивчає явище «правопорушення» в цілому. Дослідження правопорушення як соціально-правового явища та пов'язаних із ним правовідносин і є предметом деліктології.

У римському праві під деліктом (правопорушенням) малось на увазі заподіяння шкоди іншій особі, її сім'ї або майну, порушення правового припису або заборони. Наслідком учинення делікту була відповідальність, що наставляла за наявності таких умов: дієздатність правопорушника, вина, здійснення правопорушення.

Деліктні зобов'язання відомі ще як позадоговірні. Тобто, протиправні дії, які призводять до юридичних наслідків і які не пов'язані з порушенням договору (контракту). Особа, яка несе (здатна нести) вчиняти дії, що мають юридичні наслідки (правочини) – дієздатна особа. Особа, яка несе відповідальність за свої протиправні дії (правопорушення) – деліктоздатна особа. Того, хто заподіює шкоду, називають делінквентом. Того, кому шкоду заподіяно, – потерпілим. Деліктоздатна особа – особа, яка може нести відповідальність за протиправну поведінку, яка виражається у скоєнні проступків, або злочинів.

Всебічне дослідження проблемних питань деліктології – основа створення ефективного і справедливого законодавства.

доктор юридичних наук,
професор,
Заслужений юрист
України

доктор юридичних наук,
професор

Jednatel, statutární
zástupce Akademie
HUSPOL

I. М. Копотун

С. В. Петков

Mgr. Pavel Políán

Úvod

Tort (od lat. Delictum - trestný čin, provinění, pochybení) - protiprávní jednání, trestný čin, protiprávní jednání, protiprávní jednání nebo trestný čin, tj. Spáchání činu, který je v rozporu se zákonem a poškozuje společnost, stát nebo osobu. Takový čin je základem pro to, aby pachatel byl způsoben právní odpovědností - zákonem stanovenou odpovědností.

Deliktologie (teorie odpovědnosti, deliktologie) - věda o přestupku (deliktu), nedílná součást obecné teorie práva (fixovaná v axiómech dosažení praxe). Na rozdíl od trestního práva, správního práva a disciplinárního práva, které vyšetřují druhy trestných činů z vlastního pohledu, tortologie komplexně studuje fenomén „trestného činu“. Vyšetřování trestného činu jako socio-právního jevu a souvisejících právních vztahů je předmětem tortologie.

Podle římského práva se deliktem (přestupkem) rozumělo poškození jiné osoby, jeho rodiny nebo majetku, porušení právního řádu nebo zákazu. Důsledkem deliktu byla odpovědnost, která nastala, když byly splněny následující podmínky: způsobilost pachatele, vina, spáchání trestného činu.

Závazky z deliktu jsou také známé jako mimosmluvní. To znamená protiprávní jednání, které má právní důsledky, ale nesouvisí s porušením smlouvy (smlouvy). Osoba nesoucí (schopná vykonávat) k provádění úkonů, které mají právní důsledky (transakce), je způsobilá osoba. Osoba, která nese (je schopna nést) právní odpovědnost za své protiprávní činy (trestné činy), je mučitelná osoba. Ten, kdo škodí, se nazývá delikvent. Ten, komu byla škoda způsobena - obětí. Mučitelná osoba je osoba, která může být odpovědná za protiprávní jednání, které je vyjádřeno na základě pochybení nebo trestného činu.

Komplexní studie o otázkách deliktu je základem pro vytvoření účinné a spravedlivé legislativy.

Doktor práv, profesor,
Čtěný právník Ukrajiny

Doktor práv, profesor

Jednatel, statutární
zástupce Akademie
HUSPOL

I. N. Kopotun

S. V. Petkov

Mgr. Pavel Polián

Introduction

Tort (from lat. Delictum - offense, guilt, misconduct) - unlawful behavior, offense, unlawful act, misconduct or crime, that is, the commission of an act that is contrary to law and harms society, the state or a person. Such an act is the basis for bringing the offender to legal liability - liability provided by law.

Delictology (theory of responsibility, delictology) - the science of the offense (tort), an integral part of the general theory of law (fixed in the axioms of the achievement of practice). In contrast to criminal law, administrative law and disciplinary law, which investigate types of offenses from their own point of view, tortology studies the phenomenon of "offense" comprehensively. Investigation of an offense as a socio-legal phenomenon and related legal relations is the subject of tortology.

In Roman law, a tort (offense) was understood to mean harm to another person, his family or property, violation of a legal order or prohibition. The consequence of the tort was the responsibility that occurred when the following conditions were present: the capacity of the offender, guilt, the commission of an offense.

Tort obligations are also known as non-contractual. That is, unlawful actions that lead to legal consequences but not related to violation of the contract (contract). A person carrying (capable of carrying) to perform actions having legal consequences (transactions) is a competent person. A person bearing (capable of bearing) legal responsibility for his unlawful actions (offenses) is a tortable person. One who does harm is called delinquent. The one to whom the harm was done - to the victims. A tortable person is one who can be held responsible for unlawful behavior, which is expressed in the commission of misconduct, or crime.

A comprehensive study of tort issues is the basis for creating effective and fair legislation.

Doctor of Law, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine

Doktor práv, profesor

Jednatel, statutární
zástupce Akademie
HUSPOL

I. N. Kopotun

S. V. Petkov

Mgr. Pavel Polián

Введение

Деликт (от лат. Delictum – правонарушение, вина, проступок) – противоправное поведение, правонарушение, незаконное действие, проступок или преступление, то есть совершение действия, которое противоречит закону и наносит вред обществу, государству или лицу. Такое деяние является основанием для привлечения правонарушителя к юридической ответственности – ответственности, предусмотренной законом.

Деликтология (теория ответственности, delictology) – наука о правонарушении (деликте), составная часть общей теории права (зафиксированные в аксиомах достижения практики). В отличие от уголовного права, административного права и дисциплинарного права, которые исследуют виды правонарушений под собственным углом зрения, деликтология изучает явление «правонарушение» комплексно. Исследование правонарушения, как социально-правового явления и связанных с ним правоотношений - предмет деликтологии.

В римском праве под деликтом (правонарушением) понималось причинение вреда другому лицу, его семье или имуществу, нарушение правового предписания или запрета. Следствием совершения деликта была ответственность, которая наступала при наличии следующих условий: дееспособность правонарушителя, вина, совершение правонарушения.

Деликтные обязательства известны еще как внедоговорные. То есть, противоправные действия, которые приводят к юридическим последствиям но не связанные с нарушением договора (контракта). Лицо, несущее (способное нести) совершать действия, имеющие юридические последствия (сделки) – дееспособное лицо. Лицо, несущее (способное нести) юридическую ответственность за свои противоправные действия (правонарушения) – деликтоспособное лицо. Того, кто причиняет вред, называют делинквентом. Того, кому вред причинен – потерпевшим. Деликтоспособное лицо – тот кто может нести ответственность за противоправное поведение, которое выражается в совершении проступков, или преступлений.

Всестороннее исследование вопросов деликтологии - основа создания эффективного и справедливого законодательства.

доктор юридических
наук, профессор,
Заслуженный юрист
Украины

И. Н. Копотун

доктор юридических
наук, профессор

С. В. Петков

Jednatel, statutární
zástupce Akademie
HUSPOL

Mgr. Pavel Polián

РОЗДІЛ I Відповідність між звільненням від кримінальної відповідальності за корупційні злочини та основними принципами кримінального права

КОПОТУН Ігор Миколайович

доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка)

<https://orcid.org/0000-0002-2947-8599>

КАРМАНОВА Нінель Ігорівна

кандидат політичних наук

Викладач кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0002-8359-4566>

ПАСІЧНИК Дарина Сергіївна

радник голови правління

ПрАТ «Київ – Дніпровське міжгалузеве підприємство
промислового залізничного транспорту»

<https://orcid.org/0000-0001-9141-7888>

1.1. The general principles of criminal law

1.2. Concepts of the special principles of criminal law in domestic and foreign scholars

1.3. The comparative-legal characteristic of the exemption from criminal liability for corruption crimes in the Scandinavian countries

1.4. The comparative-legal characteristic of the exemption from criminal liability for corruption crimes in the European countries and the USA

Correspondence between exemption from criminal liability for corruption crimes and the basic principles of criminal law

Doctor of Law, Professor I. M. Kopotun

Honoured Lawyer of Ukraine,

Vice-rector for International Relations, Akademie HUSPOL (Czech Republic)

Candidate of political science N. I. Karmanova

Lecturer of the Department of Constitutional Law and Human Rights

D. S. Pasichnyk

Adviser to the Chairman of the Board PJSC "Kyiv - Dnipro intersectoral

industrial

railway transportation company"

Соответствие между увольнением от уголовной ответственности за коррупционные преступления и основными принципами уголовного права

*Доктор юридических наук, профессор И. Н. Копотун
Заслуженный юрист Украины,
проректор с международных связей Академии ГУСПОЛ
Кандидат политических наук Н. И. Карманова
Преподаватель кафедры конституционного права и прав человека
Национальной академии внутренних дел
Д. С. Пасечник
Советник председателя правления
ЧАО «Киев - Днепровское межотраслевое предприятие
промышленного железнодорожного транспорта»*

Ключові слова: особливі види звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини, КК України, критерії, показники, умови, теперішня “українська” корупція.

Keywords: special types of exemption from criminal liability for corruption crimes, the CC of Ukraine, criteria, indicators, conditions, the current “Ukrainian” corruption.

Ключевые слова: особые виды освобождения от уголовной ответственности за коррупционные преступления, УК Украины, критерии, показатели, условия, нынешняя «украинская» коррупция.

АНОТАЦІЯ

Актуальною проблемою сучасної України є дослідження нових, ефективних методів та шляхів боротьби з корупцією. За останні кілька років кількість змін у сфері боротьби з корупцією перевищила заходи, вжиті за останні десять років. Результати таких реформ можна відчутти за умови радикальних нововведень у запобіганні такій соціально небезпечній речі, як корупція. У той же час принципи кримінального права, які є основними для даної галузі та основними для держави загалом, повинні залишатися недоторканими. Принципи кримінального права визнають найзагальнішу основу кримінального права, встановлену законом або безпосередньо з нього, і яка впливає, і яка має пряму дію, безпосередню регулюючу функцію. Усі принципи кримінального права можна поділити на загальні та спеціальні. Виходячи з дозволеного обсягу роботи, в розділі дано більш детальний опис деяким із принципів, який визначається обраним предметом дослідження.

SUMMARY

An urgent problem for modern Ukraine is the research for new, effective methods and ways for combating corruption. During a past few years the number of changes in the field of fighting corruption has exceeded the measures taken over the past ten years. The results of such reforms can be felt under the condition of radical innovations in preventing such a socially dangerous thing as corruption. At the same time, the principles of criminal law, which are fundamental for the given branch and basic for the state in general, must remain inviolable. The principles of criminal law recognize the most general basis of criminal law,

established by law or directly from it, and which follow, and which have a direct action, a direct regulatory function.¹ All principles of criminal law can be divided into general and special. Based on the allowed scope of work, the section gives a more detailed description of some of the principles, which is determined by the chosen subject of study.

АННОТАЦІЯ

Актуальною проблемою для сучасної України є пошук нових ефективних методів і способів протидії корупції. За останні кілька років кількість змін у сфері боротьби з корупцією перевищило межі, прийняті за останні десять років. Результати таких реформ можна відчути при умові радикальних нововведень у запобігання такому суспільно небезпечному явищу, як корупція. При цьому принципи кримінального права, які є основоположними для даної галузі і основоположними для держави в цілому, повинні залишатися незмінними. Принципи кримінального права визнають найбільш загальні основи кримінального права, установлені законом або безпосередньо з нього, і які слідує за прямою регулюючою функцією і мають пряме дію. Усі принципи кримінального права можна розділити на загальні і спеціальні. Виходячи з дозволеного обсягу робіт, у розділі дано більш детальне описання деяких з принципів, який визначається вибраним предметом дослідження.

1.1. The general principles of criminal law

General principles are inherent not only in criminal law, but also in other branches of law. They are: rule of law, legality, equality of citizens before the law, inevitability of liability, principles of justice, humanism and democracy.

The principle of the law rule means that in the implementation of counteraction to corruption people, their rights and freedoms are recognized as the highest social values and determine the content and direction of anti-corruption activities the rule of law can't possess other means of combating corruption, except legal ones. In view of this, unacceptable are the means to fight corruption, which, although they may prove to be effective, but are contrary to the constitutional principles of the functioning of the state and society. That is, all anti-corruption measures should be based on the provisions of the Constitution and Laws of Ukraine. Accordingly, the exemption from criminal liability for corruption crimes has the right to exist and to be implemented only if the principle of the rule of law is first and foremost in conformity. This correspondence appears in the consolidation to national legislation of special types of exemption from criminal liability for corruption crimes. The specified norms of exemptions are directly in line with international standards, in particular the Council of Europe Convention on Criminal Liability for Corruption 1999, The UN Convention against Corruption 2003, the United Nations Convention against

---

¹ Bailov A. V., Vasyliiev A. A., Zhytnyi O. O. та in. Kryminalne pravo Ukrainy. (Osoblyva chastyna) : pidruchnyk / za zah. red. O. M. Lytvynova ; nauk. red. serii O. M. Bandurka. Kharkiv : KhNUVS, 2011. S. 25.

Transnational Organized Crime 2000, the Convention of the Organization for Economic Co-operation and Development on combating the bribery of officials of foreign states in conducting international business operations in 1997.¹

The principle of legality derives from the provisions of the Universal Declaration of Human Rights. “No one can be found guilty of committing a crime and can’t be punished other than by a court sentence and in accordance with the law”. At present, the special types of exemption from criminal liability for corruption crimes are enshrined in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine (articles 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2). They are the legal basis for the use of incentive measures.

The principle of equality of citizens before the law. The person who committed the crime is subject to criminal liability irrespective of sex, race, nationality, language, origin, property status and position, place of residence, religion or belief, membership of a public association or other circumstances. The equality of citizens before the law is ensured primarily by the recognition of the presence of a person’s act of the crime, provided by law, the only reason for bringing him to criminal responsibility in the national criminal law. Recognizing the crime as a legal guarantee of the principle of equality of citizens before the criminal law generates a number of requirements, which must comply with both legislative and law enforcement activities. The law describing the signs of a crime must: firstly, give such signs sufficiently completely; secondly, the description should be as clear as possible; thirdly, when describing the features of the crime, indicate only the objective and subjective features of the crime and relate to the circumstances that determine the individual characteristics of the persons who committed such an act.

These requirements are important for distinguishing criminal behaviour from non-criminal, immoral or other, which entails another, less severe legal liability. In addition, equality of requirements for the recognition of an act by a corrupt crime against any person must equally and simply determine the conditions for exemption from the investigated criminal liability. To a certain extent, this principle has been respected through the definition of one encouraging norm as universal for a number of

---

¹ Kryminalna konventsiiia Rady Yevropy pro borotbu z koruptsiieiu vid 27 sich. 1999 r., ratyfikovana iz zaiavoiu Zakonom № 252-V (252-16) vid 18.10.2006, VVR, 2006, № 50, st. 497 URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101

Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii vid 31 zhovt. 2003 r., ratyfikovanoi Zakonom № 251-V (251-16) vid 18.10.2006 r., VVR, 2006, № 50, st. 496 URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti (ukr/ros) : pryiniata rezoliutsiieiu 55/25 Heneralnoi Asamblei vid 15 lyst. 2000 r., ratyfikovana Zakonom № 1433-IV (1433-15) vid 04.02.2004 r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_789

Konventsiiia z borotby z pidkupom posadovykh osib inozemnykh derzhav u razi provedennia mizhnarodnykh dilovykh [...] Belhiia, Kanada, Koreia, Respublika [...] Konventsiiia, Komentar, Rekomendatsii [...] vid 21 lyst. 1997 r. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_154

other corruption crimes. In particular, these provisions were enshrined in Part 5 of Art. 354 of the CC of Ukraine and for articles 368-3, 368-4, 369, 369-2. Previously, a note with special conditions for exemption from criminal liability contained each article.

The principle of democracy is manifested in criminal law in such forms: participation of representatives of public associations and individuals in the imposition of a punishment, its execution and, in particular, in exemption from criminal liability (transfer to bail), exemption from punishment.

The realization of the criminal-law policy on combating corruption based on this principle of democracy is connected, in particular, with the provisions enshrined in the General Part of the CC of Ukraine regarding the exemption from criminal liability and the imposition of a punishment. Section IX of this Code in articles 45–48, 69, 74, 75, 79, 81, 82, and 86 of the CC of Ukraine establishes the procedure and grounds for exemption from criminal liability, in addition to corruption crimes.

Given these restrictions, which are included by the General Part of the CC of Ukraine on corruption crimes in matters of exemption from punishment and the imposition of a milder punishment, the most prominent principle of democracy is revealed in special incentive norms in the special part of the said Code.

The essence of another principle (humanism) is to recognize the value of a person (not only the person who committed the crime, but above all the victim). In particular, it is expressed in the fact that the punishment, which provides for a significant restriction of the legal status of the convicted person, pursues one goal – to protect the interests of other, law-abiding citizens, from criminal encroachments.

The humanism extends equally to the person who committed the crime, to the victim, the witness, etc. in the criminal law. At the same time, this question lets out of scientist's sight and all the attention is constructed on a humane attitude to the person who committed the crime. Consequently, the modern view on the principle of humanism in criminal law is to add some provisions to the last one, such as:

- ensuring human rights by criminal law;
- humanization of the criminal-law policy of the state;
- reduction of the number of persons subject to criminal liability (due to special types of exemption from criminal liability for corruption crimes, etc.);
- limitation of the measures applied to the person who committed the crime only by the minimum necessary and sufficient to achieve the objectives, their correction and prevention;
- development and introduction of alternative criminal sanctions against the person who committed the crime;
- the prohibition of modelling and the application of any measures of influence on the person who committed the crime in order to inflict physical or mental suffering.

The principle of inevitability of criminal liability lies in the fact that the person who committed the crime is punishable in criminal confiscation. Under the

latter one should understand the timely bringing the offender to liability, and the fact that before the criminal law no one should have privileges. Scientists, who studied the problem of the principle of inevitability of liability, rightly concluded that his further fate is closely linked with the institute of exemption from criminal liability. Those who insist on the appropriateness of direct consolidation of this principle in the text of the CC, try to prove that the institute of exemption from criminal liability does not contradict, but also fully corresponds to the concept of inevitability of responsibility.¹

1.2. Concepts of the special principles of criminal law in domestic and foreign scholars

So, we note that the domestic criminal law operates the principle of inevitability of liability, the essence of which is that the person who committed the crime must be brought to the criminal or other responsibility that is associated with the using criminal nature actions against such persons. However, the analysis of the norms of art. 51 of the CC of Ukraine, as well as the characteristics of special types of exemption from criminal liability, gives grounds for refusing from this principle and developing more flexible forms of exemption liability for the committed crime.

The principle of justice means that the criminal punishment or other criminal law measures applicable to the criminal must correspond to the degree of public danger of the crime, as well as the person of the criminal. The same principle, in particular, means that no one can be twice brought to criminal liability for the same criminal act.

Most authors of special studies emphasize the special importance of the principle of justice for criminal law as the most important principle of state and public life.²

You should be operated the principle of justice, explicitly and clearly understanding its structure, not substituting humanism, which should ensure criminal law's «image» fair in the eyes of citizens. Therefore, you should not put it above other criminal-law principles.

In determining the scope of crimes, that is, when carrying out criminalization (decriminalization) of socially dangerous acts, it is necessary, along with other requirements of criminalization (decriminalization), which are carefully elaborated by the science of criminal law, to take into account the requirements of social justice as an element of social consciousness. Ignoring this circumstance leads to the fact

---

¹ Onyshchuk O. O. Kontseptualni zasady zapobihannia ta protydii koruptsii v Ukraini. Advokat. 2010. № 9. S. 37.

² Kruhlykov L. L. Aktualnye voprosy otvetstvennosti za vziatochnychestvo v svete monohrafycheskykh yssledovanyi y yzmeneniy v zakonodatelstve poslednykh let URL: <http://defence-line.ru/useruploads/files/actual-quest.pdf>

that the criminal-law prohibition does not receive support and approval from the population; as a result, it is not adhered by citizens and employees of state bodies.

Another group of authors notes that the use of special types of exemption from criminal liability undermines the constitutional principle of presumption of innocence, since one can't exempt a person from criminal responsibility for a crime if he has not been found guilty of commission yet.¹

S. S. Yatsenko proposes, "in order to eliminate the conflicts between the provisions of the CC and the CPC, on the one hand, and the provisions of the Constitution of Ukraine (this refers to the principle of the rule of law enshrined therein – art. 8 and the principle of presumption of innocence – art. 62), on the second hand, to consider the question about possibility of taking into account the legislative experience of foreign countries, in particular, with regard to the possibility of refusing from the institute of exemption from criminal liability, expanding the scope of the institution of exemption from punishment, improving other means of criminal legal regulation on the committed crime, the existence of which is established by the court sentence".²

Y. V. Baulin, speaking of the violation of the principle of presumption of innocence, found out what lying is in this violation. He noted that at least nine components had to be attributed to the content of the above principle, and none of them can be violated when a person was exempted from criminal liability for the following reasons: 1) the person is not obliged to prove his innocence in the committed; 2) such a person only has the right to prove the existence of grounds for exemption from criminal liability and has the right to give evidence regarding this, the refusal of it does not justify her being convicted; 3) such person is not duty to prove his innocence and it is impossible to obtain evidence from such person through the use of violence, threats and other unlawful measures; 4) the charge can't be based on the evidence obtained illegally and on assumptions, too; 5) the admission of guilt by perpetrator cannot be served as a basis of the indictment, since the conviction do not result here at all; 6) all doubts concerning the proof of the guilty person continue to be construed in its favour; 7) the court does not decide the question about the proof of participation of the accused in committing a crime, because the court does not rule the sentence; 8) the fact of bringing a person to participate in a case as a suspect, accused, election of a preventive measure against her and further exemption her from criminal

---

¹ Laryn A. M. Prezumpciya nevinovnosti y prekrashchenye uholovnoho dela po nereabylyturyiushchym osnovaniyam. Sud y prymerenye zakona. Moskva : Yzd-vo Yn-ta hosudarstva y prava AN SSSR, 1982. S. 93.

Petrukhyn Y. L. Prezumpciya nevinovnosti – konstyutsyonnyi pryntsyyp sovetskoho uholovnoho protsessu. Sovetskoe hosudarstvo y pravo. 1978. № 12. S. 23.

² Yatsenko S. Chy vidpovidaie Konstytutsii Ukrainy instytut zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti. Pravo Ukrainy. 2011. № 9–10. S. 167.

liability shall not be considered as proof of her guilt or as a punishment; 9) after the exemption of a person from criminal liability, you cannot treat her to be guilty, as well as you cannot say about her to be a criminal in public, in mass media and in any official documents.¹

In the current CC of Ukraine, exemption from criminal liability actually exists as a waiver of criminal prosecution. In agreeing to this, let us draw attention to the fact that the exemption from criminal prosecution is the institute of criminal procedural law, which in material criminal law can manifest itself not only the institute of criminal procedural law, which in material criminal law can manifest itself not only in exemption from punishment, but also the exclusion of criminal liability and release from liability. In this case, the exemption from criminal liability can't have place after the conviction of a person, since from the moment of obtaining of legal force by a verdict the person is already a person who is subject to criminal liability. Consequently, person can no longer be freed from liability, and it can only be said about the possibility of exemption from punishment as an integral part of such liability.²

In addition, an exemption from criminal liability is not possible if the person who committed the crime denies this (for example, article 7, article 284 of the CPC of Ukraine). Thus, such a person has the right to object to the exemption from criminal liability, after which the case is obeyed in the general order and may well end with an acquittal.³

Therefore, by determining the ratio of special types of exemption from criminal liability for corruption crimes to such a general principle as a presumption of innocence, we conclude that the said exemption corresponds to this principle and does not violate it.

Let's consider the compliance of special types of exemption from criminal liability for crimes to the special principles of criminal law:

– the principle of the legislative definition of a crime (there is no crime not provided for by the Law) – one of the most important general principles of criminal law. It is defined in articles 1, 2, 3 and 11 of the CC of Ukraine. The implementation of this principle leaves no place for an analogy to the criminal law, which, by the way, is explicitly prohibited in part 4 of art. 3 of the CC of Ukraine. A person may be convicted only for an act committed by him that contains the crime, provided by the CC. The provisions of note art. 45 of the Criminal Code of Ukraine determine which particular crimes belong to corruption to date;

---

¹ Baulin Yu. V. Zvinnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti. Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy. 2013. № 1 (1). S. 197–198.

² Baulin Yu. V. Zvinnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti. Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy. 2013. № 1 (1). S. 198.

³ Right there.

– the principle of personal responsibility – criminal liability is possible only for their own actions (inaction). No one can be held accountable for a crime committed by another person. This principle follows directly from the contents of part 2 of art. 2 CC: “A person is considered to be innocent of committing a crime and can’t be subjected to criminal punishment until her guilt is proved in a lawful manner and established by a guilty verdict of a court”. The principle of personal responsibility applies to those who committed crimes. The organizer, the instigator, and the accomplice also bear criminal liability only for acts committed by them personally. However, due to the fact that the crime was committed in conjunction with the executor, personal actions committed by them of this kind are appraised not only on their own but also from the point of view of their contribution to joint criminal activity.

This principle is especially important for special types of exemption from criminal liability for corruption crimes, since personal responsibility is foresaw the personal liberation from it. That is, another person can’t exempt person from further criminal liability by reporting a crime committed by this person. First, it is important to comply with for the principle of personal responsibility is in cases where a corruption offense is committed in a group of accomplices. Of course, we can consider a situation in which each of the accomplices carried out parallel reporting of a corruption crime separately. In such circumstances, the special exemption applies to everyone;

– the principle of fault liability – criminal liability comes only in the presence of guilt, that is, only if the person refers to the crime and its consequences deliberately or carelessly (art. 23 of the CC of Ukraine).

The methodological basis of this principle is the provision on the recognized independence of human consciousness in the choice of goals and methods of its behaviour, the adoption and implementation of decisions. The concrete situation generates a volitional act not in itself, but only “refracting” through interests, views, habits, peculiarities of the psyche and other individual traits of the individual.¹ In this regard, in questions of the exemption from criminal liability for corruption crimes, the very subjective attitude of the person to her committed, will be decisive in determining how actively she contributes to the disclosure of a particular crime;

– the principle of subjective sanity most convincingly acts with the excess of the performer. The partners are not liable for the performer’s actions that were not covered by their intent;

– the principle of full responsibility – means the requirement to blame the person for everything committed by it, regardless of how much of the criminal-law

---

¹ Kruhlykov L. L. Aktualnye voprosy otvetstvennosti za vziatocnychestvo v svete monohrafycheskykh yssledovaniy y yzmeneniy v zakonodatelstve poslednykh let. URL : <http://defence-line.ru/useruploads/files/actual-quest.pdf>

norms it is provided for. Accordingly, exemption from criminal liability is possible subject to the principle of full exemption from it;

– the principle of the advantage of mitigating liability of circumstances. In the competition between aggravating and mitigating the mitigating circumstances, the preference is to mitigate the circumstances of the crime. The implementation of this principle in the area of combating both crime in general and corruption in particular is indicated in part 3 of art. 66 of the CC of Ukraine “Circumstances that mitigate the punishment”: “If any of the circumstances that mitigate the punishment is stipulated in the Article of the Special Part of this Code as a sign of a crime affecting its qualification, the court can’t once again take it into account when imposing the sentence as such, which softens it”;

– the principle of greater punishment of a group crime. Its compliance to the special exemption from criminal liability for corruption crimes has a manifestation of the obligation of the person who committed the act in the group, to expose other accomplices. At the same time, such disclosure deprives participants of the opportunity to be exempted from criminal liability;

– the principle of full compensation for damage caused by a crime is a partial implementation of the new concept of a criminal law – the concept of protection, the replacement of the punitive function of the criminal law with the function of protection, the function of restoration of violated rights and interests of the person. It is possible to agree with professor M. Korzhanskyi that the norm, which would be contained this principle, could have the following wording: “Irrespective of the measure and type of punishment imposed by the court, the person who caused damage by the crime to be harmed is obliged to compensate for the damage caused by this crime in full, as well as all expenses for the conduct of inquiry, investigation and court”¹.

This principle has not been taken into account in the norms that determine the special types of exemption from criminal liability for corruption crimes. That is, for a perpetrator there is no obligatory condition that would require compensating for the damage caused. Such omission is substantial and requires the appropriate amendments to the articles of the CC of Ukraine, which determine the procedure for the application of these special types of exemption, with the indisputable foresight of full compensation for the damage caused by the corruption crime;

– the principle of economies criminal repressions – is a practical definition of the optimal most appropriate level of economic and cultural development of society, the limits for separating the crime from non-criminal acts (actions, inaction), the abroad between criminalization and the decriminalization of crimes. Of course, a punishment imposed by a court should not leave the person a sense of non-punishment for a crime.

---

¹ Korzhanskyi M. Y. Pro pryntsyipy kryminalnoho prava Ukrainy. Pravo Ukrainy. 1995. № 11. S. 71.

РОЗДІЛ I Відповідність між звільненням від кримінальної відповідальності за корупційні злочини та основними принципами кримінального права

Thus, the essence of the principle of economies the criminal repression is to recognize the person, his rights and freedoms and legitimate interests as the highest social value for the state. This provision demands a criminal law to, firstly, not to punish the perpetrator by criminally-law sanctions, but to protect and restore the rights and interests of citizens who have been violated as a result of a crime, and, secondly, to apply measures of state coercion, to create in perpetrator's consciousness positive socially useful installations, including him in society as a full-fledged person, who respects and fulfils the normative prescriptions of this society to the perpetrator in the commission of a crime.

Analysing the general and special principles of criminal law, we can note that in the field of combating corruption, each of them, undoubtedly, has a manifestation. During the study, we didn't find direct contradictions between the special types of exemption from criminal liability for corruption crimes and the fundamental ideas of criminal law. However, the principles that are key in such a relationship with the specified incentive norms deserve special attention. Among these principles, we can distinguish the followings: the principle of the rule of law, the correspondence of which appears in the consolidation by national legislation of special types of exemption from criminal liability for corruption crimes, which also directly meets the international standards of proper Conventions.¹

The principle of legality according to which special types of exemption from criminal liability for corruption crimes are enshrined in the Special Part of the CC of Ukraine regarding such articles 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2. The principle of equality of citizens before the law manifests itself in equal and identical conditions in one incentive norm (part 5 of article 354 of the CC of Ukraine), which extends to a number of other corruption crimes (articles 368-3, 368-4, 369, 369-2 of the CC Ukraine). Taking into account the restrictions contained in the General Part of the Criminal Code of Ukraine on corruption crimes in matters of exemption from punishment and the imposition of a milder

---

¹ Kryminalna konventsiiia Rady Yevropy pro borotbu z koruptsiieiu vid 27 sich. 1999 r., ratyfikovana iz zaiavoiu Zakonom № 252-V (252-16) vid 18.10.2006, VVR, 2006, № 50, st. 497 URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101

Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii vid 31 zhovt. 2003 r., ratyfikovanoi Zakonom № 251-V (251-16) vid 18.10.2006 r., VVR, 2006, № 50, st. 496 URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti (ukr/ros) : pryiniata rezoliutsiieiu 55/25 Heneralnoi Asamblei vid 15 lyst. 2000 r., ratyfikovana Zakonom № 1433-IV (1433-15) vid 04.02.2004 r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_789

Konventsiiia z borotby z pidkupom posadovykh osib inozemnykh derzhav u razi provedennia mizhnarodnykh dilovykh [...] Belhiia, Kanada, Koreia, Respublika [...]; Konventsiiia, Komentar, Rekomendatsii [...] vid 21 lyst. 1997 r. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_154

punishment, the principle of democracy is most notably manifested in the special incentive norms of this code.

The modern view on the principle of humanism of criminal law consists in the inclusion of the following provisions:

- a) the ensuring human rights by the criminal law;
- b) the humanization of the criminal-law policy of the state, namely: reduction of the number of persons subject to criminal liability (due to special types of exemption from criminal liability for corruption crimes, etc.).

The principle of inevitability of criminal liability is closely linked to the institute of exemption from criminal liability, since the latter plays a precautionary role and contributes to the detection of traditionally latent corruption crimes. When the person who gives the unlawful benefit reports about it, is exempted from criminal liability, thus denouncing the official who wishes to receive (or received) such a benefit.

The principle of justice is manifested in the criminalization (decriminalization) of corrupt acts, taking into account the requirements of social justice as an element of public consciousness, in order for social approval of the position of the legislator was manifested in the further practical realization of norms, in particular, the in encouraged nature.

The principle of the legislative definition of the crime is respected in part, since from the legislative consolidation of corruption crimes in the note of art. 45 of the Criminal Code of Ukraine, the scientific circles are seriously criticizing this definition. Scientists note out that the notion of a corrupt crime is absent and there is only an enumeration of certain articles of the code, which some scientists reasonably consider it to be incomplete. Therefore, the use of special types of exemption from criminal liability for corruption offenses directly depends on such listing. Accordingly, the more complete the listing is, the range of special types of exemption is the wider.

The principle of personal responsibility is related to the influence of punishment on the perpetrator and may not always be negative. The principle of fault liability in matters of exemption from criminal liability for corruption crimes is manifested in the subjective attitude of the person to the committed and will continue to be crucial in determining the necessary condition for dismissal, as availability of active assistance to the crime disclosure.

The principle of the advantage of mitigating liability of the circumstances for corrupt crimes is limited by the conditions set forth in the Article of the Special Part of the CC of Ukraine.

The principle of full compensation for damage caused by a crime should be ensured regardless of the exemption of a person from liability for corruption crimes.

The principle of economies criminal repressions should ensure, in all circumstances, the absence of a person's feeling of non-punishment, especially when applied to her exemption from criminal liability.

It is crucial to consolidate the full compensation for the damage caused by a crime in a criminal law, which will avoid the feeling of non-punishment or even impunity in the guilty person.

1.3. The comparative-legal characteristic of the exemption from criminal liability for corruption crimes in the Scandinavian countries

Finland and Denmark divided among themselves the first place in the Index of corruption-relatedness in 2012, indicating a minimum level of corruption in the country, according to the authoritative data of the non-governmental organization “Transparency International”. In the fourth, sixth, seventh, and ninth places, respectively, were Sweden, Switzerland, Norway, and the Netherlands. These countries belong to the “Scandinavian” system of law.¹

Finland, as a member of the EU, is a party to all the main European Union legislation on combating organized crime and corruption. However, the implementation of European laws in the national legal system is carried out by this country fairly well. The main principle of this process is the organic combination of national legislation of Finland with the general European one with the least possible changes of first. For the Finnish legal system, laws aren't characterized by the use of the term “struggle” with the definition of a particular type of crime.² The Finnish legislator laid down the principles of prevention and caution in the commission of crimes in each normative-legal act, which determine the specific sphere of activity, and not the type of crime. According to the provisions of the Criminal Code of Finland, for the commission of actions that may qualify as “corruption”, there are of the sanctions from fines to imprisonment for up to four years depending on the degree of public danger of a crime.³

A genuine guarantee of protection of persons who assist the authorities in combating corruption is also facilitated for the low level of corruption in public authorities and the administration of Finland.⁴ Concerning the implementation of the requirements of the Convention against Corruption in 2003, the United

---

¹ Veibert S. Y. Uholovnaia polytyka skandinavskikh stran v oblasti protyvodeistviya korruptsiyi. *Deiatelnost orhanov hosudarstvennoi vlasty po protyvodeistviyu orhanyzovannoi prestupnosti* : materyaly V Mezhdunar. nauch.-prakt. ynternet konf., Ekaterynburh, 26 marta – 3 apr. 2013 h., Ekaterynburh : Ural. yn-t, fylal RANKhyHS pry Prezydente RF, 2013. S. 22–23.

² Baskakova Yu. V., Havryliuk V. M., Kachanova P. V., Usatyi H. O. Vidpovidalnist za koruptsiini diiannia, pravovi zasady vidshkoduvannia zbytkiv, zavdanykh vnaslidok yikh vchynennia : navch.-metod. materialy / uporiad. O. V. Zhur. Kyiv : NADU, 2013. S. 39–40.

³ Antykoruptsiine zakonodavstvo: mizhnarodni standarty ta yikh zaprovadzhennia v Ukraini : metod. posib. / uklad. : V. I. Hryhoriev, M. A. Mykytiuk, H. O. Honcharuk. Kyiv : [b. v.], 2013. S. 12.

⁴ Bocharnykov Y. V. Zarubezhnyi opyt protyvodeistviya korruptsiyi. *Analytycheskyi vestnyk Analytycheskoho upravleniya Apparata Soveta Federatsyi Federalnogo Sobranyia Rossyiskoi Federatsyi*. 2007. № 6 (351). S. 45.

Nations Review Panel on the Prevention of Corruption¹ made observations on Finland that could be considered in terms of further development of the anti-corruption system, including those related to the Institute of exemption from liability (punishment) of persons for corruption crimes. In particular, for Finland is recommended to:

– to consider the possibility of exemption from punishment of persons who committed acts of corruption in the event of their voluntary and active cooperation with law-enforcement bodies;

– to consider extending the scope of the domestic law on mitigating punishments of persons who committed corruptive crimes in the event that they voluntarily and substantially assist law enforcement authorities in investigating crimes committed by other persons who are in one court cause and in a gathering evidence.²

Importance has ethics, respect for work and disrespect for tricks, dishonesty, and unjustified agility in the enriched ones in Finland. Finns believe that taking a bribe means losing self-esteem even if nobody knows about it. There are municipalities with a population of only 200, but they have self-government. The principle of the election of local administrations really works here (corruption often flourishes at the local level).³

Thus, the experience of Finland confirms that in this country, however, as in other developed democracies, the main factor in counteracting corruption is, first of all, honest power. It is also a system of interaction between government, civil society, traditions and values of the nation. Honest power does not depend on personality, it is laid in the culture, mentality of the people. Actually, the Ukrainian state is trying to capture such an approach for its citizens. The conducted studies confirmed that this is the most effective and most powerful way. The report of Transparency International about Corruption in Denmark in 2012⁴ draws the following conclusions, which are of interest to our study, precisely because of the prism of the exemption from criminal liability for corruption crimes:

---

¹ Reziume stranovykh dokladov (zapyska sekretaryata OON), podgotovlennoe v ramkakh Konferentsyy hosudarstv – uchastnykov Konventsyy Orhanyzatsyy Ob'yedynennykh Natsyi protyv korruptsyy, Hruppoi po obzoru khoda osushchestvleniya Konventsyy Orhanyzatsyy Ob'yedynennykh Natsyi protyv korruptsyy 7 yiunia 2011 hoda (h. Vena). URL: http://sartracc.ru/Pub_inter/unvscorr.files/V1183527r.pdf

² Bocharnykov Y. V. Zarubezhnyi opyt protyvodeistviya korruptsyy. *Analytycheskiy vestnyk Analytycheskoho upravleniya Apparata Soveta Federatsyi Federalnogo Sobranyia Rossyiskoi Federatsyi*. 2007. № 6 (351). S. 45.

³ Nevmerzhytskyi Ye. Problemy retseptsii antykoruptsiinykh mekhanizmiv rozvynenykh krain v ukrainsku praktyku. *Viche*. 2011. № 19. URL : <http://www.viche.info/journal/2731/>

⁴ Kristensen M. B. National integrity system assessment Denmark. 2012. URL : http://archive.transparency.org/policy_research/nis/nis_reports_by_country/

1. The Danish national system of “incorruptibility” is “healthy”, which is largely due to the strong culture of state administration. Danish institutions have a relatively small number of regulatory requirements that establish formal rules of conduct and the principles of countering corruption. However, despite the low degree of formalization, there is a strong practice of incorruptibility, because if management culture weakens, certain rules that make the system as a whole “invulnerable” begin to operate.

2. Corruption is not considered a serious problem in Denmark and therefore it is not a theme that has a great influence on social processes and interests. Bribes and payments for accelerating the procedure for access to public goods and services are practically absent.

3. The study showed that it is difficult to distinguish between punitive measures for obtaining attractive gifts and other benefits, in particular, in the form of additional entertainment. Judicial decisions that show administrative practice and criminal justice are not numerous and, as a rule, consist of an order of restoration of justice and payment of compensations.

Several recommendations were suggested in the report on the upgrading of the anti-corruption system. At the same study in Denmark¹:

– protection and counselling of informants. Provision is made for the establishment of advisory bodies (where the Transparency International Department of Denmark will take an active part), which can be visited by employees of both private and public organizations, if they have information about the commission of a corruption offense – a fact of corruption;

– transparency of acceptance of gifts. Transparency International regards creating a list of gifts that are allowed to be presented to officials to be an effective anti-corruption measure about Denmark. This listing must be registered and published.

With regard to the strategy of Swedish in the field of combating corruption, such measures should be recognized as the most successful and possible for implementation as²:

1. By the middle of the XIX century, Sweden was considered a country that is full of corruption. However, after the elite and the leadership of the country adopted a strategic decision on the complete modernization of the country, a set of measures aimed at the complete exclusion of mercantile considerations from officials

---

¹ Kristensen M. B. National integrity system assessment Denmark. 2012. URL : http://archive.transparency.org/policy_research/nis/nis_reports_by_country/

² Veibert S. Y. Uholovnaia polytyka skandinavskikh stran v oblasti protyvodeistviya korruptsiyi. *Deiatelnost orhanov hosudarstvennoi vlasty po protyvodeistviyu orhanyzovannoi prestupnosti* : materyaly V Mezhdunar. nauch.-prakt. ynternet konf., Ekaterynburh, 26 marta – 3 apr. 2013 h. Ekaterynburh : Ural. yn-t, fylyal RANKhyHS pry Prezydente RF, 2013. S. 27–28.

was developed and started to be implemented. The state regulation was based on the incentives for honest and responsible management – through taxes, privileges and subsidies, and not through prohibitions and permits received from authorities. Citizens have been given access to internal documents of public administration, which allows everyone to understand how the state works, and most importantly – an independent and efficient system of justice was created.

2. At the same time, the Swedish parliament and the government set high ethical standards for officials and began to enforce them. In a few years, honesty has become a prestigious norm among the state bureaucracy. Salaries of officials initially exceeded the earnings of workers by 12–15 times. However, over time, the purposeful efforts of the government of the country, this difference has fallen to twofold. Today, Sweden has one of the lowest levels of corruption in the world.

3. In Sweden, the church and public opinion play a major role in combating corruption, thanks to which any businessman who has been able to earn a very high income in a short period or to an official whose income is substantially lower than his expenses are suspected. In addition, public opinion, first, will force such an official to leave the post and will not allow him to ever get a job either in the civil service or in private business. The public opinion has transformed manifestations of corruption and dishonesty to be extremely rare fact of private business and in state administration. The legislative measures or criminal penalties couldn't achieve such a result.

In fact, such an approach to the complete rejection of corruption by Ukrainian society is enshrined in the Law of Ukraine “On the Principles of State Anti-Corruption Policy in Ukraine (Anticorruption Strategy) for 2014–2017”, such as:

- conduct on a regular basis information campaigns aimed at various social groups and aimed at eliminating tolerant attitude towards corruption, increasing the level of cooperation between authorities and citizens in countering corruption;
- develop and implement on some special programs aimed at providing entrepreneurs with access to the necessary information, in particular on administrative procedures, rights and obligations of entrepreneurs, formation of the consciousness of non-acceptance of corrupt behaviour, and encouragement to inform about corruption cases.¹

1.4. The comparative-legal characteristic of the exemption from criminal liability for corruption crimes in the European countries and the USA

By comparing national and foreign legislation about the consolidation of a special institute of exemption from criminal liability for corruption crimes, we can

---

¹ Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v Ukraini (Antykoruptsiina stratehiia) na 2014–2017 roky : Zakon Ukrainy vid 14 zhovt. 2014 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2014. № 46. S. 2047. – URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>

note that special incentive norms of criminal legislation of foreign countries are envisaged in Special Parts, if the CC has such a division or in special sections of the CC, which provide for liability for certain crimes. These norms, as a rule, on the grounds of positive behaviour of a person determine the minimization of criminal-law encumbrance, which is directly implemented in the exemption from liability, punishment or mitigation of the latter. The most widespread practice in criminal law is an exemption from punishment or its mitigation. The less common and more typical for the post-Soviet states is an exemption from liability.

Exemption from liability or punishment is regulated in the criminal (penitentiary), criminal-procedural law and special laws of foreign states. The peculiarity lies in the fact that the exemption from liability and punishment in foreign law is not different. Comparison of the criminal legislation of the Baltic states has shown that the CC of Latvia provides for exemption from criminal liability and punishment (Chapter VI), in the CC of Lithuania - exemption from criminal liability (Chapter VI) and release from punishment (Chapter X), and the Penal Code of Estonia only exemption from punishment and his serving (Chapter V).¹

We also note that most foreign legislations do not distinguish individual incentive norms for corruption crimes. This is explained by the general attitude towards corruption in foreign countries at the legislative level. Similarly, in most countries there are no separate laws on the prevention of corruption, special anti-corruption expertise, and electronic declaration of property. Instead, the provisions of general laws, normative (criminological) expertise, and electronic tax declaration are applied. Therefore, we analysed the special types of exemptions from related socially dangerous acts related to corruption crimes. The CC of the Federal Republic of Germany in the Special Part provides for 20 types of special exemption from punishment or mitigation. In particular, an optional mitigation or exemption from punishment is provided for in cases where the person voluntarily and significantly contributes to the termination of the further existence of the criminal association or the committing of punishable act committed which corresponds to the purposes of such association (Part 1, Paragraph 6, § 129); voluntarily and in a timely manner provided to her the information to the appropriate institution about punishable acts that can be prevented (Part 2, Paragraph 6, § 129). If the person who committed the act reaches its goal because of terminating the existence of such an association, or it is achieved without its efforts, then such person is not punished.²

---

¹ Khriapinskyi P. V. *Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia*. Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. S. 215.

² Khavroniuk M. I. *Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivniialnyi analiz, problemy harmonizatsii : monohrafiia*. Kyiv : Yurystkonsult, 2006. S. 284.

The French Criminal Code provides for exemption from, or mitigation of, the punitive conduct of a perpetrator if a person who participated in a criminal group prior to commencing any criminal proceeding discloses a group or conspiracy to the competent authority and will allow the establishment of other accomplices (art. 450-2).¹

The CC of France provides for exemption from, or mitigation of, the punishment if the person who participated in a criminal group before any criminal acts, related to prosecution, opens up a group or conspiracy to the competent authority and will allow the establish other accomplices (art. 450-2).²

The CC of the Holland includes that criminal prosecution may be terminated if the offender fulfils one or more of the conditions before the trial of the case, which are imposed by the prosecutor: a) payment of money to the state, the size of which can't be less than five guilders, but not more than the maximum fine; b) the waiver of the right to objects which are seized and which are subject to confiscation or exclusion from circulation; c) refusal of items subject to confiscation or payment their value to the country; d) full payment of money to the state or the transfer of the objects subject to arrest, in order to deprive the accused of all or part of the proceeds of crime, including cost savings; e) full or partial compensation for damage caused by a crime (art. 74 of the Criminal Code).³

CC of Latvia in part 4 of art. 58 directly indicates the possibility exemption a person from liability in the cases specified in the Special Part of this Code. Directly in the Special Part of the Criminal Code there are five special types of exemption, four of which are of a facilitative nature. Yes, art. 235 determines that a person who voluntarily transferred firearms, ammunition to it, pneumatic weapons of high power, explosive substances or explosive devices, manufactured without proper permission, shall be exempted from criminal liability in the absence in her actions of crime; art. 254 provides that a person who has voluntarily transferred narcotic drugs or psychotropic substances or voluntarily informed about their acquisition, preservation,

---

Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia. Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. S. 75.

¹ Krylova N. E., Serebrennykova A. V. Uholovnoye pravo sovremennykh zarubezhnykh stran (Anhlyy, SShA, Frantsyy, Hermanyy) : ucheb. Posobiye. Moskva : Zertsalo, 1997. S. 71.

Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia. Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. S. 76.

² Krylova N. E., Serebrennykova A. V. Uholovnoye pravo sovremennykh zarubezhnykh stran (Anhlyy, SShA, Frantsyy, Hermanyy) : ucheb. Posobiye. Moskva : Zertsalo, 1997. S. 71.

Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia. Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. S. 76.

³ Uholovnyi kodeks Hollandyy / nauch. red. B. V. Volzhenkyn. SPb. : Iurydycheskyi tsentr Press, 2002. 510 s.

Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia. Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. S. 77.

transportation or transferring is exempted from criminal liability for the use, acquisition, preservation, transportation or transfer of these substances; art. 324 determines that a bribe-taker is exempted from criminal liability if he has been object of soliciting a bribe or if a person voluntarily declared what happened after giving a bribe. A person who offered a bribe is exempted from criminal liability if she voluntarily informed about what happened; part 3 of art. 324 determines the exemption from the liability of the intermediary and accomplice in bribery, if they will voluntarily report on what has happened after committing criminal acts.¹

The special part of the CC of Lithuania is provided for the exemption of the person who participated in the rebellion for the purpose of a coup if he voluntarily informed the state authority of important information of the preparation of a coup (part 3, art. 114); a person who bribed a civil servant, if it is solicited from her, provoked a bribe, and if she offered, promised or gave a bribe with the knowledge of the law enforcement body (part 4, art. 227); a person who participated in the commission of a crime by a criminal group or belongs to a criminal group but at the same time made a sincere confession of the crime, provided the law enforcement authorities with valuable information that allowed the cessation of a criminal group's activity or held its members to accountable. The person who participated in the murder or was already exempted from criminal liability is not exempted from liability (part 4 of art. 249); a person who has manufactured, purchased and stored narcotic or psychotropic substances and voluntarily applied to the hospital for medical assistance or to a state authority for the purpose of give of narcotic or psychotropic substances that were illegally acquired or stored (part 3 of art. 259).²

It should be noted that a large number of norms on the exemption from liability or punishment of persons is provided for in the CPC and special laws. For example, according to art. 706-32 the CPC of France in 1958 the police officers, who exempts from criminal liability, who with the purpose of disclosing criminal drug abuse behaviour, buy, store, transport or transfer drugs to persons involved in illicit drug trafficking, with the exception of incitement³; in accordance with § 371 of the

---

¹ Uholovnyi kodeks Hollandyy / nauch. red. B. V. Volzhenkyn. SPb. : Iurydycheskyi tsentr Press, 2002. 510 s.

Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia. Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. S. 77.

² Uholovnyi kodeks Hollandyy / nauch. red. B. V. Volzhenkyn. SPb. : Iurydycheskyi tsentr Press, 2002. 510 s.

Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia. Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. S. 77-78.

³ Khavroniuk M. I. Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii : monohrafiia. Kyiv : Yurystkonsult, 2006. S. 416.

hriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia. Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. S. 78.

Provisions on Taxes and Duties of the Federal Republic of Germany in 1977, a person exempts from a criminal liability, who is charged for tax evasion and informed the financial authorities of the incorrect, incomplete or missed data previously filed for tax purposes.¹

According to art. 5 chapter 29 of the CC of Sweden, among the circumstances affecting the imposition of a punishment, it is taken into account, whether the accused sought to do everything in his power to prevent, correct or limit the harmful effects of a crime, and whether the accused had voluntarily impersonated himself (paragraphs 2 and 31 art. 5 of the CC).²

The CC of Poland provides for ordinary and extraordinary circumstances that affect the imposition of punishment as a mitigating circumstance. Thus, § 2 and 3 of art. 53 as a normal mitigating circumstance, recognizes the perpetrator's behaviour after committing a crime, in particular efforts to eliminate harm or to re-establish another way of social justice, the court also takes into account the positive results of the mediation between the victim and the perpetrator or the consent between them.³

The legal basis for combating corruption and money laundering in Egypt is the Law of combating corruption and money laundering № 80 of 2002. According to art. 10 and 17, a person who provided information about suspicious financial transfers can't be engaged to liability. The perpetrator of the crime of money laundering should be exempted from punishment if he himself notifies the competent authorities of the crime. He is also exempted from punishment if the competent authorities were aware of a crime, but obtaining information from that person made it possible to identify and arrest other perpetrators or confiscate the money that was the object of a crime.⁴

By the way, Belarusian legislators, introducing the possibility of exemption from criminal liability for some crimes against property, in particular for theft, fraud, embezzlement through abuse of authority and appropriation of property or wasting of property⁵, chose such an option. Thus, in note 5 to Chapter 24, "Crimes against property" of Section VIII "Crimes against property and against the order of

---

¹ Right there.

² Right there.

³ Khavroniuk M. I. Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii : monohrafiia. Kyiv : Yurystkonsult, 2006. S. 416.

Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia. Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. S. 78-79.

⁴ Bauman E. V. Opyt borby s korruptsyei v stranakh s razvytoi ekonomykoi. URL : http://kizilov-inc.ru/sites/default/files/gm_articles/opyt_borby.pdf

⁵ Leonenko I. Rozshyrennia spetsialnykh pidstav zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti – efektyvnyi zasib protydiv zlochynnosti v Ukraini. 2013. № 12. URL : <http://www.viche.info/journal/3719/>

economic activity”, it is indicated that a person who committed a crime is provided for in part 1 of art. 205, part 1, art. 209, part 1, art. 210, part 1 of art. 211, or part 1 of art. 214 of the CC of the Republic of Belarus, if this person appeared with repentance, actively contributed to the detection of the crime or completely compensated the damages, is exempted from criminal liability.¹

Particular attention in the study of the legal framework of foreign countries deserve the norms that determine the procedure for bringing criminal liability of legal entities for committing acts of corruption and, in particular, the prospect of their exemption from such liability. It should be emphasized that of the 27 EU states in the legislation more than half of them provide for the possibility of bringing legal persons to criminal liability. Thus, a legal entity is liable to criminal liability in such European states as: a) members of the EU (Kingdom of Belgium, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, the Republic of Hungary, the Kingdom of Denmark, the Republic of Ireland, the Republic of Malta, the Kingdom of the Netherlands, the Republic of Poland, Romania, the Republic of Slovenia, the Republic of Finland, the French Republic, The Kingdom of Sweden, the Republic of Estonia); b) are not members of the EU (Republic of Albania, Republic of Iceland, Republic of Macedonia, Republic of Moldova, Kingdom of Norway, Republic of Croatia, Republic of Montenegro); c) which provides quasi-criminal, that is, administrative and criminal liability of legal entities (the Austrian Republic, the Italian Republic, the Kingdom of Spain, the Federal Republic of Germany).²

However, lawmakers of foreign countries have ignored the concept of guilt, the definition of the possibility of a legal entity to be the subject of a crime or the possibility only to be subject to criminal liability, the grounds for the dismissal of legal persons from liability, the possibility of using the notion of relapse of crime to the legal person, conviction, etc.

Only in rare cases can one find rules that would surely be of interest to the legislator of our state for the possible introduction of such a liability in Ukraine. Thus, the provisions of relapse of a criminal offense of the legal person can be found in French law. The valid CC of France in articles 132-12–132-15 provides for punishment of a legal entity for the relapse of its criminal behaviour, for example, in the case when an individual convicted a legal entity for a crime or misdemeanour for which the law provides for a more severe punishment in the case of committing the crime (art. 132-12).³

The same provision is contained in art. 146 of the CC of Romania, which states

---

¹ Uholovnyi kodeks Respublyky Belarus ot 9 yulia 1999 h. № 275-Z. URL: http://eta.lonline.by/?type=text&regnum=HK9900275#load_text_none_1_

² Hryshchuk V. K., Pasiieka O. F. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib: porivnialno-pravove doslidzhennia : monohrafiia. Lviv : Lviv. derzh. un-t vnutrishnikh sprav, 2013. 248 s.

³ Right there.

that in the event of a relapse a legal person is punishable twice more than punishment, predicted for this crime, but does not exceed the maximum amount of a fine.¹

In addition, the CC of France provides for the liability of legal entities for attempting an offense, as well as for complicity in the commission of a crime; for acts that are characterized as attempt and carelessness. In case of deliberate actions against a legal entity and an individual, the institute of complicity is used.²

Worthy of note is also the provisions of art. 150 of the CC of Romania concerning the rehabilitation of a legal entity. This article states that rehabilitation of a legal entity is possible, if the legal person does not commit other crimes within three years from the date of the serving of principal and additional sentences (if the person will not make any punishment).³

References:

1. *Antykoruptsiine zakonodavstvo: mizhnarodni standarty ta yikh zaprovadzhenia v Ukraini : metod. posib. / uklad. : V. I. Hryhoriev, M. A. Mykytiuk, H. O. Honcharuk. Kyiv : [b. v.], 2013. S. 12.*

2. *Baulin Yu. V. Perednova do monohrafii / Khavroniuk M. I. Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy : porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii. Kyiv : Yurystkonsult, 2006. S. 9.*

3. *Baulin Yu. V. Zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti. Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy. 2013. № 1 (1). S. 197–198.*

4. *Bauman E. V. Opyt borby s korruptsyei v stranakh s razvytoi ekonomykoi. URL : http://kizilov-inc.ru/sites/default/files/gm_articles/opyt_borby.pdf*

5. *Bocharnykov Y. V. Zarubezhnyi opyt protyvodeistviya korruptsyyi. Analytycheskyi vestnyk Analytycheskoho upravleniya Apparata Soveta Federatsyi Federalnoho Sobranyia Rossyiskoi Federatsyi. 2007. № 6 (351). S. 45.*

6. *Hryshchuk V. K., Pasiaka O. F. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib: porivnialno-pravove doslidzhennia : monohrafiia. Lviv : Lviv. derzh. un-t vnutrishnikh sprav, 2013. 248 s.*

7. *Khavroniuk M. I. Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii : monohrafiia. Kyiv : Yurystkonsult, 2006. S. 284.*

8. *Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia. Kharkiv : Kharkiv yuryd., 2009. S. 215.*

---

¹ Right there.

² Namysłowska-Gabrysiak Barbara. Odpowiedzialność karna osób prawnych / Barbara Namysłowska-Gabrysiak. Warszawa : C. H. Beck, 2003. R. 77.

³ Hryshchuk V. K., Pasiaka O. F. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib: porivnialno-pravove doslidzhennia : monohrafiia. Lviv : Lviv. derzh. un-t vnutrishnikh sprav, 2013. 248 s.

РОЗДІЛ I Відповідність між звільненням від кримінальної відповідальності за корупційні злочини та основними принципами кримінального права

---

9. *Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii vid 31 zhovt. 2003 r., ratyfikovanoi Zakonom № 251-V (251-16) vid 18.10.2006 r., VVR, 2006, № 50, st. 496. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16*

10. *Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti (ukr/ros) : pryiniata rezoliutsiieiu 55/25 Heneralnoi Asamblei vid 15 lyst. 2000 r., ratyfikovana Zakonom № 1433-IV (1433-15) vid 04.02.2004 r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_789*

11. *Konventsiiia z borotby z pidkupom posadovykh osib inozemnykh derzhav u razi provedennia mizhnarodnykh dilovykh [...] Belhiiia, Kanada, Koreia, Respublika [...]; Konventsiiia, Komentar, Rekomendatsii [...] vid 21 lyst. 1997 r. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_154*

12. *Korzhanskyi M. Y. Pro pryntsypy kryminalnoho prava Ukrainy. Pravo Ukrainy. 1995. № 11. S. 71.*

13. *Kristensen M. B. National integrity system assessment Denmark. URL : http://archive.transparency.org/policy_research/nis/nis_reports_by_country/*

14. *Kruhlykov L. L. Aktualnye voprosy otvetstvennosti za vziatochnychestvo v svete monohrafycheskykh yssledovanyi y yzmenenyi v zakonodatelstve poslednykh let. URL: <http://defence-line.ru/useruploads/files/actual-quest.pdf>*

15. *Krylova N. E., Serebrennykova A. V. Uholovnoye pravo sovremennykh zarubezhnykh stran (Anhlyy, SShA, Frantsyy, Hermanyy) : ucheb. posobiye. Moskva : Zertsalo, 1997. S. 71.*

16. *Kryminalna konventsiiia Rady Yevropy pro borotbu z koruptsiieiu vid 27 sich. 1999 r., ratyfikovana iz zaiavoiiu Zakonom № 252-V (252-16) vid 18.10.2006, VVR, 2006, № 50, st. 497. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101*

17. *Kryminalne pravo Ukrainy. (Osoblyva chastyna) : pidruchnyk / kol. avtoriv A. V. Bailov, A. A. Vasyliiev, O. O. Zhytnyi ta in. / za zah. red. O. M. Lytvynova ; nauk. red. serii O. M. Bandurka. Kharkiv : KhNUVS, 2011. S. 25.*

18. *Laryn A. M. Prezumpstyia nevinovnosti y prekrashchenye uholovnoho dela po nereabylytyruiushchym osnovanyiam. Sud y prymerenye zakona / redkol. : S. H. Kelyna y dr. – Moskva : Yzd-vo Yn-ta hosudarstva y prava AN SSSR, 1982. S. 93.*

19. *Leonenko I. Rozshyrennia spetsialnykh pidstav zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti – efektyvnyi zasib protydii zlochynnosti v Ukraini. 2013. № 12. URL: <http://www.viche.info/journal/3719/>*

20. *Namysłowska-Gabrysiak Barbara. Odpowiedzialność karna osób prawnych. Warszawa : C. H. Beck, 2003. R. 77.*

21. *Nevmerzhytskyi Ye. Problemy retseptsii antykoruptsiinykh mekhanizmiv rozvynenykh krain v ukrainsku praktyku. 2011. № 19. URL : <http://www.viche.info/journal/2731/>*

22. *Onyshchuk O. O. Kontseptualni zasady zapobihannia ta protydii koruptsii v Ukraini. Advokat. 2010. № 9. S. 37.*

23. *Petrukhyn Y. L. Prezumpstyia nevinovnosti – konstytutsyonnyi pryntsyp sovetskoho uholovnoho protsessu. Sovetskoe hosudarstvo y pravo. 1978. № 12. S. 23.*

24. *Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v Ukraini (Antykoruptsiina stratehiia) na 2014–2017 roky : Zakon Ukrainy vid 14 zhovt. 2014 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2014. № 46. S. 2047. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>*

25. *Reziume stranovykh dokladov (zapyska sekretaryata OON), podhotovlennoe v ramkakh Konferentsyy hosudarstv – uchastnykov Konventsyy Orhanyzatsyy Ob'yedynennykh Natsyi protyv korruptsyy, Hrupperi po obzoru khoda osushchestvleniya Konventsyy Orhanyzatsyy Ob'yedynennykh Natsyi protyv korruptsyy 7 yiunia 2011 hoda (h. Vena). URL : http://sartracc.ru/Pub_inter/unvscorr.files/V1183527r.pdf*

26. *Uholovnyi kodeks Hollandyy / nauch. red. B. V. Volzhenkyn. SPb. : Iurydycheskyi tsentr Press, 2002. 510 s.*

27. *Uholovnyi kodeks Respublyky Belarus ot 9 yiulia 1999 h. № 275-Z. URL : http://eta.lonline.by/?type=text&regnum=HK9900275#load_text_none_1_*

28. *Veibert S. Y. Uholovnaia polytyka skandynavskykh stran v oblasti protyvodeistviya korruptsyy. Deiatelnost orhanov hosudarstvennoi vlasty po protyvodeistviyu orhanyzovannoi prestupnosti : materyaly V Mezhdunar. nauch.-prakt. ynternet konf. (Ekaterynburh, 26 marta – 3 apr. 2013 h.). Ekaterynburh : Ural. yn-t – fylyal RANKhyHS pry Prezydente RF, 2013. S. 22–23.*

29. *Vidpovidalnist za koruptsiini diiannia, pravovi zasady vidshkoduvannia zbytkiv, zavdanykh vnaslidok yikh vchynennia : navch.-metod. materialy / Yu. V. Baskakova, V. M. Havryliuk, P. V. Kachanova, H. O. Usatyi ; uporiad. O. V. Zhur. Kyiv : NADU, 2013. S. 39–40.*

30. *Yatsenko S. Chy vidpovidaie Konstytutsii Ukrainy instytut zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti. Pravo Ukrainy. 2011. № 9–10. S. 167.*

РОЗДІЛ II Безпека життя людини: Україна та Європа (порівняльне-правове дослідження)

СТРЕЛЬЦОВА Євдокія Джонівна

доктор юридичних наук, доцент
заслужений працівник освіти України
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
та міжнародного права

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

<https://orcid.org/0000-0002-7114-1105>

СТРЕЛЬЦОВ Євген Львович

доктор юридичних наук, доктор теології, професор
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
почесний професор Академії Хуспол
завідувач кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

<https://orcid.org/0000-0002-4418-1275>

СОТУЛА Олександр Сергійович

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

<https://orcid.org/0000-0003-4633-4500>

2.1 Конституційні гарантії безпеки життя людини в Україні та Європі

2.2 Кримінально-правові аспекти гарантування безпеки життя людини в
Україні та Європі

Security of human life: Ukraine and Europe (Comparative Legal Research)

Doctor of Law, Professor Y.J. Streltsova

Honored Educator of Ukraine

*Head of the Department of General Law
and International Law*

Odessa I. I. Mechnikov National University

Doctor of Law, Doctor of Teol., Professor Y. L. Streltsov

Associate Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,

Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,

Honorary Professor Academy Huspol,

*Head of the Department of Criminal Law
National University «Odessa Legal Academy»*

*Doctor of Law, Professor A. S. Sotula
Professor of the Department of Criminal Law
National University «Odessa Legal Academy»*

**Безопасность жизни человека: Украина и Европа
(сравнительно-правовое исследование)**

*доктор юридических наук, доцент Е. Д. Стрельцова
заслуженный работник образования Украины
заведующая кафедрой общеправовых дисциплин
и международного права*

*Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
доктор юридических наук, доктор теологии, профессор Е. Л. Стрельцов
почетный профессор Академии Хуспол
член-корреспондент Национальной академии правовых наук Украины
заслуженный деятель науки и техники Украины
заведующий кафедрой уголовного права*

*Национального университета «Одесская юридическая академия»,
доктор юридических наук, профессор А. С. Сотула
профессор кафедры уголовного права
Национального университета «Одесская юридическая академия»*

Ключові слова: безпека, об'єкт правової охорони, життя людини, ембріон людини.

Keywords: Security, object of legal protection, human life, human embryo.

Ключевые слова: безопасность, объект правовой охраны, жизнь человека, эмбрион человека.

АНОТАЦІЯ

Розділ присвячений порівняльно-правовому дослідженню питань безпеки життя людини в Україні та Європі. Здійснено огляд сучасних проблем законодавчого гарантування безпеки життя людини. Робиться висновок, що життя людини є предметом правового регулювання в дуже вузькому діапазоні, воно може виступати лише в якості об'єкта правового захисту. Що ж до права на життя, то воно не означає саме життя, а є певною правовою формою, суб'єктивним правочином з формально-атрибутивними ознаками, які закріплені у Конституції України, міжнародно-правових та вітчизняних актах. При цьому кожна галузь права має свої завдання в забезпеченні безпеки життя людини та її охорони, які вона реалізує у своїх правових приписах.

SUMMARY

The section is devoted to a comparative legal study of human life security issues in Ukraine and Europe. A review of modern problems of legislative security of human life is carried out. It is concluded that human life is the subject of legal regulation in a very narrow range, it can only act as an object of legal protection. As for the right to life, it does not mean

life itself, and in some it is a legal form, a subjective transaction with formal attribute signs, which are enshrined in the Constitution of Ukraine, international legal and domestic acts. At the same time, each branch of law has its own tasks in ensuring the safety of human life and its protection, it implements in its legal prescriptions.

АННОТАЦІЯ

Раздел посвящен сравнительно-правовому исследованию вопросов безопасности жизни человека в Украине и Европе. Осуществлен обзор современных проблем законодательного обеспечения безопасности жизни человека. Делается вывод, что жизнь человека является предметом правового регулирования в очень узком диапазоне, оно может выступать лишь в качестве объекта правовой защиты. Что касается права на жизнь, то оно не означает саму жизнь, а является некой правовой формой, субъективным юридическим фактом с формально-атрибутивными признаками, которые закреплены в Конституции Украины, международно-правовых и отечественных актах. При этом каждая отрасль права имеет свои задачи в обеспечении безопасности жизни человека и ее охраны, которые она реализует в своих правовых предписаниях.

2.1. Конституційні гарантії безпеки життя людини в Україні та Європі

Текстуальне закріплення в європейських конституціях права на життя будується практично за однаковою схемою¹. Або коротка констатація даного права (ст. 28 Конституції Республіки Болгарія²; ст. 2 Конституції ФРН³; ст. 21 Конституційного закону Республіки Албанія⁴), або ще фіксуються й гарантії недопущення довільної смертної кари або повної заборони на застосування даного виду покарання. Наприклад, Конституція Португалії проголошує: «1. Людське життя недоторканне. 2. Застосування смертної кари не допускається» (ст. 24)⁵. Таким же прикладом являє собою стаття 21 Конституції Республіки Хорватія: «Кожна людина має право на життя. У Республіці Хорватія немає

---

¹ Стрельцова Є. Д. Уніфікація міжнародного права та її вплив на національне законодавство : монографія. Одеса, Видавничий дім «Гельветика», 2019, 552 с., с. 117–143.

² Конституція Республіки Болгарії. *Конституції государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституций Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/120> (дата звернення: 30. 03. 2021).

³ Основной закон Федеративной Республики Германия. *Конституции государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституций Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/155> (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁴ Конституція Республіки Албанія. *Конституції государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституций Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/104> (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁵ Конституція Португальської Республіки. *Конституції государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституций Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/141> (дата звернення: 30. 03. 2021).

смертної кари»¹. Аналогічне формулювання міститься в Конституції Республіки Словенія: «Людське життя недоторканне. У Словенії немає смертної кари» (ст. 17)².

Конституція Словацької Республіки (ст. 15)³ і Хартія основних прав і свобод Чеської Республіки (ст. 6) додатково виділяють, що людське життя гідне охорони ще до народження⁴.

Нерідко конституційне закріплення права на життя відбувається в комплексі з іншими правами в рамках однієї статті. Прикладом може служити стаття 15 Конституції Іспанії: «Всі мають право на життя, фізичну та моральну недоторканність, нікого в жодному разі не можна піддавати катуванням або нелюдському чи принижуючому гідності поводженню. Відміняється смертна кара, за винятком випадків, передбачених військовими кримінальними законами під час війни»⁵.

Однак, треба сказати, що саме право на життя вперше знайшло своє нормативне закріплення лише наприкінці XVIII століття в Декларації незалежності США 4 липня 1776 року, у якій у якості першої серед «самоочевидних істин» проголошувалася та, що «усі люди створені рівними й що всі вони наділені певними невідчужуваними правами, до яких належать Життя, Свобода і прагнення Щастя»⁶.

Із прийняттям Декларації у світі стали затверджуватися правила про те, що представляючи собою абсолютну цінність світової цивілізації, право на життя повинно перебувати під максимальним правовим захистом⁷. Право зобов'язано охороняти життя будь-якої людини незалежно від його статі, віку,

---

¹ Конституція Республіки Хорватія. *Конституції государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституцій Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/107> (дата звернення: 30. 03. 2021).

² Конституція Республіки Словенія . *Конституції государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституцій Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/109> (дата звернення: 30. 03. 2021).

³ Конституція Словацької Республіки. *Конституції государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституцій Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/110> (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁴ Конституція Чеської Республіки. *Конституції государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституцій Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/106/2> (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁵ Конституція Іспанського Королівства. *Конституції государств (стран) мира: Интернет-библиотека конституцій Романа Паикова* : веб-сайт. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/149> (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁶ Декларація незалежності: Права Людини в Україні. *Інформаційний портал Харківської правозахисної групи* : веб-сайт. URL: <http://www.khpg.org/index.php?id=94655693> (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁷ Правові основи воєнної безпеки України: монографія / Є. Л. Стрельцов та ін. ; відп. Ред. Є. Л. Стрельцов. Львів : НАСВ, 2016, 188 с., с. 7–25.

расової або національної приналежності, незалежно від місця та ролі в суспільстві, незалежно від стану здоров'я. Життя людини повинно охоронятися як абсолютне благо, на яке ніхто не має права посягати.

Як відмічають дослідники життя людини як об'єкта правового регулювання, структура певного права визначається структурою правоохоронюваного об'єкта. Життя людини має трьохскладову структуру:

- 1) життя фізичне як функціонування організму людини;
- 2) життя соціальне, як сукупність суспільних відносин, у якій людина вступає як представник різних соціальних об'єднань (родина, професійний колектив, держава тощо);
- 3) життя внутрішнє, внутрішній світ людини, як результат діяльності свідомості та несвідомого в людині¹.

У зв'язку з цим життя є не безпосереднім предметом правового регулювання, а лише предметом правових відносин, змістом яких є суб'єктивні права і юридичні обов'язки, які забезпечують його схоронність і юридично значимі якості².

У зв'язку з нормативним закріпленням у статті 27 Конституції України, у права на життя з'явилася можливість його самостійного розгляду. Право на життя – це самостійне право, що має властиву тільки йому внутрішню складну структуру та зміст, адже воно не означає, що держава тим самим санкціонує, дозволяє життя власних громадян. Життя виникає поза державними веліннями, і біологічне народження дитини найменше потребує наявності державних інститутів. Як відзначав професор М. М. Алексєєв, «юридична норма не має здатність створювати живі істоти»³. Закріплюючи в Конституції дане суб'єктивне право, держава вкладає в нього певний зміст, що виражається саме в його юридичному значенні. Право на життя не означає саме життя, цей суб'єктивний правочин, що має формально-атрибутивне оформлення. Тому слід відрізняти такі різні категорії, як право на життя та саме життя⁴.

Таким чином, право на життя, як і право на свободу, особисту недоторканість є самостійним суб'єктивним правом індивіда, яке проголошено

---

¹ Зайцева А. М. Жизнь человека как объект конституционно-правового регулирования : дисс. ... канд. юрид наук : 12.00.02 / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 2009. 237 с., с. 7.

² Шкурная Е. В. Жизнь как объект права: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Моск. ун-т МВД России. Москва, 2010. 150 с., с. 4.

³ Алексєєв Н. Н. Основы философии права. СПб. : Юридический ин-т, 1998. 256 с., с. 79.

⁴ Романовский Г. Б. Гносеология права на жизнь. СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. 370 с., с. 10–11.

як у Конституції України¹, так і у статтях Міжнародного пакту про громадянські і політичні права² та інших міжнародно-правових актах, і це дає можливість виділити це право як окремий самодостатній об'єкт кримінально-правової охорони. На нашу думку, необхідно говорити про виділення у Кримінальному кодексі України окремого розділу «Злочини проти життя», який би забезпечував відповідний кримінально-правий захист життя людини, як у біологічному, так і соціальному розумінні.

Враховуючи конституційні положення про найвищу соціальну цінність життя людини, в період розробки нового Кримінального Кодексу України неодноразово виголошувалися пропозиції про розміщення розділу про злочини проти особи на першому місці в Особливій частині Кримінального кодексу, як, наприклад, у Кримінальному Кодексі Російської Федерації 1996 року³.

Український законодавець обрав інший шлях, передбачивши в першому розділі Особливої частини Кримінального Кодексу відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України. Вказаний підхід аргументувався, зокрема, професором С. В. Дьяковим, який зауважив, що кожному зрозуміло, що скільки разів не став на перше місце особу, її права і свободи, реальна захищеність не буде забезпечена, якщо інститути державної влади слабкі та недієздатні⁴.

2.2. Кримінально-правові аспекти гарантування безпеки життя людини в Україні та Європі

Цікавим з точки зору нашого дослідження представляється аналіз систем Особливої частини кримінального права країн романо-германської правової сім'ї.

Історично ці системи формувалися залежно від пріоритетів об'єктів, охоронюваних кримінальним законом. Так, для кримінального законодавства тих європейських країн, яке було прийнято в XIX столітті, система пріоритетів (охоронюваних кримінальним законом об'єктів) виходить із переваги державних і суспільних інтересів над приватними інтересами. Наприклад, у

---

¹ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30. 03. 2021).

² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 30. 03. 2021).

³ Уголовный кодекс Российской Федерации. Принят Государственной Думой РФ 24 мая 1996 г. *СЗ РФ*. 1996. № 25. Ст. 2954.

⁴ Дьяков С. В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2012. 267 с., с. 11.

Кримінальному кодексі ФРН, в основу якого покладено Уложення Германської імперії 1871 року, відповідальність за злочини проти життя встановлена лише в главі 16 Кримінального кодексу ФРН, тобто після п'ятнадцяти глав Особливої частини, що регулюють відповідальність за інші злочини¹. Кримінальний кодекс Голландії 1886 року містить норми, що встановлюють відповідальність за посягання на життя людини в розділі XIX «Злочини проти життя», починається ж Особлива частина Кримінального кодексу Голландії розділом I «Злочини проти безпеки держави»².

Така побудова Особливої частини кримінального законодавства цілком зрозуміла, тому що у час прийняття зазначених кодексів у світі, у тому числі й на європейському континенті, панувала саме така система цінностей, охоронюваних кримінальним законом (держава-суспільство-особа). На підтвердження цього можна привести систему Особливої частини Кримінального кодексу Японії 1907 року (діючого в редакції 1995 р.) – азійської держави, територіально віддаленої від Європи. У ньому зазначена система цінностей відбита, мабуть, найбільш ретельно (Особлива частина КК Японії розпочинається главою 1 «Постанова щодо злочинів проти імператорської сім'ї», «Злочини, що полягають у вбивстві», передбачені главою 26)³.

Подібність системи зазначених пріоритетів у кримінальному законодавстві різних держав, розташованих навіть на різних континентах, пояснюється тим, що правова ідеологія законодавця характеризувалася тоталітарними рисами (для німецького й голландського законодавця це було XIX століття, і сучасна правова ідеологія цих держав давно зжила ознаки тоталітаризму), із чим і пов'язувалася перевага державних і суспільних інтересів інтересам особи⁴.

Можна зробити висновок, що система Особливої частини сучасного кримінального законодавства розвинених країн Європи має тенденцію до її побудови на принципах визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, що, у першу чергу, виражається в кримінально-правовій охороні прав і свобод людини як основної ідеї кримінального права⁵.

---

¹ Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. 560 с., с. 356.

² Уголовный кодекс Голландии. Перевод с английского / науч. ред.: Б. В. Волженкин ; пер.: И. В. Миронова. 2-е изд. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. 510 с., с. 238–250, 384–386.

³ Уголовный кодекс Японии. С изменениями и дополнениями на 1 января 2002 г.: перевод с японского / науч. ред.: А. И. Коробеев ; пер.: В. Н. Еремин. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. 226 с., с. 66, 123.

⁴ Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций: В 2 т. / А. В. Наумов. Москва : Юрид. лит., 2004. Т. 2 : Особенная часть. 832 с., с. 21.

⁵ Стрельцов С. Л. Реформа кримінального законодавства України: основні роздуми. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019, 100 с., с. 51–67.

Позиція, у відповідності з якою український законодавець (нехай і формально) надає пріоритет державним інтересам, багато в чому носить відбиток стратегії попереднього історичного періоду. Плідним, на нашу думку, вбачається підхід зазначеної тріади цінностей – особа-суспільство-держава, коли охорона прав і свобод особи передбачається у першу чергу, як формально, так і функціонально.

Правової охорони вимагає існуюче життя, тобто необхідність закріплення певної системи заходів захисту життя пов'язана з його початком. Питання, що стосуються визначення моментів початку і закінчення життя, й, відповідно, періоду, протягом якого існує необхідність охорони існуючого життя та захисту прав і законних інтересів фізичної особи, залишаються актуальними як для медичних працівників, так і для правознавців різних галузей, в тому числі і кримінальної.

Аналіз положень міжнародно-правових актів, таких як Декларація прав дитини ООН від 20 листопада 1959 року¹, Конвенція про права дитини ООН від 20 листопада 1989 року², Всесвітня декларація «Про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей» від 30 вересня 1990 року³, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року⁴, дозволив зробити наступні висновки: у текстах жодного із зазначених актів не встановлений прямий взаємозв'язок між моментом народження та правом на життя, інтереси та блага окремої людини мають пріоритет перед інтересами суспільства, дитиною є людина до вісімнадцяти років (без вказівки нижньої межі), а невід'ємні права визнаються за кожною людиною незалежно від народження (аналіз текстів на офіційних мовах дозволив відмовитися від пропонованого рядом дослідників пояснення, що термін «народження» повинен розглядатися як «походження»)⁵.

Декларація про медичні аборти, прийнята у Осло 1 серпня 1970 року, у якості основного принципу діяльності лікаря закріпила повагу до людського

---

¹ Декларація прав дитини : Резолюція Організації Об'єднаних націй від 20 листопада 1959 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 30. 03. 2021).

² Конвенція про права дитини : Конвенція Організації Об'єднаних націй від 20 листопада 1989 р. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. ст. 205.

³ Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей : Декларація Організації Об'єднаних Націй від 30 вересня 1990 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_075 (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁴ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁵ Бабаджанов И. Х. Государственная политика в области охраны права внутриутробного ребенка на жизнь: законодательство России, Республики Таджикистан и других стран. *Мир политики и социологии*. 2012. № 1. С. 40–53., с. 43.

життя з моменту зачаття, що свідчить про визнання у плода людини такого блага як життя¹.

Законодавством ряду держав романо-германської правової сім'ї встановлений мораторій на дослідження ембріонів людини. Закони ФРН і Іспанії взагалі забороняють дослідження на ембріонах людини². У Франції, Данії дослідження на ембріонах людини обмежені в законодавчому порядку. Категорично заборонені дослідження на ембріонах людини з метою одержання біологічної зброї³.

У рекомендаціях Парламентської асамблеї Ради Європи (резолуція А2 327/88 і А2 372/88 від 16.03.69 р.) і в рішенні комісії із прав людини (№ 6574/71) передбачено, що на ембріон і плід людини при всіх обставинах поширюється вимога поваги людської гідності, таким чином, уже із цього моменту права людини мають основне значення⁴. У Декларації прав дитини, у преамбулі говориться: «Дитина через його фізичну та розумову незрілість, потребує спеціальної охорони та турботі, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження»⁵. Аналогічна вказівка міститься в преамбулі Конвенції ООН про права дитини⁶.

У прийнятій 4 квітня 1997 року Радою Європи Конвенції про права людини та біомедицину закріплена заборона на створення ембріонів людини в дослідницьких цілях, а також передбачено, що якщо закон дозволяє проводити дослідження на ембріонах *in vitro*, він повинен передбачати належний захист ембріона⁷.

Ще далі в цьому напрямку пішло цивільне право Франції, визнаючи існування життя ще до народження. «Стара римська максима *infans conceptus* знайшла своє відбиття в деяких статтях Цивільного кодексу Франції й базується на безперечних природничо-наукових даних: життя передусь

---

¹ Декларація, прийнята в Осло, стосовно медичного аборту : Декларація Всесвітньої медичної асоціації від 01 серпня 1970 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/990_009 (дата звернення: 30. 03. 2021).

² Dickson D. Europe Split on Embryo Research. *Science*. 1998. V.242. # 48–82. P.1117–1118.

³ Медицина и права человека: Нормы и правила международного права, этики, католической, протестанской, иудейской, мусульманской и буддийской религиозной морали / пер. с фр. Г. В. Гаровникова ; ред. В. Д. Карпович. Москва : Прогресс-Интер, 1992. 214 с., с. 90.

⁴ Сент-Роз Ж. Право и жизнь. *Вестник Моск. ун-та. Сер. 11 .: Право*. 2003. № 6. С. 56–69., с. 56.

⁵ Декларація прав дитини : Резолюція Організації Об'єднаних націй від 20 листопада 1959 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁶ Конвенція про права дитини : Конвенція Організації Об'єднаних націй від 20 листопада 1989 р. Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990. № 1. ст. 205.

⁷ Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини : Конвенція про права людини та біомедицину : Конвенція Ради Європи від 04 квітня 1997 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_334 (дата звернення: 30. 03. 2021).

народженню»¹. Так, стаття 16 Цивільного кодексу Франції відбиває позицію «поваги людської істоти з початку його життя», яка одержує розвиток в інших правових джерелах (Закон Франції «Про біоетику» від 29 березня 1994 року, Закон Франції «Про переривання вагітності» від 17 січня 1975 року, які встановили, що життя людської істоти повинна опікувати з моменту перших ознак її прояву)².

Про тенденцію посилення інтересу до захисту людини до його народження свідчить вимога Конвенції про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології й медицини про те, що якщо «закон (конкретної держави) дозволяє проводити дослідження на ембріонах, він же повинен передбачати належний захист ембріона». У наведеному контексті також розглянута неоднозначна практика застосування положень міжнародно-правових актів³. Позиція Європейського суду, що використовує, у тому числі, формулювання «життя плода» і «обмеження, що накладаються на право на життя плода», свідчить про доцільність і своєчасності зміни підходів до статусу ненародженої дитини⁴.

Треба сказати, що вітчизняний законодавець займає компромісну позицію щодо визначення моменту з якого починається життя людини. Так, відповідно до статті 269 ЦК України, право на життя є невід'ємним від носія, позбавленим економічного змісту, виникає в особі з моменту народження чи іншого моменту, що прямо передбаченого законом⁵. Відсилочний характер має і стаття 6 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III, в якій зазначено, що «кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я»⁶.

До цього у законодавстві України не було норми, в якій умовно визначався б початок життя людини. Однак, для спеціалістів у сфері

---

¹ Сент-Роз Ж. Право и жизнь. Вестник Моск. ун-та. Сер. 11 :. Право. 2003. № 6. С. 56–69., с. 58.

² Там само, с. 64.

³ Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини : Конвенція про права людини та біомедицину : Конвенція Ради Європи від 04 квітня 1997 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_334 (дата звернення: 30. 03. 2021).

⁴ Бабаджанов И. Х. Государственная политика в области охраны права внутриутробного ребенка на жизнь: законодательство России, Республики Таджикистан и других стран. *Мир политики и социологии*. 2012. № 1. С. 40–53., с. 43.

⁵ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

⁶ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

кримінального права такі критерії були вироблені в доктрині кримінального права¹.

Загальноприйнятим положенням у кримінально-правовій науці було й залишається те, що життя людини розпочинається з моменту початку фізіологічних (у тому числі передчасних та штучно викликаних) пологів її матері. При цьому вважається, що не має значення для визначення цього моменту те, що дитина, яка народжується, ще не почала самостійного позаутробного життя і не відокремлена від черева матері². Практично це означає, що позбавлення життя дитини під час її народження, тобто під час пологів її матері, визнається вбивством. Протиправне ж знищення плода людини до цього моменту розцінюється не як вбивство, а як незаконне проведення абортів.

Певний інтерес викликає думка, що «період внутрішньоутробного розвитку людини є раннім періодом її біологічного життя. Перебуваючи в материнській утробі в стані ембріона, вона тілесно самостійна, тому що не є частиною організму свого носія та здатна до саморозвитку: адже життєві процеси, що відбуваються в ній, виступають у якості внутрішнього рушія її розвитку. Тіло матері представляється тільки ідеальним середовищем розвитку ембріона, яке забезпечує його харчуванням, охороною. З народженням починається другий етап біологічного існування людини, а точніше, етап перебування його організму в соціальному середовищі. Це свідчить про помилковість існуючої думки про те, що людське життя починається з її народження. Це слід скорегувати: соціальне життя людини починається з моменту її народження»³.

В юридичній науці намітилися стійкі тенденції підтримки саме цієї точки зору. Так, деякі вчені вважають, що «юридичне відношення до статусу ембріонів повинно будуватися на основі визнання того факту, що ембріон не частина організму матері, а початок нового життя. Це й повинне визначати підходи до створення відповідного правового регулювання, відношення до

---

¹ Мамчур В. М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 207 с., с. 32.

² Бажанов М. И., Сташис В. В. Личность – под охраной уголовного закона. Симферополь : Таврия, 1996. 236 с., с. 6.; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Бойко А. М. та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Вид. 10-те, переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с., с. 249; Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. Видання восьме, перероблене та доповнене / Відп. Ред. Є. Л. Стрельцов. Харків : Одіссей, 2012. 904 с., с. 239–247.

³ Селихова О. Г. Конституционно-правовые проблемы осуществления права индивидов на свободу и личную неприкосновенность : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : 12.00.02. Екатеринбург, 2002. 23 с., с. 13–14.

абортів»¹. У цій частині доречно також привести думку авторитетного вченого, професора А. І. Ковлера: «Сучасне право рішуче визначає інший рубіж: життя людини починається із запліднення яйцеклітини»².

Слушною видається позиція професора Н. М. Ярмиш, яка звертає увагу на те, що «...умертвіння дитини навіть в утробі матері за умов, що пологи розпочались, а строк вагітності складає хоча б двадцять два тижні – це вбивство»³. Підтвердження наведеної тези вона бачить у диспозиції статті 117 КК України, де йдеться про «умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів...». Професор Н. М. Ярмиш підкреслює, що цим визначенням охоплюється весь період пологів, а значить, початок пологів і є початком життя людини⁴. На розвиток розглянутої позиції існує думка, що оскільки двадцять другий тиждень вагітності не може в усіх без винятку випадках свідчити про життєздатність плоду, слід урахувувати й інші ознаки останньої (масу та розмір плоду, відсутність несумісних із життям вад розвитку плоду). Тому вчинене умисно посягання на життя двадцятидвохтижневого плоду, який перебуває в утробі матері, після початку пологового процесу у випадку його нежиттєздатності (за іншими критеріями) кваліфікуватимуться як замах на умисне вбивство⁵.

Представляється, що розв'язання проблеми кримінально-правового закріплення моменту початку охорони життя слід шукати з урахуванням законодавчого досвіду країн романо-германської правової сім'ї. Так, німецький законодавець включив у Розділ шістнадцятий «Злочинні діяння проти життя» Кримінального кодексу ФРН сім параграфів, які у спеціальній літературі називають «Злочини проти ненародженого життя»⁶.

Справжньою новелою для кримінального законодавства країн романо-германської правової сім'ї є виділення у главі дев'ятій «Винні діяння проти особи» Кримінального (Пенітенціарного) кодексу Естонії окремого п'ятого розділу «Незаконне поводження з людським ембріоном», який містить в собі

---

¹ Беседкина Н. И. Конституционно-правовая защита прав неродившегося ребенка в Российской Федерации. автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.02. Москва, 2005. 23 с., с. 12.

² Ковлер А. И. Антропология права: Учеб. для вузов. Москва : НОРМА-ИНФРА-М, 2002. 480 с., с. 428.

³ Ярмыш Н. М. Содержание ст. 117 УК Украины как источник информации о начале жизни человека. *Становлення держави та права в умовах глобалізації: теоретичний і практичний аспект* : матеріали II Міжнар. наук. конф. 24 лют. 2012 р. Ніжин : Вид. ПП Лисенко М. М., 2012. С. 462–463., с. 462.

⁴ Там само, с. 463.

⁵ Орлеан А. М. Початок кримінально-правової охорони життя людини. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. 2012. №4 (71). С. 299–307., с. 306.

⁶ Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. 560 с., с. 372.

чотири склади злочинів, які так чи інакше пов'язані із злочинним впливом на ембріон людини (злочини, пов'язані із незаконним штучним перериванням вагітності містяться у розділі четвертому цієї ж глави Кримінального (Пенітенціарного) кодексу Естонії)¹. Треба відмітити, що більшість статей цього розділу є неоднозначними для сприйняття і, мабуть, потребують додатково тлумачення з боку естонського законодавця.

Проведений аналіз законодавства країн романо-германської правової сім'ї дає можливість стверджувати, що вітчизняним законодавцем плід, що перебуває в утробі матері, незалежно від строку його розвитку розглядається як фізіологічна частина її організму, якою вона має право розпоряджатися за своїм розсудом. Це означає, що законодавець ставиться до ембріона як до системи кліток, тканин і органів, що становлять частину жіночого організму, тобто, насамперед, як до якогось предмета (звідси випливає, що його можна продавати, знищувати тощо). Якби законодавець ставився до ембріона як до суб'єкта правовідносин, визнаючи його особливою, відособленою, самостійною частиною людини, що потребує захисту, то були б заборонені будь-які маніпуляції з ембріонами.

Таким чином, можна констатувати, що життя людини в Україні не одержало належної кримінально-правової охорони. На нашу думку, кримінальне законодавство України в цій частині потребує відповідного реформування.

Життя людини не є предметом правового регулювання, воно може виступати лише в якості об'єкта правового захисту, в тому числі, й кримінально-правовими засобами.

Кожне окреме людське життя має свій початок (момент початку фізіологічних пологів) та кінець (смерть мозку). Однак, такої самої кримінально-правової охорони як і новонароджена дитина, потребує життєздатний плід людини у віці понад двадцять два тижні вагітності, як такий, що фактично здатний існувати поза утробою матері.

References:

1. *Streltsova Y.J. Unification of international law and its influence on national legislation: monograph. Odessa, publishing house "Gelvetics", 2019, 552 p.*
2. *Constitution of the Republic of Bulgaria. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/120> (Last accessed: 30. 03. 2021).*
3. *The main law of the Federal Republic of Germany. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/155> (date of the softer: 30. 03. 2021).*

---

¹ Уголовный (Пенитенциарный) кодекс Эстонской Республики. *Правовые акты Эстонии*. 2005. № 17. С. 1103–1220., с. 1140–1141.

4. *Constitution of the Republic of Albania. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/104> (Last accessed: 30. 03. 2021)*

5. *Constitution of the Portuguese Republic. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/141> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

6. *Constitution of the Republic of Croatia. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/107> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

7. *Constitution of the Republic of Slovenia. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/109> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

8. *Constitution of the Czech Republic. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/106/2> (Last accessed: 30. 03. 2021)*

9. *Constitution of the Spanish Kingdom. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/149> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

10. *Constitution of the Slovak Republic. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/110> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

11. *Constitution of the Spanish Kingdom. Constitution of the States (countries) of the World: Internet Library of Constitution Roman Pashkov: Website. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/149> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

12. *Declaration of Independence: Human Rights in Ukraine. Information portal of the Kharkiv Human Rights Group: Website. URL: <http://www.khpg.org/index.php?id=946555693> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

13. *Legal Fundamentals of Military Security of Ukraine: Monograph / E.L. Streltsov and others. ; ed. Ed. Y.L. Streltsov. Lviv : NAVN, 2016, 188 p.*

14. *Zaitseva A. M. Life of a person as an object of constitutional and legal regulation: diss. ... Cand. Jurid Sciences: 12.00.02 / Mosk. State University. M. V. Lomonosov. Moscow, 2009. 237 p.*

15. *Schurna E. V. Life as an object of right: diss. ... Cand. jurid Sciences: 12.00.01 / Mosk. UN-T of the Ministry of Internal Affairs of Russia. Moscow, 2010. 150 p.*

16. *Alekseev N. N. Basics of the Philosophy of Law. Spb. : Legal Institute, 1998. 256 p.*

17. *Romanovsky G. B. Gnoseology of the right to life. Spb. : Legal Center Press, 2003. 370 p.*

18. *Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996/ № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Last accessed: 30. 03. 2021).*

19. *International Covenant on Civil and Political Rights: Pact of Organization of United Nations from December 16, 1966. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (Last accessed: 30. 03. 2021).*

20. *Criminal Code of the Russian Federation. Adopted by the State Duma of the Russian Federation on May 24, 1996 of the NS of the Russian Federation. 1996. No. 25. Art. 2954.*
21. *Dyakov S. V. Crime against the foundations of the constitutional system and security of the state: a criminal law and criminological study. Spb. : Jurid. Center Press, 2012. 267 c.*
22. *Zhalinsky A. E. Modern German criminal law. Moscow: TK Velby, Publishing House Prospekt, 2006. 560 p.*
23. *Criminal Code of Holland. Translation from English / scientific Ed.: B. V. Volzhenkin; Per.: I. V. Mironova. 2nd ed. Spb. : Jurid. Center Press, 2001. 510 c.*
24. *Criminal Code of Japan. With amendments and additions on January 1, 2002: Translation from Japanese / Scientific. Ed.: A. I. Koreev; Per.: V.N. Eremin. Spb. : Jurid. Center Press, 2002. 226 c.*
25. *Naumov A.V. Russian criminal law. Course of lectures: in 2 t. / A. V. Naumov. Moscow: Jurid. lit., 2004. T. 2: Special part. 832 p.*
26. *Streltsov Y.L. Reform of criminal legislation of Ukraine: Main reflections. - Kherson: Publishing House "Gelvetics", 2019, 100 p.*
27. *Declaration of the rights of the child: the United Nations Resolution of November 20, 1959. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (Last accessed: 30. 03. 2021).*
28. *Convention on the rights of the child: the United Nations Convention of November 20, 1989, the collection of current international treaties of Ukraine. 1990. No. 1. Art. 205.*
29. *The World Declaration on Survival, Protection and Development of Children: Declaration of the United Nations Declaration of September 30, 1990. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_075 (Last accessed: 30. 03. 2021).*
30. *Babajanov I. Kh. State policy in the field of protection of the rights of the intrauterine child for life: the legislation of Russia, the Republic of Tajikistan and other countries. The world of politics and sociology. 2012. No. 1. P. 40–53.*
31. *Declaration adopted in Oslo regarding medical abortion: Declaration of the World Medical Association of August 01, 1970. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/990_009 (Last accessed: 30. 03. 2021).*
32. *Dickson D. Europe Split on Embryo Research. Science. 1998. V.242. # 48–82. P.1117–1118.*
33. *Medicine and human rights: norms and rules of international law, ethics, catholic, Protestantian, Jewish, Muslim and Buddhist religious morality / lane. With Fr. G. V. Garovnikova; ed. V. D. Karpovich. Moscow: Progress Inter, 1992. 214 p.*
34. *Saint-Roses J. Law and Life. Herald Mosk. un-ta. Ser. eleven :. Right. 2003. No. 6. P. 56–69.*
35. *Convention on human rights and dignity protection for biology and medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine: Council of Europe Convention on April 04, 1997. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_334 (Last accessed: 30. 03. 2021).*
36. *Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV. Information on the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. Nos. 40-44. Art. 356.*

37. Babajanov I. Kh. *State policy in the field of protection of the rights of the intrauterine child for life: the legislation of Russia, the Republic of Tajikistan and other countries. The world of politics and sociology.* 2012. No. 1. P. 40–53.

38. *About the protection of childhood: Law of Ukraine dated April 26, 2001 No. 2402-III. Information on the Verkhovna Rada of Ukraine.* 2001. No. 30. Art. 142.

39. Mamchur V. M. *Criminal liability for the deliberate murder of a person or her close relative in connection with the implementation of this person of service or public duty: dis ... Cand. Law. Sciences: 12.00.08 / Kiev. Nation. Un-t name Taras Shevchenko.* Kyiv, 2002. 207 p.

40. Bazhanov M. I., Stashis V. V. *Personality - under the protection of the criminal law.* Cimferopol: Tavria, 1996. 236 p.

41. *Scientific and practical commentary of the Criminal Code of Ukraine / Boyko A. M., etc. ; ed. M. I. Melnyk, M. I. Havronak. Kind. 10 recycling. and supplemented.* Kiev: VD "DARK", 2018. 1360 p.

42. Streltsov Y.L. *Criminal Code of Ukraine: Scientific and Practical Comment. Edition of the eighth, processed and supplemented / height.* Ed. E.L. Streltsov. Ch.: Odysseus, 2012, 904 p.

43. Selikhova O. G. *Constitutional and legal problems of the implementation of the rights of individuals to freedom and personal integrity: Author. diss. for the competition of scientific Degree of Cand. jurid Sciences: 12.00.02.* Ekaterinburg, 2002. 23 p.

44. Besedkina N.I. *Constitutional and legal protection of the rights of an unbounded child in the Russian Federation. Author. diss. for the competition of scientific Degree of Cand. jurid Sciences: 12.00.02.* Moscow, 2005. 23 p.

45. Kovler A. I. *Anthropology of law: studies. For universities.* Moscow: Norma Infra-M, 2002. 480 p.

46. Orlean AM *The beginning of the criminal-legal protection of human life. Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine: Sb. science.* 2012. №4 (71). P. 299-307.

47. Krylova N. E. *Responsibility for the illegal production of abortion and the need for criminal law protection of the "future" life.* Vestnik Moscow University. 2002. No. 6. P. 38–53.

48. Jarmysh N. M. *Content of Art. 117 of the Criminal Code of Ukraine as a source of information about the start of human life. Formation of the state and law in conditions of globalization: Theoretical and Practical Aspect: Materials II International. science. a conf. 24 February.* 2012 Nizhin: View. PP Lysenko M. M., 2012. P. 462–463.

49. *Criminal (penitentiary) Code of the Republic of Estonia. Legal acts of Estonia.* 2005. No. 17. P. 1103–122.

РОЗДІЛ III Корупція у приватному секторі

ГОЛОВКІН Богдан Миколайович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого
<https://orcid.org/0000-0002-0333-9806>

3.1. Аналіз досліджень у сфері боротьби з корупцією у приватному секторі: порівняльно-правовий аспект

3.2. Актуалізація проблеми боротьби з корупцією в комерційній діяльності

Corruption in the private sector
Doctor of Law, professor B. M. Holovkin,
head of the Department of Criminology and
Criminal and Executive Law
Yaroslav Mudryi National Law University

Коррупция в частном секторе
Доктор юридических наук, профессор Б. Н. Головкин
заведующий кафедрой криминологии и
уголовно-исполнительного права
Национального юридического университета
им. Ярослава Мудрого

Ключові слова: корупція, приватний сектор, національна безпека, монополізація ринків, хабар, приватизація, внутрішній валовий продукт.

Keywords: corruption, private sector, national security, market monopolization, bribery, privatization, gross domestic product.

Ключевые слова: коррупция, частный сектор, национальная безопасность, монополизация рынков, взятка, приватизация, внутренний валовой продукт.

АНОТАЦІЯ

Розділ присвячено комплексному дослідженню корупції у приватному секторі. Розкрито поняття цього різновиду корупції, визначено її форми та прояви, досліджено сучасний стан і тенденції поширення корупційних правопорушень у приватному секторі економіки, визначено типові корупційні схеми у сфері підприємництва і розкрито основні напрями запобігання та протидії цьому явищу. Особливу увагу приділено висвітленню системи антикорупційного коплансу як основному заходу

запобігання корупції у приватному секторі, відповідальності уповноважених осіб юридичних осіб приватного права за вчинення корупційних правопорушень, і питанням усунення наслідків вчинення корупційних правопорушень у приватному секторі.

SUMMARY

The section is devoted to a comprehensive study of corruption in the private sector. The concept of this type of corruption is revealed, its forms and manifestations are determined, the current state and tendencies of corruption offenses in the private sector of the economy are studied, typical corruption schemes in entrepreneurship are identified and the main directions of preventing and counteracting this phenomenon are revealed. Particular attention is paid to the coverage of the anti-corruption compliance system as the main measure to prevent corruption in the private sector, the responsibility of authorized persons of private law entities for corruption offenses, and the elimination of the consequences of corruption in the private sector.

АННОТАЦІЯ

Раздел посвящен комплексному исследованию коррупции в частном секторе. Раскрыто понятие этой разновидности коррупции, определены ее формы и проявления, исследовано современное состояние и тенденции распространения коррупционных правонарушений в частном секторе экономики, определены типовые коррупционные схемы в сфере предпринимательства и раскрыты основные направления предотвращения и противодействия этому явлению. Особое внимание уделено освещению системы антикоррупционного комплаенсу как основному мероприятию предотвращения коррупции в частном секторе, ответственности уполномоченных лиц юридических лиц частного права за совершение коррупционных правонарушений и вопросам устранения последствий совершения коррупционных правонарушений в частном секторе.

3.1. Аналіз досліджень у сфері боротьби з корупцією у приватному секторі: порівняльно-правовий аспект

Корупція в Україні належить до основних перешкод сталому розвитку, економічному зростанню і становить загрозу національній безпеці. Це підтверджується результатами багатьох досліджень. Так, за даними опитування НАЗК щодо рівня корупції в Україні (2020 р.) корупція залишається другою за значущістю суспільною проблемою, після військових дій в Донецькій і Луганській областях, що турбує громадянське суспільство, бізнес та експертів. Разом з цим, 46,3% суб'єктів господарювання готові обрати корупційну модель поведінки¹. За результатами п'ятого щорічного опитування іноземних інвесторів, проведеного Європейською Бізнес Асоціацією (ЄБА) спільно з Dragon Capital та Центром економічної стратегії

---

¹ Корупція в Україні 2020: розуміння, сприйняття, поширеність / Info Sapiens, НАЗК, EUACI // Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. – Режим доступу : <https://bit.ly/3f8JPuG>

(ЦЕС) (жовтень, 2020 р.) в анти-рейтингу найважливіших перешкод для іноземних інвестицій корупція посіла друге місце. При цьому перешкодою номер один для стратегічних і портфельних інвесторів визнано недовіру до судової системи. Монополізація ринків та захоплення влади олігархами посідає третє місце серед перешкод, хоча стратегічним інвесторам також суттєво перешкоджає обтяжливе та нестабільне законодавство¹. Опитування підприємств приватного сектору, проведене в межах спільного проекту Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) і Групи Всесвітнього банку (WBG) в Україні у 2019 р., засвідчило, що 74% керівників і менеджерів підприємств вважають корупцію найбільшою перешкодою або значним обмеженням для бізнес-середовища в Україні; 37,4% фірм в Україні стикались з вимаганням неправомірної вигоди, що більш як вдвічі перевищує середній показник для усіх країн (16,4%) і майже вчетверо перевищує показник для регіону Європи та Центральної Азії (9,9%). Показово, що від вказаної корупційної практики більше страждають великі компанії (46,5%). Найчастіше бізнес стикається з проблемами корупції у підключенні до комунікацій, отриманні ліцензій та дозволів, у взаємодії з податковою службою, а також під час отримання державних контрактів. Вказаним дослідженням також встановлено залежність між розмірами компаній і обсягами хабарів, що ними виплачуються. Зокрема, для малих компаній обсяг хабарів становить 5% від річних доходів, середніх компаній – 4% річних доходів, великих – 3 % річних доходів². За оцінками експертів з проекту “Об’єднуємось заради реформ» (2011 р.) витрати українських компаній на корупцію сягають 4–10% річних доходів. При цьому, більш ніж третина компаній неготові віддавати 3–5% свого прибутку на боротьбу з корупцією³. За даними опитування Американської торговельної палати в Україні щодо бізнес-клімату (жовтень 2019 р.), 41% підприємців повідомили про наявність корупційного досвіду протягом 2019 р. При цьому 42% респондентів зазначили про зростання рівня корупції в Україні у 2019 р. порівняно з 2017 р.⁴ Дослідження Всеукраїнської мережі доброчесності та

---

¹П’яте щорічне опитування іноземних інвесторів. URL: <https://dragon-capital.com/ua/media/press-releases/nedovira-do-sudovoi-sistemi-posila-l-mistse-sered-pereshkod-dlya-inozemnikh-investitsiy/>

² Enterprise Surveys. Ukraine 2019. Country Profile / International Bank for Reconstruction and Development; The World Bank Group <https://www.enterprisesurveys.org/en/data/exploreeconomies/2019/ukraine> // Офіційний сайт Світового банку. – 2020.

³ Боротьба з корупцією. Роль бізнесу в Україні: Аналітична довідка. - К.: ТОВ «Фарбований лист» 2011. - С. 21 (51 с).

⁴ Результати опитування Американської торговельної палати в Україні щодо бізнес-клімату (жовтень, 2019 р.). URL: <https://chamber.ua/ua/news/rezultati-opituvannya-amerikanskoj-torgovelnj-palati-v-ukraini-shhodo-biznes-klimatu/>

комплаєнсу (UNIC, 2018 р.) «Корупційні ризики у діяльності органів влади: погляд бізнесу» здійснене в рамках проекту «Зміцнення засад доброчесності у взаємодії держави та бізнесу» за підтримки ПРООН в Україні та Міністерства закордонних справ Данії, 72% підприємців вважають, що корупція заважає вести бізнес. Приблизно половина підприємств використовують «блат», дають і пропонують хабарі, користуються послугами посередників для вирішення проблем під час ведення бізнесу¹. Опитування українських респондентів у рамках Всесвітнього дослідження економічних злочинів та шахрайства 2020, проведеного компанією PwC засвідчило, що 47% українських компаній постраждали від незаконного привласнення майна, хабарництва і корупції за останні 24 місяці². За даними опитування 113 компаній-членів регіональних офісів Європейської Бізнес Асоціації «Бізнес у регіонах: інвестиційне середовище «на місцях»», до ТОП-3 факторів, що негативно впливають на легкість ведення бізнесу в регіонах підприємці віднесли (1) корупцію, (2) незадовільний стан інфраструктури, (3) бюрократію³.

З усього наведеного можна зробити попередні висновки про значну поширеність корупції у приватному секторі економіки та неоднозначне сприйняття і ставлення до неї бізнес-середовища. Якщо корупція ускладнює ведення бізнесу і зменшує прибутки, то вона публічно засуджується, сприймається як перешкода діловій активності та доброчесній конкуренції. Якщо ж корупція спрощує умови ведення бізнесу, забезпечує мінімізацію податків і пришвидшення адміністративних процедур – ставлення до корупційних практик толерантне.

Очевидно, що корупція у приватному секторі становить серйозну загрозу економічному зростанню, майновим правам суб'єктів господарювання, конкурентоспроможності національних компаній на зовнішніх ринках, інвестиційній привабливості України, корпоративним інтересам господарських товариств. Між тим, подоланню корупції у приватному секторі не приділяється належна увага з боку держави і громадянського суспільства. Недооцінюються масштаби та наслідки цього явища.

Досі вважається, що державний і комунальний сектори відіграють значну роль в економіці України і формуванні внутрішнього валового продукту

---

¹ Дослідження UNIC "Корупційні ризики у діяльності органів влади: погляд бізнесу". URL: <https://unic.org.ua/news/corruption-risks-in-the-government-work-business-point-of-view-90/>

² Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2020: результати опитування українських організацій URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/economic-crime-survey.html>

³ «Бізнес у регіонах: інвестиційне середовище «на місцях»» URL: <https://eba.com.ua/biznes-u-regionah-investytsijne-seredovyshhe-na-mistsyah/>

(ВВП). Відтак, за старою традицією діяльність антикорупційних і правоохоронних органів спрямовується на виявлення, запобігання, розслідування, припинення корупційних злочинів, пов'язаних з корпоративним управлінням і господарською діяльністю державних та комунальних підприємств. Такий підхід не відповідає сучасним корупційним викликам й загрозам та недостатньо узгоджується з глобальною антикорупційною політикою і міжнародними стандартами запобігання корупції.

Річ у тім, що після проведення масштабної приватизації та продажу левої частки об'єктів державної і комунальної форми власності приватний сектор економіки став превалюючим, відіграє провідну роль у створенні доданої вартості. За даними міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України частка державного сектору у складі економіки за I півріччя 2020 р. склала 11,5 %, а питома вага суб'єктів господарювання державного сектору економіки становить лише 4,2%¹. Разом з тим, доволі складно здійснити точний розрахунок питомої ваги приватного сектору економіки. Експертних оцінок з цього питання майже немає, інформації з відкритих джерел відверто бракує, а тому зробити однозначний висновок доволі складно. Однак загальне уявлення про структурне співвідношення суб'єктів господарювання публічного і приватного права можна створити за даними Держкомстату України щодо кількості юридичних осіб приватного права і фізичних осіб-підприємців. Так, станом на 01 грудня 2020 р. в Україні зареєстровано усього 1 390 292 юридичні особи, із них фермерських господарств – 47 735 (3,4%), приватних підприємств – 200 127 (14,4%), акціонерних товариств – 13 752 (0,9%), товариств з обмеженою відповідальністю – 704 389 (50,7%), кооперативів (державної і приватної форми власності) – 28 550 (2%), приватних організацій (установ, закладів) – 1326 (0,1%), товарних бірж – 622 (0,04%), кредитних спілок – 1054 (0,07%) споживчих товариств – 4382 (0,3%), решта – юридичні особи державної, комунальної та змішаної форми власності. З наведеного випливає, що частка юридичних осіб приватного права складає понад 70%². Крім того, за 2019 р. кількість фізичних осіб-підприємців склала 1 561 028 або 80,4% від усіх зареєстрованих суб'єктів господарювання (1 941 625)³.

---

¹ Питома вага державного сектору в економіці URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=3f9cbf0b-24bf-48f8-8360-04d559e41d60&tag=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkonomikiIs>

² Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання: Державна служба статистики України: URL: ukrstat.gov.ua

³ Кількість суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності у 2010-2019 роках: Державна служба статистики України: URL: ukrstat.gov.ua

Таким чином, за самими приблизними підрахунками частка приватного сектору економіки України становить 70-80%. Наявний структурний дисбаланс в економіці виник внаслідок багаторічної великої і малої приватизації державних підприємств. А як відомо із світової практики, масштабна приватизація об'єктів державного сектору економіки створює сприятливі умови для корупції. Існує й інша закономірність, згідно з якою зменшення частки державного сектору економіки супроводжується зосередженням матеріальних активів і фінансових ресурсів у приватному секторі економіки, що суттєво підвищує його вразливість перед корупцією. Однак, вказана закономірність недостатньо врахована в Антикорупційній стратегії на 2014-2017 роки. За час проведення антикорупційної реформи запобігання корупції у приватному секторі так і не стало пріоритетним напрямом антикорупційної діяльності держави і суспільства. У цій частині національне законодавство обмежується закріпленням конвенційних норм та міжнародних механізмів запобігання корупцією у приватній сфері. Більш того, зазначений напрям антикорупційної діяльності залишається малорозвиненим на рівні Антикорупційної стратегії на 2020-2024 роки. У відповідному розділі вказаного документа стратегічного планування фігурують тільки положення ст. 12 Конвенції ООН проти корупції (2003 р.). Видається, що на рівні вищого політичного керівництва держави, серед працівників антикорупційних інституцій, а також в академічному середовищі досі панують доволі абстрактні уявлення про цю проблему та загрозу від неї для економічної безпеки. Бракує розуміння ключових питань, а саме: що таке корупція у приватному секторі, які її ознаки, форми прояву та межі існування, в чому полягають відмінності від корупції у державному секторі, а також які загрози несе ця явище для економіки, безпеки і суспільства. Нерозуміння сутності, масштабів і наслідків проблеми виливається в її знецінення та замовчування державою, перекладенням відповідальності за боротьбу проти корупції в приватному секторі на бізнес-структури. Не останню роль у ситуації, що склалася відіграють нерозробленість теоретичної складової корупції у приватному секторі, слабка законодавча база, складнощі у виявленні і розслідуванні корупційних правопорушень у сфері підприємницької діяльності, замалий багаж судово-слідчої практики та всезагальна невпевненість антикорупційних інституцій у доцільності розгортання боротьби з корупцією у приватному секторі економіки, як такої. Наразі, малодослідженою у кримінології залишається соціально-правова природа корупції у приватній сфері, не розроблено її поняття, невизначені форми і види, суб'єкти корупційних діянь, немає оцінок масштабів цього явища. Саме такі завдання ставляться у цьому підрозділі монографії.

3.2. Актуалізація проблеми боротьби з корупцією в комерційній діяльності

Вперше актуалізація проблеми боротьби з корупцією в комерційній діяльності відбулася в США після серії гучних скандалів з компаніями, що займалися зовнішньоекономічною діяльністю і давали хабарі у великих розмірах членам урядів та іноземним посадовим особам багатьох країн. Реакцією на корупційні прояви у зовнішньоекономічних операціях стало прийняття у 1977 р. федерального закону США «Foreign Corrupt Practices Act (FCPA)» або «Про корупцію за кордоном». Вказаний закон має екстериторіальну дію і спрямовується на боротьбу з корупцією та хабарництвом на міжнародному рівні, зокрема у сфері зовнішньоекономічної діяльності. За цим законом фізичним та юридичним особам забороняється надавати або обіцяти в корупційних цілях прямо чи через посередників будь-які матеріальні блага (гроші, подарунки, цінне майно, послуги або переваги) іноземним посадовим особам з метою відкриття, збереження бізнесу чи сприяння інтересам бізнесу. Дія FCPA розповсюджується на американські та іноземні компанії, акції яких котируються на американських біржах; компанії, що зобов'язані подавати звітність до Комісії США з цінних паперів; бізнес-організації незалежно від форми власності, що здійснюють свою діяльність на території США; нерезидентів, які здійснюють свою діяльність в США¹. Особливістю FCPA є визнання корупційними широкого кола правопорушень у сфері фінансової звітності, що створюють умови для хабарництва та загрожують стабільності фінансової системи США². В цілому закон спрямовується на заборону здійснення корупційних платежів іноземним посадовим особам, встановлення контролю за прозорістю фінансової звітності компаній, обігом активів та господарськими операціями³.

Через двадцять років американський досвід боротьби з корупцією у сфері міжнародної торгівлі та інвестицій знайшов своє втілення в Міжнародних документах, насамперед у Конвенції Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій (1997 р.). Конвенція зобов'язує Держави-учасниці, криміналізувати в національному законодавстві підкуп

---

¹ Кремянская Е.А. FCPA — Закон США о коррупции за рубежом. Особенности и применение. URL: <http://www.complianceblog.ru/?p=63>

² Антикоруptionний комплаєнс: посіб. для програми з підготовки осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційної програми / Окунев О., Бойко О., Лукін С. - Київ: ПАКУ, 2018. - 177 с. (С. 22).

³ Кремянская Е.А. FCPA — Закон США о коррупции за рубежом. Особенности и применение. URL: <http://www.complianceblog.ru/?p=63>

посадових осіб іноземних держав* з боку юридичних або фізичних осіб з метою одержання або збереження ділової вигоди, а також одержання незаконних переваг при здійсненні міжнародних ділових операцій. Щоправда кримінальна відповідальність передбачається тільки для надавачів неправомірної вигоди і при цьому не поширюється на посадових осіб іноземних держав за вимагання або одержання неправомірної вигоди. Заслугує на увагу розширене трактування терміну «посадова особа іноземної держави», що охоплює будь-яку особу, яку призначено чи обрано, яка обіймає посаду в органі законодавчої, виконавчої або судової влади іноземної держави, здійснює державні функції для іноземної держави, в тому числі для державного агентства чи державного підприємства, а також є представником державної міжнародної організації (ст.1)¹. Для підвищення ефективності боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав міжнародним документом передбачені додаткові заходи, зокрема щодо встановлення кримінальної відповідальності для юридичних осіб (ст. 2); кримінальної відповідальності за легалізацію доходів, одержаних у зв'язку з комерційним підкупом посадових осіб іноземних держав (ст. 7); цивільно-правової, адміністративної або кримінальної відповідальності за порушення правил ведення бухгалтерського обліку та аудиту (відкриття прихованих рахунків, укладення і проведення неврахованих або сумнівних угод, запис неіснуючих видатків, записи пасивів з неправильною ідентифікацією їх об'єкта), а також за фальсифікацію бухгалтерської звітності, інших облікових документів, рахунків і фінансових звітів компаній з метою підкупу посадових осіб іноземних держав або приховування факту такого підкупу (ст.8); конфіскація майна, грошей і доходів від підкупу посадової особи іноземної держави (ст.3)².

У Кримінальній конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS 173), (1999 р.) і Конвенції ООН Проти корупції (2003 р.), ратифікованих Україною 18.10.2006 р., на міжнародному рівні визнано транснаціональний характер корупції, закріплюються орієнтований перелік злочинів, пов'язаних з корупцією, вказується на зв'язки корупції з організованою та економічною злочинністю, у тому числі відмиванням коштів, а також пропонується комплекс заходів щодо запобігання корупції, боротьби з нею, виявлення та повернення активів, отриманих від корупційних та інших злочинів. Проте

---

* Підкуп здійснюється у формі пропозиції, обіцянки або надання прямо або через посередників будь-яких матеріальних благ, грошових коштів або інших переваг.

¹ Конвенція ОЕСР з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій (Бельгія, 1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_154#Text

² Конвенція ОЕСР з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій (Бельгія, 1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_154#Text

легального визначення корупції у приватному секторі в міжнародних документах не наводиться.

Так, у Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173) встановлюється кримінальна відповідальність за такі прояви корупції у приватному секторі як хабарництво (надання хабара – ст. 7; одержання хабара – ст. 8) під час здійснення підприємницької діяльності особами, які обіймають керівні посади у приватних підприємствах або працюють на них у будь-якій якості; відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних з корупцією, у тому числі, за надання і одержання хабара у приватному секторі (ст. 13); фінансові злочини, пов'язані з вчиненням, приховуванням чи маскуванню злочинів, пов'язаних з корупцією (ст. 14); надання хабара, зловживання впливом та відмивання доходів, вчинені на користь юридичної особи фізичною особою, яка обіймає керівну посаду у цій юридичній особі і діє від імені та в інтересах юридичної особи (ст. 18)¹.

В Конвенції ООН проти корупції описано можливі прояви корупції в приватному секторі та визначено механізми запобігання їм. Із приписів ст.ст. 12, 21 Конвенції випливає, що суб'єктами вчинення корупційних діянь в приватному секторі виступають керівники і посадові особи приватних юридичних осіб, а також підприємці (фізичні особи); корупційні діяння вчиняються умисно, під час здійснення економічної, фінансової або комерційної діяльності, або якщо такі дії пов'язані із створенням корпоративних організацій та управління ними; корупція у приватному секторі охоплює відносини між комерційними підприємствами (організаціями), договірні відносини між ними та державою, дозвільно-розпорядчі відносини між державою і приватними юридичними особами щодо надання субсидій і ліцензій для здійснення комерційної діяльності; корупційні діяння у приватному секторі сприяють злочини, поєднані з порушенням бухгалтерського обліку і фінансової звітності. До останніх належать «створення неофіційної звітності; ведення обліку неіснуючих витрат; відображення зобов'язань, об'єкт яких неправильно ідентифікований; використання підроблених документів та навмисне знищення бухгалтерської документації, раніше строків, передбачених законодавством»². Конвенцією ООН встановлюється такі види корупції у приватному секторі як:

---

¹ Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією № ETS173 від 27 січня 1999 р. (ратифікована згідно із Законом України «Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 жовтня 2006 р. № 252-V). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (ратифікована згідно із Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» від 18 жовтня 2006 року № 251-V)

1) комерційний підкуп керівників і посадових осіб організацій приватного сектору у виді обіцянки, пропозиції або надання неправомірної вигоди, або вимагання чи прийняття такої вигоди за вчинення або не вчинення дій всупереч посадовим обов'язкам (ст.21); 2) розкрадання майна в приватному секторі, вчинене керівниками і посадовими особами під час економічної, фінансової або комерційної діяльності з використанням службового становища (ст. 22).

В Рамковому рішенні Ради Європейського Союзу 2003/568 від 22 липня 2003 року про боротьбу з корупцією у приватному секторі закріплюється поняття активної і пасивної корупції. Так, згідно з частиною першою ст. 2 активна корупція передбачає обіцянку, пропозицію або надання особі, яка керує або працює на підприємство приватного сектору неналежної переваги у будь-якого типу за здійснення дій або утримання від дій, що завдають чи можуть завдати шкоди конкуренції в купівлі товарів та наданні комерційних послуг. При цьому частина перша застосовується до ділової діяльності як прибуткових, так і неприбуткових підприємств. Пасивна корупція включає пряме або опосередковане одержання неналежної переваги, для себе або для третьої сторони керівниками чи особами, які працюють на підприємство приватного сектору¹. Рамкове Рішення закликає держави-члени до криміналізації підбурення, пособництва та співучасті в активній або пасивній корупції у приватному секторі (ст.3), а також до встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення злочинів, пов'язаних з активною або пасивною корупцією, у тому числі за підбурення, пособництво та співучасть в них (ст.5)².

Розділ 7 Закону Великої Британії «Про хабарі» (UKBA - Bribery Act 2010) передбачає кримінальну відповідальність комерційних організацій за нездатність запобігти хабарництву від імені та інтересах організацій. Зокрема, комерційна організація (компанія) підлягає кримінальній відповідальності за хабарництво у разі, коли пов'язана із нею особа підкупує іншу особу з метою отримати чи зберегти бізнес, або набути чи зберегти на користь компанії переваги у господарській діяльності³. Проте, якщо компанія доведе застосування належних процедур щодо припинення хабарництва з боку осіб пов'язаних з компанією,

---

¹ Рамкове рішення Ради 2003/568/ПДВ від 22 липня 2003 року про боротьбу з корупцією у приватному секторі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_945#Text

² Рамкове рішення Ради 2003/568/ПДВ від 22 липня 2003 року про боротьбу з корупцією у приватному секторі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_945#Text

³ Відповідальність бізнесу за корупцію: що варто знати приватному сектору? Методичні рекомендації щодо застосування положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб». - Київ: *Transparency International Ukraine*, 2014. - 68 с. (с. 48)

тоді вона звільняється від кримінальної відповідальності. Заслуговує на увагу розширене тлумачення пов'язаних з компанією осіб (асоційованих осіб). Останні можуть займати будь-які посади, як в самій компанії, так і в її філіях; мати інше відношення до компанії, однак при наданні хабара діяти від імені або в інтересах комерційної організації. Концепція пов'язаних з компанією осіб спрямована на недопущення хабарництва по усьому ланцюжку постачання товарів і надання послуг, на повне охоплення усього кола осіб, які мають відношення до компанії і могли вчинити хабарництво на її користь¹. Поняттям пов'язаних з компанією осіб охоплюються фізичні особи, акціонери і не акціонери компанії, ділові партнери, працівники компанії, контрагенти, субпідрядники, постачальники послуг, дочірнє підприємство компанії, що надають хабарі державним посадовим особами або іншим комерційним організаціям від імені чи інтересах своєї компанії². Юрисдикція закону Великої Британії «Про хабарі» поширюється на організації та об'єднання юридичних осіб, що зареєстровані чи засновані на території Великої Британії, незалежно від того де вони здійснюють комерційну діяльність, а також організації, що здійснюють бізнес чи частину комерційної діяльності у Великій Британії, незалежно від місця реєстрації чи заснування³.

У Міжнародному стандарті ISO 37001:2016 Системи менеджменту протидії корупції – вимоги і керівництво до застосування (Anti-bribery management systems - Requirements with guidance for use) передбачаються такі прояви корупції у діяльності організацій, як «корупція в державному, приватному і некомерційному секторах; хабарництво з боку організації; хабарництво з боку персоналу організації, який діє від її імені або в її інтересах; хабарництво з боку партнерів організації, які діють від її імені або в її інтересах; одержання хабарів організацією; одержання хабарів персоналом організації, у зв'язку з господарською діяльністю організації; одержання хабарів бізнес-партнерами організацій, у зв'язку з господарською діяльністю організації; надавання/одержання хабарів третіми особам, пов'язаним з господарською діяльністю організацій. При цьому, поняття «організація» включає, але не обмежується приватним підприємцем, фірмою, підприємством, компанією, корпорацією, товариством, благодійною організацією, а також їхніми підрозділами і чи об'єднання, юридична чи фізична особа, державний чи приватний сектор»⁴.

---

¹ Відповідальність бізнесу за корупцію. Вказана праця. - С. 48.

² Там само. С. 49.

³ Там само. С. 49.

⁴ Международный стандарт ISO 37001:2016 Системы менеджмента противодействия коррупции- Требования и руководство по применению.URL:<https://iso-management.com/wp-content/uploads/2019/10/ISO-37001-2016.pdf>. 66 с. (с. 7).

У зарубіжній літературі корупція у приватній сфері розуміється як «зловживання службовим становищем і довірою заради особистої вигоди за рахунок інтересів компанії і суспільства»¹.

Підсумовуючи викладене можна сформулювати наступне робоче визначення досліджуваного типу корупції – це підкуп в комерційних інтересах посадових осіб і працівників суб'єктів господарювання приватного сектору, а так само підкуп держаних службовців чи осіб, що надають публічні послуги, або зловживання повноваженнями службовими особами юридичної особи приватного права та особами, які надають публічні послуги з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи третіх осіб.

Корупція у приватному секторі економіки є протизаконним засобом одержання економічної вигоди, здобуття суб'єктами господарювання неправомірної переваги у конкуренції. Неправомірна вигода при здійсненні господарської діяльності носить економічний характер. Зміст і предмет неправомірної вигоди залишається незмінними – це обіцянка, пропозиція, надання або одержання без законних на те підстав грошових коштів або іншого майна, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів, будь-яких інших вигод нематеріального чи не грошового характеру (ч.1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції»². Однак треба враховувати, що господарська (підприємницька) діяльність здійснюється у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних благ та ділових відносин між суб'єктами господарювання, тобто має економічний зміст. Призначенням, кінцевою метою і сутністю такої діяльності є одержання економічної вигоди. У зв'язку з цим, корупційні практики у сфері комерційної господарської діяльності спрямовані на одержання економічної вигоди, що різновидом неправомірної вигоди у традиційному розумінні.

У чинному законодавстві категорія «економічна вигода» похідна від родового поняття «комерційна господарська діяльність» і пов'язана з діловою метою та економічним ефектом. Згідно із ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV в редакції від 14.11.2020, економічна вигода трактується як «потенційна можливість отримання грошових коштів від використання активів»³. Нагадаємо, що згідно із ст. 42 ГКУ підприємницька діяльність є «різновидом комерційної господарської діяльності, що здійснюється суб'єктами

---

¹ Private-to-Private Corruption. A survey on Danish and Estonian business environment / Lars Johannsen, Karin Hilmer Pedersen, Maaja Vadi, Anne Reino, Mari-Liis Soot.- Aarhus, Tartu, Tallinn, 2016. 40 p. (p. 9).

² Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII

³ Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV в редакції від 14.11.2020

господарювання (підприємцями) на власний ризик з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку». Така діяльність спрямована на «виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність» (ст. 3 ГКУ)¹. За спрямованістю господарська діяльність може бути комерційною (прибутковою) або некомерційною (неприбутковою).

Корупція у приватному секторі економіки пов'язана з комерційною діяльністю суб'єктів господарювання, спрямованою на одержання економічної вигоди та досягнення ділової мети. Прибуток від підприємницької діяльності – це різниця між сумою одержаних доходів і сумою понесених витрат та амортизаційних відрахувань. Економічна вигода є родовим поняттям, тоді як прибуток видовим. Виходячи з економічного змісту господарської (підприємницької) діяльності, в її основі лежать комерційний інтерес, економічні мотиви, комерційний ризик, ділова мета, а сама вона здійснюється у формі господарських операцій, спрямованих на одержання економічної вигоди. Оскільки за правовою природою підприємницька діяльність носить ризикований характер, то вона незавжди призводить до одержання прибутків, може обернутися збитками в результаті її здійснення. Прибуткові і збиткові ділові операції знаходяться в діалектичній єдності і становлять цілісність підприємницької діяльності. Однак, у будь-якому разі підприємницька діяльність має бути економічно обґрунтованою, мати розумні економічні причини для її здійснення, а суб'єкти підприємництва керуються прагненням одержати економічний ефект у результаті господарської діяльності. За загальним правилом, економічна вигода полягає у збільшенні прибутковості бізнесу (зростанні власного капіталу), підвищенні рентабельності використання активів, покращенні економічних і фінансових результатів підприємницької діяльності. Зазвичай, такий результат досягається шляхом збільшення доходів або зменшення зобов'язань (витрат). У Податковому кодексі України вказується, що економічний ефект передбачає приріст (збереження) активів платника податків та/або їх вартості, а так само створення умов для такого приросту (збереження) в майбутньому (п. 1.231 ст. 14. ПКУ)². Водночас, економічна вигода може полягати у мінімізації збитків (зменшенні обсягів шкоди) від операцій, що призвели до негативних економічних (фінансових) результатів, потягли зменшення активів або збільшення зобов'язань. У зв'язку з цим часткове збереження активів, уникнення повної втрати капіталу, мінімізація негативних наслідків підприємницької діяльності є економічно обґрунтованим і доцільним з точки зору збереження бізнесу та його розвитку в майбутньому. Поєднання в економічній вигоді двох складових: збільшення

---

¹ Господарський кодекс України від 16.01.2003 ; 431-IV в редакції від 16.10.2020

² Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI редакція від 01.01.2021

ДЕЛІКТОЛОГІЯ

прибутків і мінімізації збитків відповідає економічній сутності, змісту, спрямованості і меті підприємницької діяльності, що завжди носить ризикований характер.

Корупція у приватному секторі економіки належить до типу ділової корупції. Її зміст полягає в порушенні у комерційних інтересах правових основ підприємництва, основоположних засад ринкової економіки, створенні умов для максимізації прибутку, мінімізації збитків, або уникнення юридичної відповідальності за незаконне підприємництво. Сутність корупції у приватному секторі проявляється у зловживанні правами і порушенні обов'язків особами, наділеними господарською компетенцією, спеціально уповноваженими особами, чи особами, які діють на користь юридичних осіб приватного права. В основі корупційної діяльності у цій сфері лежить комерційний інтерес, а саме: одержати економічну вигоду і здобути незаконну конкурентну перевагу. Комерційний інтерес притаманний як окремим господарським операціям (угодам, контрактам), так і усьому ланцюгу постачання товарів і послуг від виробників до споживачів, лежить в основі глобальних ланцюжків створення доданої вартості у світовій торгівлі. Комерційний інтерес втілюється в економічну мету, пов'язану з одержанням прибутку чи здобуття незаконної конкурентної переваги. При цьому комерційні інтереси і цілі корупційної поведінки бувають різними: від стратегічних до тактичних. Стратегічна мета корупційної діяльності в приватному секторі полягає у встановленні контролю за розподілом, перерозподілом матеріальних ресурсів, в управлінні фінансовими потоками, здійсненні впливу на економічну політику держави та бізнес-середовище. Тактична мета корупційної діяльності в основному зводиться до здобуття конкурентної переваги шляхом підкупу адміністрації і персоналу конкурентів, ділових партнерів, державних службовців для вирішення поточних проблем з ведення бізнесу і досягнення проміжних цілей підприємницької діяльності.

Корупція у приватному секторі створює умови для монополізації ринків, накопичення і обігу тіньових активів, що легалізуються через капіталовкладення в легальну економіку, або використовуються у злочинних цілях. Іноді корупційні практики використовуються для забезпечення від протидії законній господарській діяльності з боку організованих злочинних угруповань, конкурентів, корумпованих представників контролюючих і правоохоронних органів, суддів. Корупційні правопорушення можуть вчинятися під час законної підприємницької діяльності, при здійсненні тіньової комерційної діяльності, або використовуватися для прикриття забороненого бізнесу (рейдерство, наркобізнес, торгівля зброєю, торгівля людьми, проституція).

Серед особливостей корупції у приватному секторі треба вказати сферу злочинної діяльності і суспільні відносини, що піддаються негативному впливу, форми корупції і цілі корупційної діяльності (поведінки), суб'єктів корупційних діянь, види корупційних злочинів.

Досліджуваний тип корупції та її прояви мають місце у сфері комерційної господарської діяльності. Це означає пов'язаність корупції з економічними, комерційними і фінансовими відносинами, що виникають між учасниками такої діяльності на основі права приватної власності або на договірних засадах.

В цілому для приватного сектору економіки характерні такі ознаки: 1) комерційний зміст і спрямованість підприємницької діяльності, що здійснюється з метою одержання прибутку на систематичній основі, на власний комерційний ризик, базується на засадах вільної конкуренції; 2) приватна власність на засоби виробництва і продукти праці, ринковий механізм регулювання ділової активності, неможливість бюджетних інвестицій і обмеженість державних дотацій; 3) суб'єктами господарської діяльності виступають юридичні особи приватного права та їх об'єднання, що створюються за ініціативою засновників (учасників) на добровільних засадах на підставі установчих документів; 4) майно, що використовується суб'єктами господарювання одноосібно або спільно для здійснення підприємницької діяльності належить їм на праві приватної власності, або інших речових прав; 5) управління господарською діяльністю, у.т.ч. розпорядження майном, використання прибутку від підприємницької діяльності здійснюється власником /співвласником майна особисто, або через уповноважені ними органи; управління господарською діяльністю об'єднання юридичних осіб приватного права – через вищі органи управління; управління підприємницькою діяльністю господарських товариств здійснюється за участю власників корпоративних прав; 6) суб'єкти підприємницької діяльності несуть самостійну відповідальність за своїми зобов'язаннями усім належним їм майном, при цьому держава не відповідає за наслідки підприємницької діяльності у приватному секторі.

У приватному секторі корупційні правопорушення вчиняються під час виробничих, управлінських, бізнесових (ділових), представницьких чи посередницьких відносин, що виникають в межах господарської діяльності і зумовлюються одержанням економічної вигоди. Управлінські відносини складаються між суб'єктами господарювання (юридичними і фізичними особами) і органами державної влади з приводу: а) створення юридичної особи, її державної реєстрації, одержання дозволів, ліцензій, сертифікатів, квот; б) організації підприємницької діяльності (одержання фінансових ресурсів на розвиток бізнесу від кредитно-фінансових установ; в) одержання матеріальної підтримки на зміцнення бізнесу (податкові пільги, дотації, розстрочки,

списання боргових зобов'язань та ін.); г) укладення договорів, контрактів з контрагентами, створення інфраструктури та логістики; г) управління виробництвом, персоналом, фінансами, інвестиціями, маркетингом, діяльністю структурних підрозділів, розпорядження майном; д) здійснення контролю за господарською діяльністю. Виробничі відносини складаються між суб'єктами господарювання приватного сектору під час закупівлі сировини, виготовлення, переробки, зберігання, перевезення продукції (товарів) до моменту введення їх у вільний товарообіг. Бізнесові або ділові відносини складаються між суб'єктами підприємництва з приводу реалізації продукції, надання послуг, виконання робіт, що передбачає одержання виручки (доходу). Представницькі відносини виникають між суб'єктом підприємництва (юридичною або фізичною особою) її представником і третіми особами при укладенні договорів у сфері підприємництва. Представник діє за винагороду в комерційних інтересах фізичних чи юридичних осіб у відносинах з третіми особами. Посередницькі відносини виникають між агентами юридичної особи, що на професійній основі за винагороду надають послуги з пошуку контрагентів та укладення договорів. Посередництво є різновидом комерційної діяльності, що здійснюється на оплатній основі на користь суб'єкта підприємницької діяльності.

Корупція у приватному секторі економіки може проявлятися у двох формах: 1) підкуп в комерційних інтересах посадових осіб та працівників суб'єктів господарювання приватного сектору, а так само держаних службовців чи осіб, що надають публічні послуги; 2) зловживання повноваженнями службовими особами юридичної особи приватного права та особами, які надають публічні послуги з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи третіх осіб.

Для комерційного підкупу (підкупу в комерційних інтересах) характерні такі істотні ознаки: а) комерційний інтерес і економічна мета (одержання економічної вигоди або здобуття неправомірної переваги у конкуренції); б) різні суб'єкти «активних» дій і «пасивних» дій, пов'язаних із підкупом; в) неправомірна вигода як засіб досягнення мети; г) спрямованість підкупу на схиляння особи до певних дій або бездіяльності, пов'язаних з використанням наданих повноважень в чужих комерційних інтересах; г) умисні злочинні дії у вигляді надання/одержання неправомірної вигоди в обмін на завчасно обумовлені дії чи бездіяльність; д) різноманітні способи вчинення підкупу у комерційних цілях.

Для підкупу характерно реалізація комерційного інтересу і досягнення економічної (ділової) мети, зміст яких були розкриті раніше. Комерційний підкуп носить форму неофіційної ділової угоди, зміст якої становлять взаємні зобов'язання сторін, визначення виду, розміру неправомірної вигоди і

конкретних умов її надання/одержання. Предметом підкупу є неправомірنا вигода. Суб'єкти комерційного підкупу діляться на два види: активні (надавачі неправомірної вигоди) і пасивні (одержувачі неправомірної вигоди). Призначенням комерційного підкупу є законне або незаконне сприяння підприємницькій діяльності, або створення умов чи приховування злочинної діяльності суб'єктів підприємницької діяльності. Цілями комерційного підкупу виступають комерційна чи банківська таємниця, інсайдерська інформація, розпорядчі акти, документи, рішення, послуги, владний вплив та ін. Комерційний підкуп вчиняється в межах двох типів відносин: бізнес-бізнес і бізнес-влада.

Зазвичай, комерційний підкуп здійснюють конкуренти по бізнесу та їх довірені особи. Іноді це роблять бізнес-партнери. У відносинах бізнес-бізнес неправомірну вигоду одержують керівники і посадові особи, працівники та спеціально уповноважені особи підприємств, установ, організацій приватного сектору чи наймані працівники фізичних осіб-підприємців за дії або бездіяльність в комерційних інтересах надавачів вигоди або кінцевих бенефіціарів. Особливістю цього виду комерційного підкупу є те, що особи, які приймають неправомірну вигоду взамін вчиняють-невчиняють певні дії з використанням наданих повноважень не на користь роботодавців, а в чужих комерційних інтересах. Це може бути розголошення за винагороду банківської або комерційної таємниці, укладення договорів на не вигідних умовах, продаж товарів, за ціною нижчою від ринкової, відчуження активів конкурентам та ін.

У відносинах між об'єднаннями юридичних осіб, комерційний підкуп стосовно власників/співвласників майна, учасників господарських товариств здійснюється в цілях здійснення вирішального впливу на управління корпоративними правами, розпорядженням акціями в інтересах надавачів неправомірної вигоди чи третіх осіб. Підкуп в межах корпоративних відносин спрямовується на задоволення колективних бізнес-інтересів, здобуття неправомірної конкурентної переваги на ринку товарів і послуг. Йдеться про створення умов для узгоджених дій (змови) суб'єктів господарювання щодо встановлення та утримання цін на придбання і реалізацію товарів, обмеження/припинення виробництва, постачання сировини, нав'язування додаткових зобов'язань за договорами, усунення з ринку або обмеження доступу на ринок.

Комерційний підкуп може здійснюватися простим і завуальованим способом. Простий передбачає безпосереднє чи через посередників вручення неправомірної вигоди адресату або третій особі¹. Способами надання завуальованого підкупу можуть бути переказ коштів на рахунки наперед

---

¹ Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М.І. Харонюка. - Київ: Москаленко О.М., 2019. - С. 119 (464 с.)

визначених благодійних фондів, нееквівалентна оплата послуг, надання знижок, фінансування різних неформальних заходів, закордонних відряджень, розрахунки за товари і послуги у криптовалюті і т.д.

Підкуп осіб, які надають публічні послуги і не є державними службовцями відрізняється за колом суб'єктів, що одержують неправомірну вигоду та характером дій/бездіяльності в межах професійної компетенції. Тут, суб'єктами, що підкупаються є нотаріуси, арбітражні керуючі, експерти, оцінювачі, аудитори, приватні виконавці та інші особи, які уповноважені державою надавати публічні послуги. Характер корупційної поведінки обумовлюється професійною компетенцією таких осіб (ухвалення рішень, складання документів, винесення розпорядчих актів та ін.). Взамін на обіцянку, пропозицію, надання, прохання неправомірної вигоди зазначені особи можуть засвідчити господарські договори з ознаками фіктивності, зняти заборону розпоряджатися/користування нерухомим майном за договором іпотеки, пришвидшити оформлення та видачу правовстановлюючих та інших документів державного зразка, зняти арешт з майна боржника тощо. Внаслідок корупційних дій надавачі неправомірної вигоди і пов'язані з ними особи задовольняють власні комерційні інтереси і досягають економічну мету.

Підкуп в комерційних інтересах суб'єктів підприємницької діяльності вчиняється в межах відносин бізнес-влада. Не секрет, що для організації і провадження економічно вигідної підприємницької діяльності певною частиною бізнес-середовища вибудовуються корупційні відносини з службовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, контролюючих органів. В нинішніх реаліях успішним став бізнес з привілейованим становищем, що розвивається під патронатом або за участю державних чиновників та їх родичів, політичних діячів, керівників контролюючих органів і органів правопорядку. Власники такого бізнесу мають доступ до засвоєння публічних фінансів, практикують мінімізацію податків, одержують необґрунтовані преференції, виготовляють і реалізують продукцію з порушенням нормативно визначеного порядку і за все це сплачують корупційну ренту органам, покликаним забезпечувати господарський правопорядок і боротися із злочинністю. Чиновники мають великий вплив на провадження підприємницької діяльності. Через бюрократичні бар'єри, формальні процедури, державний примус вони можуть заблокувати самий успішний бізнес-проект, зробити вибір на користь конкурентів, влаштувати безкінечні перевірки, не продовжити ліцензії та ін.

Насправді, у сфері підприємництва порівняно частіше підкупаються державні службовці, депутати різних рівнів, ніж конкуренти по бізнесу. При цьому стороною, що надає неправомірну вигоду державним службовцям може бути будь-яка особа, що діє на користь суб'єктів підприємницької діяльності.

Щоправда, у кримінальному законі указаний вид підкупу позначається як обіцянка, пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі за вчинення або не вчинення будь-якої дії з використанням службового становища в інтересах надавача такої вигоди або третіх осіб. Розглядувані види корупційної поведінки схожі за внутрішнім змістом, формою виразу і юридичною природою. На наш погляд, коли неправомірна вигода надається державним службовцям в комерційних інтересах суб'єктів підприємницької діяльності, то вказаний вид корупційної поведінки охоплюється поняттям «підкуп». В результаті підкупу у комерційних цілях сторона, що купує владний вплив безпідставно одержує блага у вигляді лояльності і преференцій, потрібних управлінських рішень, регуляторних актів центральних органів державної влади і органів місцевого самоврядування, документів єдиного державного зразка, а також корупційне прикриття «сірої», «тіньової» чи відверто кримінальної діяльності. Спрямовується такий підкуп на одержання незаконного доступу до ресурсів, пришвидшення надання адміністративних послуг, сприяння уникненню чи скороченню обов'язкових витрат, невиконанню формальних процедур, спотворення результатів контрольно-наглядових заходів, або ж на сприяння чи приховування злочинної діяльності. Зокрема, підкуп державних службовців в комерційних інтересах виступає засобом одержання доступу до публічних фінансів, наприклад, під час закупівель товарів і послуг шляхом повернення певного відсотку від загальної суми укладеного договору закупівлі («відкату») за необґрунтовану перемогу у відкритих торгах, або за одержання банківського кредиту на вигідних умовах. Підкуп службових осіб контролюючих органів здебільшого вчиняється за бездіяльність щодо мінімізації податкових платежів, аж до ухилення від сплати податків, незаконного відшкодування ПДВ за експортними операціями і фіктивними господарськими договорами, у тому числі, шляхом використання вигодоформуєчих суб'єктів «податкових ям», транзитерів за ланцюгом постачання товарів, конвертаційних центрів (майданчиків), що здійснюють банківські операції по переведенню в готівку безготівкових коштів через створення і використання фіктивних фірм, транзитні рахунки, платіжні картки фізичних осіб та ін.

При «пасивному» підкупі бездіяльність державних службовців полягає у порушенні посадових обов'язків щодо запобігання, виявлення, документального оформлення, припинення корупційних правопорушень і притягнення винних до юридичної відповідальності. Неправомірна вигода надається за не перешкоджання незаконній комерційній діяльності суб'єктів підприємницької діяльності чи приховування такої діяльності. Наприклад, невживання заходів запобігання і припинення порушень правил користування природними ресурсами, порядку виробництва і реалізації підакцизних товарів,

неправомірного використання знака для товарів і послуг, або порушень митних правил, правил оптової і роздрібною торгівлі товарами, правил пасажирських і вантажних перевезень та ін.

Друга форма корупції в приватному секторі охоплює зловживання повноваженнями службовими особами юридичних осіб приватного права та особами, які надають публічні послуги з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи третіх осіб. До істотних ознак розглядуваної корупційної поведінки належать: а) умисне зловживання наданими правами і порушення службових обов'язків в межах наданої компетенції або з виходом за її межі; б) суб'єкт – посадові особи юридичних осіб приватного права і підприємців, а також особи, які надають публічні послуги у цій сфері; в) мета – одержання неправомірної вигоди для себе або третіх осіб; г) діяння у формі дій або бездіяльності; г) спосіб злочинної поведінки – зловживання повноваженнями спеціальними суб'єктами як основне діяння, або зловживання службовим становищем як спосіб «розкрадання» майна юридичної особи приватного права через привласнення, розтрату чи заволодіння ним; г) правові наслідки: заподіяння істотної шкоди комерційним інтересам власників майна, правам та інтересам споживачів чи громадським інтересам.

Особливістю цієї форми корупції є те, що суб'єкт корупційної поведінки використовує спеціальні повноваження для безпідставного збагачення чи задоволення комерційних інтересів третіх осіб за рахунок активів, що належать суб'єктам господарювання у приватному секторі економіки (майно, грошові кошти, валютні цінності, об'єкти права інтелектуальної власності). Внаслідок корупційних дій заподіюється істотна шкода комерційним інтересам власників/співвласників майна. У спеціальній літературі наголошується, що зміст зловживання повноваженнями становлять незаконні дій, вчинені службовими особами як в межах їхньої компетенції, так із виходом за них (з перевищенням). Головне, щоб службові повноваження (службове становище) використовувалися усупереч інтересам юридичної особи приватного права, заподіювали шкоду власникам майна і при цьому приносили вигоду винній особі або іншим особам за його вибором. Коло службових повноважень, пов'язаних із займаною посадою в юридичних особах приватного права, а також у фізичних осіб-підприємців (на умовах трудового договору) визначається законом, установчими документами, положеннями, наказами засновників та іншими локальними актами¹.

Зловживання повноваженням службовими особами юридичних осіб приватного права може проявлятися в активних діях, що суперечать комерційним інтересам роботодавців, а саме: економічно необґрунтований

---

¹ Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М.І. Хавронюка. - Київ: ВД «Дакор», 2017. - с. 213-215(522 с).

вибір контрагентів, створення особливих умов для господарської діяльності окремим клієнтам; здійснення фінансово-господарських операцій з підвищеним ризиком; безпідставне списання з балансу підприємства майна; дострокове розірвання господарських договорів з надійними партнерами з метою укладення з афілійованими підприємства і особами; використання не за призначенням кредитних коштів та інвестицій; приховане започаткування власного бізнесу за рахунок незаконного використання матеріальних, фінансових ресурсів, клієнтської бази компанії роботодавця; здійснення авансових платежів по фіктивним операціям; необґрунтована оплата неіснуючих представницьких витрат; неправомірне відчуження майна компанії та ін. Бездіяльність при зловживанні службовими повноваженнями проявляється у невиконанні посадових обов'язків щодо вживання заходів із погашення-зменшення дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в судовому порядку, або заборгованості з податків, зборів, платежів до бюджету; невиконанні умов господарських договорів (контрактів); невиконанні зобов'язань по сплаті кредитів тощо.

Зловживання службовим становищем особами, які надають публічні послуги у сфері здійснення підприємницької діяльності серед іншого пов'язані з перереєстрацією прав на нерухомість на користь інших осіб, заниженням ціни продажу майна на аукціоні арбітражними керуючими, спотворенням результатів аудиторської перевірки, затягуванням виконання рішень у примусовому порядку (виконавчих листів та наказів, що видаються судами, виконавчих написів нотаріусів, рішень Національного Банку України, що визнані виконавчими документами та ін.).

Ще одним видом корупційної поведінки у приватному секторі, поєднаної із службовими зловживаннями є так зване «розкрадання» майна шляхом привласнення, розтрати або заволодіння ним. В.О. Навроцький зазначає, що при «розкраданнях» майна, поєднаного із зловживанням службовим становищем переважно відбувається вилучення майна із володіння власника чи уповноваженої ним особи та звернення його на власну користь чи користь інших осіб. У ситуаціях привласнення майна суб'єктів підприємницької діяльності, поєднаного із зловживанням службовим становищем має місце звернення на свою користь чи користь інших осіб майна, яке перебуває у правомірному володінні винного будучи ввіреном йому чи переданим у його віддання, але без його вилучення із володіння власника чи уповноваженої ним особи¹. У ситуаціях розтрати майна вказаних суб'єктів, поєднаної з використанням службового становища відбувається розпорядження майном, що споживається і припиняє існувати у початковому натурально-речовому

---

¹ Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М.І. Харонюка. - Київ: Москаленко О.М., 2019. - С. 23-24 (464 с.)

вигляді. А при заволодінні майном – відбувається його вилучення і повернення на користь винного чи інших осіб¹.

«Розкрадання» майна юридичних осіб приватного права, поєднане із зловживанням службовим становищем здійснюється найрізноманітнішими способами: неоприбуткування готівкових коштів, оплата товарів, робіт, послуг по завищеним цінам задля привласнення різниці у ціні, переказ коштів на рахунки фіктивних фірм на виконання надуманих договірних зобов'язань, безоплатна передача майна у користування, заволодіння не облікованими товарно-матеріальними цінностями, нарахування заробітної плати, премій, разових виплат на основі підроблених документів та ін.

Суб'єктів корупційної діяльності (поведінки) в приватному можна поділити на декілька категорій: 1) службові та спеціально уповноважені особи підприємств, установ, організацій юридичних осіб приватного права; 2) працівники підприємств, установ, організацій приватного сектору, які не службовими особами; особи, які працюють на користь таких підприємств, установ, організацій; інші особи, які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією в приватному секторі; 3) особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги.

Загальною ознакою вказаних суб'єктів корупційної поведінки є сфера вчинення злочинів, а саме господарська (підприємницька) діяльність у приватному секторі економіки. Істотними ознаками таких суб'єктів є статус (займана посада, функціональні обов'язки), спеціальні повноваження, місце роботи або сфера діяльності, зв'язок між наданими повноваженнями і корупційною поведінкою.

Під першу категорію суб'єктів підпадають особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані із виконанням організаційно-розпорядчих і адміністративно-господарських обов'язків на підприємствах, в установах, організаціях юридичних осіб приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також особи, спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у вказаних юридичних особах. Останніх спеціальними повноваження може наділити повноважний орган чи повноважна особа підприємства, установи, організації, суд або закон². Визначальними при цьому є обсяг обов'язків працівника, що встановлюється локальними нормативно-правовими актами (наказами, розпорядженнями, рішенням органу

---

¹ Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М.І. Харонюка. - Київ: Москаленко О.М., 2019. - С. 23-25 (464 с.)

² Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» [Банчук О.А., Дудоров О.О., Луцик В.В. та ін. / наук. ред. Хавронюк М.І. – К.: Ваїте, 2018. – (с. 103) 472 с.

управління), або засновницькими документами статутом (положенням) підприємства, установи, організації юридичної особи приватного права.

Під організаційно-розпорядчими розуміються обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях. Такі функції, зокрема, виконують власник (власники) або уповноважені ним службові особи органу управління, наймані за контрактом керівники підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів, їх заступники¹.

Адміністративно-господарські – це обов'язки з управління або розпорядження майном підприємств, установ, організацій юридичних осіб приватного права (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження є в начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідувачів складів, магазинів, майстерень, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів і контролерів тощо².

Із положень ч. 3 ст. 65 Господарського кодексу України слідує, що посадовими особами підприємства приватного сектору є керівник підприємства, головний бухгалтер, члени наглядової ради (у разі її утворення), члени виконавчого органу та інших органів управління підприємства відповідно до статуту. Сюди належать також інші категорії працівників визначених статутом підприємств юридичних осіб приватного права³.

Отже, статус посадових (службових) осіб підприємств, установ, організацій юридичних осіб приватного права визначається законом, або на підставі їх установчих документів (статуту або положення, засновницького договору, модельного статуту), а також наказами, розпорядженнями власників та уповноважених ними осіб.

Певні складнощі виникають з приводу розмежування юридичних осіб (їх об'єднань) публічного права і юридичних осіб приватного права різних організаційно-правових форм. У разі, створення підприємств, установ, організації на основі приватної власності – все більш-менш зрозуміло. Втім, коли юридичні особи приватного права створюються державою, органом місцевого самоврядування (за їх участю) на основі змішаної форми власності, не все так однозначно. Із Роз'яснення НАЗК щодо застосування окремих

---

¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 № 5

² Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 № 5

³ Господарський кодекс України

положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю (зі змінами від 08.02.2019) можна вирізнити такі конститутивні ознаки юридичних осіб приватного права: створення на основі приватної власності рішенням засновника (власника) на підставі установчих документів, а у разі створення за участю держави чи органів місцевого самоврядування на основі змішаної форми власності – одночасно на підставі розпорядчого акту органу державної влади (місцевого самоврядування) і установчих документів; метою і основним видом діяльності є підприємництво та одержання прибутків, а не здійснення публічних чи соціальних функцій; закріпленість майна на самотійному речовому праві; покладення юридичної відповідальності за результати діяльності на юридичних осіб приватного права, а не на державу¹.

Організаційно-правовими формами юридичних осіб приватного права виступають підприємства, організації, установи, господарські товариства. До підприємств належать приватні підприємства і підприємства, засновані на змішаній власності. Підприємство має право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи. До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Друга категорія осіб включає працівники підприємств, установ, організацій юридичної особи приватного сектору, які не службовими особами; осіб, які працюють на користь таких підприємств, установ, організацій; інших осіб, які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією в приватному секторі. Усі зазначені суб'єкти не є посадовими особами. Зазвичай це рядові працівники або вільнонайманий персонал, що працюють на підприємствах, в установах, організаціях на умовах трудового договору.

До осіб, які працюють на користь підприємств, установ, організацій приватної форми власності належать посередники (комерційні агенти, брокери, ріелтори), які на оплатній основі надають професійні послуги суб'єктам господарювання у веденні бізнесу і виступають від імені та в інтересах суб'єкта якого вони представляють. Повноваження таких осіб визначаються договором про посередницькі послуги. Це можуть бути обов'язки щодо пошуку контрагентів і клієнтів, їх перевірки, підготовки та оформлення документів, організації зустрічей і ведення ділових переговорів, сприяння

---

¹ Зміни до Роз'яснення Національного агентства з питань запобігання корупції щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю (рішення від 08 лютого 2020 № 368). <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/2-1.pdf>

укладанню господарської угоди, підписанню контрактів між зацікавленими сторонами, проведенню рекламної компанії, забезпеченню своєчасного і в повному обсязі виконання договірних зобов'язань та ін.

До інших осіб, які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією в приватному секторі належать особи, які за винагороду в межах договорів підряду (субпідряду), оренди чи інших цивільно-правових договорів провадять господарську діяльність від імені і в інтересах юридичних осіб приватного права. Йдеться про фізичних осіб-підприємців та інших осіб. Права і обов'язки таких суб'єктів визначаються цивільно-правовими договорами.

Третю категорію суб'єктів корупційної поведінки в приватному секторі становлять особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи, визначені законом)¹. Такі суб'єкти не є службовими особами, здійснюють свою діяльність професійно - на підставі відповідного закону, доручення компетентного органу, надають послуги, що мають публічний характер за якими може звернутися будь-яка особа і при цьому забороняється відмова в їх наданні².

У приватному секторі економіки можуть вчинятися такі види корупційних злочинів: підкуп службової особи юридичної особи приватного права (ст. 368-3 КК); підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК) за умови, якщо ці підприємства, установи, організації належать до юридичних осіб приватного права; підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК) за умови, якщо публічні послуги пов'язані з господарською діяльністю юридичних осіб приватного права; зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права (ст. 364-1 КК); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК) за умови, що такі послуги пов'язані із здійсненням господарської діяльності; пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК), якщо це пов'язано із господарською діяльністю юридичних осіб приватного права; привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК) у частині майна підприємств, установ, організацій юридичних осіб приватного права.

---

¹ Закон України «Про запобігання корупції»

² Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М.І. Хавронюка. - Київ: ВД «Дакор», 2017. - с. 219 (522 с).

References:

1. Antykoruptsiinyi komplaiens: posib. dlia prohramy z pidhotovky osib, vidpovidalnykh za realizatsiiu antykoruptsiinoi prohramy / Okuniev O., Boiko O., Lukin S. - Kyiv: PAKU, 2018. - 177 s. (S. 22).
2. «Biznes u rehionakh: investytsiine seredovyshche «na mistsiakh»» URL: <https://eba.com.ua/biznes-u-regionalah-investytsijne-seredovyshhe-na-mistsyah/>
3. Borotba z koruptsiieiu. Rol biznesu v Ukraini: Analitychna dovidka. - K.: TOV «Farbovani lyst» 2011. - S. 21 (51 s).
4. Doslidzhennia UNIC "Koruptsiini ryzyky u diialnosti orhaniv vlady: pohliad biznesu". URL: <https://unic.org.ua/news/corruption-risks-in-the-government-work-business-point-of-view-90/>
5. Enterprise Surveys. Ukraine 2019. Country Profile / International Bank for Reconstruction and Development; The World Bank Group <https://www.enterprisesurveys.org/en/data/exploreconomies/2019/ukraine> // Ofitsiinyi sait Svitovoho banku. – 2020
6. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 ; 431-IV v redaktsii vid 16.10.2020
7. Kilkist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010-2019 rokakh: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: URL: ukrstat.gov.ua
8. Kilkist yurydychnykh osib za orhanizatsiino-pravovymy formamy hospodariuvannia: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: URL: ukrstat.gov.ua
9. Konventsiiia OIeSR z borotby z pidkupom posadovykh osib inozemnykh derzhav u razi provedennia mizhnarodnykh dilovykh operatsii (Belhiia, 1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_154#Text
10. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii vid 31 zhovtnia 2003 r. (ratyfikovana zghidno iz Zakonom Ukrainy «Pro ratyfikatsiiu Konventsii Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii» vid 18 zhovtnia 2006 roku № 251-V)
11. Koruptsiini skhemy: yikh kryminalno-pravova kvalifikatsiia i dosudove rozsliduvannia / za red..M.I. Kharoniuka. - Kyiv: Moskalenko O.M., 2019. - S. 119 (464 s.)
12. Koruptsiia v Ukraini 2020: rozuminnia, spryiniattia, poshyrenist / Info Sapiens, NAZK, EUACI // Ofitsiinyi veb-sait Natsionalnoho ahentstva z pytan zapobihannia koruptsii. – Rezhym dostupu : <https://bit.ly/3f8JPuG>
13. Kremianskaia E.A. FCPA — Zakon SShA o korruptsyyi za rubezhom. Osobennosti y pryimenenye. URL: <http://www.complianceblog.ru/?p=63>
14. Kryminalna konventsiiia pro borotbu z koruptsiieiu № ETS173 vid 27 sichnia 1999 r. (ratyfikovana zghidno iz Zakonom Ukrainy «Pro ratyfikatsiiu Kryminalnoi konventsii pro borotbu z koruptsiieiu» vid 18 zhovtnia 2006 r. № 252-V). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text
15. Mezhdunarodnyi standart ISO 37001:2016 Systemy menedzhmenta protyvodeistviya korruptsyyi- Trebovaniya y rukovodstvo po pryimeneniiu. URL: <https://iso-management.com/wp-content/uploads/2019/10/ISO-37001-2016.pdf>. 66 s. (s. 7).
16. Nastilna knyha detektyva, prokurora, suddi: komentar antykoruptsiinoho zakonodavstva / za red.. M.I. Khavroniuka. - Kyiv: VD «Dakor», 2017. - s. 213-215(522 s).

17. *Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii»* [Banchuk O.A., Dudorov O.O., Lutsyk V.V. ta in. / nauk. red. Khavroniuk M.I. – K.: Vaite, 2018. – (s. 103) 472 s.

18. *Podatkovi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI redaktsiia vid 01.01.2021*

19. *Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy «Pro sudovu praktyku u spravakh pro khabarnytstvo» vid 26.04.2002 № 5*

20. *Private-to-Private Corruption. A survey on Danish and Estonian business environment* / Lars Johannsen, Karin Hilmer Pedersen, Maaja Vadi, Anne Reino, Mari-Liis Soot.- Aarhus, Tartu, Tallinn, 2016. 40 p. (p. 9).

21. *Pytoma vaha derzhavnoho sektoru v ekonomitsi*
URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=3f9cbf0b-24bf-48f8-8360-04d559e41d60&tag=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkonomikiIs>

22. *Piate shchorichne opytuvannia inozemnykh investoriv.* URL: <https://dragon-capital.com/ua/media/press-releases/nedovira-do-sudovoi-sistemi-posila-1-mistse-sered-pereshkod-dlya-inozemnikh-investitsiy/>

23. *Ramkove rishennia Rady 2003/568/PDV vid 22 lypnia 2003 roku pro borotbu z koruptsiieiu u pryvatnomu sektori.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_945#Text

24. *Rezultaty opytuvannia Amerykanskoi torhovelnoi palaty v Ukraini shchodo biznes-klimatu (zhovten, 2019 r.).* URL: <https://chamber.ua/ua/news/rezultati-opituvannya-amerikanskoi-torgovelnioi-palati-v-ukraini-shhodo-biznes-klimatu/>

25. *Vidpovidalnist biznesu za koruptsiuu: shcho varto znaty pryvatnomu sektoru? Metodychni rekomendatsii shchodo zastosuvannia polozhen Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vykonannia Planu dii shchodo liberalizatsii Yevropeiskym Soiuzom vizovoho rezhymu dlia Ukrainy stosovno vidpovidalnosti yurydychnykh osib».* - Kyiv: Transparency International Ukraine, 2014. - 68 c. (s. 48)

26. *Vsesvitnie doslidzhennia ekonomichnykh zlochyniv ta shakhraistva 2020: rezultaty opytuvannia ukrainskykh orhanizatsii* URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/economic-crime-survey.html>

27. *Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» vid 16.07.1999 № 996-XIV v redaktsii vid 14.11.2020*

28. *Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii» vid 14.10.2014 № 1700-VII*

29. *Zminy do Roziasnennia Natsionalnoho ahentstva z pytan zapobihannia koruptsii shchodo zastosuvannia okremykh polozhen Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii» stosovno zakhodiv finansovoho kontroliu (rishennia vid 08 liutoho 2020 № 368).*
<https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/2-1.pdf>

РОЗДІЛ IV Про зміст і соціально-правову природу деяких джерел, що посягають на національну безпеку України

КОЛЬ Олександр Григорович
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
професор кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
<https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

ПИРОЖИК Олександр Веніамінович
радник першого заступника голови Волинської обласної ради, депутат
Волинської обласної ради

КОЛЬ Роксолана Олегівна
аспірант Волинського національного університету імені Лесі Українки
<https://orcid.org/0000-0003-0187-3391>

ДУЧИМІНСЬКА Леся Миронівна
начальник Управління контрольно-перевірочної роботи
Головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області
<https://orcid.org/0000-0002-2907-9408>

КУХАРЧУК Дарія Сергіївна
головний спеціаліст Управління контрольно-перевірочної роботи
Головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області

4.1. Про деякі змістовні заходи запобігання інформаційному тероризму в Україні

4.2. Щодо змісту понять «інформаційна зброя» та «інформаційний тероризм» - як джерел посягань на національну безпеку України

4.3. Депутатське «волонтерство» як корупційний чинник в органах місцевого самоврядування та одна із загроз національній безпеці України

4.4. Корупція – як одна із загроз національній безпеці України

4.5. Про деякі уроки Чорнобильської катастрофи у контексті діяльності по забезпеченню національної безпеки України

On the content and socio-legal nature of some sources that encroach the national security of Ukraine

*Doctor of Law, Professor A. G. Kolb,
Honored Lawyer of Ukraine,*

*Professor of the Department of Political Science, Management and State Security of Lesya Ukrainka Volyn National University,
Advisor to First Deputy Head Volyn Regional Council,
MP of the Volyn Regional Council, A.V. Pirozhik,
graduate student of Volyn National University*

*named after Lesya Ukrainka, R. O. Kolb,
The head of department of control
and test work the headquarters of the Pension fund
of Ukraine in the Volyn region, L. M. Duchiminska,
Chief Specialist of department of control
and test work the headquarters of the Pension fund
of Ukraine in the Volyn region, D. S. Kukharchuk*

О содержании и социально-правовой природе некоторых источников, угрожающих национальной безопасности Украины

*Доктор юридических наук, профессор А. Г. Колб,
Заслуженный юрист Украины,
Профессор кафедры политологии, менеджмента и государственной
безопасности Волынского национального университета имени Леси Украинки,
Советник первого заместителя председателя Волынского областного
совета,
Депутат Волынского областного совета А. В. Пирожик,
аспирант Волынского национального университета
им. Леси Украинки, Р. О. Колб,
Начальник Управления контрольно-тестовой работы
Главного Управления Пенсионного фонда
Украины в Волынской области, Л. М. Дучиминская,
Главный специалист Управления контрольно-тестовой работы
Главного Управления Пенсионного фонда
Украины в Волынской области, Д. С. Кухарчук*

Ключові слова: інформаційна безпека; національна безпека; санкції; тероризм; інформаційний тероризм; запобігання; корупція; правопорушення; детермінанти.

Keywords: informational security; National security; sanctions; terrorism; Information terrorism; prevention; corruption; offense; determinants.

Ключевые слова: информационная безопасность; национальная безопасность; санкции; терроризм; информационный терроризм; предотвращение; коррупция; правонарушения; детерминанты.

АНОТАЦІЯ

У даному розділі розглянуто питання, що стосуються застосування різноманітних інформаційних технологій при здійсненні посягань на основі національної безпеки України; пов'язані з волонтерською діяльністю депутатів місцевих рад та визначені проблеми, які детермінують у зв'язку з цим вчинення корупційних правопорушень; виступають детермінантами, які породжують і обумовлюють корупцію у нормативно-правовій діяльності суб'єктів законодавчої ініціативи, виключний перелік яких закріплений в Конституції України та розроблені

у зв'язку з цим науково обґрунтовані заходи, спрямовані на запобігання зазначеним суспільно-небезпечним явищам, з урахуванням існуючих на сьогодні потенційних та реальних загроз національним інтересам України.

SUMMARY

This section addresses issues related to: the use of various information technologies in the implementation of encroachments on the basis of national security of Ukraine; related to the volunteer activities of deputies of local councils and identified problems that determine in this regard the commission of corruption offenses; act as determinants that generate and cause corruption in the regulatory and legal activities of the subjects of legislative initiative, the exclusive list of which is enshrined in the Constitution of Ukraine and developed in this regard scientifically sound measures aimed at preventing these socially dangerous phenomena, taking into account the current potential and real threats to the national interests of Ukraine.

АННОТАЦІЯ

В данном разделе рассмотрены вопросы, которые: касаются применения различных информационных технологий при осуществлении посягательств на основы национальной безопасности Украины; связанные с волонтерской деятельностью депутатов местных советов и определенные проблемы, которые детерминируют в связи с этим совершение коррупционных правонарушений; выступают детерминантами, которые порождают и обуславливают коррупции в нормативно-правовой деятельности субъектов законодательной инициативы, исключительный перечень которых закреплен в Конституции Украины и разработаны в связи с этим научно обоснованные меры, направленные на предотвращение указанным общественно опасным явлениям, с учетом существующих сегодня потенциальных и реальных угроз национальным интересам Украины.

4.1. Про деякі змістовні заходи запобігання інформаційному тероризму в Україні

Останні рішення української влади¹²³ щодо санкцій проти проросійських пропагандистських телеканалів, як видається, детерміноване рядом об'єктивних і суб'єктивних чинників. До об'єктивних можна віднести безперешкодну

---

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). Указ Президента України №133/2017 від 15 травня 2017 року. Президент України. Офіційне Інтернет-представництво. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>

² Про схвалення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). Постанова Верховної Ради України від 4 жовтня 2018 року № 2589-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018, № 44, Ст. 358.

³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 лютого 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). Указ Президента України №43/2021 від 2 лютого 2021 року. Президент України. Офіційне Інтернет-представництво. Режим доступу: https://www.president.gov.ua/documents/432021-36441?fbclid=IwAR1oRmq-Ug4T9RnUiuR0WQo4588UYYSU_1yH03BndOC2qUWck6qaYbqwLE

діяльність в Україні недержавних за формою і антидержавних за змістом засобів масової інформації з широкою глядацькою аудиторією, які системно продукують і систематично поширюють в українському інформаційному просторі наративи російської пропаганди. Як видається, для воюючої з Російською Федерацією (РФ) Української держави такі речі – неприпустимі з точки зору інформаційної та національної безпеки. Проте від початків збройної агресії РФ проти України і фактично дотепер (практично вже 7 років) їх діяльність залишалася безкарною і без належної санаційної політики Української держави, що досить негативно впливало на стан захищеності національних інтересів та, зокрема, інформаційної безпеки.

Як показало вивчення практики, на жаль, чинне законодавство України сповна не вирішує цього питання, оскільки окреслена проблематика обмежується буквально декількома законами, які дають змогу притягнути до адекватної відповідальності тих, хто загрожує інформаційній та національній безпеці. Мова, в першу чергу, ведеться про Закон України «Про санкції»¹, сфера охоплення якого є доволі обмеженою і не дає змоги притягнути порушника до відповідальності за дії, які місять очевидні ознаки «інформаційного тероризму».

Як показали результати аналізу наукових, нормативно-правових та інших тому подібних джерел, до суб'єктивних чинників різкої активізації та фактичної зміни санкційної політики нинішньої центральної української влади можна з великою імовірністю віднести прагнення правлячої верхівки повернути електоральне лідерство після його втрати політичною партією «Слуга народу» та вихід у електоральні лідери проросійської ОПЗЖ, що засвідчили дані всеукраїнського опитування громадської думки, проведеного із 27 січня по 1 лютого 2021 року Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС)². Адже, як доведено на доктринальному рівні, рейтинги ОПЗЖ послідовно і цілеспрямовано «накручувалися» саме через засоби телевізійного зв'язку шляхом протиправного впливу на аудиторію проросійськими наративами (сукупності пов'язаних між собою реальних чи вигаданих подій, фактів або вражень, які складають оповідний текст)³, що свідчить про

---

¹ Про санкції. Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014, № 40, Ст. 2018.

² Рівень довіри до політиків, електоральний рейтинг і ставлення до окремих ініціатив / подій: січень 2021 року. Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). Режим доступу: http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1003&page=1&fbclid=IwAR2NaWZEj8JMCHNPr0N-vpuetXtDs2eGBg4g8MBblySLya_4tOxWmc6A0

³ Вікіпедія. Електронний ресурс. Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2>

наявність внутрішньополітичних детермінантів, які обумовлюють посягання на інформаційну безпеку України¹.

У цьому контексті, без сумніву, не слід відкидати й інших суб'єктивних чинників, зумовлених геополітичним підтекстом та впливами на Україну зі сторони світових геополітичних лідерів (насамперед, США та Євросоюзу), які природно зацікавлені у послабленні проросійських впливів та послабленні російської пропаганди. Поряд з цим, слід мати на увазі, що можливості геополітичної рефлексії на ці виклики не можна вважати об'єктивним чинником, враховуючи, що емпіричний досвід України є дещо іншим, а саме: наша держава традиційно схильна на них реагувати, знижуючи таким чином рівень ефективності запобігання посяганням на інформаційну безпеку. Тим більше, що невдовзі після введення санкцій такі дії української влади практично відразу ж отримали публічне схвалення як від представництва США², так і від офіційних представників Євросоюзу, хоч і з певними застереженнями. Як з цього приводу зазначено у заяві ЄС, хоча зусилля України щодо захисту своєї територіальної цілісності та національної безпеки, а також щодо захисту від інформаційних маніпуляцій є законними, зокрема, з урахуванням масштабів дезінформаційних кампаній, які зачіпають Україну, в тому числі з-за кордону, це не повинно відбуватися за рахунок свободи ЗМІ та має відбуватися при повній повазі основних прав і свобод та відповідно до міжнародних стандартів³.

Утім, саме законність та достатня правова обґрунтованість таких санкційних дій викликає чимало запитань серед українських фахівців (перш за все, правознавців) та політиків, оскільки йдеться про можливість юридичного оскарження зазначеного акту та загрози його відміни або ж скасування в подальшому. Як видається, в Указі Президента України від 02.02.2021 «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», містяться як посилання на норми ст. 107 Конституції України (щодо повноважень Ради національної безпеки і оборони України)⁴, так і на положення ст. 5 Закону України «Про санкції», що стало достатнім

---

¹ Бобиренко В. Атака каналів Медведчука — це початок президентської кампанії Зеленського. Українська правда: Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/02/5/7282385/>

² США підтримали санкції України проти каналів Медведчука-Козака. Finbalans. Фінанси та економіка. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.finbalance.com.ua/news/ssha-pidtrimali-sanktsii-ukrani-proti-kanaliv-medvedchuka-kozaka>

³ Євросоюз: Україна має право боротися з каналами Медведчука, але є межі. Європейська правда: Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/news/2021/02/3/7119359/>

⁴ Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, Ст. 141.

правовим підґрунтям для прийняття зазначеного рішення РНБО. Зокрема, як це витікає із змісту частини 2 ст. 1 Закону України «Про санкції», санкції можуть застосовуватися з боку України по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. Виходячи з цього, санкції проти фізичних та юридичних осіб Української держави можуть бути застосовані хіба щодо «суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність».

Власне, саме тому досліджуваний Указ Президента № 43/2021 базується не лише на відповідному рішенні РНБО України, а й на матеріалах українських спецслужб. За даними українських ЗМІ, опублікованими з посиланням на джерела в СБУ та Офісі президента, підставою для введення санкцій проти нардепа від ОПЗЖ Тараса Козака та пов'язаних із ним юридичних осіб стало розслідування спецслужб України, яке встановило, що схеми із поставками вугілля з окупованих територій України сприяють фінансуванню тероризму¹. Таким чином, фігурант цих санкцій потрапив під дію Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення»². Зі зрозумілих причин ці дані не можуть бути оприлюднені широкій громадськості. Але в судових інстанціях вони – необхідна доказова база, яка, імовірно, відіграватиме вирішальну роль у винесенні судового рішення. Адже в Указі Президента та рішенні РНБО України, що стало предметом даного дослідження, цей Закон України як безпосередня підстава для накладення санкцій не фігурує.

У зв'язку з цим, стає очевидним той факт, що в силу об'єктивних і суб'єктивних детермінант таке юридичне обґрунтування санкцій проти українських резидентів є доволі суперечливим, слабким і непевним, адже потребує додаткового доведення вини її фігуранта (фігурантів) у судовому порядку, тож наразі воно є вразливим хоча б через існування презумпції невинуватості (ст. 62 Конституції України). До того ж, формування необхідної доказової бази в цьому випадку вкрай ускладнює, а, подекуди, й узагалі унеможлиблює фактична відсутність контролю української влади над

---

¹ Підставою для санкцій проти Козака стали поставки вугілля з ОРДЛО: ZN.UA дізналося подробиці рішення по каналах Медведчука. Знай.UA. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/pidstavoju-dlja-sanktsij-proti-kozaka-stali-postavki-vuhillja-z-ordlo-znua-diznalosja-podrobitsi-rishennja-po-kanalakh-medvedchuka.html>

² Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення. Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020, № 25, Ст. 171

тимчасово окупованими територіями ОРДЛО. Виходячи з цього, важливо як на теоретичному, так і на прикладному (правозастосовному) рівнях дати чітку відповідь на запитання, чи санкційні рішення РНБО є достатньо обґрунтованими з огляду існуючих законів України, та чи витримає критику цей правовий «ланцюжок» існуючих нормативно-правових актів з урахуванням правової кваліфікації таких рішень на рівні судової влади?

Таким чином, варто констатувати, що українська влада нарешті впритул наблизилися до розуміння того, наскільки недосконалою і недостатньо вибудованою є нормативно-правова база у сфері інформаційної безпеки як складової національної безпеки, та які прогалини існують у чинному законодавстві та понятійному апараті з досліджуваних питань, що вкрай негативно впливає на ефективність діяльності держави в цьому напрямі. Зокрема, після появи Указу Президента України від 02.02.2021 № 43/2021 представники центральної української влади та окремі експерти почали масово вживати для аргументації, на їх думку, правильності дій влади терміни і поняття, яких немає у вітчизняних доктринальних чи стратегічних документах, що ще більше ускладнює нормативно-правову невизначеність та інші проблеми, що стосуються національної безпеки України. Як з цього приводу зауважив О. Данілов, мова в даному випадку не йде про свободу слова, а про інформаційний тероризм по відношенню до нашої країни, і ми не можемо цього допустити, додавши при цьому, що проти України ведеться інформаційна війна, яка є частиною гібридної російської агресії¹.

Звертає на себе увагу і той факт, що наведені в цьому контексті коментарі різноманітних фахівців щодо поняття «інформаційний тероризм» чи «гібридна агресія», на жаль, відсутні як в офіційній «Доктрині інформаційної безпеки України» (серед ключових термінів тут присутні: спеціальні інформаційні операції, інформаційна експансія та інформаційне домінування)², так і в більш пізньому документі – «Стратегії національної безпеки України»³. Зокрема, у пункті 20 Стратегії вживається термін «Деструктивна пропаганда», а в пункті

---

¹ Данілов О.: РФ застосовує проти України інформаційний тероризм, який є частиною гібридної агресії. *Рада Національної безпеки і оборони України. Офіційний сайт. Режим доступу:* <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/4804.html>.

² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Указ Президента України № 47/2017 від 25 лютого 2017 року. *Президент України. Офіційне Інтернет-представництво. Режим доступу:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017?fbclid=IwAR2Oy5rIcKohFGU_RcAex_0CRGHJVIW8OMOwn19FrERkXdN56asAfhwxUZ8#Text.

³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України №392/2020 від 14 вересня 2020 року. *Президент України. Офіційне Інтернет-представництво. Режим доступу:* <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

45 йдеться лише про «протидію розвідувально-підривній діяльності, спеціальним інформаційним операціям та кібератакам», однак на її виконання не окреслено жодних завдань запобіжного характеру.

Варто також зауважити, що поняття «інформаційний тероризм», яке мало би бути найбільш прикладним та застосовним до досліджуваної проблематики, зустрічається хіба в окремих наукових дослідженнях, однак воно здебільшого використовується як різновид «комп'ютерного тероризму» і часто зводиться до технологічного поняття «кібертероризм». Зокрема, у відкритих джерелах досі побутує уявлення про інформаційний тероризм і кібертероризм як тотожні поняття, пов'язані з використанням комп'ютерних і телекомунікаційних технологій (насамперед, інтернету) в терористичних цілях. Це, наприклад, акти, спрямовані на залякування з метою досягнення політичних результатів, або завдання шкоди комп'ютерним мережам, особливо персональним комп'ютерам, підключеним до Інтернету, за допомогою таких засобів, як комп'ютерні віруси.

У загальноприйнятому розумінні кібертероризм розглядають як терористичну діяльність, що здійснюється у кіберпросторі або з його використанням. До прикладу, організація, створена для вироблення узгодженої політики з питань економіки і внутрішньої безпеки (The National Conference of State Legislatures) визначає кібертероризм як використання інформаційних технологій терористичними групами і терористами-одинаками для досягнення своїх цілей. Це може включати використання інформаційних технологій для організації та виконання атак проти телекомунікаційних мереж, інформаційних систем і комунікаційної інфраструктури, обмін інформацією, а також загрози з використанням засобів електрозв'язку. Як приклади, наводяться: злом інформаційних систем, внесення вірусів у вразливі мережі, дефейс веб-сайтів, DoS-атаки, терористичні загрози, спричинені електронними засобами зв'язку.

У той самий час, на нормативному рівні поняття «інформаційного тероризму» частково впливає з аналізу положень Закону України «Про боротьбу з тероризмом», зокрема через зв'язок з поняттям «технологічного тероризму», що вчиняється з терористичною метою із застосуванням засобів електромагнітної дії, комп'ютерних мереж, які прямо чи опосередковано створили або загрожують виникненням загрози надзвичайної ситуації внаслідок цих дій та становлять небезпеку для персоналу, населення та довкілля, або створюють умови для аварій і катастроф техногенного характеру¹. Проте зрозуміло, що означена дефініція жодним чином не охоплює всього змісту та ємкості поняття «інформаційний тероризм» в існуючій законодавчій базі.

---

¹ Про боротьбу з тероризмом. Закон України від 20.03.2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 25, Ст. 180.

Поряд з цим, як показали результати даного дослідження, наразі не існує єдиного визначення поняття «інформаційний тероризм», більше того – немає однозначного трактування охопленості сфер, на які поширюється цей вид маніпулятивних впливів. Саме тому окремі дослідники визначають його по-своєму, залежно від власного бачення сфери охопленості, і в цьому контексті кожна точка зору має право на існування. Однією з характерних рис визначень «інформаційного тероризму» є те, що в переважній більшості з них згадується лише той аспект інформаційної безпеки, який пов'язаний із засобами обробки інформації, що значно звужує поняття «інформаційного тероризму», тим самим обмежуючи сферу правового регулювання у цій сфері, зокрема й на міждержавному рівні.

Окремі розробки із зазначеної проблематики дають змогу констатувати, що «інформаційний тероризм» варто розглядати як своєрідне узагальнююче поняття для різновидів інформаційної агресії, і відносно зрозумілий і поширений у прикладній науці термін «кібертероризм» є лише фрагментарним різновидом «інформаційного тероризму». Тому, як видається, поняття «інформаційний тероризм» слід було би розглядати ширше – і як систему інформаційно-психологічних впливів на індивіда та соціум, і саме в такому розумінні це поняття заслуговує на відображенні в нормативно-правовій базі. Таке поняття слід було би також розглядати у контексті з поняттями «інформаційне кілерство», зокрема як таке, яке може бути застосовне як проти конкретної людини, так і проти окремої інституції та навіть цілої держави.

4.2. Щодо змісту понять «інформаційна зброя» та «інформаційний тероризм» - як джерел посягань на національну безпеку України

Однією із ключових проблем, що стосуються змісту діяльності по забезпеченню інформаційної та національної безпеки України, є використання при запобіганні посягань на зазначені об'єкти правового захисту новітніх інформаційних технологій методик і підходів, серед яких особливе місце займає так звана «інформаційна зброя». Виходячи із цього та враховуючи, що ні на доктринальному, ні на законодавчому рівнях це поняття не сформульовано, що негативно впливає на ефективність запобіжної діяльності із вказаних питань, актуальною є розробка цієї проблематики, з урахуванням існуючих на сьогодні потенційних і реальних загроз на національні інтереси України.

Зазвичай під цим поняттям розуміють набір технічних і технологічних засобів та прийомів, якими здійснюється «інформаційний тероризм». Поряд з цим слід зазначити, що як і перше, так і друге поняття можуть бути складовими більш загальних – «інформаційна агресія» та «гібридна агресія», з відповідними правовими наслідками для суб'єктів їх вчинення проти людини

та суспільства. Тобто, в законодавстві слід чітко прописати детермінанти та невідворотність покарання за здійснення таких злочинних діянь, якщо вони несуть загрозу інформаційній і національній безпеці. Це стало би додатковим обґрунтуванням санкційної політики держави в досліджуваних сферах.

Як свідчить практика, глобалізована інформатизація, хоч і вважається одним із важливих досягнень людства, проте вона помітно збільшує і можливості виникнення інформаційних загроз. Зважаючи на це, «інформаційну зброю» та «інформаційний тероризм» слід розглядати як засоби ведення інформаційної війни, що поєднує в собі біфуркаційні процеси (термін походить від лат. *bifurcus* — «роздвоєний» і вживається в широкому сенсі для позначення всіляких якісних перебудов чи метаморфоз різних об'єктів при зміні параметрів, від яких вони залежать)¹ фізичного тероризму, скорельованого в інформаційних системах та умисним зловживанням кіберпростором, мережами або їх компонентами з метою сприяння здійсненню терористичних операцій² [2]. Водночас у сучасних умовах це і засіб впливу на людські уми шляхом модифікування викривленої, хибної картини об'єктивної реальності, а його швидке поширення стало наслідком зомбування соціуму та активізації сепаратистського руху, що набуло нових загрозливих форм і за відсутності протидії та запобіжної діяльності держави з питань національної безпеки та, без сумніву, може загрожувати втратою суверенітету, незалежності та територіальної цілісності окремої держави.

Як з цього приводу зробили висновок А.М. Митко та І.І. Кольцова інформаційний тероризм слід розглядати через призму соціального конформізму, тобто способу впливу антидержавних наративів (сукупності пов'язаних між собою реальних чи вигаданих подій, фактів або вражень, які складають оповідний текст)³ на суспільну та громадську думку та масову свідомість і суспільну психологію. Інформаційний тероризм та зброю вони визначають як інструменти маніпулятивного впливу на інформаційний конформізм у глобальному середовищі⁴. При цьому слід констатувати, що коли фіксується наявність конфлікту між думкою індивіда і думкою групи та подолання цього конфлікту на користь групи, з'являється явище конформності

---

¹ Біфуркація. Вікіпедія. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D1%84%D1%83%D1%80%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>

² Банк Р. О. Інформаційний тероризм як загроза національній безпеці України: теоретико-правовий аспект. *Інформація і право*. № 1 (16)/2016. – Ст. 110-116.

³ Наратив. Вікіпедія. Електронний ресурс. Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2>.

⁴ Митко А. М., Кольцова І. І. Інформаційний тероризм як інструмент впливу на інформаційний конформізм в глобальному середовищі. *Політичне життя*. 2018. № 2. С. 135-139.

– схильності індивіда думці групової більшості, реальному чи уявному тиску групи, що можна розглядати як масово-психологічний терор, а також як одну із потенційних загроз національній безпеці України¹. На їхню думку (і це не викликає у цілому заперечень), це метод «м'якої сили», осмислення феномену якого необхідне для запобігання деструктивного впливу на державні інститути та основи національної безпеки загалом.

Більш того, не заперечуючи такого трактування, слід звернути увагу саме на таких різновидах «інформаційної зброї» та «інформаційного тероризму», які пов'язані не стільки з техніко-технологічними впливами на інформаційні системи, скільки з інформаційно-психологічними впливами на свідомість та емоційний стан людини. Тобто, є підстави вести мову про інформаційно-психологічні впливи на індивіда, чи соціальну групу, об'єктами яких є окремі особи, групи осіб та держави.

Такий підхід в науці є непоодиноким. Зокрема, Л. В. Лабенко, розглядаючи інформаційний тероризм як один із видів тероризму, породженого стрімким розвитком інформаційних технологій, слушно зауважив, що існує тероризм психологічний, який не використовує засоби фізичного впливу на противника і розрахований на вплив інформацією, що призводить до ефекту залякування» (етимологічно слово «терор» якраз і походить від лат. «залякувати»). При цьому, на його переконання, маніпулювання свідомістю здійснюється шляхом занурення людей у певне кероване інформаційне поле, в якому створюється вигадана, маніпулятивна картина світу. Саме тому, «інформаційний тероризм охоплює політичні, філософські, правові, естетичні, релігійні та інші погляди й ідеї, тобто у духовній сфері, там, де ведеться боротьба ідей².

Відтак, феномен «інформаційного тероризму» можна структурувати за двома основними видами впливів – матеріальному та інтелектуальному. У першому випадку це – техніко-технологічні впливи на інформаційні системи, що полягає у здійсненні руйнівних впливів матеріального характеру, завдання збитків окремим елементам чи інформаційному середовищу в цілому, підриви їх цілісності та дієздатності (руйнація елементної бази, придушення ліній зв'язку, штучне перевантаження вузлів комунікації тощо). У другому випадку – це інформаційно-психологічний тероризм, спрямований на людську свідомість – індивідуальну чи колективну, що досягається через дезінформацію,

---

¹ Конформність. Вікіпедія. *Електронний ресурс. Режим доступу:* <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D1%84%D1%83%D1%80%D0%https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%B7%D0%BC>

² Лабенко Л. В. Інформаційний тероризм: поняття та ознаки: матеріали Міжнар. конф. (м. Одеса, 22-23 жовтня 2010 року). Одеса: Фенікс, 2010. С. 195-198.

дискредитацію, поширення чуток, неповної, неточної, недостовірної інформації, маніпулювання свідомістю мас, зомбування населення тощо.

Одним із різновидів інформаційно-психологічного (інтелектуального) тероризму та загроз у зв'язку з цим національній безпеці окремі дослідники розглядають також «медіа-тероризм». Його особливістю вони не безпідставно вважають комплексне зловживання інформаційними системами шляхом створення цілісної інструментальної бази, використання якої спрямоване на деструктивну пропаганду. Так, К. С. Герасименко з цього приводу вважає, що сутність «медіа-тероризму» полягає у спробах шляхом організації спеціальних медіа-кампаній дестабілізувати суспільство, створити у ньому атмосферу громадянської непокори, недовіри суспільства до дій та намірів влади й особливо – її силових структур, покликаних захищати суспільний порядок¹. Як видається, з таким підходом можна погодитись, враховуючи, зокрема, ті загрози, що складають його сутність та соціально-інформаційну природу.

Виходячи з цього, найефективнішими з інструментаріїв «медіа-тероризму» досі і науковці, і практики вважають засоби масової інформації (ЗМІ) та мережу Інтернет, які формують інформаційний ракурс, здатний за абстрактною реальністю приховувати достовірну, точну та повну інформацію, а отже, потенційно створювати загрозу як інформаційній, так і в цілому національній безпеці України. При цьому, як показали результати даного дослідження, під впливом медіа-тероризму індивід стає не здатний самостійно орієнтуватися в необмеженому інформаційному просторі щодо доступних даних, тому що маніпулятивні мас-медіа представлені як інструменти («інформаційна зброя») для конструювання не об'єктивної, а недостовірної, тобто потрібної реальності для певних суб'єктів інформаційної діяльності. Як видається, в цьому контексті не варто недооцінювати й ролі деструктивних телеканалів, які вдаються до маніпулювання громадською думкою та поширення дезінформуючого впливу на суспільство з метою психологічного зомбування соціуму та поширення одновекторної інформації, що в результаті формує ідеологію, прийнятну для терористів, а також детермінує розвиток тих чинників і загроз, що посягають на національну безпеку України.

Враховуючи зазначене та сучасний стан запобігання правопорушенням у сфері інформаційної безпеки України, в державі повинні бути достатні нормативно-правові інструменти запобіжного характеру, що у тому числі протидіють проявам та результатам застосування в інформаційному просторі як «інформаційної зброї» та «інформаційного тероризму» загалом, так і «медіа-тероризму» зокрема. Як свідчить у зв'язку з цим практика, Наразі ж в Україні фактично відсутня відповідна нормативно-правова база. Зокрема, у чинному

---

¹ Герасименко К. С. Сучасні ознаки загроз «інформаційного тероризму». *Форум права*. 2009. № 3. Ст. 162-166.

законодавстві України не ведеться мова про зазначену термінологію, а тому, з проявами «інформаційної зброї», медіа-тероризмом та медіа-кілерством доводиться боротися, застосовуючи не завжди придатні до конкретного інформаційно-терористичного акту законодавчі норми, що не дозволяє у таких випадках нейтралізувати, блокувати або ліквідувати детермінанти, що обумовлюють наявність зазначених суспільно-небезпечних загроз в інформаційному просторі України. Більш того, недосконалість чинної нормативно-правової бази наочно ілюструє багаторічна деструктивна діяльність в українському інформаційному просторі «інформаційних терористів» та «медіа-кілера», типу блогера Анатолія Шарія, якого лише нещодавно спробували притягнути до кримінальної відповідальності за протиправну діяльність на шкоду національній безпеці України в інформаційній сфері. Зокрема, підозру Шарію оголосили в межах кримінального провадження за двома статтями Кримінального кодексу України – ч. 1 ст. 111 (Державна зрада) та ч. 1 ст. 161 (Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками)¹, хоча ця особа відкрито на протязі більше семи років реально посягала на основи національної безпеки України та, зокрема, її інформаційну безпеку.

Виходячи із результатів даного дослідження, слід визнати, що зростаючі загрози інформаційній безпеці України як складової національної безпеки обумовлюють необхідність не тільки законодавчого унормування понятійно-категоріального апарату сфери інформаційної безпеки в Україні, а й упорядкування існуючої нормативно-правової бази з цих питань. Так, логічним у зв'язку з цим було б внесення відповідних змін у чинне законодавство України, у тому числі в Закон України «Про санкції», а саме: з метою забезпечення санкційної політики держави варто вже зараз, з урахуванням існуючих правових можливостей притягти «інформаційних терористів» чи «інформаційних кілерів» до відповідних видів юридичної відповідальності, включаючи передбачені законом санкції, за тероризм або ж фінансування тероризму.

Додатковим аргументом з цього приводу виступає той факт, що в Україні досі продовжує залишатися ряд телеканалів, які фактично є такими є «інформаційними кілерами» чи «інформаційними агресорами», а фактично – пропагандистськими рупорами країн-агресорів та інших потенційних суб'єктів протиправної інформаційної діяльності в Україні. Так, за матеріалами, які наводить веб-сайт «Детектор медіа», посилаючись на дані, надані агенцією

---

¹ СБУ оголосила про підозру відомому проросійському пропагандисту Шарію. *Служба безпеки України. Офіційний сайт. Електронний ресурс. Режим доступу:* <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-oholosyla-pro-pidozru-vidomomu-prorosiiskomu-propahandystu-shariiu>

Vizeum Ukraine, після відключення каналів «112 Україна», NewsOne та ZIK найбільше зросли показники у каналу «Наш»¹. При цьому його частка у перший день після відключення зросла у понад 3,5 разів, тобто аудиторія заблокованих телеканалів практично відразу перебралася до іншого проросійськи налаштованого пропагандистського телеканалу, що створило ще одну із потенційних загроз для національної безпеки України.

Варто також зауважити, що в Україні сьогодні існує чимало й місцевих (регіональних) антиукраїнськи налаштованих пропагандистських телеканалів, особливо на півдні та сході нашої держави, а відтак, потрібні інші, дієвіші та ефективніші закони та підзаконні акти, які би не тільки протидіяли, а й запобігали ризикам і загрозам інформаційної та національної безпеки України. крім цього, як видається, повинні бути санкції не лише за «тероризм», а й за «інформаційний тероризм», що важливо з огляду як змісту запобіжної діяльності з цих питань, так і усунення детермінант, які породжують та обумовлюють наявність зазначених суспільно-небезпечних явищ. Більш того, за антидержавні дії, які становлять загрозу інформаційній та національній безпеці України, необхідно запроваджувати суворі кримінальні покарання, аж до довічного позбавлення волі. Такий підхід, без сумніву, дозволить вибудовувати таку нормативно-правову базу, яка б давала можливість запобігати як потенційним, так і реальним загрозам, що посягають на зазначені об'єкти правового захисту в Україні.

У цьому контексті, життєво-необхідним можна визнати здійснення невідкладних заходів щодо визначення на законодавчому рівні понять «інформаційної зброї» та «інформаційного тероризму», а також кодифікації інформаційного законодавства України. Як видається, доцільним також було б закріплення в законодавстві юридичної відповідальності за «інформаційний тероризм», а саме – криміналізації цього суспільно-небезпечного діяння шляхом доповнення Кримінального кодексу (КК) України ст. 258-6 «Інформаційний терористичний акт» наступного змісту : «Інформаційний терористичний акт, тобто, дії інформаційно-психологічного та інформаційно-технічного впливу, спрямовані на розв'язання суспільно-політичних, ідеологічних, національних, територіальних конфліктних ситуацій з метою маніпулювання та зомбіювання свідомості особи чи широкого кола осіб шляхом реалізації способів і методів інформаційного насильства, застосування інформаційної зброї – караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох

---

¹ Після відключення «каналів Медведчука» утрічі краще стали дивитися канал Мураєва «Наш». *Детектор медіа. Електронний ресурс. Режим доступу:* <https://detector.media/rinok/article/184618/2021-02-05-pislya-vidklyuchennya-kanaliv-medvedchuka-utrychi-krashche-staly-dyvytysya-kanal-muraieva-nash/>

років, або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої».

Зазначений підхід, без сумніву, дозволить видозмінити зміст запобіжної діяльності, пов'язаної з нейтралізацією потенційних і реальних загроз, що стосуються інформаційної та національної безпеки, та здійснювати у зв'язку з цим тактичні випереджувальні та наступальні ефективні заходи. Саме тому, важливим у цьому контексті є прийняття нових законів та підзаконних актів, які би відповідали викликам і вимогам часу у сферах інформаційної та національної безпеки, а також запобігали «інформаційному тероризму», «інформаційному кілерству», «інформаційній агресії» та «гібридній агресії». Назрілим на часі та необхідним у зв'язку з цим видається необхідність невідкладного обговорення та прийняття парламентом законопроекту щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм (від фр. *collaboration* — «співробітництво»). Відповідний проект якого¹ зареєстрований у Верховній Раді України та передбачає, зокрема, доповнення КК України ст. 111-1. «Колабораціонізм»².

При цьому слід зазначити, що уданому законопроекті колабораціонізм визнається як особлива форма державної зради, яка полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, – і караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої. Ті самі дії, якщо вони вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.

---

¹ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм)»: проект. *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Електронний ресурс. Режим доступу:* http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67568

² Кримінальний кодекс України: прийнятий 05 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст.131.

Як видається, важливим у контексті запобігання інформаційним загрозам, можна визнати ст. 4 цього законопроекту, згідно з яким «Публічні заклики до колабораціонізму, а також виготовлення матеріалів із закликами до колабораціонізму з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів – караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років».

Разом з тим, слід констатувати, що не дивлячись на прийняття останнім часом ряду нормативно-правових актів, що стосуються забезпечення інформаційної та національної безпеки, центральною виконавчою владою України, необхідність їх удосконалення та упорядкування нормативно-правової бази з цих питань є об'єктивно обумовленою, з урахуванням сучасних потенційних і реальних загроз у виді застосування «інформаційної зброї», «інформаційного тероризму», «медіа-кілерству» та тому подібних протиправних посягань на зазначені об'єкти правової охорони. Саме з цих міркувань, у даній науковій статті вчинена спроба обґрунтувати здійснення відповідних заходів, спрямованих на вирішення означеної проблематики, а головне – на усунення, блокування, нейтралізацію тощо тих детермінант, що породжують джерела посягань на інформаційну та національну безпеку України.

4.3. Депутатське «волонтерство» як корупційний чинник в органах місцевого самоврядування та одна із загроз національній безпеці України

Останнім часом світові ЗМІ знову рясніють повідомленнями про те, що чи не найбільше зло українського суспільства – тотальна корумпованість влади, яка, мовляв, наскрізь пронизує всі владні ешелони – від верхів до низів. До прикладу, 45-й президент США Дональд Трамп у жовтні 2020 року заявив, що призупиняв надання Україні коштів через глибоку корупцію, за якою Україна оцінювалась як одна з найкорумпованіших країн у світі. Як зауважував Д. Трамп, йому не подобається давати гроші країні, яка настільки корумпована¹. Таким чином, потенційні загрози від тотальної корупції у воюючій країні він поставив у один ряд із тими реальними загрозами, які нашої державі несе «гібридна війна» з Російською Федерацією. Вказані інформаційні посили не лише й надалі послаблюють і без того не високий міжнародний імідж влади нашої держави та посилюють загрози посягань на її інформаційну

---

¹ Марко Погуляєвський. Трамп заявив, що призупиняв надання допомоги Україні через «тотальну корупцію». *Громадське: Електронний ресурс. Режим доступу:* <https://hromadske.ua/posts/tramp-zayaviv-sho-prizupinyav-nadannya-dopomogi-ukrayini-cherez-totalnu-korupciyu>

безпеку, але й підвищують рівень викликів національній безпеці України. У той самий час спростувати подібні наративи чи щось серйозне їм протиставити в силу об'єктивних і суб'єктивних причин носії української влади не беруться, не можуть чи не хочуть.

У цьому контексті слід критично оцінити оптимістичні заяви представників Transparency International Ukraine, що в Індексі сприйняття корупції за 2020 рік Україна піднялася на 3 бали та з 33 балами посіла 117 місце серед 180 країн. Адже 33 бали за минулий рік так само набрали Єгипет, Есватіні (Свазіленд), Непал, Сьєрра-Леоне та Замбія, який виявилися нашими сусідами в рейтингу. Якщо це й успіх, то дуже тимчасовий і нетривкий, а таке сусідство – невтішне. Тим більше, що ключовим показником Індексу є кількість балів, а не місце в рейтингу. Мінімальна оцінка (0 балів) означає, що корупція фактично підміняє собою державу, максимальна (100 балів) свідчить, що корупція майже відсутня в житті суспільства¹. Бали України передусім зросли завдяки запуску Вищого антикорупційного суду та перезапуску Національного агентства з питань запобігання корупції. Водночас, як показує практика, залишається ряд серйозних ризиків, які можуть суттєво відкинути Україну назад у сфері протидії корупції. Це, зокрема, затримка з судовою реформою, постійний тиск на антикорупційні інституції, а також спроби порушити й нівелювати досягнення у сфері публічних закупівель. Актуальними залишаються також питання безкарних нападів на активістів.

Разом із тим, звинувачення у «наскрізній» корумпованості української влади нівелює межу між двома пластами її носіїв, одні з яких виконують свої функції за кошти платників податків, а інші – на громадських засадах, тобто на безоплатній основі. В Україні це: у першому випадку – органи державної влади (причому безвідносно до поділу на різні гілки державної влади), у другому – представники органів місцевого самоврядування, абсолютна більшість яких (у статусі депутатів місцевих рад) виконують владні функції фактично на волонтерських засадах, тобто реалізують свої повноваження на засадах депутатського «волонтерства» (Волонтерство, або волонтерська діяльність (від фр. *volontaire* (доброволець); лат. *voluntas* (вільне волевиявлення); лат. *volō* (бажання, намір) – добровільна безкорислива суспільно корисна діяльність).

Неоплачуваність депутатської роботи в місцевих радах зумовлює системні ризики та спокуси, які часто штовхають цих суб'єктів влади до дій чи діянь, пов'язаних із корупцією, у т.ч. з отриманням неправомірної вигоди – як своєї «подяки» за надані й отримані внаслідок депутатської діяльності

---

¹ Тимчасовий успіх – Україна в Індексі сприйняття корупції. *Transparency International Ukraine: Електронний ресурс. Режим доступу:* <https://ti-ukraine.org/news/tymchasovyj-uspih-ukrayina-v-indeksi-spryjnuyattya-koruptsiyi-2020/?fbclid=IwAR2FgqXEK87Dd9kUzvlrCg-lw1kTCi-h4D1MY2aJJKwKKBQwcRszI32w>

«послуги». Відтак, як свідчить практика, звідси й побутує думка, що за корупцію в нас карають тих, хто не «накрав» стільки отриманих неправомірних вигод, щоб ними «відкупитися» від покарання, а тих, хто «краде» мільйонами і вагонами, – правоохоронна система або не бачить, або ж правосуддя їх милує. Звісно, це – образно кажучи, хоча усталена громадська і суспільна думка потребує того, щоб детальніше проаналізувати причини і умови, які призводять чи стимулюють зазначених суб'єктів до таких дій. А, крім того, ці обставини детермінують існуючий стан справ з означених питань і впливають на формування негативного іміджу України в світі та продукують загрози, що посягають у зв'язку з цим на національну безпеку.

Якщо проаналізувати сукупність правопорушень антикорупційного законодавства в органах місцевого самоврядування України, їх можна умовно поділити на ті, в яких очевидно відсутній, або ж безумовно наявний усвідомлений умисел до корупційних діянь. За логікою, відсутність умислу у вчиненні такого діяння мала би обмежуватися дисциплінарною або ж адміністративною відповідальністю за таке правопорушення, натомість наявність умислу – передбачати покарання відповідно до кримінального законодавства України. Це – загальний підхід, з якого, без сумніву, є винятки, зважаючи на індивідуальний характер кожного правопорушення. Як видається, в цій проблемі надзвичайно важливим є сукупний аналіз мотивів, якими керуються в обох загальних випадках суб'єкти таких правопорушень. Зокрема, неусвідомлене неподання або несвоєчасне подання декларацій суб'єктом декларування, як це передбачено Законом України «Про запобігання корупції»¹, як свідчить практика, не мало би формувати основний масив загальної статистики такого роду правопорушень, оскільки в абсолютній більшості зазначене правопорушення не тягне за собою якихось правових наслідків. До того ж, нерідко такі правопорушення допускаються суто з технічних причин чи від незнання (що, втім, не звільняє від відповідальності) змісту Закону.

Як показали результати вивчення відповідних емпіричних матеріалів, щороку депутатів місцевих рад систематично притягують до відповідальності і навіть судять за несвоєчасне подання декларацій про доходи. Формально – це правопорушення, фактично ж – фіксація саме такого роду правопорушень формує кількісну статистику нібито активної боротьби з корупцією. Адже на формальне притягнення такого роду правопорушників до відповідальності витрачається значно більше фінансових та організаційних ресурсів правоохоронних і судових органів, аніж реальна шкода від їх вчинення (здебільшого вона – взагалі відсутня) чи фінансові відшкодування від

---

¹ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року №1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №9. Ст. 2056

присудженого покарання (як правило, це штрафи в мінімальних розмірах). Так, Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) за перший рік своєї роботи з початку створення (15 серпня 2016 року) склало та подало до суду стосовно депутатів місцевих рад 28 протоколів про адміністративні правопорушення за несвоєчасне подання декларацій (близько 10,1% від загальної кількості 276 адмінпротоколів)¹. І це при тому, що, за даними Урядового порталу, на той час у структурі НАЗК уже функціонувало 7 департаментів, управління бухгалтерського обліку, відділ правового забезпечення та декілька секторів, а в складі агентства працювало 238 осіб. Тим часом, починаючи з 2019 року (з часу існування Реєстру декларацій), НАЗК вдалося притягнути до відповідальності за умисне неподання декларацій чи декларування недостовірних відомостей 97 осіб, із яких 17 – призначено покарання у вигляді позбавлення волі (17,5%) на термін від року до року та 6 місяців із позбавленням права обіймати посади, пов'язані із виконанням функцій держави та місцевого самоврядування строком на 1-2 роки². Крім цього, статистика показує, що до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення (Реєстру корупціонерів), притягнутих до відповідальності за статтею 366-1 Кримінального кодексу (КК) України³, тобто за умисне неподання чи подання завідомо недостовірних відомостей у декларації, протягом усього часу існування Реєстру внесено 42 депутати місцевих рад (43,3% від усієї кількості).

Для розуміння того, що саме формує статистику звітності НАЗК, варто навести кількісний перелік категорій, які потрапили до Реєстру корупціонерів: 42 депутати місцевих рад; 15 посадовців органів Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВСУ); 11 посадовців державних та комунальних підприємств; 8 державних службовців (зокрема працівники Державної фіскальної служби, Пенсійного фонду України, Держгеокадастру, районних державних адміністрацій, державні виконавці); 6 посадовців органів Національної поліції України; 6 посадовців органів Державної служби

---

¹ Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. *Режим доступу:* https://www.kmu.gov.ua/news/250197362?fbclid=IwAR0OFkg_un9a1XhHssxEIUX4yvcVWzH1aYa6DOgd4kyS6eKV2mRlcqNmсM4

² Національне агентство з питань запобігання корупції. *Режим доступу:* https://nazk.gov.ua/uk/novyny/z-2019-roku-97-osib-prytyagnuto-do-vidpovidalnosti-za-umysne-nepodannya-deklaratsiyi-chy-deklaruvannya-nedostovirnyh-vidomostej-17-pryznacheno-pokarannya-u-vyglyadi-pozbavlennya-voli/?fbclid=IwAR0-orC_oDrZWKxmYYVvk4j06MgHKp5gz-m9lsYt_VSPb8xDZ7AdsZlncCjk

³ Кримінальний кодекс: Закон України від 5 квітня 2001 року №2341-III. *Офіційний вісник України*. 2001, №21, стор. 1, Ст. 920

надзвичайних ситуацій; 3 суддів; 3 посадових осіб місцевого самоврядування; 2 лісників; 1 народний депутат України¹.

Звертає на себе увагу той факт, що за результатами розгляду справ у 64 випадках (65,97%) суди призначали покарання у вигляді громадських робіт на строк 150-240 годин із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування строком на 1-2 роки. І найчастіше таке покарання застосовувалося саме до депутатів місцевих рад. Тоді як до суддів і держслужбовців (16,49% випадків) – штраф від 2500 до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (тобто від ~42500 до ~51000 гривень) із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням функцій держави та місцевого самоврядування строком на 1-2 роки². Цілком очевидно, що затрачені державою ресурси на притягнення до відповідальності депутатів місцевих рад не виправдовують компенсації від понесених за такі правопорушення покарань.

Як встановлено у ході даного дослідження, на сьогодні у відкритих джерелах неможливо отримати повної інформації щодо того, який відсоток від усіх адмінпротоколів, складених за несвоєчасне подання чи подання недостовірних відомостей у декларації, доведений до суду, а також який відсоток викладених у них епізодів знайшов підтвердження в судових інстанціях. У зв'язку з цим можна припустити, що насправді він – мізерний, про що, власне, свідчать результати аналізу роботи органів місцевого самоврядування Волинської області, а саме: таких протоколів стосовно депутатів місцевих рад щороку складають десятки, а притягують до юридичної відповідальності – одиниці осіб. Якщо ж вести мову про запобіжну діяльність у сфері вчинення можливих правопорушень чи проступків, пов'язаних із корупційними діями, ставлячи завдання щодо вироблення системних механізмів з метою запобігання корупційним правопорушенням в органах місцевого самоврядування, то вкрай важливо узагальнити дані щодо усвідомленої мотивації дій самих суб'єктів можливого корупційного діяння, враховуючи її соціально-правову природу та соціально небезпечні наслідки у вигляді потенційної загрози національній безпеці України³.

Як показують результати цієї наукової розробки, така мотивація розпочинається вже з моменту подачі відповідних документів кандидатами в

---

¹ Національне агентство з питань запобігання корупції. *Режим доступу:* https://nazk.gov.ua/uk/novyny/z-2019-roku-97-osib-prytyagnuto-do-vidpovidalnosti-za-umysne-nepodannya-deklaratsiyi-chy-deklaruvannya-nedostovirnyh-vidomostej-17-pryznacheno-pokarannya-u-vyglyadi-pozbavlennya-voli/?fbclid=IwAR0-orC_oDrZWKxmYYVv4j06MgHKp5gz-m9lsYt_VSPb8xDZ7AdsZlncCjk

² Національне агентство з питань запобігання корупції.

³ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. №31. 241 с.

депутати місцевих рад, від розуміння того, для чого ця особа іде в депутати, якщо така робота є неоплачуваною і фактично здійснюється на волонтерських засадах. Одна річ, якщо таке волонтерство – це поклик чи стан душі, інша – бажання здобути певний соціальний статус чи скористатися шансом для самореалізації як особистості. Ще інша – бажання отримати з цього статусу якісь матеріальні вигоди або додаткові блага, а також, нерідко – реалізувати його з метою отримання завідомо неправомірної вигоди. Як вбачається зі змісту інформації, розміщеної в матеріалах журналістського дослідження аналітиків «Української правди» (надалі – УП), один раз на 5 років Україна шукає майже 160 тисяч таких волонтерів¹. Саме вони після виборів мають стати депутатами місцевих рад – і ця «армія» має 5 років безкоштовно працювати для громади.

У зв'язку з цим постає логічне питання: чи є типовим в усталеному розумінні «волонтерство» депутатів місцевих рад із тим, яке фактично сформувалось та існує в теперішніх українських реаліях? Результати вивчення цієї проблеми в Україні показують, що після початку збройної агресії Російської Федерації проти України 2014 року, наша країна сформувала свій громадсько-суспільний феномен вказаного вище волонтерства, тобто діяльності, яка в умовах фактичної відсутності боездатних Збройних Сил, спільно з добровольчим рухом, бійцями добровольчих батальйонів по суті, врятували Україну від неминучої поразки, втрати значних ресурсів та територіальної цілісності. Цей приклад волонтерства, поєднаний із жертовністю бійців добровольчих батальйонів – своєрідний подвиг представників фронту і тилу, беззаперечно, гідний поваги. Крім цього, він може бути взірцем для інших націй, як у найважчу годину можна і треба захищати свою державу і свою землю у боротьбі з більш боездатним ворогом, відстоювати свої національні інтереси та протидіяти реальним загрозам національній безпеці.

Саме тому пасіонарність (від лат. *passio* – пристрасть, пристраєність) таких волонтерів може дати ствердну відповідь на запитання: чи можна таким волонтерам довірити представляти інтереси інших співвітчизників у місцевих радах? Як видається, такі волонтери справді могли би стати найкращими захисниками прав своїх виборців у місцевих радах, але, на превеликий жаль, не в сьогочасних політико-олігархічних українських реаліях, що підтверджуються і результатами виборів, і подальшим аналізом складу та соціальної структури депутатів місцевих рад в Україні. Перший із доказів вищезазначеного – відповідь на питання, чи багато сьогодні сучасників бойових дій та волонтерів

---

¹ Федорів І. Чому так важко знайти порядних депутатів і як це змінити? *Українська правда: Електронний ресурс*. Режим доступу: <https://vybory.pravda.com.ua/articles/2017/11/14/7149512/>

є депутатами в місцевих радах. Як правило, у місцевих радах їх – одиниці. Одні не подають свої кандидатури на вибори до цих рад, не маючи необхідних фінансових, організаційних чи медійних ресурсів, а інші – не в змозі здолати ставлеників олігархічних політструктур. Тому реальні волонтери в українських реаліях – як «білі ворони» у загальній структурі депутатів місцевих рад, що не дає змоги нейтралізувати у зв'язку з цим потенційні впливи і загрози, а також усунути джерела, які посягають на національну безпеку.

Як встановлено в ході даного дослідження, насправді – абсолютна більшість із тих, хто за нинішніх реалій стають депутатами місцевих рад в Україні, – фактично є псевдо-волонтерами. Адже численні політико-олігархічні структури, які завели їх у місцеві ради, систематично мотивують цих осіб на «правильну» депутатську діяльність, у т.ч. і матеріально. Здебільшого – здійснюють це за «потрібні» олігархам голосування. При цьому не є принципово: чи така мотивація є постійною і системною, чи ситуативною та систематичною. Її суть від цього не змінюється, позаяк на волонтерських засадах насправді працює неспівмірна меншість депутатів. У той самий час, більшість депутатів місцевих рад у зв'язку з цим є псевдо-волонтерами, що тільки підвищує рівень потенційних загроз і викликів національній безпеці України. На жаль, у теперішніх реаліях існування в Україні такої ж самої псевдо-еліти зазначена ситуація не є дивною, скоріше – закономірною. Але це не означає, що такий стан змінити не можна. При цьому, неважко здогадатися, хто чинитиме при такому підході найбільший спротив, позаяк олігархічним колам, які поєднують владу і гроші, не потрібні справжні депутати-волонтери. Їм зручніше мати своїх, слухняних «ручних-пригодованих», руками яких і руйнуються системи балансів влади, противаг і стримувань, а фактично – відбувається руйнація основ нашої державності та національної ідентичності.

Отже, можна зробити висновок, що таке депутатське «волонтерство» із волонтерством реальним, в існуючих українських реаліях, має мало спільного (як правило, просто не має нічого спільного). Як слушно зауважують із цього приводу журналісти УП, треба бути наївним, щоб вірити у те, що ми знайдемо 160 тисяч порядних і відданих людей, які в інтересах громади будуть голосувати за землевідведення, доступ до річок та озер, розподіл бюджетних коштів. Навіть 50% від цієї кількості знайти на волонтерських умовах строком на 5 років нереально. Саме тому в місцеву владу йдуть цілими династіями для того, щоб дерибанити найцінніші і невідновлювані ресурси громади¹ («дерибан» – процес поділу або розподілу загальносоціальних або просто цінних речей в колі обраних або серед «своїх»). Таку ситуацію необхідно

---

¹ Федорів І. Чому так важко знайти порядних депутатів і як це змінити? *Українська правда: Електронний ресурс*. Режим доступу: <https://vybory.pravda.com.ua/articles/2017/11/14/7149512/>

кардинально змінювати – від верхів до низів. Але якщо на центральному рівні це навряд чи вдасться змінити, не змінивши олігархічної економічної моделі, то на місцевому – можна запропонувати цілком легітимні шляхи і механізми, як змінити ситуацію, у т.ч. реформувавши низові ланки влади – місцеве самоврядування. І найбільш універсальний шлях – через вивчення позитивного іноземного досвіду та внесення відповідних змін у чинне законодавство України, зокрема в частині навіть не протидії, а саме запобігання корупції¹, що, в свою чергу, дасть змогу встановити дієвіші запобіжники корупційним діянням та загрозам національній безпеці.

Цікавим у зв'язку з цим зарубіжний досвід з означеної проблематики, зокрема США. Як показали результати його вивчення, досвід цієї країни дає однозначне вирішення даної проблеми: всяка праця має бути оплачуваною. Саме тому, у США робота депутатів усіх рівнів – платна. Як зауважує з цього приводу міський голова громади Спрінгфілда, у них депутати на рік отримують десь 15 тисяч доларів. Хоча, це не постійна робота і для американських реалій не надто великі гроші. Для порівняння, вчитель у США заробляє дещо більше – 60 тисяч доларів на рік, а зарплата мера становить майже 130 тисяч доларів на рік, тобто дві річні зарплатні вчителя [10]. У свою чергу, у ФРН депутати місцевих рад отримують символічну компенсацію тільки за участь у сесійних та комісійних засіданнях. Це – погодинна компенсація. Вона може сягати до 500 євро на місяць та 17,5 євро – за кожне засідання комісії. Подібні підходи практикують також інші країни Західної Європи, зокрема Іспанія. Навіть у сусідній Польщі місцевим депутатам платять, щоправда – не сталу суму, як у США, а за кількість проведених депутатом на сесії голосувань². У той самий час, як показує практика, в Україні нерідко йдуть у владу, аби лобіювати інтереси власного бізнесу. Відповідним чином такі депутати вибудовують і пріоритети власної діяльності. Більше того, у місцевих радах депутати-«прогульники» нерідко саме тим і намагаються виправдати свою неякісну роботу, що їм за неї не платять. Або ж – надмірною зайнятістю за основним місцем роботи, де вони отримують стабільну зарплатню. То чи можна при таких підходах у масштабах всієї України забезпечити належну захищеність національних інтересів?

Без сумніву, ефективність місцевого депутата напряму залежить від якості його роботи. А якість роботи більшості депутатів місцевих рад за

---

¹ Запобігання корупції: підручник / Б. М. Головкін, О. Г. Колб, В.Ф. Оболенцев та ін.; за заг. Ред.. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2019, 296 с.

² Жежера О. Бурмістр Юзефова: Якби поводився, як ваші мери, давно був би на безкоштовному харчуванні. *Громада Приірпіння. Електронний ресурс. Режим доступу:* <http://kotsubyynske.com.ua/2015/09/30/burmistr-yuzefova-yakby-povodyvsya-yak-vashi-mery-davno-buv-by-na-bezkoshtovnomu-harchuvanni/>

існуючої владної системи, як показує практика, часто є незадовільною. Іноді один депутат може виконувати роботу якісніше від декількох. Саме тому в усіх перерахованих вище країнах кількість депутатів, робота яких так чи інакше оплачується, у розрахунку на кількість населення є значно меншою, ніж в Україні. Так, у США громаду, яка налічує близько 100 тисяч населення, представляють 10 депутатів, які отримують зарплатню, що дорівнює середній зарплаті вчителя¹. В українських реаліях депутатів на таку кількість населення щонайменше вдвічі-втричі більше. Тож, якщо зменшити чисельність складу місцевих рад (тим більше, що в процесі адміністративно-територіальної реформи в Україні цей процес уже відбувається), а також дати місцевим депутатам достатню фінансову мотивацію їхньої праці, то, як видається, можна розраховувати на те, що люди, які справді хочуть еволюційно-легітимно змінити систему, зможуть присвячувати свій час розвитку громади та підвищувати як рівень захищеності інтересів власної громади, так і в цілому – рівень захищеності національних інтересів і національної безпеки України.

При цьому механізми мотивації професійної роботи місцевого депутата можуть бути різними. Найефективнішим, виходячи з позитивного зарубіжного досвіду, був би компенсаторний. Місцевий депутат міг би отримувати компенсацію не лише за кількість сесійних засідань, а й за роботу в комісіях, депутатських днях чи виїзних засіданнях, тобто за фактично витрачений час на виконання депутатських повноважень. Також, можлива варіативність у питанні компенсації за виконання депутатської роботи в сесійний період, тобто за фактичну діяльність під час голосування винесених у порядок денний питань чи проектів, які після ухвалення отримують статус рішень відповідної місцевої ради.

Беззаперечним є й інший висновок: важливо продумати механізми поєднання депутатських функцій із основною роботою, аби виконання повноважень депутатів місцевих рад не заважало і не перешкоджало виконанню ними основної роботи, а було гармонійним доповненням до неї. У цьому сенсі корисним є апробований досвід країн, які практикують, аби сесійні та комісійні засідання місцевих рад проводилися виключно в позаробочий час. Таку практику, зокрема, застосовують у США – і це дає змогу будь-якому члену громади відвідувати засідання, а депутатам – без шкоди для основної роботи працювати для блага громади.

Невід’ємним аспектом запропонованого на сьогодні в Україні реформування органів місцевого самоврядування має стати також, розробка ефективних механізмів контролю за використанням коштів, які витратимуться

---

¹ Федорів І. Чому так важко знайти порядних депутатів і як це змінити? *Українська правда: Електронний ресурс*. Режим доступу: <https://vyborgy.pravda.com.ua/articles/2017/11/14/7149512/>

на компенсацію виконання депутатських повноважень депутатами місцевих рад. При цьому, необхідним є системний підхід до вирішення вказаної проблеми, який передбачатиме внесення відповідних змін і коректив у систему функцій та нормативно-правових актів, що регламентують роботу тих чи інших контролюючих органів і антикорупційних інституцій держави. Звичайно, за теперішніх умов загального зубожіння мільйонів українців і дефіциту бюджетів усіх рівнів вказана проблема є особливо дратівливою, а громадська та суспільна думка в Україні навряд чи готова до таких змін. Але запропоновані зміни – еволюційний шлях, який для будь-якої влади є прагматичніший від революційного, та й, зрештою, він – безпечніший, особливо в контексті тих об'єктивних викликів і загроз, що стосуються національної безпеки та можливих геополітичних впливів на регіони нашої держави.

Саме тому, зважаючи на міжнародний цивілізаційний досвід, а також задекларований після Революції гідності вектор руху українського суспільства до європейських цінностей, можна констатувати, що рано чи пізно якісна робота депутатів місцевих рад в Україні буде оплачуватись. Виходячи з цього, досить важливо, щоб Україна якнайшвидше позбулася у самоврядуванні системи депутатського «волонтерства», яке фактично залишилось нам у спадок від тоталітарної радянської держави (СРСР), що може розглядатись як своєрідний атавізм, який тягне Україну назад у тоталітарне минуле, а також як одна із детермінант, що обумовлює існуючий рівень корупції та потенційну загрозу національним інтересам України.

Відмовитися від таких підходів у теперішніх українських реаліях – означає піти проти усталеної суспільної та громадської думки. Але владі, яка хоче показати політичну волю піти «подалі від Москви», як основного джерела посягань на національну безпеку України, та наблизитися до апробованих часом цивілізаційних європейських стандартів, не варто, як видається, боятися непопулярних рішень. Більше того, треба вже починати формувати громадську та суспільну думку про те, що депутатське «волонтерство» в управлінській системі – це тимчасовий, більшою мірою не виправданий з точки зору запобіжної антикорупційної практики, спосіб делегування управлінських функцій держави на місцевий рівень.

З іншого боку, Україні необхідно готувати законодавчу базу для відповідного реформування правової системи з цих питань, а також розробити комплекс нормативно-правових актів, у тому числі у контексті змісту тих із них, які покликані захищати національні інтереси України. Особливу увагу, як видається, слід зосередити на виробленні механізмів, які би не просто протидіяли (адже протидія – це вже зворотна реакція на чинюсь дію або

бездіяльність), а забезпечували ефективну організацію запобіжної діяльності¹, причому як у сфері діянь, потенційно пов'язаних із корупцією, так і у сфері захищеності та зміцнення національної безпеки нашої держави.

Враховуючи сучасні соціально-політичні та правові реалії, можна констатувати, що боротьбу з корупцією у владі в Україні якраз і варто пов'язати з відповідним реформуванням та зміною мотивацій діяльності депутатів в органах місцевого самоврядування. Щонайменше – тоді в інформаційному просторі зникнуть наративи про «наскрізь корумповану владу», а сильна реформована місцева влада неодмінно почне реально впливати та диктувати нові «правила гри» і для носіїв центральної влади, а при цьому знижувати рівень потенційних і реальних загроз для національної безпеки.

Можливо, саме такою і мала би бути кінцева мета децентралізації та адміністративно-територіальної реформи в нашій державі? Адже сьогодні, по завершенні структурних укрупнень громад і районів у процесі реформування, адмінреформа відверто «провисає», і вже практично ніхто з представників влади не може дати чітких відповідей на запитання, яким же має бути її кінцевий результат у організаційній складовій. У той самий час, відповідне ж самоврядне реформування, без сумніву, дасть змогу нейтралізувати (блокувати, усунути, подолати тощо) корупційні впливи на зміст депутатської діяльності на місцевому і регіональному рівнях та зміцнити основи національної безпеки в Україні.

4.4. Корупція – як одна із загроз національній безпеці України

Результати вивчення практики свідчать про те, що корупція з часів незалежності України (1991 р.) по сьогодні є одним з найнебезпечніших соціально-правових явищ, яке не тільки не дозволяє створити засади правової, демократичної та соціальної держави відповідно до положень ст. 1 Конституції України, але й не дає можливості підвищити рівень захищеності у цілому основ національної безпеки. Зокрема, саме корупційні прояви (політичні, корпоративні, безпекові та інші тому подібні мотиви) призвели до втрати Україною Криму та окупації Російською Федерацією значної частини території нашої держави на Донбасі.

Як у зв'язку із цим зазначено у розділі 1 «Загальні положення» Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, судова система України та суміжні правові інститути існують для захисту прав, свобод та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення

---

¹ Основи громадянського суспільства та політичних знань. Навчальний посібник. За загальною редакцією проф. В.І.Бортнікова. Луцьк: Вежа-Друк. 2020, с. 429-431.

правових спорів на засадах верховенства права. При цьому, серед основних чинників, які негативно впливають на ефективність судової та правоохоронної діяльності в Україні, особливе місце і роль займають корупційні прояви, які стали наслідком малорозвинених інститутів внутрішнього та зовнішнього контролю в рамках боротьби з корупцією.

У свою чергу, у розділі 1 «загальна частина» Національної стратегії у сфері прав людини, у цьому контексті закріплено положення про те, що затвердження даної Стратегії зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері, особливо з урахуванням факту окупації частини території нашої держави та військової агресії на Донбасі. Більш того, поряд з вирішенням даного стратегічного завдання, невідкладними є на сьогодні й зусилля щодо зміцнення національної безпеки та реформування державного управління з урахуванням існуючої у ньому корупційної складової.

Як свідчить практика запобігання корупції в Україні, особливо в контексті останніх рішень Конституційного Суду України¹, зазначене суспільно небезпечне явище на сьогодні є глобальною проблемою нашої держави та виступає однією зі загроз національній безпеці².

У той самий час, у преамбулі Закону України «Про національну безпеку України», з цього приводу зроблена ремарка (звернута увага) про те, що даний нормативно-правовий акт визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та головні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз³, що ніяк не співвідноситься з сьогоднішніми реаліями, які склались у нашій державі.

Якщо звернутись до соціально-правової природи існування корупції в Україні, яке у тому числі виступає загрозою для основ національної безпеки, то можна прийти до наступних логічних висновків:

1. На сьогодні жодний суб'єкт законодавчої ініціативи, що визначений у ст. 93 Конституції України (Президент України, народні депутати та Кабінет Міністрів України), не несе будь-якої юридичної відповідальності за подачу у

---

¹ Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. *Режим доступу:* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na13d710-20#Text>

² Запобігання корупції: підручник / Б. М. Головкін, О. Г. Колб, В. Ф. Оболенцев та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2019, 296 с.

³ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

Верховну Раду України завідомо колізійного законопроекту, який суперечить ст. 8 Основного закону та порушує принцип верховенства закону.

Більш того, у розріз вимог ст. 103 Регламенту Верховної Ради України, такі законодавчі ініціативи виносяться на розгляд її пленарного засідання навіть у випадках, коли є негативний експертний висновок відносно поданого законопроекту¹, що можна кваліфікувати як корупційне правопорушення, вчинене шляхом використання зазначених в ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» особами наданих їм службових повноважень (у даному випадку – народними депутатами України)².

Зокрема, як це витікає із змісту ч. 1 ст. 1 зазначеного Закону, корупцією визнається використання особою, вказаною у ч. 1 ст. 3 цього Закону (а це всі суб'єкти законодавчої ініціативи у тому числі), наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка /пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

При цьому, вказаний склад корупції має бути, наприклад, матеріальним наслідком, тобто буде закінченим після висновку Конституційного Суду України щодо невідповідності поданого суб'єктом законодавчої ініціативи проекту закону вимогам Основного закону України.

Такий підхід дозволить не тільки запобігти ризику збільшення кількості конституційних звернень у даний Суд, але й знизить рівень корупційних проявів, у цілому, в законотворчій діяльності.

Без сумніву, якщо не ліквідувати, нейтралізувати, блокувати зазначену детермінанту, тобто не встановити юридичну відповідальність суб'єктів законодавчої ініціативи за подання, розгляд та прийняття законопроектів, які суперечать Конституції України, то й надалі корупція руйнуватиме визначені у законі основи національної безпеки нашої держави.

Як видається, логічним у зв'язку з цим було б доповнення ст. 89 Регламенту Верховної Ради України положенням такого змісту:

«За подання та подальше лобювання законопроектів, що суперечать Конституції України та відносно яких є негативні експертні висновки по суті,

---

¹ Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (редакція від 03.10.2020 / № 1861-VI. *Режим доступу:* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>

² Запобігання корупції: підручник / Б. М. Головкін, О. Г. Колб, В. Ф. Оболенцев та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2019, 296 с.

суб'єкти законодавчої ініціативи несуть передбачену законом юридичну відповідальність.

Аналогічну відповідальність несуть й ті керівники Верховної Ради України та її комітетів, які сприяють розгляду та прийняттю таких законопроектів на сесії Верховної Ради України».

2. Всупереч закріплених на доктринальному та нормативно-правовому рівнях принципів нормотворчості¹ у чинному Кримінальному кодексі (КК) України грубо порушений принцип рівності перед законом, який визначений в ст. 24 Конституції України, а саме: відповідно до положень розділу IX Загальної частини КК, особи, що вчинили корупційні злочини, не можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності.

У той самий час, відповідно до вимог ст. 24 Основного закону України, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Більш того, не може у зв'язку з цим бути привілеїв чи обмежень за ознаками соціального походження, майнового стану та іншими ознаками.

Таке ж безглуздя, з огляду формальної логіки та змісту юридичної техніки², зазначено й у ч. 4 ст. 74 КК «Звільнення від покарання та його відбування». Зокрема, сьогодні на практиці, вказані вище інститути кримінального права можуть бути застосовані до будь-яких категорій винних у вчиненні злочинів осіб (убивць, гвалтівників, наркоманів, т. ін.), крім тих, що відносяться до «корупціонерів».

Зокрема, до основних ознак нормотворчої техніки, яких, у тому числі, мають дотримуватись Верховна Рада України та суб'єкти законотворчої ініціативи, учені відносять наступні:

- а) використання даної «техніки» має бути спрямоване на створення ясних, точних, чітких і несуперечливих нормативно-правових актів;
- б) нормотворча техніка повинна включати відповідні засоби і правила;
- в) вказана юридична процедура має бути заснована на знаннях і досвіді, накопичених у сфері нормотворчої діяльності³.

Крім цього, нормотворчість повинна бути спрямована на чітке виконання своїх функцій, а також її принципів, у першу чергу, принципу законності⁴.

Чи варто такий підхід законодавця вважати логічно обґрунтованим?

---

¹ Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

² Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.

³ Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

⁴ Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.

Як свідчить історична практика у боротьбі із злочинністю, жорстокістю та ігноруванням закріплених у законі принципів апріорі (від лат. a priori – з попереднього)¹ неможливо подолати будь-яке соціальне зло. Як у зв'язку з цим зауважив В. Т. Маляренко, головна умова для покращення становища, пов'язаного з покаранням злочинців, про яку всі повинні дбати – це зміцнення держави, її владних структур, забезпечення правопорядку, розвитку економіки країни і на цій основі – добробуту людей².

Якщо цей постулат застосувати до «корупціонерів», то варто не заборони щодо них вводити в КК України, а внести зміни у закони, що стосуються діяльності та правового статусу органів державної влади (народних депутатів, суддів, прокурорів, т. ін.), заборонивши таким особам «довіку» займати будь-які посади у владних структурах.

3. Навіть для пересічного громадянина, крім так званих «активістів» радикального спрямування, та, більш-менш, поважаючих себе юристів на сьогодні без рішення Конституційного Суду України зрозумілим є зміст тих законів, які грубо порушують ст. 8 Конституції України, але Верховна Рада України їх продукує без «страху» бути покараною за таке ігнорування вимог Конституції України, вчиняючи таким чином корупційні правопорушення.

До таких «спірних» та колізійних законів, зокрема, можна віднести такі із них, як: Закон України «Про очищення влади», який отримав негативну оцінку Венеціанської комісії Ради Європи, а також й інші закони (про публічне декларування отриманих доходів; про ринок землі, про «Національний банк України», т. ін.), які, ну аж ніяк, не співвідносяться з нормами Конституції України.

Вихід у цій ситуації, враховуючи, що зазначена діяльність виступає у сьогоднішній реальною загрозою національній безпеці України, є наступним – доповнити Конституцію України спеціальним розділом (зокрема, XII-1) «Юридична відповідальність за порушення Конституції України», на чому тривалий час наполягають учені-конституціоналісти³.

Зокрема, варто у зв'язку з цим доповнити Основний закон України ст. 153-1 «Юридична відповідальність суб'єктів законодавчої ініціативи України» та викласти її у наступній редакції: «Визначені в Конституції України суб'єкти законодавчої ініціативи несуть передбачену законом юридичну

---

¹ Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. Москва: Мартин, 2010. 704 с.

² Маляренко В. Т. Про соціальну зумовленість і справедливість покарання. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 3(31). С. 31-39.

³ Скрипнюк О. В. Сучасна конституційно-правова доктрина України. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 2: *Публічно-правова доктрина України* / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 12-35.

відповідальність за порушення визначеної Регламентом Верховної Ради України процедури подання, розгляду та прийняття розроблених ними законопроектів або за корупційні правопорушення щодо їх лобювання у випадках, коли Конституційний Суд України визнав своїм рішенням їх невідповідність Конституції України».

4.5. Про деякі уроки Чорнобильської катастрофи у контексті діяльності по забезпеченню національної безпеки України

Як зазначено в ст. 16 Конституції України, забезпечення екологічної безпеки і підтримання рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Проте, як свідчить практика, остання лише формально виконує свої зобов'язання перед населенням, позаяк досі, зокрема, не ліквідувала, нейтралізувала, усунула тощо тих детермінант, що обумовили настання аварії, зокрема, на ЧАЕС. Більш того, з кожним роком Україна зменшує бюджетні асигнування на подолання зазначеної катастрофи¹.

У той самий час, важливими у зв'язку з цим є питання, що стосуються змісту деяких «уроків» Чорнобильської катастрофи, ігнорування або поверхневе засвоєння яких вкрай негативно впливає на захищеність національних інтересів у сфері забезпечення національної безпеки України.

Цікавим у цьому контексті є зібрані науковцями та опубліковані у 2020 році унікальні емпіричні матеріали, які безпосередньо стосуються діяльності тодішньої влади СРСР до та відразу після аварії на ЧАЕС², а також спогади ліквідаторів, які брали безпосередню участь у ліквідації даної катастрофи у перші її дні (26-29.04.1986).

Актуальність зазначеної тематики дослідження обумовлена також й сьогоденними проблемами соціального захисту населення, які породжені у тому числі непрофесійністю та безвідповідальністю влади, що так характерно було для подій 1986 року на ЧАЕС.

Як показало вивчення архівних матеріалів, що стосуються періоду ліквідації аварії на ЧАЕС її можна було б запобігти, якби представники тодішньої влади в СРСР не проявили злочинної безвідповідальності та своєчасно вжили заходи по її недопущенню. Зокрема, цікавою у зв'язку з цим є довідка одного із фахівців Міненерго Української РСР про основні інженерно-технічні характеристики проекту та радіаційну безпеку Чорнобильської АЕС

---

¹ Кримінологія: підручник / В. С. Батиргарєєва, О. Г. Колб, О. Ю. Шостко та ін.; за заг. ред. професора Б. М. Головіна. Харків: «Право», 2020. 384 с.

² Чорнобильське дос'є КГБ: від будівництва до аварії: збірник документів про катастрофу на Чорнобильській АЕС. Київ: «Майстер книг», 2020. Т. 1. 687 с.

від 19 вересня 1971 року, в якій він зазначив, що питання добору, розстановки та навчання будівельно-монтажного та експлуатаційного персоналу цієї станції мають проводитись більш ретельно, ніж на звичайних енергетичних підприємствах, позаяк наслідки халатного чи протиправного відношення і дій цих осіб можуть привести до більш тяжких та небезпечних для оточуючих наслідків¹.

Аналогічна інформація запобіжного характеру містилась і в доповідній записці управління Комітету державної безпеки (далі - КДБ) при Раді Міністрів УРСР по Київській області від 12 квітня 1973 року під грифом «таємно» партійному керівництву Київської області, у якій, зокрема, мова велась про те, що на будівництві ЧАЕС мають місце випадки порушення технічних норм². При цьому, в даному документі зазначалось, що про такі факти письмово проінформовано керівництво Чорнобильського райкому партії.

Такі ж записки з 1973 по 1986 р. р. постійно спрямовувались районній, обласній та республіканській владі УРСР, але на них або не реагували, або замовчували та не доповідали керівництву СРСР (більше 60 спеціальних повідомлень, інформативних листів та службових записок тощо)³. Так, у березні 1986 року Прип'ятський міськвідділ КДБ письмово проінформував першого секретаря Прип'ятського міського партії про несприятливу ситуацію, яка склалась на III черзі ЧАЕС, а саме про те, що всупереч затвердженого проекту проведення робіт, на станції не виконується низка із них, що може привести до тяжких наслідків. Крім цього, у службовій інформації зазначалось, що мають місце необґрунтовані претензії, дрібні причіпки, різноманітні попередження та заборони, а також погрози санкціями військово-пожежною частиною (ВПЧ) № 2 щодо будівельників, що в цілому несприятливо відображалась на моральному кліматі та в результаті – на термінах будівельно-монтажних робіт і протипожежної безпеки III черги ЧАЕС⁴.

Знову ж таки, як і в попередні часи, реакції органів влади на дане повідомлення не було, що не могло не обумовити аналогічні негативні явища та злочинну безвідповідальність персоналу зазначеної станції у подальшому.

Показовими у цьому сенсі є службові перемовини між операторами ЧАЕС безпосередньо 26 квітня 1986 року, які не вжили необхідних та

---

¹ Чорнобильське досьє КГБ: від будівництва до аварії: збірник документів про катастрофу на Чорнобильській АЕС. Київ: «Майстер книг», 2020. Т. 1. 687 с

² Чорнобильське досьє КГБ: від будівництва до аварії: збірник документів про катастрофу на Чорнобильській АЕС Київ: «Майстер книг», 2020. Т. 1. 687 с.

³ Чорнобильське досьє КГБ: від будівництва до аварії: збірник документів про катастрофу на Чорнобильській АЕС

⁴ Чорнобильське досьє КГБ: від будівництва до аварії: збірник документів про катастрофу на Чорнобильській АЕС

адекватних заходів по ліквідації проблем, що виникли на цьому об'єкті та в подальшому привели до аварії на станції¹.

Така ж безвідповідальність та злочинна недбалість були проявлені й у ході ліквідації катастрофи на ЧАЕС у перші дні аварії, про що свідчать спогади ліквідаторів зазначеної катастрофи².

Ось, що у квітні 1986 року вони побачили і відчули у м. Прип'ять, де дислокувалась зазначена станція, та які уроки винесли з аварії на ЧАЕС, зробивши при цьому головний висновок про те, що у квітні далекого 1986 року у їх житті сталась подія, яка вплинула на всі аспекти подальшої життєдіяльності, включаючи й стан здоров'я, душевного спокою та бажання жити попри все: у складі слухачів Київської вищої школи МВС СРСР ім. Ф. Е. Дзержинського (всього 283 особи) та керівництва даного навчального закладу (10 осіб) вони були залучені до ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС у перші її дні (26-29 квітня).

Звичайно, що ні тоді, ні сьогодні вони навіть і не думали, що доля їм «подарує» можливість зустріти 35 річницю від дня катастрофи. А тому через призму часу і тверезого, у зв'язку з цим, розсудку (мудрість приходить з роками – і це істина) хотілося б поглянути на цю жахливу подію з огляду тих уроків, які всі ми (ліквідатори, інші причетні до цього особи та в цілому жителі України) отримали у ході проведення відповідних заходів спрямованих на ліквідацію наслідків аварії на ЧАЕС.

У першу чергу, мова ведеться про безглузде зосередження на час аварії на забрудненій радіоактивними відходами території досить значної кількості військовослужбовців, правоохоронців та інших воєнізованих формувань (по підрахунках фахівців за період 1986-1988 р. р. до цієї операції було залучено більше 2 млн. зазначених осіб та вільнонайманих спеціалістів (лікарів, дозиметристів, водіїв, будівельників, т. ін.).

У той самий час, коли при подібній аварії на АЕС, наприклад у Японії, вже у 2000-х роках участь у її ліквідації приймали менше двох тисяч висококваліфікованих спеціалістів з питань приборкання атому.

Де ж тоді у 1986 році були такі ж підрозділи в СРСР, при тому, коли у всіх школах та інших навчальних закладах обов'язковим було вивчення основ цивільної оборони та дій при радіоактивному забрудненні?

---

¹ Чорнобильське дос'є КГБ: від будівництва до аварії: збірник документів про катастрофу на Чорнобильській АЕС. Київ: «Майстер книг», 2020. Т. 1. 687 с

² Чорнобиль: іспит на мужність: збірник спогадів та короткі біографії учасників ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС – ветеранів академії, які першими вступили в боротьбу з наслідками планетарної катастрофи / упоряд. В. С. Заяць та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 300 с.

Крім цього, у всіх населених пунктах та багатоквартирних будинках були обладнані спеціальні підвальні приміщення на випадок ядерної війни, а у виконкомках рад всіх рівнів працювали відповідні відділи, що опікувались питаннями цивільної оборони.

І що? Події у квітні 1986 року показали, що це – бутафорія, паперовий будиночок тощо, які зникли, як «роса на сонці».

Та, ба! Цього колишній владі було мало: і тоді вона проявила себе ще в одній цинічній іпостасі – кинула у вир аварії, як на амбразуру кулеметника, побільше людей (молодих, здорових, відповідальних тощо). Та й в цьому не було нічого нового: з часів створення так званої «більшовицької» держави і аж до її кончини люди для неї нічого не означали – вони були знаряддям для досягнення своїх «біснுவатих» цілей.

І це перший урок Чорнобильської катастрофи, який, як лакмусовий папірець, проявив всю сутність радянської влади, яка так і не прийняла спеціального закону щодо соціального захисту від наслідків жахливої катастрофи у Чорнобилі у далекі 80-ті роки минулого століття.

Та, попри все, у цій історії був й інший урок, інша правда та інші наслідки, а саме: як у ході ліквідації аварії на ЧАЕС, так і в подальші роки зовсім по-іншому поводитись з людьми, зокрема слухачами Київської школи МВС, їх командири, проявляючи при цьому протилежну від «великих» чиновників від влади поведінку щодо нас.

Можна сказати, що в умовах подолання наслідків катастрофи вони зробили те, що і слухачі, але вдвічі більше, бо, попри вимоги Дисциплінарного статуту, вели себе по-людські (на той час по-європейськи) та цивілізовано, будучи і вчителями та наставниками і, одночасно, братами по «крові».

І це другий урок далекого 1986 року, який свідчить про те, що у будь-якій владі є керівники від Бога, а є «Будьонови», «Жукови», т. ін., які йшли по трупах, щоб довести свою відданість політичному режиму та його садистським апологетам.

Звичайно, Чорнобиль дав усім нам, і усьому Українському народу, багато інших повчальних уроків.

Поряд з цим, заслуговує на увагу ще один із них – Україна вкотре врятувала Європу від реальної загрози знищення (що, власне, робила у всі віки), а тому сьогоднішні воєнні події на Сході нашої держави підтверджують очевидний історичний висновок – яка ж ми сильна та мужня нація, які ж у нас величні люди, готові у будь-яку мить вчинити подвиг, та який же у нас особливий Божий дух, що дає можливість долати перешкоди, біди і катастрофи – саме в цьому і є велич того, що 35 років тому довели у Чорнобилі ті із українців та інших національностей, які захистили світ від погибелі.

Таким чином слід констатувати, що забезпечення екологічної безпеки України в сучасних умовах є важливою проблемою державної національної безпеки, невід'ємною умовою забезпечення сталого економічного і соціального розвитку нашої держави¹ та захищеності від потенційних і реальних загроз з урахуванням тих історичних «уроки», що мали місце на Чорнобильській АЕС у далекому 1986 році.

References:

1. Andreitsev V. I. *Pravo ekolohichnoi bezpeky: navch. ta nauk.-prakt. posibnyk*. Kyiv: Znannia-Pres, 2002. 332 s.
2. Bank R. O. *Informatsiyni teroryzm yak zahroza natsionalnii bezpetsi Ukrainy: teoretyko-pravovyi aspekt. Informatsiia i pravo. № 1 (16)/2016. – St. 110-116.*
3. Bifurkatsiia. *Vikipediia. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D1%84%D1%83%D1%80%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>*
4. *Bobyrenko V. Ataka kanaliv Medvedchuka — tse pochatok prezidentskoi kampanii Zelenskoho. Ukrainska pravda: Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/02/5/7282385/>*
5. *Bulyko A. N. Bolshoi slovar ynostrannykh slov. 35 tysyach slov. Yzd. 3-e, yspr., pererab. Moskva: Martyn, 2010. 704 s.*
6. *Vikipediia. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2>*
7. *Herasymenko K. S. Suchasni oznaky zahroz «informatsiinoho teroryzmu». Forum prava. 2009. № 3. St. 162-166.*
8. *Danilov O.: RF zastosovuie proty Ukrainy informatsiyni teroryzm, yakyi ye chastynoiu hibrydnoi ahresii. Rada Natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy. Ofitsiyni sait. Rezhym dostupu: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/4804.html>.*
9. *Yevrosoiuz: Ukraina maie pravo borotysia z kanalamy Medvedchuka, ale ye mezhi. Yevropeiska pravda: Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/02/3/7119359/>*
10. *Zhezhera O. Burmistr Yuzefova: Yakby povodyvsia, yak vashi mery, davno buv by na bezkoshtovnomu kharchuvanni. Hromada Pryirpinnia. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <http://kotsubynske.com.ua/2015/09/30/burmistr-yuzefova-yakby-povodyvsya-yak-vashi-mery-davno-buv-by-na-bezkoshtovnomu-harchuvanni/>*
11. *Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy (shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsionizm)»: projekt. Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiyni veb-portal. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67568*

---

¹ Андрейцев В. И. *Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посібник*. Київ: Знання-Прес, 2002. 332 с.

12. *Zapobihannia koruptsii: pidruchnyk / B. M. Holovkin, O. H. Kolb, V.F. Obolentsev ta in.; za zah. Red.. B. M. Holovkina. Kharkiv: Pravo, 2019, 296 s.*
13. *Konstytutsiia Ukrainy. Pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996, № 30, St. 141.*
14. *Konformnist. Vikipediia. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D1%84%D1%83%D1%80%D0%https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%B7%D0%BC>*
15. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: pryiniaty 05 kvitnia 2001 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2001. № 25-26. St.131.*
16. *Kryminolohiia: pidruchnyk / V. S. Batoryhareieva, O. H. Kolb, O. Yu. Shostko ta in.; za zah. red. profesora B. M. Holovina. Kharkiv: «Pravo», 2020. 384 s.*
17. *Labenko L. V. Informatsiinyi teroryzm: poniattia ta oznaky: materialy Mizhnar. konf. (m. Odesa, 22-23 zhovtnia 2010 roku). Odesa: Feniks, 2010. S. 195-198.*
18. *Maliarenko V. T. Pro sotsialnu zumovlenist i spravedyvist pokarannia. Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy. 2002. № 3(31). S. 31-39.*
19. *Marko Pohuliaievskiyi. Tramp zaiavyyv, shcho pryzupyniav nadannia dopomohy Ukraini cherez «totalnu koruptsiu». Hromadske: Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://hromadske.ua/posts/tramp-zayaviv-sho-prizupinyav-nadannya-dopomogi-ukrayini-cherez-totalnu-korupciyu>*
20. *Mytko A. M., Koltsova I. I. Informatsiinyi teroryzm yak instrument vplyvu na informatsiinyi konformizm v hlobalnomu seredovyshchi. Politychne zhyttia. 2018. № 2. S. 135-139.*
21. *Naratyv. Vikipediia. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2>.*
22. *Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii. Rezhym dostupu: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/z-2019-roku-97-osib-prytyagnuto-do-vidpovidalnosti-za-umysne-nepodannya-deklaratsiyi-chy-deklaruvannya-nedostovirnyh-vidomostej-17-pryznachenno-pokarannya-u-vyglyadi-pozbavlennya-voli/?fbclid=IwAR0-orC_oDrZWKxmYYV4j06MgHKp5gz-m9lsYt_VSPb8xDZ7AdsZlncCjk*
23. *Osnovy hromadianskoho suspilstva ta politychnykh znan. Navchalnyi posibnyk. Za zahalnoi redaktsiiei prof. V. I. Bortnikova. Lutsk: Vezha-Druk. 2020, s. 429-431.*
24. *Pidstavoiu dlia sanktsii proty Kozaka staly postavky vuhillia z ORDLO: ZN.UA diznalosia podrobitysi rishennia po kanalakh Medvedchuka. Znai.UA. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/pidstavoiu-dlja-sanktsij-proti-kozaka-stali-postavki-vuhillja-z-ordlo-znu-a-diznalosja-podrobitysi-rishennja-po-kanalakh-medvedchuka.html>*
25. *Pislia vidkliuchennia «kanaliv Medvedchuka» utrychi krashche staly dyvytysia kanal Muraieva «Nash». Detektor media. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://detector.media/rinok/article/184618/2021-02-05-pislya-vidklyuchennya-kanaliv-medvedchuka-utrychi-krashche-staly-dyvytysya-kanal-muraieva-nash/>*
26. *Pro borotbu z teroryzmom. Zakon Ukrainy vid 20.03.2003 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003, № 25, St. 180.*

27. *Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku №1700-VII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2014. №9. St. 2056*

28. *Pro zapobihannia ta protydiuu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhenniu zbroi masovoho znyshchennia. Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 2019 roku № 361-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2020, № 25, St. 171*

29. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2018. №31. 241 s.*

30. *Pro rehlament Verkhovnoi Rady Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10 liutoho 2010 roku (redaktsiia vid 03.10.2020 / № 1861-VI. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>*

31. *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiuu natsionalnoi bezpeky Ukrainy». Ukaz Prezydenta Ukrainy №392/2020 vid 14 veresnia 2020 roku. Prezydent Ukrainy. Ofitsiine Internet-predstavnytstvo. Rezhym dostupu: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>*

32. *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 liutoho 2021 roku «Pro zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii). Ukaz Prezydenta Ukrainy №43/2021 vid 2 liutoho 2021 roku. Prezydent Ukrainy. Ofitsiine Internet-predstavnytstvo. Rezhym dostupu: https://www.president.gov.ua/documents/432021-36441?fbclid=IwAR1oRmq-Ug4T9RnUiuR0WQo4588UYHHSU_1yH03BndOC2qUWck6qaYbqwLE*

33. *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 28 kvitnia 2017 roku «Pro zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii). Ukaz Prezydenta Ukrainy №133/2017 vid 15 travnia 2017 roku. Prezydent Ukrainy. Ofitsiine Internet-predstavnytstvo. Rezhym dostupu: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>*

34. *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku «Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy». Ukaz Prezydenta Ukrainy № 47/2017 vid 25 liutoho 2017 roku. Prezydent Ukrainy. Ofitsiine Internet-predstavnytstvo. Rezhym dostupu: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017?fbclid=IwAR2Oy5rIcKohFGU_RcAex_0CRGHJVIW80MOwn19FrERkXdN56asAfhwxUZ8#Text*

35. *Pro sanktsii. Zakon Ukrainy vid 14 serpnia 2014 roku № 1644-VII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2014, № 40, St. 2018.*

36. *Pro skhvalennia propozytsii shchodo zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii). Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 4 zhovtnia 2018 roku № 2589-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2018, № 44, St. 358.*

37. *Riven doviry do politykiv, elektoralnyi reitynh i stavlennia do okremykh initsiatyv / podii: sichen 2021 roku. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii (KMIS). Rezhym dostupu: http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1003&page=1&fbclid=IwAR2NaWZEj8JMCHNPrt0N-vpuetXtDs2eGBg4g8MBblxySLya_4tOxWmc6A0*

38. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 27 zhovtnia 2020 roku № 13-r/2020 u spravi za konstytutsiinym podanniam 47 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) okremym polozhenniam Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii», Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na13d710-20#Text>

39. SBU oholosyla pro pidozru vidomomu prorosiiskomu propahandystu Shariiu. Sluzhba bezpeky Ukrainy. Ofitsiyni sait. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-oholosyla-pro-pidozru-vidomomu-prorosiiskomu-propahandystu-shariiu>

40. Skrypniuk O. V. Suchasna konstytutsiino-pravova doktryna Ukrainy. Pravova doktryna Ukrainy: u 5 t. Kharkiv: Pravo, 2013. T. 2: Publichno-pravova doktryna Ukrainy / Yu. P. Bytiak, Yu. H. Barabash, M. P. Kucheriavenko ta in.; za zah. red. Yu. P. Bytiaka. S. 12-35.

41. SShA pidtrymaly sanktsii Ukrainy proty kanaliv Medvedchuka-Kozaka. Finbalans. Finansy ta ekonomika. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <http://www.finbalance.com.ua/news/ssha-pidtrimali-sanktsi-ukrani-proti-kanaliv-medvedchuka-kozaka>

42. Teoriia derzhavy i prava: pidruch. dlia stud. yuryd. vyshch. navch. zakl. / O. V. Petryshyn, S. P. Pohrebnik, V. S. Smorodynskiyi ta in.; za red. O. V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo, 2014. 368 s.

43. Tymchasovyi uspikh – Ukraina v Indeksi spryiniattia koruptsii. Transparency International Ukraine: Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://ti-ukraine.org/news/tymchasovyyj-uspikh-ukrayina-v-indeksi-spryjnyattya-koruptsiyi-2020/?fbclid=IwAR2FgqXEK87Dd9kUzvlIrCg-lw1kTCi-h4D1MY2aJJVknWKBQwcRszI32w>

44. Uriadovyi portal. Yedyni veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy. Rezhym dostupu: https://www.kmu.gov.ua/news/250197362?fbclid=IwAR00Fkg_un9a1XhHssxEIUX4yvcVWzH1aYa6DOgd4kyS6eKV2mRlcqNmcM4

45. Fedoriv I. Chomu tak vazhko znaity poriadnykh deputativ i yak tse zminyty? Ukrainaska pravda: Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://vybory.ppravda.com.ua/articles/2017/11/14/7149512/>

46. Chornobyl: ispyt na muzhnist: zbirnyk spohadiv ta korotki biohrafii uchasnykiv likvidatsii avarii na Chornobylskii AES – veteraniv akademii, yaki pershymy vstupyly v borotbu z naslidkamy planetarnoi katastrofy / uporiad. V. S. Zaiats ta in. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 2016. 300 s.

47. Chornobylske dosie KHB: vid budivnytstva do avarii: zbirnyk dokumentiv pro katastrofu na Chornobylskii AES. Kyiv: «Maister knyha», 2020. T. 1. 687 s.

Розділ V Юридична відповідальність адвоката

ЩЕРБАНЮК Оксана Володимирівна

доктор юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
<https://orcid.org/0000-0002-1307-2535>

ОСТАФІЙЧУК Людмила Аурелівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
<https://orcid.org/0000-0003-4882-1038>

- 5.1. Нормативно-правові підходи щодо визначення змісту поняття «юридичної відповідальності» адвоката
- 5.2. Система юридичної відповідальності адвоката
- 5.3. Основні види юридичної відповідальності адвоката

Legal liability of a lawyer

*LL.D, Assistant professor O. V. Scherbanyuk
Head of the Department of procedural law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
PhD L. A. Ostafichuk
Assistant professor Department of procedural law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

Юридическая ответственность адвоката

*доктор юридических наук, доцент О. В. Щербанюк
заведующая кафедрой процессуального права
Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича
кандидат юридических наук Л. А. Остафийчук
доцент кафедры процессуального права
Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича*

Ключові слова: адвокат, юридична відповідальність, види юридичної відповідальності адвоката.

Keywords: lawyer, legal liability, types of legal liability of a lawyer.

Ключевые слова: адвокат, юридическая ответственность, виды юридической ответственности адвоката.

АНОТАЦІЯ

У розділі розглянуто основні види юридичної відповідальності адвоката, які можна виокремити в самостійну систему «юридичної відповідальності адвоката» за спеціальним об'єктом дослідження, яким є фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Доведено, що основу системи юридичної відповідальності адвоката складають кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та дисциплінарна відповідальність.

SUMMARY

The section discusses the main types of legal liability of a lawyer which can be separated into an independent system of "legal liability of a lawyer" for a special object of study which is an individual who practices law on the grounds and in the manner prescribed by the Law of Ukraine "On Advocacy and Advocacy". It is proved that the basis of the system of legal responsibility of a lawyer is criminal, administrative, civil and disciplinary responsibility.

АННОТАЦИЯ

В разделе рассмотрены основные виды юридической ответственности адвоката, которые можно выделить в самостоятельную систему «юридической ответственности адвоката» исходя из специального объекта исследования, которым является физическое лицо, осуществляющее адвокатскую деятельность на основаниях и в порядке, предусмотренных Законом Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности». Доказано, что основу системы юридической ответственности адвоката составляют уголовная, административная, гражданско-правовая и дисциплинарная ответственность.

5.1. Нормативно-правові підходи до поняття «юридичної відповідальності» адвоката

Юридична відповідальність – центральний елемент забезпечення правових норм, що протягом десятиліть привертає увагу дослідників проблем теорії права і галузевих юридичних наук. Однак, єдності поглядів науковців не має, досі не створено цілісної системи логічно пов'язаних між собою уявлень про зміст, цілі, функції, видову різноманітність юридичної відповідальності. Легальне визначення поняття юридичної відповідальності, в тому числі й адвокатів, – в законодавстві України теж відсутнє. У зв'язку з цим логіка дослідження юридичної відповідальності адвоката вимагає спочатку розглянути зміст поняття юридичної відповідальності.

Термін «відповідальність» вперше вжив Томас Гоббс, використавши його в розумінні абстрактної відповідальності громадян, поєднаних «загальносуспільним договором», за дії своєї держави (Левіафана). Кант ототожнював відповідальність особи з її боргом, а Гегель – із розумним усвідомленням особою необхідності визначеної лінії поведінки. Двома

століттями пізніше, Джон-Стюарт Мілль термін «відповідальність» вперше застосував в ретроспективному значенні, як відповідальність-покарання¹, що подібно до сучасного визначення «відповідальності» в Словникові української мови, – «покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну роботу, дії, вчинки, слова»².

Термін «відповідальність» був запозичений юристами у XVII–XVIII ст. з англійської політико-філософської літератури і розглядається не лише як категорія права, а й філософії, етики, соціології, психології чи політології, що дає підстави вважати його складним загально-соціальним явищем. Відповідальність у філософському словнику М. М. Розенталя розглядається також як «категорія етики і права, яка відображає особливе соціальне і морально-правове ставлення особи до суспільства (людства в цілому), що характеризується дотриманням норм права і норм моралі»³. Отже, під відповідальністю слід розуміти реакцію суспільства на поведінку соціальних суб'єктів.

Про відповідальність суб'єкта суспільних відносин можна робити висновки лише з'ясувавши співвідношення між необхідністю та свободою його поведінки, – стверджують філософи. Дійсно, відповідальність не має значення, якщо особа не вільна у виборі своєї поведінки чи не буде її усвідомлювати. «Воля породжує відповідальність, відповідальність скеровує волю»⁴. Підставою з'ясування співвідношення між необхідністю та свободою поведінки, з однієї точки зору, є соціальні норми, а з іншої – дії чи бездіяльність особи. Адже, людина живе у соціумі, і абсолютно автономних особистостей практично не існує. Тобто, відповідальність пов'язана із людиною, її внутрішніми переконаннями та станом, які впливають на обрання нею певної лінії поведінки. В цьому аспекті ми можемо стверджувати, що відповідальність людини може бути нав'язана зовні (тобто, покладена на когось відповідальність за виконання чогось у майбутньому). Це стосується й адвоката. В.Л. Кудрявцев правомірно зауважує, що «юридично значуща діяльність адвоката не може ґрунтуватися тільки на його ентузіазмі і бажанні надавати кваліфіковану юридичну допомогу довірителю, вона повинна підкріплюватися ще і юридичною відповідальністю за невиконання або неналежне виконання ним своїх обов'язків, інакше вона може перетворитися

---

¹ Рабінович П.М. Теорія держави та права. К.: Атіка, 2010.

² Словник української мови [ред. М.Л. Мандрик]. К.: Київський поліграфічний комбінат, 1970. Т 1. С. 690.

³ Философский словарь [ред. М.М. Розенталя]. 5-е издание. М.: Мысль, 1975. С. 617.

⁴ Косолапов Р.И. Свобода и ответственность / Р.И Косолапов, В.С. Марков. М.: Политиздат, 1969. С. 69.

на профанацію»¹. Також, слід зауважити, що в юридичній літературі відповідальність адвоката досліджується не лише у ретроспективному значенні, а й у позитивному, як властиве адвокату почуття обов'язку і сумлінного ставлення до його виконання². В цьому плані відповідальність адвоката має подвійний характер. По-перше, це внутрішня відповідальність, яка пов'язана з діями, що виконуються або будуть виконуватися в майбутньому; це інструмент внутрішнього контролю (самоконтролю) і внутрішньої регуляції (саморегуляції) адвоката. Ці якості вимагають співпереживання, вольових та емоційних зусиль: цілеспрямованості, витримки, комунікабельності, самоповаги тощо. По-друге, це зовнішня відповідальність за здійснені (в минулому) дії, що спричинили негативні наслідки, яка відображає підзвітність адвоката в плані реалізації ним домовленостей з клієнтом, а також вимог суспільства та його інститутів з наступним застосуванням санкцій в залежності від заслуг чи вини.

В правовій доктрині юридичну відповідальність класифікують на «позитивну» та «негативну» або «ретроспективну». Характерною ознакою «позитивної відповідальності» є те, що тут відсутнє порушення соціальних норм і фактично ніхто ні перед ким не відповідає, якихось негативних наслідків – позбавлення чи обмежень, не настає. Визначення юридичної відповідальності з точки зору негативного (ретроспективного) підходу вдало було сформульовано Л. В. Авраменком, О. В. Петришиним та М. В. Цвіком, яке кореспондується як з поширеними серед вчених варіантами розуміння цього поняття, так і охоплює характерні ознаки, притаманні негативній (ретроспективній) юридичній відповідальності, а саме: визначається державою у правових нормах; спирається на державний примус; застосовується спеціально уповноваженими державними органами; пов'язана з покладенням нового додаткового обов'язку; виражається в негативних наслідках особистого, майнового та організаційного характеру; виступає формою реалізації санкції правової норми в конкретному випадку й застосовується до конкретної особи; здійснюється в процесуальній формі; настає тільки за скоєне правопорушення³.

Щодо юридичної відповідальності адвоката, то ретроспективна концепція відтворена, зокрема, у ч. 2 ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в той час як проспективна – у положенні ч. 1 ст. 11

---

¹ Кудрявцев В.Л. Юридическая ответственность адвоката (защитника) за неисполнение либо ненадлежащее исполнение конституционной обязанности по оказанию квалифицированной юридической помощи. Адвокат. 2008. № 2. С. 3.

² Заборовський В. В. Дисциплінарна відповідальність адвоката: поняття та види. Порівняльно-аналітичне право, 2014. № 4 С. 101–104. URL: http://pap.in.ua/4_2014/4_2014.pdf.

³ Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення. Колектив авторів. Відп. ред. Ю.В. Баулін. Донецьк: ПП «ВД «Кальміус», 2013. С. 16-17.

Закону (адвокат урочисто присягає, в тому числі з високою відповідальністю виконувати покладені на нього обов'язки). Отже, юридична відповідальність адвоката як структурний елемент його правового статусу полягає не тільки в застосуванні відносно адвоката відповідних примусових заходів за вже вчинене правопорушення (ретроспективний аспект), а й в усвідомленні ним своєї відповідальності за належне виконання обов'язків щодо надання правової допомоги особам на професійній основі (проспективний аспект).

В юридичній науці сформувалось три основних підходи до трактування поняття «юридична відповідальність»: 1) ретроспективний; 2) проспективний (позитивний); та 3) двохаспектний¹, зазначає Л. О. Волошина. Перші два були окреслені вище, третій характеризується тим, що у правовій науці прийнято розрізняти юридичну відповідальність як засіб державно-правового примусу і юридичну відповідальність як охоронні правовідносини. Як засіб державно-правового примусу юридична відповідальність передбачена нормами права, існує незалежно від вчинення правопорушення і відіграє роль чинника, що стримує суб'єктів права від порушень і стимулює їх до правомірної поведінки. Як охоронні правовідносини, юридична відповідальність виникає в результаті порушення суб'єктивних прав та інтересів інших учасників суспільних відносин і порушення цими протиправними діями норм права, які передбачають можливість застосування санкцій на випадок вчинення порушення. Вказані концепції юридичної відповідальності не заперечують і не виключають одна одну, будучи відображенням різних методологічних підходів до визначення та характеристики складного правового явища, взятого у тих чи інших своїх сутнісних проявах.² Крім зазначеного, всі види юридичної відповідальності об'єднує спільна риса: це форма контролю за діяльністю особи як носія тієї чи іншої соціальної ролі, яка визначає відповідальність або з позицій суспільства (держави) або з позицій особистості.

Найважливішим для юридичної відповідальності є те, що права і обов'язки суб'єктів усіх видів відповідальності, об'єкти цих правовідносин, порядок застосування засобів впливу та їх зміст закріплені в правових нормах, хоча й з різним ступенем деталізації для різних видів юридичної відповідальності.

Отже, юридична відповідальність адвоката має дві форми – добровільну (позитивну) та примусову (негативну): сувору формальну визначеність; чіткість та деталізованість; обов'язковість; забезпечення державним примусом;

---

¹ Волошина Л.О. Поняття та види юридичної відповідальності адвоката. Вісник кримінального судочинства, 2016. № 2. С. 130.

² Харитонов О., Харитонов Є. Юридична відповідальність: пошук парадигми. Часопис кафедри теорії та історії держави і права. К., 2010. Чис. V. С. 29–30. С. 25.

процесуальну форму здійснення; негативні наслідки для порушника; формальну підставу для першої форми; формальну і фактичну – для другої.

5.2. Система юридичної відповідальності адвоката

Система юридичної відповідальності включає різноманітні її види: конституційну, цивільну, кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, матеріальну. Основним критерієм такого підходу є наявність самостійної галузі та підгалузі, яка включає інститут відповідальності. Поряд з основним критерієм, класифікацію за видами відповідальності здійснюють в залежності від характеру правопорушення або від виду міри відповідальності. Також, можна виокремити систему за спеціальним об'єктом дослідження, яким в цьому випадку є фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». За твердженням Т.Г. Дабіжі, залежно від характеру вчиненого правопорушення, адвокат може бути суб'єктом кримінальної, адміністративної, цивільної та дисциплінарної відповідальності¹. Цю концепцію слід вважати основною, хоча вже є спроби обґрунтувати конституційну та професійну (професійно-етичну) види юридичної відповідальності адвоката.

Зокрема, В.Л. Кудрявцев розглядає адвоката як суб'єкта конституційно-правової відповідальності, санкцією якої є припинення статусу адвоката, а саме припинення його можливості виконувати обов'язок щодо надання довірительно кваліфікованої юридичної допомоги². Враховуючи позицію Р.Г. Мельниченко (наявність конституційних прав та обов'язків не завжди є підставою для вступу особи в конституційні правовідносини)³ та В.О. Виноградова (суб'єкт конституційної відповідальності характеризується такими системними ознаками як наявність конституційної правосуб'єктності та деліктоздатності, а також накладенням обов'язку відповідати за свою юридично значиму поведінку)⁴, можливість притягнення адвоката до конституційно-правової відповідальності є сумнівним, так як цей вид відповідальності має політико-

---

¹ Дабіжа Т.Г. Особенности процедуры привлечения адвоката к ответственности. *Адвокат*, 2012. № 9. С. 12.

² Кудрявцев В.Л. Реализация конституционно-правового института квалифицированной юридической помощи в деятельности адвоката (защитника) в российском уголовном судопроизводстве: теоретические основы и проблемы обеспечения: автореф. дис. на соиск. научн. степ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.09. М., 2008. С. 17.

³ Мельниченко Р.Г. Профессиональная ответственность адвоката: монография. Волгоград, 2010. 168 с. С. 51.

⁴ Виноградов В.А. Субъекты конституционной ответственности: автореф. дис. на соиск. научн. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. М., 2000. С. 7.

правовий характер і механізм притягнення адвоката до даного виду відповідальності – відсутній.

Привертає увагу дослідників адвокатології «етико-професійна» або «професійна» відповідальність адвоката. Зокрема, В.В. Заборовський розуміє «професійну відповідальність адвоката як узагальнююче поняття, яке відображає специфіку притягнення його до інших видів відповідальності»¹, що обумовлене наявністю в адвоката особливого правового статусу. Р.Г. Мельниченко інститут професійної відповідальності адвокатів розглядає як результат «синтезу кількох видів юридичної відповідальності: дисциплінарної, адміністративної, кримінальної та цивільно-правової. Будучи їх продуктом, вона одночасно вже не є частиною жодного з них». Характеризуючи професійну відповідальність адвоката, вчений відзначає, що етико-професійна відповідальність адвоката має найбільш неврегульовану державою позицію, адже адвоката не можна притягнути до професійної відповідальності за порушення ним правових норм, встановлених державою. Із процедури притягнення адвоката до професійної відповідальності державні органи практично виключені. Норми, що регулюють функціонування професійної відповідальності адвоката викладені в самостійних джерелах: кодексі професійної етики адвоката, корпоративних актах та прецедентах адвокатських палат². Однак, з таким висновком важко погодитись, оскільки з кримінальної та адміністративної видів відповідальності державні органи однозначно не виключені. Зауважимо, що Правила адвокатської етики закріплюють норми, які регулюють й інші напрямки діяльності адвоката в сфері його приватного життя, що не пов'язані з безпосередньою професійною діяльністю. Так, ч. 1 ст. 54 Правил передбачено, що в своїй громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвокат повинен враховувати необхідність дотримання своїх професійних обов'язків, зокрема тих, що впливають з Правил адвокатської етики. Крім цього, в ст. 12 Правил адвокатської етики (повага до адвокатської професії) передбачено, що всією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві. Цього принципу потрібно дотримуватись у всіх сферах діяльності адвоката: професійній, громадській, публіцистичній та інших. Проте, ці аспекти відповідальності адвоката поглинаються дисциплінарною відповідальністю адвоката як за

---

¹ Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні. Дис. ... доктора юрид. наук. 12.00.10. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. К., 2017. С. 361.

² Мельниченко Р.Г. Профессиональная ответственность адвоката: монография. Волгоград, 2010. 168 с. С. 42–43.

порушення Правил адвокатської етики. Отже, основу системи юридичної відповідальності адвоката складають: 1) кримінальна відповідальність; 2) адміністративна відповідальність; 3) цивільно-правова відповідальність та 4) дисциплінарна відповідальність.

5.3. Основні види юридичної відповідальності адвоката

Особливості кримінального провадження щодо адвоката обумовлені його включенням до категорії осіб (ст. 480 КПК України), діяльність яких спрямована на забезпечення функціонування основних державних інститутів, щодо яких КПК України передбачає особливий порядок кримінального провадження. Особливостями провадження щодо окремої категорії осіб є: повідомлення про підозру (ст. 481 КПК України); затримання і обрання запобіжного заходу; обшук, огляд особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення; порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи (ст. 482 КПК України). Про застосування запобіжного заходу, ухвалення вироку повідомляється: щодо адвокатів – відповідні органи адвокатського самоврядування (ст. 483 КПК України). Гарантії адвокатів, як окремої категорії осіб у кримінальному процесі, також передбачено в ст. 65 КПК України, де зазначено, що адвокати не можуть бути допитані як свідки про відомості, які становлять адвокатську таємницю.

Теоретично адвокатом може бути вчинений великий спектр злочинів. Тому, науковці наводять різноманітні критерії їх класифікації. Л. Ю. Ларіна поділяє їх на: професійні (основні і непрямі) та непрофесійні¹. Ю. П. Гармаєв² розподіляє на основні, або власне адвокатські та супутні, а Р. Г. Мельниченко³, – на загальні та спеціальні. Кваліфікуючи злочини адвокатів, О. В. Синеокий поряд з основними та супутніми кримінальними правопорушеннями адвоката, виділяє і такий вид як нерозпізнаний адвокатський злочин («діяння, що потрапляє під всі ознаки того чи іншого злочину, реально поширеного в практиці, однак, як правило, яке не розцінюється правозастосовувачами як злочинне внаслідок недостатності практики притягнення осіб до кримінальної відповідальності за такі посягання»⁴). Можливий приклад такого

---

¹ Ларина Л.Ю. Разновидности преступлений, совершаемых адвокатами (по материалам практики). *Актуальные вопросы борьбы с преступлениями*, 2015. № 3. С. 15-17. С. 17.

² Гармаев Ю.П. Незаконная деятельность адвокатов в уголовном судопроизводстве. Иркутск: ИПКПР ГП РФ, 2005. 395 с. С. 97–98.

³ Мельниченко Р.Г. Профессиональная ответственность адвоката: монография. Волгоград, 2010. 168 с. С. 56.

⁴ Синеокий О.В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: учебное пособие. Х.: Право, 2008. 496 с. С. 413.

кримінального правопорушення наводить Р. Г. Мельниченко, який одночасно зауважує, що йому не «вдалося знайти прикладів притягнення адвокатів до кримінальної відповідальності за шахрайство, що виразилося в тому, що вони отримали гонорар, свідомо знаючи, що зобов'язання виконувати не будуть»¹.

Аналіз положень Особливої частини КК України дає можливість дійти висновку, що, з одного боку, переважна більшість злочинів, які є найбільш характерними в аспекті здійснення професійної діяльності адвоката, без сумніву, розміщені в Розділі 18 «Злочини проти правосуддя» (насамперед ст. 376-379, 382-384, 386-387 Кодексу), а з іншого – жодна із статей КК України не визначає адвоката як спеціального суб'єкта злочину, звичайно за винятком ст. 400-1, якою передбачена відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді, а так само умисне невнесення адвокатом до ордеру відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги.

Умисне невнесення адвокатом до ордеру відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги на практиці може бути лише складанням адвокатом завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків. А завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді на практиці може бути лише поданням представником до суду завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, адже неможливо уявити допуск представника до справи без подання ним документів про його повноваження², зауважує Н. Ю. Карпова. Крім цього суддя завжди може перевірити наявність договору адвоката з клієнтом. По суті ця стаття містить спеціальну норму порівняно із загальними нормами, передбаченими ч. 2 та 4 ст. 358 КК України (Складання чи видача адвокатом завідомо підроблених офіційних документів та використання завідомо підробленого документа). В юридичній літературі ця норма закону була сприйнята неоднозначно. Так, Н. Антонюк висловлює сумніви в доцільності існування ст. 400-1 КК України, адже це створює не виправдану конкуренцію між нею і ст. 358 КК України³. А на думку Ю. Азарова, представництво в суді без

---

¹ Мельниченко Р.Г. Уголовная ответственность адвоката за мошенничество. *Уголовный процесс*, 2014. № 11. С. 27-33. С. 29.

² Карпова Н. Ю. Злочини проти правосуддя, які пов'язані з обмеженням права особи на захист: дис. канд. юрид. наук.: спец. 12.00.08. К.: Академія адвокатури України, 2018. 370 с. С. 56.

³ Антонюк Н. Про представництво в суді без повноважень. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/107299-pro-predstavnistvo-v-sudi-bez-povnovazhen>

повноважень має тягнути за собою не кримінальну, а дисциплінарну відповідальність, тому що однією із підстав притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає порушення правил адвокатської етики, ст. 14 яких встановлює, що адвокат надає правову допомогу відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги¹.

Аналізуючи питання про запобігання несумлінній діяльності адвоката, необхідно звернути увагу і на відсутність спеціальної норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за фальсифікацію доказів. Тому слушною є позиція В. Н. Кубальського про доцільність та обґрунтованість доповнення КК України спеціальною статтею, яка передбачатиме відповідальність за фальсифікацію доказів, що відповідатиме сучасним тенденціям розвитку кримінального законодавства зарубіжних країн². Тому, щодо деяких злочинних діянь адвокат може розглядатися як спеціальний суб'єкт злочину (наприклад, фальсифікація доказів по справі) або ж його професійна діяльність може сприйматися як кваліфікуюча ознака (наприклад, ст. 190 та 376 КК України).

Ще один аспект адвокатської діяльності, який не можна оминати увагою, це положення ч. 7 ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Цією нормою прямо передбачено обов'язок адвоката повідомити про підозри щодо діяльності свого клієнта незважаючи на адвокатську таємницю. Показовим у цьому ракурсі є рішення ЄСПЛ у справі Мішо проти Франції від 6.12.2012, яким порушень норм Конвенції не встановлено з огляду на переслідувану законну мету і на її особливу важливість у демократичному суспільстві. Отже, професійна таємниця адвокатів не є недоторканною. Однак адвокат завжди повинен зважати на цінність довіри свого клієнта. А обов'язок повідомляти про підозри у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, з позиції ЄСПЛ, має стосуватися лише діяльності, віддаленої від довіреної адвокатам місії захисту, яка є основою професійної таємниці.

Таким чином, можна дійти висновку, що особливість кримінальної відповідальності адвоката полягає не тільки в наявності системи гарантій професійної діяльності адвоката (особливий порядок кримінального

---

¹ Беляева К. Адвокат, який не підтвердить своїх повноважень, може опинитися на лаві підсудних. Закон і Бізнес № 8 (1358) 24.02–02.03.2018.

² Ларина Л.Ю. Дифференциация уголовной ответственности адвокатов за совершение профессиональных преступлений. Вестник МИИГУ им. П.А. Столыпина, 2015. № 1. С. 33-44. С. 524.

провадження стосовно адвоката), а й в необхідності закріплення правових засобів, які б запобігали випадкам несумлінної діяльності адвокатів.

Щодо адміністративної відповідальності адвоката, то за твердженням А.В. Кухар, під час здійснення професійної діяльності адвокат може вчиняти адміністративні проступки, які передбачені ст. 185-3 «Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України», 185 -6 «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду» та 185-11 «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» КУпАП¹. На нашу думку, адвокат в процесі своєї професійної діяльності може вчиняти й адміністративні проступки, які передбачені ст. 185 «Злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця», ст. 188 «Незаконна передача заборонених предметів особам, яких тримають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань» та ст. 188-39 «Порушення законодавства у сфері захисту персональних даних» КУпАП.

Можливість застосування положень ст. 185-6 КУпАП відносно адвоката в аспекті надання ним професійної правової допомоги можна поставити під сумнів (буручи до уваги сутність окремої ухвали суду, зокрема її правове регулювання за нормами процесуального законодавства України), але таке не виключається щодо посадових осіб органів адвокатського самоврядування (наприклад, у випадку ініціювання судом дисциплінарної відповідальності адвоката).

Враховуючи можливість притягнення адвоката за те саме діяння як до адміністративної, так і до дисциплінарної відповідальності, заслуговує на увагу дослідження Р.Г. Мельниченко, яким було змодельовані різні види результатів дисциплінарного провадження (на прикладі участі та (або) наданні адвокатом правової допомоги під час несанкціонованого мітингу)². Однак, найпоширенішим адміністративним проступком, за вчинення якого адвокат притягується до адміністративної відповідальності, є прояв неповаги до суду (ст. 185-3 КУпАП), правова природа якого неодноразово була предметом дослідження науковців (Т Агузарова, О. Марченко, І. Русенко, М. Шкіля та ін.) Поняття цього правопорушення утворює свідоме порушення процесуальних норм, що має вираження у вчиненні діянь, які прямо суперечать установленим процесуальними нормами правилам поведінки, або полягають у невиконанні встановленої процесуальною нормою обов'язку.

---

¹ Кухар А.В. Професійна відповідальність адвоката: поняття, форми та місце в системі юридичної відповідальності. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право», 2011. Вип. 173. Ч. 1. С. 63-72. С. 67.

² Мельниченко Р.Г. Особенности привлечения адвоката к административной ответственности. *Адвокатская практика*, 2010. № 4. С. 21-23. С. 23.

Розглядаючи суть цього адміністративного проступку, В. В. Заборовський звертає увагу на необхідність забезпечення правильного балансу між потребою дотримуватись поважного ставлення до авторитету судової влади та необхідністю, в межах обов'язків адвоката, здійснювати захист (представництво) інтересів його клієнта¹. Про необхідність дотримуватися вказаного балансу, йдеться в рішеннях ЄСПЛ: у справі «Штойр проти Нідерландів»² вказується, що правова оцінка заяв адвоката не повинна приводити до так званого «заморожуючого ефекту» щодо виконання ним свого професійного обов'язку у майбутньому. Критичні висловлювання за деяких обставин можуть бути ширшими стосовно посадових осіб держави, а з іншого – вони не повинні бути такими, щоб їх можна було прирівняти до особистих образ; у справі «Кіпріану проти Кіпру»³, зазначено, що хоча деякі висловлювання адвоката і є нечемними, але були звернені проти стилю ведення процесу суддями і зводяться тільки до цього предмета, а тому вони не можуть визнаватися порушеннями; у справі «Нікула проти Фінляндії»⁴ (хоча деякі з використаних термінів були недоречними, але критика адвоката суворо обмежувалася виконанням прокурором своїх обов'язків у справі стосовно клієнта адвоката, що слід відрізнити від критики, спрямованої на загальні професійні та інші якості особи прокурора, а отже, не може прирівнюватися до його особистих образ). В той же час ЄСПЛ зазначає, що адвокати не можуть дозволяти собі висловлювання, які, по-перше, є настільки серйозними, що виходять за межі допустимих коментарів без надійного фактичного обґрунтування (п. 78 рішення по справі «Карпетас проти Греції»⁵, а по-друге, повинні мати досить тісний зв'язок з обставинами справи (п. 86 рішення по справі «Фельдек проти Словаччини»⁶). Отже, якщо критика, спрямована на припинення неправомірних дій судді та інших учасників процесу осіб, – є обґрунтованою, стосується обставин справи та не супроводжується висловлюваннями, які принижують як загальні професійні

---

¹ Заборовский В.В. Проблемные вопросы соблюдения баланса между авторитетом суда и необходимостью выполнения адвокатом своих профессиональных обязанностей по защите интересов клиента. *Власть закона*, 2016. № 1. С. 124-134.

² Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Steur v. The Netherlands» on October 28, 2003 (Application № 39657/98). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61410>.

³ Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Kyprianou v. Cyprus» on February 15, 2005 (Application № 73797/01). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71671>

⁴ Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Nikula v. Finland» on March 21, 2002 (Application № 31611/96). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60333>

⁵ Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Affaire Karpetas v. Grèce» on October 30, 2012 (Application № 6086/10). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114101>

⁶ Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Feldek v. Slovakia» on July 12, 2001 (Application № 29032/95). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59588>

якості особи, так і її честь та гідність, – вона не повинна сприйматися як неповага до суду.

Цивільно-правова (майнова) відповідальність адвоката є одним із видів відповідальності, до якої він може притягатися у процесі здійснення своєї професійної діяльності. Виходячи з прийнятого в науковій доктрині складу правопорушення, підставою цивільно-правової відповідальності є ненадання або неналежне надання послуги адвокатом. Умовами цивільно-правової відповідальності за порушення договору надання правової допомоги адвокатом можуть виступати такі обставини: некваліфіковані дії або бездіяльність адвоката, збитки, причинний зв'язок між порушенням зобов'язання і збитками, вина.

Закономірності майнового обігу та засади справедливості зумовлюють необхідність встановлення об'єктивних меж розміру цивільно-правової відповідальності: в повному обсязі, але не перевищуючи суму збитків чи розмір реально завданого збитку. На його визначення може впливати така правова категорія як «ризик», що, тісно пов'язаний з юридичною відповідальністю, значення якого полягає в тому, що якщо боржник діяв у стані, що дозволений правом, зокрема ризику, він не може бути притягнутий до юридичної відповідальності. У договорі про надання правової допомоги, з одного боку, ризик – елемент діяльності адвоката, що полягає в намаганні доказати недоказане (вигородити підзахисного, навіть якщо його провина наявна, чи віднайти помилки процесуального та матеріального плану в діяльності сторони обвинувачення). Тож мета надання правової допомоги – захист прав клієнта практично не може бути досягнута іншими (не ризикованими) діями, що є об'єктивним ризиком. Якщо ризик розглядати як «...психічне відношення» особи до своєї чи сторонньої діяльності, «що виражається у свідомому допущенні негативних наслідків»¹, то йдеться про суб'єктивний ризик, зокрема, переоцінку адвокатом свого професіоналізму.

Розподіл чи перерозподіл збитків можливий на підставі інших критеріїв. Наприклад, М. В. Шаропуто вказує на загальний економічний принцип обачності, який полягає в тому, що законодавство передбачає покладення збитків на особу, яка має більші можливості їх попередити². Безумовно, такою особою є адвокат, який повинен так вести справу, щоб виключити надлишкові невинуваті витрати свого клієнта, попередити безрезультатні виклики до суду чи інших державних органів. Типовим прикладом є

---

¹ Лиховидов К. Риск как условие дифференциации объема и мер юридической ответственности. *Законность*, 2001. №6. С. 30–36. С. 35.

² Шаропуто М. В. Гражданско-правовое регулирование расчетных отношений с использованием электронных средств: дисс. на соиск. научн. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. М., 1998. 220 с. С. 128.

нез'явлення до суду іншої сторони або/та її представника, що слугує підставою для перенесення розгляду справи на іншу дату, а, отже, й додаткових витрат з боку іншої сторони. Відповідно, з метою попередження зловживання правом та попередження навмисного затягування розгляду справ у судах, доцільно було б встановити норму, за якою особа, дії якої слугували підставою для відкладення провадження по справі повинна відшкодувати іншій стороні понесені нею витрати з явки до суду. До них слід віднести витрати на проїзд, найм житла (в разі необхідності), добові в межах встановлених чинним законодавством тощо. Таким чином, відповідальність виникатиме в результаті порушення договірною обов'язку і буде виражена як санкція, що застосовується до правопорушника у вигляді покладання на нього додаткового цивільно-правового обов'язку або позбавлення належного йому цивільного права.

Стосовно принципу обачності специфіка цивільно-правової відповідальності пов'язана із урахуванням зв'язків: «адвокат – клієнт» і «адвокат – орган, перед яким захищаються інтереси клієнта, наприклад суд». В першому випадку, клієнт – споживач як більш слабка сторона в договорі та в силу своєї незахищеності чи неусвідомленості не може вимагати від адвоката відшкодування завданого збитку. Це просто складно буде довести у суді. Тому на рівні імперативу справедливим було б збитки покласти на адвоката в разі неправильного та не виправданого введення клієнта у витрати (клопотання про призначення експертизи у справі, за результатами якої не можна довести справедливість вимог клієнта), чи у разі безпідставного отримання коштів від клієнта обов'язок повернути їх клієнтові. Може бути й інший підхід, за якого збитки доцільно покласти на сторону, яка свідомо та очевидно затягує провадження в справі і вважає, що їй краще судитися, аніж заплатити.

Важливою є процесуальна складова визначення розміру збитків, що пов'язано з положеннями ст. 713 ЦК України і ст. 67, 64 ЦПК України, відповідно до яких особа, яка вимагає відшкодування збитків, повинна доказати факт порушення зобов'язання контрагентом, наявність та розмір понесених позивачем збитків, причинний зв'язок між правопорушенням і збитками. На противагу цьому, відповідач вправі також доказувати відсутність його вини в завданні збитків. Показовий приклад наводить Є. Фурса: Д. звернувся до адвоката за наданням правової допомоги у захисту його спадкових прав у суді. Справа затягнулася (на три роки) і Д. вважав, що його адвокат не проявляє достатньої активності та професійного вміння, внаслідок чого він вимушений з'являтися у суді, втрачати гроші на проїзд та проживання (спочатку в суді першої інстанції, а потім в апеляційному суді). Проте, коли він звернувся з вимогою до суду про спонукання адвоката прискорити

провадження по справі та стягнення понесених ним збитків, рішення суду було на користь адвоката¹. Д. не зміг довести ні вини адвоката, ні понесених ним витрат (квитки на проїзд транспортом та проживання у нього не збереглися), так необхідності цих витрат. Якщо адвокату було видано довіреність на представництво всіх його інтересів у суді та інших органах по справі, то навіщо позивачу було з'являтися на судові засідання і витратити кошти? Одночасно, адвокат доказав відсутність своєї вини.

Про збитки на стороні адвоката можна говорити в разі не оплати довірительом за договором винагороди, обумовленої витраченими діями (працею) і часом адвоката, а також у разі декомпенсації витрат адвоката, пов'язаних з виконанням прийнятого на себе зобов'язання.

На сьогоднішній день законодавець у поняття «збитки» включає не лише реальний збиток, але й упущену вигоду (ст. 22 ЦК України). Упущена вигода відповідно до п. 2 ст. 22 ЦК України, – це «неодержані доходи», які особа одержала б за звичайних умов цивільного обороту, якби її право не було порушено. Договір про надання юридичної допомоги адвокатом не є підприємницьким договором і, отже, не має за мету отримання прибутку. Таким чином, упущена вигода може існувати, але її причиною є не дії адвоката, а дії особи, яка порушила суб'єктивне право.

Слід враховувати, що наявність шкоди (збитків) не завжди є обов'язковою умовою притягнення до цивільно-правової відповідальності. Прострочення виконання зобов'язання адвокатом може і не спричинити за собою збитки, однак, якщо правочином передбачено стягнення неустойки за прострочення, відповідальність у даному разі настає.

Також важливе практичне значення має й така обставина, що потерпілій стороні необхідно довести, чи вжила вона всіх необхідних заходів для зменшення розміру збитків. Найпоширенішим заходом для зменшення збитків вважається положення ст. 621 ЦК України: «Виконання зобов'язання за рахунок боржника». Виходячи зі змісту цієї норми, клієнт, у разі невиконання зобов'язання адвокатом, може доручити виконання останнього третій стороні – іншому адвокату. Це і буде означати вжиття розумних заходів до зменшення розміру збитків. При цьому всі необхідні витрати й інші збитки, зазанані у зв'язку з ужиттям розумних заходів, підлягають відшкодуванню за рахунок боржника – адвоката.

З іншого боку, якщо клієнт не виконує зобов'язання за договором з адвокатом у частині надання необхідної для виконання доручення інформації, адвокат змушений добувати інформацію за допомогою використання інших каналів або джерел, залучати фахівців для аналізу отриманої інформації; у разі

---

¹ Фурса С. Складні договори в юридичній практиці. Юридичний журнал, 2003. №2. С. 40 – 45.

ненадання клієнтом необхідних документів, що містять важливі відомості, техніко-економічні обґрунтування, експертні оцінки тощо, адвокат також має право скористатися допомогою третіх осіб з віднесенням усіх витрат на рахунок боржника.

Тому в законі про адвокатуру потрібна спеціальна вказівка на такі заходи відповідальності, як надання правової допомоги повторно, компенсація витрат клієнта, який доручив ведення справи іншому адвокату, що стало б додатковою гарантією реалізації права громадян на отримання кваліфікованої правової допомоги.

Поряд із загальними заходами відповідальності цивільне законодавство, містить і цілу низку спеціальних, до числа яких можна вважати належною не лише сплату неустойки, а й втрату завдатку, компенсацію моральної шкоди і т. д. Такі заходи застосовуються лише у випадках, прямо передбачених законом або договором для окремих видів цивільних правопорушень.

Що стосується компенсації моральної шкоди в результаті надання адвокатом неякісної правової допомоги, то цивільним законодавством не передбачена компенсація моральної шкоди з правовідносин за договором доручення або платного надання послуг. Однак, можна говорити про моральну шкоду, заподіяну діями адвоката клієнтові при наданні правової допомоги, якщо це дії адвоката, що здійснюються всупереч інтересам позивача, відповідача в цивільно-правовому спорі, і т. д. Моральна шкода обумовлена в даному разі наданням некваліфікованої правової допомоги, що призвела до фізичних та моральних страждань довірителя або особи, яку він призначив. Визначення обсягу і розміру шкоди, що підлягає компенсації, здійснюється відповідно до чинного законодавства України.

Отже, підставою цивільно-правової відповідальності адвоката є ненадання або неналежне надання послуги. Умовами цивільно-правової відповідальності за порушення договору надання правової допомоги адвокатом є: некваліфіковані дії або бездіяльність адвоката, збитки, причинний зв'язок між порушенням зобов'язань і збитками, вина. При застосуванні цивільно-правової відповідальності необхідно враховувати дії самого клієнта і наявність його вини.

Поняття дисциплінарного проступку та підстави для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. У науковій спільноті існують різні підходи до визначення поняття дисциплінарної відповідальності адвоката. Зокрема, Т. С. Коваленко визначає дисциплінарну відповідальність адвокатів як передбачений нормами права обов'язок адвокатів зазнати несприятливих наслідків у разі застосування до них спеціально уповноваженими органами у встановленому законом порядку правових

санкцій за правопорушення у сфері професійної діяльності¹; Т. Б. Вільчик – як особливий вид юридичної відповідальності, який застосовується до адвоката за вчинення дисциплінарного проступку, а саме – невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, і передбачає застосування встановлених законом або нормами адвокатської етики заходів дисциплінарного впливу при додержанні порядку, закріпленого у законі²; Н.М. Бакаянова – як окремих вид його професійної відповідальності, що полягає у застосуванні до адвоката в порядку, визначеному законодавством, дисциплінарного стягнення за вчинення ним дисциплінарного проступку³.

Підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності відповідно до положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є вчинення ним дисциплінарного проступку (ст. 34). На жаль, український законодавець не дає визначення терміна «дисциплінарний проступок адвоката», а розкриття даного поняття відбувається тільки шляхом закріплення переліку діянь, які визнаються дисциплінарним проступком адвоката. О. О. Бусурина дисциплінарний проступок адвоката розглядає як діяння (дії або бездіяльності), що вчинене умисно або через грубу необережність при здійсненні професійної діяльності, що виражається в порушенні вимог чинного законодавства про адвокатську діяльність і адвокатуру та (або) норм Кодексу професійної етики адвоката, порочить честь і гідність адвоката, применшує авторитет адвокатури та завдало шкоди довірителю або адвокатською палаті⁴. При цьому, вчена зауважує, що таке діяння може бути визнаним дисциплінарним проступком адвоката лише при здійсненні ним професійної діяльності.

На переконання В. В. Заборовського, під дисциплінарним проступком адвоката потрібно розуміти винне діяння (дію або бездіяльність) адвоката, що вчиняється ним під час здійснення як професійної, так й іншої діяльності, виражається в порушенні вимог законодавства про адвокатуру й адвокатську діяльність і (або) норм Правил адвокатської етики, яким заподіюється шкода

---

¹ Коваленко Т. С. Дисциплінарна відповідальність адвокатів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10. Акад. адвокатури України. Київ, 2010. 20 с. С. 8.

² Вільчик Т. Б. Дисциплінарна та цивільно-правова відповідальність адвокатів. *Інформація і право*, 2015. № 3. С. 115–122. С. 117. URL: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2015_3_19

³ Бакаянова Н.М. Імплементация міжнародних принципів дисциплінарної процедури щодо адвокатів у законодавство України. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2017. № 1(16). С. 179–183. С. 180.

⁴ Бусурина Е. О. Дисциплинарная ответственность адвоката в правозащитной деятельности: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.11. М., 2013. 30 с. С. 11.

клієнту та (або) адвокатурі загалом шляхом приниження її авторитету, авторитету адвокатської професії і статусу адвоката¹. Отже, вчений виділяє такі ознаки дисциплінарного проступку: 1) це діяння, тобто дія або бездіяльність; 2) вина адвоката виражається в умислі або необережності; 3) має місце як під час здійснення адвокатом своїх професійних функцій, так і під час будь-якої іншої його діяльності; 4) полягає в порушенні законодавства України про адвокатуру та/або Правил адвокатської етики; 5) наявність шкоди, яка завдається конкретному клієнту адвоката або ж адвокатурі загалом.

Таким чином, дисциплінарний проступок адвоката – це винне діяння (дія або бездіяльність) адвоката, що вчиняється ним при здійсненні як професійної, так і поза професійною діяльністю адвоката, яке виражається в порушенні вимог законодавства про адвокатуру і адвокатську діяльність та (або) Правил адвокатської етики, яким заподіюється шкода клієнту, або підривається престиж адвокатури та адвокатської професії.

Важливим питанням притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є розуміння підстав її застосування, тобто встановлення дисциплінарного проступку в його діяннях. Законодавство України визначає підстави притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності шляхом визначення в законі орієнтовного переліку діянь, учинення яких може спричинити застосування дисциплінарних санкцій.

Неможливість на законодавчому рівні визначити вичерпний перелік дисциплінарних проступків адвоката означає, що практично будь-яке порушення адвокатом покладених на нього обов'язків може призвести до кваліфікації його діянь як дисциплінарного правопорушення. Можливі приклади порушення адвокатської етики наводить у своєму дослідженні О.І. Русанова: 1) безпідставне затягування справи; 2) позиція адвоката не суперечить закону, однак є аморальною по суті; 3) диктовка підзахисному завідомо неправдивих показань; 4) будь-які висловлені назовні сумніви в достовірності інформації та документів, що виходять від клієнта; 5) зрив судових засідань із вини адвоката, запізнення, нетактовні вислови; 6) незаконні угоди з обвинуваченням або судом; 7) пасивність адвоката в процесі, незаявлення клопотань, щоб не дратувати суддю; 8) використання неправди, обману, дача незаконних або завідомо нездійснених обіцянок, гра на низьких почуттях (помсті або користі), спеціальне розпалення конфліктів².

---

¹ Заборовський В.В. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*, 2015. Вип. 31. Т. 3. С. 115–118. С. 118.

² Русанова О.І. Підстави притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за чинним законодавством. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*, 2014. № 10-1. Т. 2. С. 14–16. С. 15

На практиці досить часто трапляються випадки безпідставного притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності, зауважує В.В. Божков. Наприклад, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури Івано-Франківської області застосувала до адвоката дисциплінарне стягнення у вигляді зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю строком на три місяці за те, що адвокат, надаючи правову допомогу клієнту, надіслав до військового комісаріату адвокатський запит, до якого не було додано копії ордера. Суд це рішення скасував і вказав, що ненадання до адвокатського запиту ордера не є дисциплінарним проступком і не може бути підставою для дисциплінарного провадження та притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката¹. Ще однією важливою ознакою дисциплінарного проступку адвоката є заподіяння шкоди клієнту або адвокатурі загалом. Досить часто в практичній діяльності органів адвокатського самоврядування, які уповноважені вирішувати питання про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, обов'язковості цієї характерної риси досліджуваної правової категорії не приділяється належної уваги. В юридичній літературі відзначається, що встановлення шкоди як елемента складу дисциплінарного проступку адвоката має забезпечувати унеможливлення безпідставного відкриття дисциплінарних проваджень за підставами, що не пов'язані з професійною діяльністю адвоката. Так, Міжнародна комісія юристів критично оцінила рішення органів адвокатського самоврядування про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності через публічні висловлювання з критикою на адресу української асоціації адвокатів та розцінила це як втручання у його можливість вільно виконувати свої професійні функції як адвокат. Це становить собою порушення його права на свободу вираження поглядів і несе загрозу неналежного обмеження участі адвокатів у публічних дебатах, порушує фундаментальні та універсальні принципи незалежності юридичної професії. Основні принципи ООН, які стосуються ролі юристів, передбачають, що вони мають право брати участь у публічному обговоренні питань, які стосуються права, відправлення правосуддя й заохочення та захисту прав людини. У разі загального застосування таке тлумачення Кодексу етики буде насправді заважати адвокатам критично обговорювати питання управління адвокатурою. Дисциплінарне покарання адвоката тільки на підставі критичних зауважень на адресу адвокатури, зроблених на

---

¹ Божков В.В. Підстави притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція, 2016. № 22. С. 87–90. С. 88.

конференції, скликаній для обговорення складових системи правосуддя, становить неправомірне втручання у свободу вираження поглядів¹.

З цієї позиції варто погодитися з думкою В.В. Заборовського, що дисциплінарний проступок обов'язково повинен заподіювати шкоду клієнту або адвокатурі загалом. Позитивний момент такої прив'язки полягає в необхідності існування безпосереднього причинного зв'язку між діянням адвоката і шкодою, яка була заподіяна ним².

Таким чином, практика застосування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність і Правил адвокатської етики свідчить, що випадки неправомірного притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності мають місце. Основною причиною є відсутність законодавчого визначення «дисциплінарного проступку адвоката», що створює можливість для зловживань, порушення прав адвокатів шляхом безпідставного застосування до них заходів дисциплінарного впливу.

Узагальнюючи висновки, що зроблені в цьому розділі монографії, відмітимо, що сучасне традиційне уявлення про юридичну відповідальність виходить від уявлення про неї як про відповідальність-покарання, санкції. Попри вагомий здобутки української правничої науки у цій галузі знань є ще чимало законодавчих та доктринальних проблем, які потребують нових підходів до їх вирішення. На часі потреба системного аналізу юридичної відповідальності адвокатів за законодавством України, його порівняльний аналіз із відповідними нормами інших держав Європи.

References:

1. *Rabinovych P.M. Teoriia derzhavy ta prava. K.: Atika, 2010.*
2. *Slovnuk ukrainskoi movy [red. M.L. Mandryk]. K.: Kyivskiy polihrafichnyi kombinat, 1970. T 1. 690 s.*
3. *Filosofskij slovar [red. M.M. Rozental]. 5-e izdanie. M.: Mysl, 1975. 617 s.*
4. *Kosolapov R.I. Svoboda i otvetstvennost / R.I Kosolapov, V.S. Markov. M.: Politizdat, 1969. 95 s.*
5. *Kudryavcev V.L. Yuridicheskaya otvetstvennost advokata (zashhitnika) za neispolnenie libo nenadlezhashhee ispolnenie konstitucionnoj obyazannosti po okazaniyu kvalifitsirovannoy yuridicheskoy pomoshhi. Advokat. 2008. № 2. S. 3-13.*

---

¹ Міжнародна комісія юристів: адвокат Андрій Вишневський неправомірно позбавлений статусу адвоката за здійснення свободи вираження поглядів. URL: <http://helsinki.org.ua/articles/mizhnarodna-komisiya-yurystiv-advokat-andrij-vyshnevskiy-nepravomirno-pozbavleniy-statusu-advokata-za-zdiysnennya-svobody-vyrazhennya-pohlyadiv/>.

² Заборовський В.В. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*, 2015. Вип. 31. Т. 3. С. 115–118. С. 116.

6. Zaborovskiy V. V. *Dystsyplinarna vidpovidalnist advokata: poniattia ta vydy. Porivnialno-analitychne pravo*, 2014. № 4 S. 101–104. URL: http://pap.in.ua/4_2014/4_2014.pdf.
7. *Yurydychna vidpovidalnist: problemy vykliuchennia ta zvilnennia. Kolektyv avtoriv. Vidp. red. Yu.V. Baulin. Donetsk: PP «VD «Kalmius», 2013. S. 16-17.*
8. Voloshyna L.O. *Poniattia ta vydy yurydychnoi vidpovidalnosti advokata. Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 2016. № 2. S. 129-135.
9. Kharytonova O., Kharytonov Ye. *Yurydychna vidpovidalnist: poshuk paradyhmy. Chasopys kafedry teorii ta istorii derzhavy i prava. K., 2010. Chys.V. S. 29–30.*
10. Dabizha T.G. *Osobennosti procedury privlecheniya advokata k otvetstvennosti. Advokat*, 2012. № 9. S. 11–19.
11. Kudryavcev V.L. *Realizaciya konstitucionno-pravovogo instituta kvalificirovannoj yuridicheskoy pomoshhi v deyatelnosti advokata (zashhitnika) v rossijskom ugolovnom sudoproizvodstve: teoreticheskie osnovy i problemy obespecheniya: avtoref. dis. na soisk. nauchn. step. dokt. yurid. nauk: spec. 12.00.09. M., 2008. S. 17.*
12. Melnichenko R.G. *Professionalnaya otvetstvennost advokata: monografiya. Volgograd*, 2010. 168 s.
13. Vinogradov V.A. *Subekty konstitucionnoj otvetstvennosti: avtoref. dis. na soisk. nauchn. step. kand. yurid. nauk: spec. 12.00.02. M., 2000. 22 s.*
14. Zaborovskiy V.V. *Pravovy status advokata v umovakh stanovlennia hromadianskoho suspilstva ta pravovoi derzhavy v Ukraini. Dys. ... doktora yuryd. nauk. 12.00.10. Kyivskiy natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka. K., 2017.*
15. Larina L.YU. *Raznovidnosti prestuplenij, sovershaemyh advokatami (po materialam praktiki). Aktualnye voprosy borby s prestupleniyami*, 2015. № 3. S. 15-17.
16. Garmaev YU.P. *Nezakonnaya deyatelnost advokatov v ugolovnom sudoproizvodstve. Irkutsk: IPKPR GP RF, 2005. 395 s.*
17. Sineokij O.V. *Advokatura kak institut pravovoj pomoshhi i zashhity: uchebnoe posobie. H.: Pravo, 2008. 496 s.*
18. Melnichenko R.G. *Ugolvnaya otvetstvennost advokata za moshennichestvo. Ugolovnyj process*, 2014. № 11. S. 27-33.
19. Karpova N. Yu. *Zlochyny proty pravosuddia, yaki poviazani z obmezheniam prava osoby na zakhyst: dys. kand. yuryd. nauk.: spets. 12.00.08. K.: Akademiia advokatury Ukrainy, 2018. 370 s.*
20. Antoniuk N. *Pro predstavnytstvo v sudi bez povnovazhen. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/107299-pro-predstavnytstvo-v-sudi-bez-povnovazhen>*
21. Beliaeva K. *Advokat, yakyi ne pidtverdyt svoikh povnovazhen, mozhe opynytyisia na lavi pidsudnykh. Zakon i Biznes № 8 (1358) 24.02–02.03.2018.*
22. Larina L.Yu. *Differenciaciya ugolovnoj otvetstvennosti advokatov za sovershenie professionalnyh prestuplenij. Vestnik MIIGU im. P.A. Stolypina*, 2015. № 1. S. 33-44.
23. Kukhar A.V. *Profesiina vidpovidalnist advokata: poniattia, formy ta mistse v systemi yurydychnoi vidpovidalnosti. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii «Pravo», 2011. Vyp. 173. Ch. 1. S. 63-72.*
24. Melnichenko R.G. *Osobennost privlecheniya advokata k administrativnoj otvetstvennosti. Advokatskaya praktika*, 2010. № 4. S. 21-23.

25. Zaborovskij V.V. *Problemnnye voprosy soblyudeniya balansu mezhdu avtoritetom suda i neobhodimostyu vypolneniya advokatom svoih professionalnyh obyazannostej po zashhite interesov klienta. Vlast zakona*, 2016. № 1. S. 124-134.

26. *Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Steur v. The Netherlands» on October 28, 2003 (Application № 39657/98)*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61410>.

27. *Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Kyprianou v. Cyprus» on February 15, 2005 (Application № 73797/01)*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71671>

28. *Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Nikula v. Finland» on March 21, 2002 (Application № 31611/96)*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60333>

29. *Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Affaire Karpetas v. Grèce» on October 30, 2012 (Application № 6086/10)*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114101>

30. *Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Feldek v. Slovakia» on July 12, 2001 (Application № 29032/95)*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59588>

31. Lihovidov K. *Risk kak uslovie differenciacii obema i mer yuridicheskoy otvetstvennosti. Zakonnost*, 2001. №6. S. 30–36.

32. Sharoputo M. V. *Grazhdansko-pravovoe regulirovanie raschetnyh otnoshenij s ispolzovaniem jelektronnyh sredstv: diss. na soisk. nauchn. stepeni kand. yurid. nauk: spec. 12.00.03. M., 1998. 220 s.*

33. Fursa Ye. *Skladni dohovory v yurydychnii praktytsi. Yurydychnyi zhurnal*, 2003. №2. S. 40–45.

34. Kovalenko T. S. *Dystsyplinarna vidpovidalnist advokativ : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.10. Akad. advokatury Ukrainy. Kyiv, 2010. 20 s.*

35. Vilchuk T. B. *Dystsyplinarna ta tsyvilno-pravova vidpovidalnist advokativ. Informatsiia i pravo*, 2015. № 3. S. 115–122. URL: Режум доцмпы: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2015_3_19

36. Bakaianova N.M. *Implementatsiia mizhnarodnykh pryntsyypiv dystsyplinarnoi protsedury shchodo advokativ u zakonodavstvo Ukrainy. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, 2017. № 1(16). S. 179–183.

37. Busurina E. O. *Disciplinarnaya otvetstvennost advokata v pravozashhitnoj deyatelnosti: avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni kand. yurid. nauk : spec. 12.00.11. M., 2013. 30 s.*

38. Zaborovskiy V.V. *Dystsyplinarnyi prostupok yak pidstava dystsyplinarnoi vidpovidalnosti advokata. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii «Pravo»*, 2015. Vyp. 31. T. 3. S. 115–118.

39. Rusanova O.I. *Pidstavy prytyahnennia advokata do dystsyplinarnoi vidpovidalnosti za chynnym zakonodavstvom. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii «Iurysprudentsiia»*, 2014. № 10-1. T. 2. S. 14–16.

40. *Bozhkov V.V. Pidstavy prytiahnennia advokata do dystsyplinarnoi vidpovidalnosti. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia, 2016. № 22. S. 87–90.*

41. *Mizhnarodna komisiia yurystiv: advokat Andrii Vyshnevskiyi nepravomirno pozbavlenyi statusu advokata za zdiisnennia svobody vyrazhennia pohlyadiv. URL: <http://helsinki.org.ua/articles/mizhnarodna-komisiya-yurystiv-advokat-andrij-vyshnevskij-nepravomirno-pozbavlenyj-statusu-advokata-za-zdijsnennya-svobody-vyrazhennya-pohlyadiv/>.*

РОЗДІЛ VI Захист критичних інфраструктур від злочинних посягань – основа національної безпеки країни

ЮЗІКОВА Наталія Семенівна
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара,
<https://orcid.org/0000-0003-0879-2228>

- 6.1. Теоретичні та нормативно-правові підходи до визначення дефініції «критична інфраструктура»
- 6.2. Пріоритетні сектори захисту критичної інфраструктури
- 6.3. Антитерористична безпека-основа захисту критичної інфраструктури

Protection of critical infrastructures from criminal encroachments is the basis of the country's national security

*Doctor of law science N. S. Yuzikova,
professor of department of administrative and criminal law,
Oles Honchar Dnipro National University*

Защита критических инфраструктур от преступных посягательств – основа национальной безопасности страны

*Доктор юридических наук, доцент Н. С. Юзикова
профессор кафедры административного и уголовного права
Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара*

Ключові слова: національная безопасность, искусственный интеллект, кибербезопасность, терроризм, пріоритетні сектори

Keywords: national security, artificial intelligence, cybersecurity, terrorism, priority sectors

Ключевые слова: национальная безопасность, искусственный интеллект, кибербезопасность, терроризм, приоритетные сектора

АНОТАЦІЯ

У розділі здійснено порівняльний аналіз дефініції «критична інфраструктура» у національному та міжнародному правовому вимірі. Визначені пріоритетні сектори критичної інфраструктури національного та міжнародного рівнів, захист яких становить основу національної безпеки країни. Окреслено реальні та потенційні загрози важливим секторам критичних інфраструктур: проблеми глобалізації, біологічного, екологічного та техногенного характеру, активізація злочинних

угруповань, терористичні та радикальні рухи, міграційні процеси. Обґрунтовано доцільність використання потенціалу штучного інтелекту та інших сучасних технологій у забезпеченні нормального функціонування секторів критичної інфраструктури; національної безпеки; кібербезпеки та антитерористичної безпеки.

SUMMARY

The section provides a comparative analysis of the definition of «critical infrastructure» in the national and international legal dimension. Priority sectors of critical infrastructure of national and international levels have been identified, the protection of which is the basis of the country's national security. Real and potential threats to important sectors of critical infrastructures are outlined: problems of globalization, biological, ecological and technogenic character, activation of criminal groups, terrorist and radical movements, migration processes. The expediency of using the potential of artificial intelligence and other modern technologies in ensuring the proper functioning of critical infrastructure sectors is substantiated; of national security; of cybersecurity and counterterrorism security.

АННОТАЦІЯ

В разделе был проведен сравнительный анализ дефиниции «критическая инфраструктура» в контексте национального и международного правового поля. Определены приоритетные сектора критической инфраструктуры национального и международного уровней, защита которых составляет основу национальной безопасности страны. Определены реальные и потенциальные угрозы важным секторам критических инфраструктур: проблемы глобализации, биологического, экологического и техногенного характера, активизация преступных группировок, террористические и радикальные движения, миграционные процессы. Обоснована целесообразность использования потенциала искусственного интеллекта и других современных технологий в обеспечении нормального функционирования секторов критической инфраструктуры; национальной безопасности; кибербезопасности и антитеррористической безопасности

6.1. Теоретичні та нормативно-правові підходи до визначення дефініції «критична інфраструктура»

Пріоритетом державної політики у сфері національної безпеки виступає захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина. Узгоджені заходи сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та громадськості забезпечують реалізацію захисту національних інтересів від впливу реальних та потенційних загроз. На сьогодні впровадження інноваційних технологій у сферу безпеки виступає показником рівня розвитку країни, фактором її високого економічного, політичного техногенного рівня, що спрямовані на забезпечення національних інтересів. Поряд з тим, технологічний прогрес має негативні сторони, які детермінують залежність держави і людини від системи

РОЗДІЛ VI Захист критичних інфраструктур від злочинних посягань – основа національної безпеки країни

комуникативних, енергетичних, біотехнологічних, хімічних, транспортних, фінансових послуг.

Дослідження факторів, чинників, що детермінують загрози і ризики відносно об'єктів критичних інфраструктур, загострюють криміногенну ситуацію, і відповідно пошук інноваційних ефективних заходів запобігання новим проявам злочинності у контексті сучасних глобалізаційних процесів, потужних кібератак набуває першочергового значення. Небезпека, руйнівні наслідки соціального, особистісного та техногенного характеру, які спричиняє злочинність вимагають сучасних специфічних заходів реагування та протидії.

Біологічні, екологічні катастрофи, техногенні загрози та терористична діяльність негативно відзеркалюються на функціонуванні об'єктів критичної інфраструктури держави, а відповідно на рівні безпеки суспільства і людини. Це, у свою чергу, потребує особливої уваги з боку держави до своєчасного виявлення ризиків, загроз і забезпечення невідкладного реагування на них, а також формування належної системи захисту критичної інфраструктури, що ґрунтується на відповідному інформаційному полі, має належне правове та кадрово-технічне забезпечення.

Проблема захисту критичної інфраструктури від злочинів, техногенних та біологічних загроз потребує комплексного підходу до дослідження об'єктів, загроз і ризиків, вивчення зарубіжного досвіду та інтеграції міжнародних рекомендацій і нормативних положень до вітчизняної теорії та практики. З'ясування джерел небезпеки важливе не стільки з теоретичної, скільки із практичної точки зору. Це відповідь на питання, чи є можливість протидіяти їм, подолати загрози в цілому або мінімізувати наслідки її негативного й деструктивного впливу на об'єкти, сфери критичної інфраструктури.

Чим більше інформації у арсеналі правоохоронних органів та наукової спільноти, тим краще розуміння природи небезпеки, вчасного визначення загроз і ризиків та більше можливостей для захисту критичної інфраструктури в Україні та світі.

Науковці єдині в тому, що існує необхідність подальшого розвитку механізмів захисту критичних інфраструктур на основі паритетних відносин у політичній, економічній, соціальній, гуманітарній та безпековій сферах як на національному, так і глобальному рівні¹. Д.Бірюков зазначає, що на сьогодні концепція захисту критичної інфраструктури імplementована як в загальноєвропейському законодавстві, так і в національних законодавствах окремих країн – членів ЄС. Загальноєвропейською критичною

---

¹ Lembke J.. EU critical infrastructure and security policy. European economic and political issues. Vol.6. Nova Science Publishers. 2002. Inc. P.49-79.

інфраструктурою вважається та, що має транскордонне, в межах ЄС, значення¹. Переважно, вчені аналізують різні рівні небезпеки, пов'язані із техногенною, біологічною та екологічною загрозами. Однак, комплексно не досліджуються загрози та небезпеки від злочинної діяльності (кіберзлочинності, терористичних актів) та адекватні інноваційні заходи протидії ним. М. Орел питання сфери безпеки і захисту критичних інфраструктур розглядає у межах запропонованої Стратегії забезпечення політичної безпеки України². Вказану стратегію автор виокремлює від чинних у державі стратегічних та концептуальних підходів до сфери безпеки. Науковець обґрунтовує необхідність запровадження Стратегії, яка б визначала принципи, пріоритетні цілі суб'єктів державного управління у сфері політичної безпеки з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації загроз національним політичним інтересам України. Поряд з тим, вчений залишає поза увагою питання які стосуються об'єктів захисту, рівнів загроз, сучасних підходів до протидії злочинним посяганням на життєво важливі елементи сфери безпеки. Дослідницько-прикладний інтерес представляє міжнародна науково-практична конференція «Ставлення та перспективи розвитку державної системи захисту критичної інфраструктури в Україні. Кримінологічна оцінка ризиків і загроз», яка проходила під егідою ОБСЄ 26-28 червня 2018 року. У ході дискусії були розглянуті загальні питання політики у сфері боротьби зі злочинністю та спеціальні питання становлення та перспектив розвитку, правове регулювання системи захисту критичної інфраструктури в Україні; кримінологічної оцінки ризиків і загроз об'єктам критичної інфраструктури. У межах брифінгу з міжнародного досвіду побудови системи захисту об'єктів критичної інфраструктури, представники різних відомств і галузей, окреслили коло спільних проблем у сфері безпеки: президент Міжнародного центру хімічної безпеки Польщі Krzysztof Paturej; представник Відомства урядової безпеки Польщі Krzysztof Malesa, представник Департаменту державної безпеки Литви Audrius Bagdonavicius, представник Румунської служби інформації Florin Druga, представник Центру досконалості з енергетичної безпеки НАТО Pavel Fnasek. Увага європейської спільноти, під час брифінгу, була зосереджена на техногенних, біологічних, екологічних глобальних катастрофах, терористичних нападах та злочинній діяльності, що можуть призвести до розвалу критичної інфраструктури. Ця проблема не обмежується певними країнами або окремими

---

¹ Бірюков Д. Концепція захисту критичної інфраструктури як елемент загальноєвропейської безпекової політики. Журнал Наукові записки. 6(68). URL: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_

² Орел М.Г. Принципи, підходи та чинники розробки ефективної стратегії забезпечення політичної безпеки України. Електронний журнал Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1110>

РОЗДІЛ VI Захист критичних інфраструктур від злочинних посягань – основа національної безпеки країни

регіонами чи великими промисловими містами. Тому концентрація уваги на мережах та окремих об'єктах критичної інфраструктури, порушення роботи яких матиме негативні наслідки для національної безпеки, пояснює об'єктивну необхідність міжнародного співробітництва та імплементації концепції критичної інфраструктури.

Правове підґрунтя забезпечення національної безпеки та захисту критичної інфраструктури в Україні становлять Конституція, Закони України, міжнародні угоди та інші нормативно-правові акти. Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 визначено основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз¹.

Державна політика у сфері національної безпеки і оборони базується на засадах:

а) верховенства права, підзвітності, законності, прозорості та дотримання принципу демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

б) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

в) розвитку сектора безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Вказані принципи узгоджуються із принципами, що запроваджені European Programme for Critical Infrastructure Protection, які охоплюють:

- субсидіарність,
- взаємодоповнення,
- конфіденційність,
- співробітництво,
- пропорційність,
- поетапний підхід².

Критична інфраструктура відповідно до Директиви «Про європейські критичні інфраструктури та заходи по їх захисту» від 08.12.2008 року охоплює системи, необхідні для підтримки життєво важливих соціальних функцій, здоров'я, безпеки, охорони та економічного або соціального благополуччя

---

¹ Закон України Про національну безпеку України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

² Communication from the commission on a European Programme for Critical Infrastructure Protection // Commission of the European Communities (COM/2006/786 final) 786. URL: <http://eur-lex.europa.eu/>

людей¹. До європейської критичної інфраструктури, відповідно до Зеленої книги про європейську програму захисту критичної інфраструктури відносяться ті фізичні ресурси, послуги та засоби інформаційних технологій, мережі та інфраструктурні активи, які в разі порушення або руйнування можуть мати серйозний вплив на здоров'я, безпеку, охорону, економічне або соціальне благополуччя двох або більше європейських країн².

Вітчизняне законодавство у повному обсязі передає змістовну складову критичної інфраструктури. Так, під критичною інфраструктурою, відповідно до Концепції «Створення державної системи захисту критичної інфраструктури», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. (далі -Концепція), розуміється сукупності об'єктів, які є стратегічно важливими для економіки і безпеки держави, суспільства, населення та порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам України³.

6.2. Пріоритетні сектори захисту критичної інфраструктури

Партнерська взаємодія між органами державної влади та власниками (розпорядниками) критичних інфраструктур є підґрунтям безпеки та основою превентивної діяльності. Фундаментальну роль у налагодженні ефективної взаємодії між усіма суб'єктами державної системи захисту критичної інфраструктури відіграє реальна підтримка суспільства, місцевих громад, засобів масової інформації та недержавних дослідних інституцій, що вивчають проблеми безпеки та оборони. Доцільно, на нормативному рівні визначити обсяг повноважень, завдань та межі відповідальності центральних органів виконавчої влади та інших органів у сфері захисту критичної інфраструктури, а також прав, обов'язків та відповідальності власників (розпорядників) об'єктів критичної інфраструктури. Це має бути здійснено шляхом визначення кола державних органів, які будуть відповідати за забезпечення заходів захисту пріоритетних секторів критичної інфраструктури. Відповідно до Концепції, пріоритетними секторами визнані наступні:

- паливно-енергетичний комплекс,
- транспорт,
- мережі життєзабезпечення,

---

¹ Council Directive 2008/114/EC «On the identification and designation of European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection». URL: <http://eur-lex.europa.eu/>

² Green Paper on a European programme for critical infrastructure protection /COM/2005/0576 final / URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>

³ Концепція Створення державної системи захисту критичної інфраструктури від 6 грудня 2017 р . URL:<https://zakon.rada.gov.ua>

РОЗДІЛ VI Захист критичних інфраструктур від злочинних посягань – основа національної безпеки країни

- телекомунікації та зв'язку,
- хімічна промисловість,
- харчова промисловість,
- агропромисловий комплекс,
- фінансово-банківський сектор.

Вказаний перелік охоплює найбільш важливі для безпеки країни та суспільства сектори та відповідає європейським пріоритетам.

У країнах ЄС орієнтовний перелік секторів критичної інфраструктури охоплює не тільки їх перелік (11 секторів), а й перелік підприємств або пристроїв (налічує 35).

I. Енергетика (добича, переробка, обробка і зберігання нафти і газу; виробництво, передача, розподіл електроенергії, газу та нафти).

II. Інформаційні, комунікаційні технології, ІКТ (захист інформаційних систем і мереж; системи автоматизації і контролю приладів (SCADA); Інтернет; надання мобільного зв'язку; радіозв'язок і навігація; супутниковий зв'язок та мовлення).

III. Вода (забезпечення питною водою; контроль за якістю та кількістю води).

IV. Їжа (забезпечення продовольством, безпеки і збереження харчових продуктів).

V. Здоров'я (медичне обслуговування; ліки, вакцини та лікарські препарати; біолабораторії і біоагенти).

VI. Фінансовий сектор (платіжні послуги, структури (приватні); державні фінансові доручення).

VII. Громадський та правовий порядок і безпека (підтримка і охорона громадського порядку та безпеки; відправлення правосуддя і тримання під вартою).

VIII. Громадянська адміністрація (урядові функції; збройні сили; служби цивільної адміністрації; аварійні служби; поштові та кур'єрські служби).

IX. Транспорт (автомобільний, залізничний, повітряний, внутрішній водний транспорт; морські та річкові перевезення).

X. Хімічна і атомна промисловість (виробництво, зберігання, переробка хімічних і ядерних речовин; трубопроводи небезпечних вантажів).

XI. Космос і Дослідження¹.

Критична інфраструктура США - це основа, на якій базуються економіка, безпека і здоров'я країни. Критична інфраструктура підтримує американський спосіб життя і зміцнює національну конкурентоспроможність. Інфраструктура зберігає здорову економіку, утримуючи мільйони працюючих і підтримуючи й

---

¹ Green Paper on a European programme for critical infrastructure protection /COM/2005/0576 final / URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>

розвиваючи інноваційні технології сприяє поліпшенню добробуту американців. Інфраструктура країни складається з 16 секторів. Найбільш важливими є об'єкти, що стосуються сфери водопостачання, енергетики, транспорту і палива. Національна інфраструктура (Nation) також включає кібер-технологію¹.

Кібер-технології становлять основу кібербезпеки, що виступає базовим фактором у сучасній системі захисту критичної інфраструктури. Кібератака у травні 2017 року «WannaCry» слугувала нагадуванням про небезпеку, що створюється шкідливими програмами та спричинила мільйонні збитки².

Захист національної критичної інфраструктури особливо важливий, оскільки вдала кібератака на об'єкти критичної інфраструктури таких галузей як енергетика, хімічна промисловість, транспорт, екологія, продовольство та інші стратегічно важливі сфери, впливає на національну безпеку і оборону, природне середовище та може призвести до фінансових збитків та людських жертв. Глобальний вплив онлайн-ресурсів, мережі Інтернет та її складових представляє зростаючий масив ризиків та уразливих місць у пріоритетних секторах критичної інфраструктури для кіберзлочинців, які можуть їх використовувати.

Сучасна міжнародна промислова група сфери цифрової ідентифікації безпеки Thales Group³, випускає інформаційні системи для авіакосмічної, військової та морської галузей виступає потужним підґрунтям для ефективного і швидкого захисту різних секторів критичної інфраструктури. Thales допомагає забезпечити інформаційну безпеку державним органам, приватним фірмам та власникам (розпорядникам) критичних інфраструктур (секторів, об'єктів, послуг).

У березні 2019 року Thales і Федеральним відомством з оборонних закупівель (Armasuisse) Швейцарії підписаний Контракт, який передбачає поставку елементів центру обробки зображень IMINT⁴. Платформа, побудована на основі системи Thales MINDS / SAIM, дозволить збирати, аналізувати і оптимально використовувати всі типи інформаційних цифрових зображень. Система буде повністю віртуалізована для полегшення інтеграції до інфраструктури замовника, буде включати передові технології штучного інтелекту. Це дозволить поширювати найбільш важливу інформацію для швейцарської влади, з метою прийняття рішень, що відповідають рівню

---

¹ Critical Infrastructure DHS 2025 Strategic Risk Assessment. URL: <https://publicintelligence.net/dhs-ocia-critical-infrastructure-2025/>

² Leveraging artificial intelligence to maximize critical infrastructure cybersecurity (ND). URL: <https://www.thalesgroup.com/en/worldwide/security/magazine/leveraging-artificial-intelligence-maximize-critical-infrastructure>

³ Thales (ND). URL: www.thalesgroup.com/en

⁴ Switzerland selects Thales for an image intelligence system (2019) URL: <https://www.edrmagazine.eu/switzerland-selects-thales-for-an-image-intelligence-systema>

загрози. Так, Швейцарським Збройним Силам будуть представлені необхідні дані для обробки, ідентифікації загрози та моделі адекватного захисту.

Аналізуючи європейський досвід та співвідносячи потенційні загрози для українських пріоритетних секторів критичної інфраструктури, вважаємо доцільним використовувати ІТ та інші технології Thales у системі захисту національної безпеки.

Thales AI-powered Cybels Sensor tool забезпечує інноваційний захист від кібератак на сектори критичної інфраструктури. Cybels Sensor шляхом умонтування штучного інтелекту цілодобово спостерігає за будь-якими джерелами атаки. Експерти лабораторії Thales фіксують новітні види шкідливих програм. При цьому архітектура програмного забезпечення Cybels Sensor виявляє загрозу та маскує цю сигнатуру, щоб кіберзлочинці не знали про викриття та виявлення вірусу, тим самим ускладнюючи злочинцю можливість обійти захист. Cybels Sensor загрузений поведінковими алгоритмами, які здатні відмічати будь-яку активність, що штучний інтелект вважає ненормальною. Також він здатний аналізувати кожен файл, що проходить крізь мережу, досліджуючи і виявляючи можливі загрози, шкідливі програми та інші аномалії¹.

Для протидії цим численним та швидкоплинним загрозам експерти з кібербезпеки Thales надають зацікавленим підприємствам, установам, агентствам з безпеки у оборонній, енергетичній, морській, фінансовій та інших сферах консалдінгові послуги й рішення, що адаптовані до конкретної ситуації загрози, ризику чи уразливих місць. Фахівці з кібернетики Thales здійснюють аналіз профіля об'єкту захисту підприємств з метою виявлення потенційних шляхів атак, засобів розповсюдження, виявлення кола можливих агресорів. Здійснюється моніторинг, виявлення та реагування для відповідної матриці загроз щодо кожного підприємства. Зміст стратегії захисту критичної інфраструктури охоплюється наступним: навіть самі темні провулки можна зробити безпечними, якщо знати де сяє світло.

Сучасні технології, проблеми глобалізації біологічного, екологічного та техногенного характеру, активізація злочинних угруповань транснаціонального рівня, радикальних рухів, міграційні процеси негативно впливають на безпечне функціонування важливих секторів критичної інфраструктури. Адже значні фінансові ресурси вкладаються у протидію злочинності. Навіть, така розвинена і фінансово незалежна країна як США не може достатньою мірою модернізувати систему безпеки. Так, Департамент внутрішньої безпеки США наголошує, що значна кількість активів інфраструктури США наближається до кінця їх запланованих термінів життя. Скорочення бюджету в федеральних,

---

¹ Threat intelligence: forewarned is forearmed (ND). URL: <https://www.Thalesgroup.com/en/worldwide/security/magazine/threat-intelligence-forewarned-forearmed>

державних і місцевих органах влади обмежує фінансування для інспекцій інфраструктури, технічного обслуговування, модернізації і ремонту. Це не дає можливості об'єктивно визначити рівень загрози та ризику пріоритетних секторів критичної інфраструктури.

У деяких критично важливих секторах інфраструктури нестача робочої сили в найближчі десятиліття, ймовірно, буде заважати зусиллям, спрямованим на впровадження і підтримку критичної модернізації інфраструктури. Ризик відмови в системах транспортування, енергії, води та стічних вод, а також в секторах гребель, швидше за все, зросте протягом наступних 10 років. При цьому, забезпечення безпеки і стійкості критично важливої інфраструктури є національним пріоритетом, який вимагає планування і координації державного управління та приватного сектора на всіх рівнях. Поліпшення доріг, мостів, водних систем, електричних мереж та інших життєво важливих інфраструктурних систем вимагає інновацій, інвестицій та спільних зобов'язань¹.

В основі інноваційних технологій та новітніх методик захисту системи критичних інфраструктур лежить моделювання потенційної ситуації (загрози, ризику), уміння співпрацювати із різними суб'єктами захисту, представниками держави та власниками об'єктів, вироблення і прийняття індивідуального чи групового рішення виходячи з рівня, масштабу загрози, можливих наслідків, відповідних життєво важливих сфер. Для інноваційних технологій характерно дотримання зовнішніх форм імітації загрози, пошук нових форм технічного захисту, застосування правил формальної логіки, пошук вирішення складних ситуативних завдань, створення механізму прийняття управлінського рішення.

Ефективний захист пріоритетних секторів критичної інфраструктури передбачає використання новітніх технологій та останніх інноваційних досягнень людства. До яких безперечно належить розвиток и запровадження у різні сфери штучного інтелекту. Дослідження та інтеграція зарубіжного досвіду у цій сфері є найкращою інвестицією у формування вітчизняних форм і напрямів захисту критичної інфраструктури в Україні, сприятиме своєчасному виявленню загроз.

Штучний інтелект визначається як наука та технологія, що охоплює автоматизацію розумної поведінки та пов'язана зі створенням інтелектуальних машин, комп'ютерних програм. Метою штучного інтелекту виступає створення технічних систем, які здатні вирішувати завдання не розрахункового характеру і виконувати дії, що вимагають переробки змістовної інформації притаманної людській розумовій діяльності. Одним з важливих завдань штучного інтелекту

---

¹ Critical Infrastructure DHS 2025 Strategic Risk Assessment. URL: <https://publicintelligence.net/dhs-ocia-critical-infrastructure-2025/>

є створення інтелектуальних роботів здатних автономно здійснювати операції по досягненню цілей, поставлених людиною із можливістю корективи дій.

Штучний інтелект виступає ефективним і адекватним викликом у боротьбі з тероризмом. Поряд з тим, що штучний інтелект це потенціал для технологічного захисту національної безпеки, він розповсюджується на такі сфери, як аналіз спутникових знімків, кіберзахист, біотехнології, інформаційну безпеку, ядерну безпеку, аерокосмічні та розвідувальні операції.

Останні тенденції у галузі штучного інтелекту та його застосування у сфері безпеки були центральною темою форумів у березні 2018 року «Critical Infrastructure Protection and Future of Policing forums», а також об'єктом уваги на виставках Infosecurity Middle East and Major Events Safety and Security Summit¹. ISNR Abu Dhabi 2018 охоплює весь спектр секторів національної безпеки, таких як цифрове спостереження і контроль за злочинністю, судова експертиза, захист критичної інфраструктури, прикордонний контроль, поліцейська діяльність, боротьба з тероризмом, боротьба зі стихійними лихами, цифрова безпека, безпека на великих підприємствах і у громадських місцях.

Викликом сьогодення є захист суспільства від сучасних загроз та ризиків і формування безпечного світу, тому дослідження впливу штучного інтелекту на різні сегменти національної безпеки виступає першочерговим завданням. Воно охоплює аналітику даних; моделі поведінки у боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, кіберзлочинністю; відповідні дії на реальні чи потенційні загрози, інтелектуальну поліцейську діяльність; систему спостереження, попередження та виявлення ризиків.

6.3. Антитерористична безпека-фактор захисту критичної інфраструктури

Сьогодні у європейських громадян залишається актуальною потреба у захисті від ризиків, пов'язаних з терористичними атаками (наприклад, ядерною, радіаційною, хімічною і біологічною, нападів в громадських місцях і т.д.).

Правовий аналіз зарубіжного досвіду у формуванні фундаменту протидії тероризму та пов'язаним із ним загрозам дає можливість визначити загрози відповідно яким окреслити пріоритети превентивної діяльності у сфері безпеки суспільства. Закордонний досвід свідчить про поширення обміну необхідною інформацією щодо терористичних загроз між численними міжнародними організаціями.

Терористична загроза у майбутньому стане більш комплексною та непередбачуваною. Підготовка терористичних актів та вербування терористів

---

¹ ISNR Abu Dhabi 2018: the Role of Artificial Intelligence in Homeland Security (2018). URL: http://www.snewsonline.com/international/news/latest_news/isnr_abu_dhabi_2018_the_role_of_artificial_intelligence_in_homeland_security-5701

стали досконалішими, через застосування сучасних технологій. А відповідно і система заходів захисту від терористичних актів має бути більш інформативною, технічно забезпеченою, регламентовано визначеною. У цьому контексті, питання правового регулювання сфери безпеки визначаються у антитерористичних стратегіях. Цей документ окреслює актуальні загрози національній безпеці, визначає цілі, завдання, механізм захисту та виступає основою планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

Прикладом може слугувати Національна антитерористична Стратегія 2016-2020 років Нідерландів¹ яка побудована на декількох складових (забезпечення, запобігання; захист; підготовка, застосування). Забезпечення - більш комплексного та різновекторного забезпечення нової програми інформацією, (від національних та міжнародних джерел про підготовчі акти насильницької змови проти Нідерландів та їх громадян закордоном; інформація про екстремістські та терористичні рухи, мережі, методи, що ними використовуються та ресурси, що знаходяться в їх розпорядженні; інформація про вербування екстремістами та терористичними групами тощо); запобігання; захист; підготовка до терористичної та екстремістської жорстокості; застосування заходів кримінально правового та процесуального характеру, які полягають у розслідуванні, обвинуваченні осіб, які підозрюються в екстремістській або терористичній діяльності та засуджені за ці злочини до позбавлення волі.

В уряді Данії за час дії «Антитерористичній стратегії 2011 – 2015 років» було зроблено акцент на:

- подальших розробках сфери систем нагляду та превенції, приділяючи особливу увагу радикалізованим особам та проблемам «інформування про безпеку та її забезпечення»;
- оптимізації нагляду за кордоном, де це можливо аби протидіяти потенціальним ризикам в сфері безпеки;
- застосуванні, де можливо, сучасних технологій протидії новим типам загрози, приділяючи особливу увагу розробкам у сфері цивільної авіації.

Питанням антитерористичної безпеки, боротьби з тероризмом багато уваги приділяється Європейським парламентом та радою по захисту пріоритетних критичних інфраструктур. Так, European Parliament recommendation to the European Council and to the Council on the protection of

---

¹ National Counterterrorism Strategy for 2016-2020. National Coordinator for Security and Counterterrorism (NCTV). (2016.).

critical infrastructure in the framework of the fight against terrorism¹ підкреслюється необхідність комплексного підходу європейської спільноти до захисту від терористичних загроз. Важливо зосередити увагу на належній комунікації органів влади з громадськістю, створенні у системі правоохоронних органів механізму протидії тероризму, розробки програми захисту критичної інфраструктури (EPCIP), проведенні інноваційних досліджень у сфері безпеки. Для захисту критичної інфраструктури потрібно послідовне партнерське співробітництво між власниками, розпорядниками таких структур та владою на європейському та національному рівнях.

Україна має бути солідарною з іншими європейськими країнами у створенні ефективної стратегії спрямованої на забезпечення готовності (оцінки ризиків та загроз критичній інфраструктурі, посиленні заходів безпеки, обміну досвідом, координації і співпраці у сфері безпеки) та ліквідації наслідків терористичних актів.

Превентивна діяльність, а особливо у сфері антитерористичної безпеки потребує значного фінансового забезпечення. Тому Регламент (ЄС) № 513/2014 Європейського парламенту и Ради², встановив у межах Фонду внутрішньої безпеки інструмент фінансової підтримки поліцейської діяльності у сфері запобігання і боротьби зі злочинністю та іншими загрозами.

Фінансування спрямовується на

- а) поліцейську діяльність;
- б) обмін та доступ до інформації,

в) протидію транснаціональній, організованій злочинності, у тому числі тероризму, корупції, незаконному обігу наркотиків, торгівлі людьми, зброєю, експлуатації людини, нелегальній міграції, сексуальній експлуатації дітей, розповсюдженню матеріалів жорстокого поводження з дитиною, дитячій порнографії, кіберзлочинності, відмиванню доходів отриманих злочинним шляхом;

г) захист критичної інфраструктури;

д) вдосконалення методики виявлення загроз і ризиків пов'язаних із безпекою.

Обсяг фінансування корелюється із загальною превентивною політикою (стратегіями, програмами, планами дій), законодавством та практикою

---

¹ European Parliament recommendation to the European Council and to the Council on the protection of critical infrastructure in the framework of the fight against terrorism (2005/2044(INI)). URL: <http://eur-lex.europa.eu/>

² Regulation (EU) No 513/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 establishing, as part of the Internal Security Fund, the instrument for financial support for police cooperation, preventing and combating crime, and crisis management and repealing Council Decision (2014) URL: <http://eur-lex.europa.eu/>

співробітництва. Для забезпечення високого рівня безпеки у Європі правилами, прийнятими у межах Регламенту передбачено укріплення потенціалу держав для ефективного управління ризиками та загрозами, що пов'язані з безпекою та підготовки і захисту населення і важливих критичних інфраструктур від терористичних актів та інших злочинів.

Проведений аналіз дає підстави для наступних висновків. Ефективне забезпечення захисту критичних інфраструктур неможливе без залучення України до міжнародного обміну інформацією та партнерського співробітництва. Адже, Україна за своїм географічним розташуванням є частиною енергетичного та транспортного європейського простору, що пов'язані із європейською критичною інфраструктурою. Цей фактор відкриває можливості для співпраці у сфері захисту критичної інфраструктури між вповноваженими органами влади України та країн ЄС. Зарубіжний досвід та міжнародне співробітництво виступає найкращою інвестицією у формування вітчизняних програмних заходів у протидії кіберзлочинності, тероризму, захисту пріоритетних секторів критичних інфраструктур із застосуванням інноваційних технологій.

Інноваційні технології сприяють запровадженню ефективних заходів, обміну інформацією щодо новітніх загроз та шляхів їх мінімізації і забезпеченню безпеки у суспільстві. Штучний інтелект у системі захисту критичної інфраструктури від злочинних посягань виступає потужним фактором забезпечення національної безпеки, фізичної безпеки, кібербезпеки та антитерористичної безпеки у будь-якій країні світу.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальному дослідженні потенціалу для використання інноваційних технологій у забезпеченні національної безпеки. Окремої уваги потребує подальше дослідження впливу штучного інтелекту на різні сфери безпеки та його можливостей у протидії реальним і потенційним загрозам пріоритетним секторам критичних інфраструктур. Це сприятиме своєчасному розпізнанню загроз, які з'явилася у зв'язку із стрімким розвитком технологій, активною міграцією та злочинною діяльністю, терористичних груп та угруповань.

References:

1. *Lembke J. (2002). EU critical infrastructure and security policy. European economic and political issues. – Vol.6. – Nova Science Publishers Inc. P.49-79.*
2. *Birjukov D. Konceptija zahistu kritichnoi infrastrukturi jak element zagal'noevropejs'koї bezpekovoї politiki. Zhurnal Naukovi zapiski. 6(68). Otrimano z http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_68/birukov_kontseptsia.pdf*
3. *Orel M.G. Principi, pidhodi ta chinniki rozrobki efektivnoї strategii zabezpechennja politichnoї bezpeki Ukraїni. Elektronnij zhurnal Derzhavne upravlinnja: udoskonalennja ta rozvitok. Otrimano z <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1110>*

**РОЗДІЛ VI Захист критичних інфраструктур від злочинних посягань –
основа національної безпеки країни**

---

4. *Zakon Ukraini Pro nacional'nu bezpeku Ukraini (2018). Data zvernennja 25.03.2019 <https://zakon.rada.gov.ua>*
5. *Communication from the commission on a European Programme for Critical Infrastructure Protection // Commission of the European Communities (COM/2006/786 final) 786. Otrimano z <http://eur-lex.europa.eu/>*
6. *Council Directive 2008/114/EC «On the identification and designation of European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection». Otrimano z <http://eur-lex.europa.eu/>*
7. *Green Paper on a European programme for critical infrastructure protection /COM/2005/0576 final / Otrimano z <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>*
8. *Koncepcija Stvorennja derzhavnoi sistemi zahistu kritichnoi infrastrukturi (2017). Data zvernennja 25.03.2019 <https://zakon.rada.gov.ua>*
9. *Critical Infrastructure DHS 2025 Strategic Risk Assessment (2017). Otrimano z <https://publicintelligence.net/dhs-ocia-critical-infrastructure-2025/>*
10. *ISNR Abu Dhabi 2018: the Role of Artificial Intelligence in Homeland Security (2018). Otrimano z http://www.snewsonline.com/international/news/latest_news/isnr_abu_dhabi_2018_the_role_of_artificial_intelligence_in_homeland_security-5701*
11. *Leveraging artificial intelligence to maximize critical infrastructure cybersecurity (ND). Otrimano z <https://www.thalesgroup.com/en/worldwide/security/magazine/leveraging-artificial-intelligence-maximize-critical-infrastructure>*
12. *Thales (ND). Otrimano z www.thalesgroup.com/en*
13. *Switzerland selects Thales for an image intelligence system (2019) Otrimano z <https://www.edrmagazine.eu/switzerland-selects-thales-for-an-image-intelligence-system>*
14. *Threat intelligence: forewarned is forearmed (ND). Otrimano z <https://www.Thalesgroup.com/en/worldwide/security/magazine/threat-intelligence-forewarned-forearmed>*
15. *National Counterterrorism Strategy for 2016-2020. National Coordinator for Security and Counterterrorism (NCTV). (2016.) P. 28.*
16. *European Parliament recommendation to the European Council and to the Council on the protection of critical infrastructure in the framework of the fight against terrorism (2005/2044(INI)). URL: <http://eur-lex.europa.eu/>*
17. *Regulation (EU) No 513/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 establishing, as part of the Internal Security Fund, the instrument for financial support for police cooperation, preventing and combating crime, and crisis management and repealing Council Decision (2014) Otrimano z <http://eur-lex.europa.eu/>*

РОЗДІЛ VII Деліктні правовідносини в діяльності органів виконавчої влади України

ЖУРАВЕЛЬ Ярослав Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету Академії
праці, соціальних відносин і туризму
<https://orcid.org/0000-0002-7623-9144>

- 7.1. Юридична природа адміністративних деліктів
- 7.2. Делікти в діяльності органів публічної влади

Tort legal relations in the activity of executive bodies of Ukraine

*PhD in Laws Y. V. Zhuravel
Associate Professor,
Dean of Law Faculty of Academy
of Labor, Social Relations and Tourism*

Деликтные правоотношения в деятельности органов исполнительной власти Украины

*кандидат юридических наук Я. В. Журавель
доцент, декан юридического факультета
Академии труда, социальных отношений и туризма*

Ключові слова: деліктні правовідносини, адміністративні правопорушення, дисциплінарний проступок, кримінальне правопорушення.

Keywords: tort legal relations, administrative offenses, disciplinary misconduct, criminal offense.

Ключевые слова: деликтные правоотношения, административные правонарушения, дисциплинарный проступок, уголовное преступление.

АНОТАЦІЯ

У розділі обґрунтовано думку, що публічно-сервісні відносини в комплексі із іншими правовідносинами мають значний вплив на якість надання послуг громадянам, а також є складовою складного державного механізму захисту всього спектру прав і свобод людини та громадянина в нашій державі. Запропоновано поняття «публічно-сервісні відносини» розуміти як правові відносини, що виникають у сфері публічного права під час надання послуг публічно-владним суб'єктом у межах своєї компетенції за правомірним запитом споживача послуг. Стверджується, що на сьогодні існує певна прогалина при трактуванні як терміна «деліктні правовідносини» в його класичному значенні, так і місця цього виду суспільних відносин у правовій системі взагалі.

Зазначено, що тема аналізу деліктних правовідносин, визначення їх ознак є актуальною та потребує спеціального ґрунтового дослідження.

SUMMARY

The section substantiates the opinion that public-service relations in combination with other legal relations have a significant impact on the quality of services to citizens, and is part of a complex state mechanism to protect the full range of human and civil rights and freedoms in our country. It is proposed to understand the concept of "public-service relations" as legal relations that arise in the field of public law during the provision of services by a public authority within its competence at the lawful request of the consumer of services. It is argued that today there is a gap in the interpretation of both the term "tort" in its classical meaning, and the place of this type of public relations in the legal system in general. It is noted that the topic of analysis of tortious legal relations, determination of their features is relevant and requires a special thorough study.

АННОТАЦИЯ

В разделе обосновано мнение, что публично-сервисные отношения в комплексе с другими правоотношениями оказывают значительное влияние на качество предоставления услуг гражданам, а также являются составной сложного государственного механизма защиты всего спектра прав и свобод человека и гражданина в нашей стране. Предложено понятие «публично-сервисные отношения» понимать как правовые отношения, возникающие в сфере публичного права при предоставлении услуг публично-властным субъектом в пределах своей компетенции правомерным запросу потребителя услуг. Утверждается, что на сегодня существует определенный пробел при трактовке как термина «деликтные правоотношения» в его классическом понимании, так и места этого вида общественных отношений в правовой системе в целом. Отмечено, что тема анализа деликтных правоотношений, определение их признаков является актуальной и требует специального обстоятельного исследования.

7.1. Юридична природа адміністративних деліктів

Розбудова сучасної правової держави неможлива без реального забезпечення всіх без винятку прав та свобод людини і громадянина, передбачених чинним законодавством. При цьому всі суб'єкти, наділені відповідними повноваженнями щодо гарантування, забезпечення та відновлення прав людини і громадянина, закріплених в Конституції України, повинні діяти лише в рамках правового поля, втілюючи основоположні принципи верховенства права, рівності всіх перед законом, недопустимості звуження існуючих прав тощо.

Тривалий час пріоритетним питанням у цій сфері були дослідження генези кримінальної відповідальності за вчинення різних злочинів. А проблематика відповідальності за вчинення деліктів загалом та проступків, зокрема, перебувала поза увагою більшості науковців. Ще менш вивченими є питання теорії і практики деліктних правовідносин, що сьогодні,

враховуючи питання неухильного дотримання та гарантування прав і свобод людини і громадянина, є першочерговим завданням суб'єктів владних повноважень.

Розглядаючи питання розвитку наукової думки щодо терміна «деліктні правовідносини», необхідно зазначити, що з огляду на обставини, спричинені в основному отриманим від радянського адміністративного права «спадком», де поняття «делікт» асоціювалося майже виключно з терміном «адміністративне правопорушення», більшість науковців у своїх дослідженнях вживали термін «адміністративний делікт» та його похідні («адміністративно-деліктні правовідносини», «адміністративно-деліктне право», «адміністративно-деліктні відносини», «адміністративна деліктність», «адміністративно-деліктне провадження» тощо). При цьому зазначені терміни переважно досліджувалися в межах адміністративно-деліктного права як підгалузі адміністративного права. І помилкове трактування «проступку» як синоніму «адміністративного правопорушення» призвело до інших помилкових тверджень. Зокрема, в наукових працях з'явився термін «адміністративний проступок», який також став вживатись як синонім «проступку». Тому можна стверджувати, що на сьогодні існує певна прогалина при трактуванні як терміна «деліктні правовідносини» в його класичному значенні, так і місця цього виду суспільних відносин у правовій системі взагалі¹.

Отже, тема аналізу деліктних правовідносин, визначення їх ознак є актуальною та потребує спеціального ґрунтовного дослідження.

Проте, незважаючи на наявні результати та наукові здобутки із зазначених вище питань, останні новели вітчизняного законодавства, що кардинально вплинули на доктрини розуміння суті деліктних правовідносин, змушують не лише переглянути сталі уявлення про їх зміст та структуру, а й піддати ревізії саму концепцію правовідносин в аспекті класичного римського права.

Як відомо, термін «делікт» походить від латинського *delictum* – правопорушення, провина, проступок, і означає «протиправну поведінку, правопорушення, тобто незаконну дію, проступок або злочин, іншими словами вчинення дії, що суперечить закону і завдає шкоди суспільству, державі або особі»². Тобто досліджуваний термін розкривається через супутню та взаємопов'язану дефініцію – «правопорушення».

---

¹ Теремецький В.І., Журавель Я.В. Поняття деліктних правовідносин та їх основні ознаки. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: «Право». 2020. Вип. 19. С. 80–89.

² Якимова М.Н. Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук. Рукопись. ФГБОУВО «Пермский государственный национальный исследовательский университет». Пермь, 2017. 227 с.

Варто зазначити, що ці два терміни – «делікт» та «правопорушення» – у більшості випадків науковцями також вживаються як тотожні за канонами римського приватного права, яке визначає його як «заподіяння шкоди іншій особі, її сім'ї або майну, порушення правового припису або заборони. Наслідком учинення делікту була відповідальність, що наставала за наявності таких умов: дієздатність правопорушника, вина, здійснення правопорушення»¹. При цьому зобов'язання, що виникають, прийнято називати позадоговірними – по своїй суті «деліктні зобов'язання – це протиправні дії, які призводять до юридичних наслідків і які не пов'язані із порушенням договору (контракту)»².

У римському праві «... залежно від наслідків, пов'язаних із деліктами, останні поділялися на публічні (*delicta publica*) і приватні (*delicta privata*). Публічні делікти порушували інтереси держави в цілому і були підвідомчі кримінальному суду.

Приватні делікти кваліфікувалися як замах на інтереси тільки приватних осіб і розглядалися цивільним судом. При цьому грошові штрафи, на стягнення яких були спрямовані позови в останньому випадку, надходили потерпілому і стягувалися в загальному порядку, встановленому для вирішення майнових спорів. У тому ж порядку розглядалися і справи про ті *delicta privata*, за які у найдавніші часи передбачалось тілесне покарання»³.

Наразі термін «делікт» у його класичному розумінні (мова йде про римське право) в законодавстві України не застосовується. Водночас, останнім часом його широке використання в науково-правовій літературі та практиці призвело до певного викривлення понятійно-термінологічного апарату в цій сфері. Цей термін почали застосовувати як своєрідну данину моді у сферах, де він в взагалі не повинен вживатися. При цьому, нівелюється його сутність і значення. Також цьому сприяє й не зовсім вдале запозичення або імплементація окремих норм міжнародного права та законодавства інших країн, що мають відмінну від України правову систему. Зокрема, із 45 нормативно-правових актів, розміщених у базі «Законодавство України» на офіційному сайті Верховної Ради України, термін «делікт» переважно вживається щодо сфери цивільного права та різних договірних зобов'язань, зокрема й міжнародних⁴.

---

¹ Деліктологія: монографія /за ред. С.В. Петкова, І.М. Копотуна. Куноівце: Академія ГУСПОЛ: 2020. Т. 1. 438 с. - с. 52.

² Якімова М.Н. Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук. Рукопись. ФГБОУВО «Пермский государственный национальный исследовательский университет». Пермь, 2017. 227 с.

³ Розвиток та єдність, орієнтовані на людину: проєкт Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року. URL: <http://www.strategy.kharkiv.ua/docs/SSRD.pdf>. - с. 478.

⁴ Верховна Рада України. Всі документи бази даних «Законодавство України», параметри пошуку: «делікт». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/find/a?text=%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82&textl=3&bool=and>.

Отже, в досліджуваній сфері є певні термінологічні проблеми, які сьогодні вже перейшли межу теоретичних розвідок і стосуються законодавчого використання понятійно-категоріального апарату. Ми відстоюємо позицію, що делікт може поділятися лише на дві складові, розмежування яких відбувається за класичною схемою римського права (її ще називають горизонтальним поділом) – за ознакою загрози суспільній безпеці (суспільна небезпека та суспільна шкідливість), відповідно на злочини та проступки.

Як відомо, відмінність і тотожність окремих понять можна виділити з аналізу їх суті. За класичною теорією права «правопорушення – це суспільно небезпечне або шкідливе діяння (дія або бездіяльність), яке порушує норму права»¹. У цьому сенсі вказаний термін є тотожним поняттю «делікт», оскільки він формується за рахунок категорій «порушення» та «право», і, як свідчить аналіз його змісту, включає в себе (охоплює) поняття «злочин» (або ж «кримінальне правопорушення» відповідно до законодавчих змін, про які йтиметься далі) за рахунок включення однієї з його ознак – суспільної небезпеки, що визначено у ст. 11 Кримінального кодексу України (далі – КК України)², а також поняття «адміністративне правопорушення» – знову ж таки, через включення такої його ознаки як «суспільна шкода».

Свідомо в межах зазначеного розділу, уникаючи дискусії щодо розмежування, співвідношення або законодавчого застосування термінів «злочин», «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок», «адміністративне правопорушення», «дисциплінарний проступок» тощо, адже це питання виходить за межі цього дослідження і до того ж достатньо ґрунтовно висвітлене у працях С.В. Петкова, Н.А. Мірошніченко, М.М. Дмитрука та інших вчених³. Проте аналіз наукової періодики з досліджуваної проблематики та останніх новел вітчизняного законодавства (мова йде про законодавче закріплення терміна «кримінальний проступок» до КК України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

---

¹ Якімова М.Н. Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук. Рукопись. ФГБОУВО «Пермский государственный национальный исследовательский университет». Пермь, 2017. 227 с.

² Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

³ Петков С.В., Мехтієва Т.В. Антикризова модель відносин між громадянами та державою. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. № 1. С. 98. С. 87–99.

Петков С.В. Відповідальність за адміністративні проступки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Т. 1. Вип. 1. С. 223–233.

Дмитрук М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки: монографія. Одеса: Юрид. л-ра, 2014. 221 с.

України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (далі – Закон)) потребує певного аналізу.

Зокрема, цим Законом визначення терміна «злочин» (ч. 1 ст. 11 КК України): «злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину», замінений на «кримінальне правопорушення»: «кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення». І якщо раніше в КК України за ступенем тяжкості злочини поділялись на: злочини невеликої тяжкості, злочини середньої тяжкості, тяжкі злочини та особливо тяжкі злочини, то наразі, згідно з ч. 1 ст. 12 КК України, «кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини».

Законодавчо термін «кримінальний проступок» розкрито у ч. 2 ст. 12 КК України і трактується як «передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі». Тобто законодавцем межею розмежування між кримінальним проступком та злочином обрано майновий ценз, передбаченого відповідною статтею КК України покарання (в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) або ж критерій, пов'язаний із відбуванням покарання у вигляді позбавлення волі.

Мотивацію та обґрунтування таких змін можна визначити, проаналізувавши низку підготовчих документів до проєкту зазначеного закону, зокрема пояснювальну записку до проєкту закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [453] та Висновок Головного експертного управління Апарату Верховної Ради України на проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»¹.

Перше, на що необхідно звернути увагу, – це невідповідність назви Закону його змісту. Так, у назві вказано на «спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» – відповідно у тексті повинно йтися про певні процедурні зміни, хоча фактично Законом вносяться зміни до чотирьох нормативно-правових актів: КК України, Кодексу

---

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій «кримінальних правопорушень»: висновок Головного експертного управління Апарату Верховної Ради України на проєкт Закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ХН5МР00А?an=3>.

України про адміністративні правопорушення, Кримінального процесуального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексу України. Внесені зміни є кардинальними, хоча «деякі положення законопроекту суперечать ustalеним положенням національної кримінально-правової доктрини»¹.

Подібну невідповідність, пов'язану із практичними проблемами процесуального характеру, відзначає й Д.С. Азаров, який, піддаючи обґрунтованій критиці зазначені вище новели кримінального законодавства, зазначає, що «левова частка положень цього Закону (понад 80%) передбачає внесення змін до КК України. Незважаючи на зазначене, сутність Закону, вочевидь, є процесуальною. Адже потребу в прийнятті цього акта його автори пояснюють «необхідністю законодавчого врегулювання застосування положень нового Кримінального процесуального кодексу України» в умовах «затягування розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, а також необґрунтованої тяганини при розслідуванні злочинів невеликої тяжкості». Таким чином, найпотужніший інструмент диференціації кримінальної відповідальності, який ґрунтується на класифікації кримінальних правопорушень, підкорений не потребам власне диференціації, а ресурсним можливостям органів досудового розслідування»².

По-друге, підтримуючи загалом зауваження, викладені у Висновку³, зазначимо, що здебільшого вони стосуються його окремих норм, тобто уся увага зосереджена на так би мовити його тактичному аспекті. Водночас, автори законопроекту залишили без належного наукового аналізу стратегічні наслідки внесених змін, які можуть мати й певний негатив. Такі помилки у законотворчості, коли політична чи будь-яка інша доцільність впливає на рішення щодо прийняття нормативно-правового акта або внесення відповідних змін, останнім часом є непоодинокими⁴. Прикладом цього є процес підготовки та прийняття Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання»⁵, більше відомого як «Закон Савченко». Його

---

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій «кримінальних правопорушень»: Закон України від 17.06.2020 № 720-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20#Text>.

² Азаров Д.С. Кримінальна та адміністративно-деліктна відповідальність. *Наукові записки НаУКМА*. Серія: «Юридичні науки». 2018. Т. 2. С. 99–109.

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій «кримінальних правопорушень»: Закон України від 17.06.2020 № 720-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20#Text>.

⁴ Теремецький В.І., Журавель Я.В. Поняття деліктних правовідносин та їх основні ознаки. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: «Право». 2020. Вип. 19. С. 80–89.

⁵ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

окремі положення були скасовані, адже мали труднощі під час правозастосування, а також призвели до негативних наслідків, що збурили громадськість та внесли певну дезорганізацію в роботу правоохоронних органів. Цього можна було уникнути у разі дотримання основоположних принципів законотворчості у процесі його розроблення, а також опираючись на висновки експертизи цього законопроекту та відгуки деяких науковців і практиків, які ще до його прийняття називали «непрофесійним, популістським і просто безглуздим»¹, «загрозою для суспільства»² тощо.

По-третє, незрозуміло чому, формулюючи основне завдання «гуманізацію кримінального законодавства» шляхом законодавчого застосування терміна «кримінальний проступок», законодавець вилучив із КУпАП низку статей, включивши їх до КК України, адже це не є логічним та не відповідає поставленому завданню, а навпаки, є дією, що протирічить поставленому завданню.

По-четверте, необхідно підтримати позицію С.В. Петкова, який висловлює критичні зауваження щодо розмежування злочинів та кримінальних проступків, зазначаючи, що «... з теоретичної точки зору незрозуміло, як злочин (кримінальне правопорушення) може поділятися відповідно до стягнень за його вчинення на «злочин» і «кримінальний проступок». Тобто, навіть на рівні теоретичного осмислення протиправного суспільно небезпечного діяння вбачається нелогічність і протиріччя»³. На його думку, «головний недолік криється в самій новелі «кримінальний проступок». Розробники пропонують «закріплення в статті 11 Кримінального кодексу України визначення злочину трансформувати у визначення «кримінальне правопорушення» (єдиного як для злочинів, так і для проступків) – «суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення». Таким чином, на думку розробників, особа, яка вчинила незначне шкідливе діяння – проступок, стає суб'єктом кримінального правопорушення, що звужує зміст та обсяг існуючих прав і свобод людини і громадянина, закріплених в Конституції України»⁴.

Зважаючи на це, в теорії «кримінальних проступків» немає відповідей:

---

¹ Закон Савченко: Як благі наміри випускають злочинців на свободу. URL:<http://ua.112.ua/statji/zakon-savchenko-yak-blahi-namiry-vypuskaiut-zlochynsiv-na-svobodu-287777.html>.

² Стахура Б.І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 180 с.

³ Деліктологія: монографія /за ред. С.В. Петкова, І.М. Копотуна. Куноівце: Академія ГУСПОЛ: 2020. Т. 1. 438 с. - с. 68.

⁴ Деліктологія: монографія /за ред. С.В. Петкова, І.М. Копотуна. Куноівце: Академія ГУСПОЛ: 2020. Т. 1. 438 с. - с. 68.

ДЕЛІКТОЛОГІЯ

- яким чином буде досягнута гуманізація під час криміналізації діянь, за які накладалась адміністративна відповідальність?
- яким чином кримінальне правопорушення (злочин) поділяється на кримінальний злочин і кримінальний проступок?
- чи доречно здійснювати поділ за протиправне діяння за ознакою розміру штрафу?
- яка економія в часі і коштах буде досягнута, якщо за адміністративні правопорушення буде проводитись слідство за спрощеною системою у вигляді дізнання?
- чи будуть істотно розвантажені суди у разі надходження не справ про адміністративні правопорушення, а про «кримінальні проступки»?¹.

Необхідно зазначити, що вже є перші негативні результати зазначених нами змін до чинного законодавства, зокрема, під впливом практичної недоцільності та складності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»² було виключено підпункт 171 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який вводив у КК України ст. 286-1 «Керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції»³. Тобто норми даної статті були чинними лише декілька діб (вступили в дію 1 липня 2020 року, а скасовані 3 липня 2020 року).

Однією із головних причин скасування зазначених норм, за свідченням працівників Національної поліції України, стало те, «що процедура документування кримінального проступку є процедурно значно складнішою та потребує більше часу порівняно з документуванням факту керування в нетверезому стані за процедурою адміністративного правопорушення. Так, у

---

¹ Теремецький В.І., Журавель Я.В. Поняття деліктних правовідносин та їх основні ознаки. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: «Право». 2020. Вип. 19. С. 80–89.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку надання адміністративних послуг у сфері будівництва та створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва: Закон України від 17.10.2019 № 199-IX. *Офіційний вісник України*. 2019. № 92. С 7.

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій «кримінальних правопорушень»: пояснювальна записка до проекту Закону України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/gh5mp00a?an=3&ed=2017_11_16.

середньому на процедуру оформлення кримінального проступку поліцейські витрачали 6–8 годин, тоді як у випадку з адміністративною процедурою оформлення займає лише 2–3 години»¹.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що окреслені критичні зауваження до норм зазначеного вище Закону, поряд з низкою інших, висловлених дослідниками в науковій періодиці за останній час, стосуються насамперед його новел щодо законодавчого визначення «кримінальний проступок», що нівелює основоположний підхід щодо поділу терміна «делікт» на «злочини» та «проступки».

7.2. Делікти в діяльності органів публічної влади

Розглянувши теоретичні аспекти поняття «делікт», а також окремі проблеми його застосування у чинному законодавстві України, вважаємо за доцільне наступним кроком розкрити поняття «деліктної відповідальності», оскільки в подальшому ми будемо його застосовувати під час дослідження поняття «деліктні правовідносини», їх значення та роль у діяльності органів виконавчої влади.

Уже зазначалось, що законодавчо термін «делікт» і його похідні та супутні терміни найбільш поширені у нормативно-правових актах, пов'язаних із галуззю цивільного права. Відповідно їй переважна кількість наукових досліджень пов'язана саме із цією галуззю права, що, на наш погляд, є певним недоліком, адже його застосування в адміністративному праві чи державному управлінні є перспективним, про що свідчать низка останніх наукових праць у цій сфері.

За класичним визначенням деліктну відповідальність пов'язують із недоговорною відповідальністю – «це наслідок позадоговірного завдання шкоди, що пов'язується із виникненням деліктного зобов'язання»². Як відомо, за деліктним зобов'язанням правопорушник зобов'язаний у повному обсязі відшкодувати завдану шкоду, а інша сторона має право вимагати від заподіювача виконання цього зобов'язання. На відміну від договірної відповідальності, деліктна відповідальність є наслідком порушення загального правила – не завдавати шкоди іншому, тобто абсолютного права особи³.

---

¹ Для п'ятих водіїв з 1 липня ввели кримінальну відповідальність, але вже 3 липня передумали. URL: <https://kitsman.city/read/rayon/89002/dlya-ryanih-vodiiv-z-1-lipnya-vveli-kriminalnu-vidpovidalnist-ale-vzhe-3-lipnya-peredumali>.

² Загальні положення й особливості відшкодування деліктної шкоди. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA009705.

³ Мовчан М.А. Застосування спеціальних засобів як захід адміністративного припинення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 137–144.

Таким чином, «деліктна відповідальність за загальним правилом настає лише за наявності вини заподіювача шкоди. Шкода – це зменшення або знищення майнових чи немайнових благ, що охороняються законом».

Наслідком реалізації деліктної відповідальності є відновлення первинного стану потерпілого. Зобов'язання з відшкодування завданої шкоди – це позадоговірні зобов'язання, що виникають внаслідок порушення особистих немайнових і майнових прав потерпілого. Такі зобов'язання мають абсолютний характер і спрямовані на забезпечення найбільш повного відновлення цих прав за рахунок заподіювача шкоди або за рахунок інших осіб, на яких законом покладено обов'язок її відшкодування¹.

Існує низка інших визначень терміна «деліктна відповідальність», які в більшості своїй подібні за суттю, проте мають окремі складові, зокрема «це відповідальність за шкоду, заподіяну особі або майну в результаті протиправної дії (делікту), не пов'язаного з порушенням договору (зобов'язання із заподіяння шкоди)»².

Тож доходимо висновку, що термін «деліктна відповідальність» розкривається за допомогою терміна «зобов'язання». Процитуємо думку О.О. Отраднаної, яка зазначає, що «деліктне зобов'язання та деліктна відповідальність співвідносяться як правовідношення та його результат, де деліктна відповідальність становить мету деліктного зобов'язання та є підсумком реалізації механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань»³. Вона вважає, що деліктна відповідальність повинна розглядатися як складова деліктних зобов'язань – «... деліктна відповідальність – це частина змісту деліктного зобов'язання, а саме – це обов'язок відповідальної особи відшкодувати потерпілому заподіяну шкоду. Якщо йдеться про заподіяння моральної шкоди, доречним буде застосування терміна «компенсувати» замість «відшкодувати». Обов'язок відповідальної особи забезпечується державним примусом, тобто у разі невиконання обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду добровільно відповідальна особа може бути примушена до його виконання в судовому порядку»⁴.

Досить часто суди різних інстанцій у своїх рішеннях цитують термін «цивільно-правова деліктна відповідальність», під якою вони розуміють

---

¹ Мовчан М.А. Застосування спеціальних засобів як захід адміністративного припинення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 137–144.

² Деліктна відповідальність. URL: <https://ua.opredelim.com/%D0%94%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BD%D0%B0%BE%D0%B2>.

³ Отраднова О.О. Деліктна відповідальність: поняття, сутність та співвідношення із деліктним зобов'язанням. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. С. 152–158.

⁴ Отраднова О.О. Проблеми вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 328 с. - с. 212.

«забезпечений державним примусом обов'язок відповідальної особи відшкодувати потерпілому заподіяну шкоду»¹ або ж «позадовірня відповідальність, пов'язана із заподіянням майнової і немайнової (моральної) шкоди внаслідок цивільного правопорушення»². На нашу думку, досить повно зазначене питання розкрила О.П. Завадська у своєму дисертаційному дослідженні «Умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом»³, яка зазначає, що «у юридичній літературі поняття «цивільно-правова відповідальність за завдану шкоду» замінюють іншими зокрема: «деліктна відповідальність», «зобов'язання з деліктів», «деліктні зобов'язання», «зобов'язання, що виникають внаслідок завдання шкоди правопорушенням», «зобов'язання відшкодування шкоди, завдані правопорушенням»⁴.

Ураховуючи викладене, варто зазначити, що деліктна відповідальність за своєю суттю є видом (складовою) юридичної відповідальності. Аналізуючи систему юридичної відповідальності деякі науковці вважають, що «найбільш оптимальною та істотною підставою для детальної класифікації системи юридичної відповідальності на види є особливості предмета і методу правового регулювання суспільних відносин, тобто галузевий критерій. На його підставі юридична відповідальність поділяється на такі основні різновиди: конституційно-правову, кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, трудову (дисциплінарну та матеріальну), міжнародно-правову» [642, с. 114].

Як відомо, за ступенем суспільної небезпеки правопорушення (делікти) поділяють на злочин і проступок. На думку Т.О. Коломоєць, «як злочин, так і проступок можуть вчинятись особою під час діяльності в будь-якій сфері. У сучасній теорії права саме суспільна небезпека є основним критерієм розмежування проступків і злочинів. Вона означає, що діяння шкідливе для суспільства, що воно спричиняє або створює загрозу заподіяння такої шкоди суспільним відносинам»⁵.

Деліктна відповідальність має низку кваліфікуючих ознак, які дають змогу її виділити серед інших видів юридичної відповідальності. За аналогією, запропонованою О.О. Отрадновою, яка досліджувала цивільно-правову

---

¹ Правознавство: підручник /В.Ф. Опришка, Ф.П. Шульженко, С.І. Шимон та ін.; за ред. В.Ф. Опришка, Ф.П. Шульженка. К.: КНЕУ, 2003. 767 с.

² Постанова Вищого господарського суду України від 22 лютого 2017 року у справі № 927/625/16. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vgsu_vid_22_02_2017_16/.

³ Завадська О.П. Умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Хмельницький, 2019. 19 с. - с. 13.

⁴ Завадська О.П. Умови цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Хмельницький, 2019. 19 с. - с. 13.

⁵ Адміністративне право України: підручник /за ред. Т.О. Коломоєць. Київ. Істина, 2012. 528 с. - с. 96.

ДЕЛІКТОЛОГІЯ

деліктну відповідальність, пропонуємо виокремити такі ознаки деліктної відповідальності:

– завжди має ретроспективний характер, виникає тільки після порушення права, при цьому обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду повинен бути причинно пов'язаним із діянням делінквента або із його статусом;

– відшкодування потерпілому заподіяної шкоди завжди має майновий характер. Цим, з одного боку, деліктна відповідальність відрізняється від інших видів юридичної відповідальності (кримінальної, адміністративної), які можуть проявлятися в немайновій формі, а з другого – не можна кваліфікувати як деліктну відповідальність інші наслідки порушення суб'єктивних прав особи: вибачення, спростування неправдивої інформації тощо;

– майнове надання делінквента завжди є безеквівалентним зі сторони потерпілого, потерпілий не має ніяких обов'язків стосовно делінквента;

– можливість її реалізації не за допомогою мір державного примусу¹.

Компенсація заподіяної шкоди може бути здійснена і добровільно. Однак, у разі відсутності волі особи на здійснення такої компенсації, до неї можуть бути застосовані міри державного примусу.

Розкриваючи поняття «деліктних правовідносин», з метою кращого розуміння його сутності, вважаємо за необхідне надати характеристику іншій складовій досліджуваного терміна – категорії «правовідносини».

Як відомо, правовідносини – «це урегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та обов'язків, що охороняються і гарантуються державою»². Оскільки це визначення найбільш вдало відображає суть цього терміна, тому його буде покладено в основу цього дослідження.

Водночас вважаємо за необхідне навести класифікацію правовідносин, яка є важливою у зв'язку із останніми змінами законодавства, про яке було зазначено вище. У теорії права їх прийнято розрізняти за низкою ознак, зокрема, за:

– галуззю права (предметом правового регулювання)– конституційні, цивільні, адміністративні тощо;

– рівнем правового регулювання – матеріальні та процесуальні;

– характером юридичного обов'язку – активні та пасивні;

– способом задоволення уповноваженої особи – речові та зобов'язальні;

– кількісним складом учасників – прості та складні;

---

¹ Організаційна структура регіонального рівня в Німеччині. URL: <https://referat.co/ref/108415/read>. Охорона державного кордону. Семінарське заняття. 2016. URL: <https://lektsii.org/9-29819.html>. - с. 152-158.

² Масловский М.В. Теория бюрократии Макса Вебера и современная политическая социология: монография. Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского университета, 1997. 88 с.

- тривалістю дії – короткочасні, довгострокові або ж постійні (триваючі);
- ступенем визначеності сторін – відносні та абсолютні;
- характером розподілу прав і обов'язків – односторонні та двосторонні;
- характером правового регулювання – договірні та імперативні.

Грунтуючись на зазначеному, вважаємо за необхідне розглянути основні ознаки правовідносин, які, на думку Д.М. Лук'янця, притаманні й делікту¹, серед них:

- реальна взаємодія двох суб'єктів відносин між собою, один з них – обов'язково індивідуалізований;

- знаходяться під захистом держави, їх виконання забезпечується можливістю застосування державного примусу;

- існують у нерозривному зв'язку із юридичними нормами, що є нормативною базою їх виникнення, зміни і припинення». Зауважимо, що у цьому разі під суб'єктом деліктних правовідносин необхідно розуміти індивідуально визначеного суб'єкта права, «який реалізував свою правосуб'єктність у частині реалізації конкретних прав і свобод у конкретних правовідносинах...». При цьому, Санжарук Т.О., розмежовуючи поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин», зазначає, що «не будь-який суб'єкт права є суб'єктом того чи іншого конкретного правовідношення»².

Отже, проаналізувавши зазначені терміни, доходимо висновку, що під час вчинення суб'єктом юридичної відповідальності делікту виникають деліктні правовідносини, які є складовою правовідносин, і мають всі їх ознаки.

Доволі цікавою у цьому сенсі є думка Д.М. Лук'янця, який деліктні правовідносини називає антиподом позитивних правовідносин, оскільки «на відміну від правовідносин... врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права і юридичні обов'язки ... не реалізуються, а порушуються»³.

Однак зауважимо, що за логікою послідовності для виникнення деліктних правовідносин необхідно декілька складових, а саме: вчинення суб'єктом делікту дій, що мають всі ознаки делікту, при цьому повинні бути порушені майнові та/або немайнові права іншої (потерпілої) сторони, які охороняються правовими нормами, встановлення (фіксування) таких протиправних дій та настання відповідальності.

Отже, під терміном «деліктні правовідносини» необхідно розуміти урегульовані правовими нормами відносини, що виникають у зв'язку із

---

¹ Лук'янець Д.М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання: монографія. Суми: Університетська книга, 2006. 367 с. - с. 147-156.

² Світові моделі державного управління: досвід для України. Київ, 2012. С. 378. - с. 91-95.

³ Лук'янець Д.М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання: монографія. Суми: Університетська книга, 2006. 367 с. - с. 147-156.

вчиненням, встановленням факту делікту, застосуванням державно-владного примусу під час процесу притягнення суб'єкта делікту до одного із видів юридичної відповідальності, відновлення порушених прав і свобод та відшкодування завданої шкоди.

Характерною особливістю деліктних правовідносин є те, що вони виникають виключно з моменту вчинення делікту суб'єктом делікту, є складовою правовідносин, які у свою чергу є частиною суспільних відносин, мають всі ознаки правовідносин.

З огляду на класичну схему поділу делікту на злочин та правопорушення, а також специфіку діяльності органів виконавчої влади, основну свою увагу приділимо питанню адміністративних деліктів та адміністративно-деліктної відповідальності.

На нашу думку, основна проблема полягає в тому, що за сучасною «класичною» вітчизняною адміністративною доктриною, яка увібрала в себе всі основні норми радянського адміністративного права, термін «делікт» ототожнюється з терміном «адміністративне правопорушення».

Навколо цього питання вже доволі тривалий час точаться дискусії, учасники якої поділилися на умовні дві групи. До першої групи належить більшість, які орієнтуються та опираються на роботи провідних вчених-адміністративістів, прихильники так званої класичної школи. Їхня позиція відома, відповідає чинному законодавству, яке у свою чергу розвивається за напрямом, окресленим у їх теоретичних напрацюваннях. Наприклад В.К. Колпаков зазначає, що термін «адміністративний делікт» представники адміністративно-правової науки сприймають як синонім терміна «адміністративне правопорушення» (або «адміністративний проступок»)»¹.

Друга група, яка менш чисельна, ґрунтуючись на зазначених нами вище позиціях римського права, намагається «розхитати» названу класичну теорію адміністративного права. Тож вивчивши аргументи обох сторін, у своєму дослідженні ми чітко і послідовно будемо дотримуватися саме позицій науковців, що належать до другої групи, при цьому нижче спробуємо навести свої аргументи щодо цього.

Перше, що необхідно згадати, так це той факт, що КУпАП (з подальшою його трансформацією) було прийнято ще за часів існування Радянського Союзу – у 1984 році. Його аналіз, на думку окремих науковців, призводить до висновку, що «він був і залишається за своїм змістом радянським законом. Тобто частиною законодавства, яке розпочало формуватися у 1920-х рр. з повного неприйняття «буржуазного права», що діяло в попередній період історії. За більш ніж 70 років існування радянське право сформувалося як

---

¹ Колпаков В.К. Адміністративно-деліктна законотворчість: поняття і функції. *Право України*. 2002. № 6. С. 25–31. - с. 25-31.

особлива правова сім'я, головна ознака якої – пріоритет публічного інтересу над приватним. Публічне право радянська юриспруденція сприймала як державне право, а всі інші правові галузі відігравали роль допоміжних.

У розумінні законодавця радянського періоду «всі громадяни, установи, відомства, міністерства тощо входили в єдину управлінську систему, метою якої було побудувати комунізм у всьому світі. І тому кожен учасник цієї розбудови повинен був неухильно виконувати правила адміністративних правовідносин, а у разі порушення управлінських приписів, нести за це адміністративну відповідальність. Відповідно до цієї доктрини, будь-який проступок громадянина вважався правопорушенням»¹.

Ще один аспект, який нам залишився у спадщину від радянської доктрини і на який ми б хотіли звернути увагу, це наявність відсилочних (бланкетних) норм у КУпАП. Суть їх полягає в тому, що особа, яка порушила норми Кодексу України про адміністративні правопорушення², несе відповідальність згідно з цим законодавчим актом, проте в низці статей містяться не конкретні діяння, а посилання на правила поведінки, виписані в підзаконних нормативно-правових актах.

У свою чергу С.Л. Дембіцька зазначає, що «після набуття Україною незалежності, висвітлення адміністративно-деліктних питань залишається в межах, окреслених доктриною радянського адміністративного права, і характеризується певною недооцінкою проступку як первісного юридичного компонента щодо утворення інститутів адміністративно-деліктного законодавства, адміністративної відповідальності, адміністративної деліктології»³.

Між тим С.В. Петков, окреслюючи суспільно-правову модель застосування законодавства з адміністративних деліктів, наводить низку правових аксіом:

- адміністративний делікт – особливий вид деліктів (правопорушень);
- за ступенем суспільної небезпеки адміністративні делікти поділялися на адміністративні злочини та адміністративні проступки;
- суб'єктом учинення адміністративного делікту може бути тільки особа (публічна, державний службовець тощо), наділена владними повноваженнями;

---

¹ Петков С.В. Концепція адміністративно-правової реформи – основа розвитку публічного права України. *Вісник Чернівецького Національного університету «Одеська юридична академія»*. Чернівці. 2017. Вип. № 4. с. 223-233.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8074-10 (із змінами). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

³ Колпаков В.К. Деліктний феномен в адміністративному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. К., 2005. 455 с.

– адміністративний проступок – суспільне явище і, таким чином, особливий вид публічного проступку»¹. При цьому він із застереженням зазначає: «Наведений перелік аксіом не є вичерпним, проте він дає можливість вивести головну формулу щодо місця адміністративного делікту, адміністративної деліктології в системі права загалом і в законодавстві України зокрема під час його реформування та приведення у відповідність до загальносвітових вимог»².

Аналізуючи питання адміністративного делікту О.І. Остапенко визначив «адміністративний делікт як конкретну протиправну поведінку, а адміністративну деліктність – як суспільне явище, що має місце в реальній дійсності та виявляється у виді конкретних протиправних деліктів»³.

Разом із тим С.В. Петков під адміністративним деліктом пропонує розуміти «протиправну, винну (умисну або необережну) дію чи бездіяльність, яка вчинена особою, наділеною владними повноваженнями (посадовою особою органів публічної влади), унаслідок якої було заподіяно матеріальну або моральну шкоду особі (фізичній, юридичній) або суспільству»⁴.

Отже, варто навести ознаки адміністративного делікту:

- може вчинити тільки особа, наділена владними повноваженнями;
- може бути вчинене як умисно, так із необережності;
- виражається у формі діяння – дії або бездіяльності;
- завжди є протиправним діянням;
- наслідки виражаються у формі матеріальних збитків чи моральної шкоди.

Аналізуючи значення адміністративних деліктів у діяльності органів виконавчої влади необхідно зазначити, що адміністративну відповідальність можуть нести лише особи, наділені владними повноваженнями (посадові особи органів публічної влади), які вчинили адміністративне правопорушення. При вчиненні ними інших протиправних діянь, не пов'язаних із виконанням своїх службових обов'язків, вони будуть нести відповідальність відповідно до інших норм чинного законодавства.

Виконавча влада – частина державного апарату, якій притаманна власна структура, штат службовців. У межах компетенції здійснює підзаконне

---

¹ Петков С.В. Адміністративна деліктологія – наріжний камінь адміністративно-правової реформи в країнах Східної Європи. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 42–48.

² Петков С.В. Адміністративна деліктологія – наріжний камінь адміністративно-правової реформи в країнах Східної Європи. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 42–48.

³ Остапенко О.І. Профілактика адміністративних правопорушень (адміністративно-правовий аспект). Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при Українській академії внутрішніх справ, 2001. 103 с.

⁴ Петков С.В. Адміністративна деліктологія – наріжний камінь адміністративно-правової реформи в країнах Східної Європи. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 42–48.

адміністративно-правове регулювання у відповідних галузях, сферах і секторах суспільних відносин.

Державне управління – забезпечення організації управлінського впливу шляхом використання повноважень виконавчої влади, здійснення управлінських функцій, забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя та створення відповідних умов для реалізації громадянами їх прав і свобод.

Термін «зовнішні управлінські відносини» необхідно розглядати в широкому та вузькому значенні. У широкому під цим видом відносин необхідно розуміти відносини суб'єкта управління, наділеного владно-розпорядчими повноваженнями із зовнішнім соціальним середовищем (об'єктом управління). Вважаємо, що вузьке значення зовнішніх управлінських відносин необхідно розкривати у проекції до сфери застосування, зокрема, в системі органів виконавчої влади пропонуємо їх розуміти як відносини, що виникають під час взаємодії органів виконавчої влади, які наділені основаними на імперативних нормах організаційними, розпорядчими, контролюючими повноваженнями з фізичними та юридичними особами, соціальними групами, колективами, з метою втілення державної політики, управління різноманітними сферами суспільного життя.

Поняття «зовнішні управлінські відносини» розглядається у двох аспектах. По-перше, під цим видом відносин необхідно розуміти відносини суб'єкта управління, наділеного владно-розпорядчими повноваженнями із зовнішнім соціальним середовищем (об'єктом управління). Друге значення зовнішніх управлінських відносин необхідно розкривати у проекції до сфери застосування. Зокрема, в системі органів виконавчої влади пропонуємо їх розуміти як відносини, що виникають під час взаємодії органів виконавчої влади, які наділені основаними на імперативних нормах організаційними, розпорядчими, контролюючими повноваженнями з фізичними та юридичними особами, соціальними групами, колективами, з метою втілення державної політики, управління різноманітними сферами суспільного життя.

Внутрішньоапаратні відносини – це відносини, які пов'язані із формуванням управлінських структур, визначенням основ взаємодії між ними та їх підрозділами, з розподілом прав і обов'язків, відповідальності між працівниками апарату органу управління. Відповідно, термін «внутрішньоуправлінські відносини» є більш широким за своїм змістом, ніж «внутрішньоапаратні відносини».

У внутрішньоорганізаційних управлінських відносинах за допомогою регламентації відповідних юридичних норм закріплюється система органів виконавчої влади, організація діяльності та трудових відносин, визначається компетенція суб'єктів управлінських відносин, форми їх взаємодії, контролю

та забезпечення. Саме внутрішньоорганізаційні управлінські відносини зазвичай виражають інтереси самоорганізації як всієї вертикалі системи виконавчої влади взагалі, так і кожної її складової.

До основних видів внутрішньоорганізаційних управлінських відносин органів виконавчої влади слід віднести ті, що пов'язані з: підготовкою та прийняттям відомчих нормативно-правових актів; організацією трудових відносин, що включають в себе визначення вакансій, конкурсний відбір, підготовку та навчання, притягнення до дисциплінарної відповідальності та заохочення, звільнення тощо; організацією взаємодії та координації між органами виконавчої влади та їх структурними підрозділами; організацією контролю за діяльністю структурних підрозділів органів виконавчої влади; організацією матеріально-технічного та фінансового забезпечення діяльності органів виконавчої влади.

Внутрішньоорганізаційні управлінські відносини органів виконавчої влади мають чітко виражену внутрішню направленість, організаційно-забезпечувальний характер, владно-розпорядчі, координаційні та контролюючі функції, спрямовані на виконання основних завдань щодо управлінням організацією.

Основними ознаками сервісної держави є: сервісний підхід у системі державного управління; надання публічних послуг населенню з можливістю делегування функцій з надання публічних послуг громадському та приватному секторам; орієнтація на виявлення, вивчення послуг і їх задоволення; забезпечення зручності надання послуг; мінімізація витрат часу та ресурсів; швидке реагування на зовнішні зміни та запити громадян; ефективна конкуренція між публічним і приватним сектором; запровадження приватної відповідальності всіх учасників процесу надання послуг; здійснення публічною контролю за суб'єктами надання послуг.

Обґрунтовано думку, що публічно-сервісні відносини в комплексі із іншими правовідносинами мають значний вплив на якість надання послуг громадянам, а також є складовою складного державного механізму захисту всього спектру прав і свобод людини та громадянина в нашій державі. Запропоновано поняття «публічно-сервісні відносини» розуміти як правові відносини, що виникають у сфері публічного права під час надання послуг публічно-владним суб'єктом у межах своєї компетенції за правомірним запитом споживача послуг.

Основними ознаками публічно-сервісних відносин є: відносини, які поєднують фактичні суспільні відносини й правові (юридичні) норми; виникають у сфері публічного права; їх основна спрямованість – надання сервісу; обслуговують правомірні інтереси і потреби приватних осіб; одним із учасників цих відносин є публічна адміністрація (публічно-владний суб'єкт);

носять несубординаційний характер; характерна двостороння взаємодія; наближені до природи зобов'язальних правовідносин; виникають лише на підставі прийняття публічною адміністрацією сприятливого адміністративного акту; є складовою публічно-правових відносин.

Делікт може поділятися лише на дві складові, розмежування яких відбувається за класичною схемою римського права – за ознакою загрози суспільній безпеці (суспільна небезпека та суспільна шкідливість) – на злочини та проступки.

Під терміном «деліктні правовідносини» необхідно розуміти урегульовані правовими нормами відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням, встановленням факту делікту, застосуванням державно-владного примусу під час процесу притягнення суб'єкта делікту до одного із видів юридичної відповідальності, відновлення порушених прав і свобод та відшкодування завданої шкоди. Їх характерною особливістю є те, що вони виникають виключно з моменту вчинення делікту суб'єктом делікту, є складовою правовідносин, які зі свого боку є частиною суспільних відносин, мають всі ознаки правовідносин.

Основні ознаки адміністративного делікту: може вчинити тільки особа, наділена владними повноваженнями; може бути вчинене як умисно, так із необережності; виражається у формі діяння – дії або бездіяльності; завжди є протиправним діянням; наслідки виражаються у формі матеріальних збитків чи моральної шкоди.

References:

1. *Administratyvne pravo Ukrainy: pidruchnyk /za red. T.O. Kolomoiets. Kyiv. Istyna, 2012. 528 s. - s. 96.*
2. *Azarov D.S. Kryminalna ta administratyvno-deliktna vidpovidalnist. Naukovi zapysky NaUKMA. Serii: «Iurydychni nauky». 2018. T. 2. S. 99–109.*
3. *Deliktolohiia: monohrafiia /za red. S.V. Pietkova, I.M. Kopotuna. Kunovitse: Akademiia HUSPOL: 2020. T. 1. 438 s. - s. 52.*
4. *Dlia pianykh vodiiv z 1 lypnia vvely kryminalnu vidpovidalnist, ale vzhe 3 lypnia peredumaly. URL: <https://kitsman.city/read/rayon/89002/dlya-pyanih-vodiiv-z-1-lipnya-vveli-kryminalnu-vidpovidalnist-ale-vzhe-3-lipnya-peredumali>.*
5. *Dmytruk M. Kryminalnyi prostupok: pravova pryroda ta oznaky: monohrafiia. Odesa: Yuryd. l-ra, 2014. 221 s.*
6. *Iakymova M.N. Dyssertatsyia na soyskanye uchenoi stepeny kandydata polytycheskykh nauk. Rukopys. FHBOUVO «Permskyi hosudarstvennyi natsyonalnyi yssledovatelskyi unyversytet». Perm, 2017. 227 s*
7. *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia vid 07.12.1984 № 8074-10 (iz zminamy). Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. 1984. dodatok do № 51. St. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.*

8. Kolpakov V.K. *Administratyvno-deliktna zakonotvorchist: poniattia i funktsii. Pravo Ukrainy.* 2002. № 6. S. 25–31. - s. 25-31.
9. Kolpakov V.K. *Deliktnyi fenomen v administratyvnomu pravi Ukrainy: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.07. K., 2005. 455 s.*
10. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* 2001. № 25-26. St. 131.
11. Lukianets D.M. *Administratyvno-deliktni vidnosyny v Ukraini: teoriia ta praktyka pravovoho rehuliuвання: monohrafiia. Sumy: Universytetska knyha, 2006. 367 s. - s. 147-156.*
12. Maslovskiy M.V. *Teoriya biurokraty Maksy Vebera y sovremennaia polytycheskaia sotsyolohyia: monohrafiia. Nyzhnyi Novhorod: Yzd-vo Nyzhehorodskoho unyversyteta, 1997. 88 s.*
13. Movchan M.A. *Zastosuvannya spetsialnykh zasobiv yak zakhid administratyvnoho prypynennia. Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav.* 2010. № 1. S. 137–144.
14. *Orhanizatsiina struktura rehionalnogo rivnia v Nimechchyni. URL: [https://referat.co/ref/108415/read.Okhorona derzhavnogo kordonu](https://referat.co/ref/108415/read.Okhorona%20derzhavnogo%20kordonu). Seminarske zaniattia. 2016. URL: <https://leksii.org/9-29819.html>. - s. 152-158.*
15. Ostapenko O.I. *Profilaktyka administratyvnykh pravoporushen (administratyvno-pravovyi aspekt). Lviv: Lvivskiy instytut vnutrishnikh sprav pry Ukrainskii akademii vnutrishnikh sprav, 2001. 103 s.*
16. Otradnova O.O. *Deliktna vidpovidalnist: poniattia, sutnist ta spivvidnoshennia iz deliktnym zoboviazanniam. Universytetski naukovyi zapysky.* 2013. № 3. S. 152–158.
17. Pietkov S.V. *Administratyvna deliktolohiia – narizhnyi kamin administratyvno-pravovoi reformy v krainakh Skhidnoi Yevropy. Publichne pravo.* 2011. № 3. S. 42–48.
18. Pietkov S.V. *Kontsepsiia administratyvno-pravovoi reformy – osnova rozvytku publichnogo prava Ukrainy. Visnyk Chernivetskoho Natsionalnogo universytetu «Odeska yurydychna akademiia». Chernivtsi. 2017. Vyp. № 4. s. 223-233.*
19. Pietkov S.V., Mekhtiiieva T.V. *Antykryzova model vidnosyn mizh hromadianamy ta derzhavoiu. Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnogo universytetu «Odeska yurydychna akademiia». 2016. № 1. S. 98. S. 87–99.*
20. Pietkov S.V. *Vidpovidalnist za administratyvni prostupky. Naukovyi visnyk publichnogo ta pryvatnogo prava.* 2018. T. 1. Vyp. 1. S. 223–233.
21. *Postanova Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy vid 22 liutoho 2017 roku u spravi № 927/625/16. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vgsu_vid_22_02_2017_16/.*
22. *Pravoznavstvo: pidruchnyk /V.F. Opryshko, F.P. Shulzhenko, S.I. Shymon ta in.; za red. V.F. Opryshka, F.P. Shulzhenka. K.: KNEU, 2003. 767 s.*
23. *Pro hromadski obiednannia: Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.*
24. *Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehoriï «kryminalnykh pravoporushen»: vysnovok Holovnogo ekspertnogo upravlinnia Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy na proiekt Zakonu Ukrainy. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XH5MP00A?an=3>.*

25. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii «kryminalnykh pravoporushen»*: poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy. URL: https://ips.ligazakon.net/document/gh5mp00a?an=3&ed=2017_11_16.

26. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia poriadku nadannia administratyvnykh posluh u sferi budivnytstva ta stvorennia Yedynoi derzhavnoi elektronnoi systemy u sferi budivnytstva*: Zakon Ukrainy vid 17.10.2019 № 199-IX. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2019. № 92. S 7

27. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii «kryminalnykh pravoporushen»*: Zakon Ukrainy vid 17.06.2020 № 720-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20#Text>.

28. *Rozvytok ta yednist, oriientovani na liudynu: proiekt Derzhavnoi stratehii rehionalnogo rozvytku na period do 2027 roku*. URL: <http://www.strategy.kharkiv.ua/docs/SSRD.pdf>. - s. 478.

29. *Stakhura B.I. Rol orhaniv derzhavnoi vlady u zabezpechenni prav liudyny i hromadianyna v demokratychnomu suspilstvi: teoretyko-pravovyi vymir: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Lviv, 2016. 180 s.*

30. *Svitovi modeli derzhavnoho upravlinnia: dosvid dlia Ukrainy*. Kyiv, 2012. S. 378. - s. 91-95.

31. *Teremetskyi V.I., Zhuravel Ya.V. Poniattia deliktnykh pravovidnosyn ta yikh osnovni oznaky*. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: «Pravo»*. 2020. Vyp. 19. S. 80–89.

32. *Verkhovna Rada Ukrainy. Vsi dokumenty bazy danykh «Zakonodavstvo Ukrainy», parametry poshuku: «delikt»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/find/a?text=%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82&textl=3&bool=and>

33. *Zahalni polozhennia y osoblyvosti vidshkoduvannia deliktnoi shkody*. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA009705.

34. *Zakon Savchenko: Yak blahi namiry vypuskaiut zlochyntsiv na svobodu*. URL: <http://ua.112.ua/statji/zakon-savchenko-yak-blahi-namiry-vypuskaiut-zlochyntsiv-na-svobodu-287777.html>.

35. *Zavadska O.P. Umovy tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti za shkodu, zavdanu terorystychnym aktom: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Khmelnytskyi, 2019. 19 s. - s. 13.*

РОЗДІЛ VIII Юридична відповідальність за правопорушення у сфері фармації

ХОВПУН Олексій Сергійович

кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Академії праці, соціальних відносин і туризму
<https://orcid.org/0000-0002-5753-966X>

МУЛЯР Галина Володимирівна

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Академії праці, соціальних відносин і туризму
<https://orcid.org/0000-0003-2636-0509>

8.1. Адміністративні процедури у сфері фармації та особливості їх реалізації

8.2. Особливості юридичної відповідальності у сфері фармації

8.3. Напрями вдосконалення відповідальності за правопорушення у сфері фармації

Legal liability for offenses in the field of pharmacy

PhD in Law O. S. Khovpun

*Head of the Department of Criminal Law, Process and
Criminology of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism,
PhD in History G. V. Muliar*

*Associate professor of the Department of Criminal Law, Process and
Criminology of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism*

Юридическая ответственность за правонарушения в сфере фармации

Кандидат юридических наук А. С. Ховпун

*Заведующий кафедры уголовного права, процесса и криминалистики
Академии труда, социальных отношений и туризма,
Кандидат исторических наук Г. В. Муляр*

*Доцент кафедры уголовного права, процесса и криминалистики
Академии труда, социальных отношений и туризма*

Ключові слова: фармація, адміністративна відповідальність у сфері фармації, Фармацевтичний кодекс України, «Управлінська діяльність», нормативно-правовий договір у фармації.

Keywords: pharmacy, administrative responsibility in the field of pharmacy, Pharmaceutical Code of Ukraine, "Management", regulatory agreement in pharmacy.

Ключевые слова: фармация административная ответственность в сфере фармации, Фармацевтический кодекс Украины, «Управленческая деятельность», нормативно-правовой договор в фармации.

АНОТАЦІЯ

В розділі розглянуто питання щодо режиму законності та правопорядку як запоруки стабільності та досягнення мети державно-правового впливу на будь-які правовідносини, зокрема і фармацевтичні. Стверджується, що значення фармації для сучасної держави та суспільства взагалі важко переоцінити. Адже перед викликами сучасних біологічних загроз, епідемій та пандемій, увесь сучасний державний механізм залишається безпорадним без ефективних лікарських засобів або імунологічних препаратів. Розповідається, що з метою забезпечення стабільності фармацевтичних правовідносин та досягнення ними мети державного управління застосовуються різні методи та засоби, і навіть проявляється охоронна функція права, яка виражається у застосуванні заходів юридичної відповідальності до тих суб'єктів правовідносин, що допускають вчинення правопорушень. З метою вдосконалення процесу публічного управління фармацією, найбільш актуальним є дослідження адміністративної відповідальності у сфері фармації.

SUMMARY

The section considers the issue of the rule of law and order as a guarantee of stability and achieving the goal of state and legal influence on any legal relationship, including pharmaceutical. It is argued that the importance of pharmacy for the modern state and society in general is difficult to overestimate. After all, in the face of the challenges of modern biological threats, epidemics and pandemics, the entire modern state mechanism remains helpless without effective drugs or immunological drugs. It is said that in order to ensure the stability of pharmaceutical relations and achieve the goal of public administration, various methods and tools are used, as well as the protective function of law, which is expressed in the application of legal liability to those legal entities that commit offenses. In order to improve the process of public management of pharmacy, the most relevant is the study of administrative responsibility in the field of pharmacy.

АННОТАЦИЯ

В разделе рассмотрены вопросы режима законности и правопорядка как залога стабильности и достижения цели государственно-правового воздействия на любые правоотношения, в том числе и фармацевтические. Утверждается, что значение фармации для современного государства и общества в целом трудно переоценить. Ведь перед вызовами современных биологических угроз, эпидемий и пандемий, весь современный государственный механизм остается беспомощным без эффективных лекарственных средств или иммунологических препаратов. Рассказывается, что с целью обеспечения стабильности фармацевтических правоотношений и достижения ими цели государственного управления применяются различные методы и средства, а также проявляется охранительная функция права, которая выражается в применении

мер юридической ответственности к тем субъектам правоотношений, допускают совершение правонарушений. С целью совершенствования процесса публичного управления фармацией, наиболее актуальным является исследование административной ответственности в сфере фармации.

8.1. Адміністративні процедури у сфері фармації та особливості їх реалізації

Питання адміністративної відповідальності в сфері фармації у своїх наукових працях досліджували такі вчені, як О. Г. Алексєєв, Н. В. Волк, А. А. Котвіцька, І. В. Кубарєва, В. М. Пашков, Л. В. Пилюга, О. П. Світличний, В. І. Теремецький та інші. Однак, незважаючи на достатню кількість публікацій із запропонованої теми, аналіз наукових праць свідчить про відсутність єдиного підходу до правопорушень, за які передбачена адміністративна відповідальність у сфері фармації, та самого визначення поняття «адміністративна відповідальність у сфері фармації». В цьому й полягає актуальність та необхідність запропонованого дослідження як для науки адміністративного права, так і для перспектив правозастосовної діяльності відповідних компетентних органів.

Метою державного управління фармацією є забезпечення громадян України якісними лікарськими засобами та виробами медичного призначення, імунологічними препаратами за доступною ціною, що необхідні населенню держави для профілактики, діагностики, лікування та реабілітації, а також державний захист таких прав та інтересів від протиправних порушень та посягань невизначеного кола осіб.

Завданнями публічного управління фармацією є система передбачених законодавством заходів, систематичне виконання яких забезпечить досягнення вищенаведеної мети державного управління фармацією. При цьому для ефективної реалізації своїх завдань публічне управління в сфері фармації має бути не статичною, а динамічною, з можливістю постійного розвитку категорією. Для підвищення ефективності державної політики у сфері фармації держава не має бути стороннім спостерігачем плинності фармацевтичних правовідносин, а повинна стати активним їх суб'єктом, який постійно здійснює відповідні заходи, спрямовані на захист державних і громадських інтересів у фармацевтичній галузі. З цією метою вкрай необхідно здійснювати постійний моніторинг правового регулювання та організаційного забезпечення фармацевтичних правовідносин. Такий моніторинг має бути як державним, так і громадським, адже без активного, сформованого громадянського суспільства практично неможливо зберегти баланс приватних і публічних інтересів, а тому і публічне управління фармацією проблемно вважати ефективним без активного громадського впливу на цю галузь. Публічна реакція на будь-які

девіантні процеси у фармації має бути негайною, належно обґрунтованою правом та результативною.

Форми та методи адміністративно-правового регулювання будь-якого виду правовідносин посідають чільне місце у процесі правового регулювання. Правильний добір вказаних форм і методів гарантує ефективність реалізації функцій держави, а значить і високий рівень забезпечення прав та свобод людини. Фармацевтичний сектор галузі охорони здоров'я включає в себе досить важливу групу правовідносин, які безпосередньо впливають на стан здоров'я значної частини населення України та потребують постійного вдосконалення адміністративно-правового регулювання. Вивчення адміністративно-правових форм і методів забезпечення фармації, виявлення їх особливостей у подальшому сприятиме підвищенню ефективності публічного управління фармацевтичним сектором¹.

З метою створення належного та надійного правового підґрунтя для ефективного здійснення публічного управління фармацією, необхідно прийняти Фармацевтичний кодекс України. На нашу думку, структуру Фармацевтичного кодексу України мають складати такі розділи:

Розділ 1. Основні положення та визначення понять.

Розділ 2. Публічне управління фармацевтичною галуззю, його мета, методи та принципи здійснення.

Розділ 3. Створення лікарських засобів та виробів медичного призначення та їх державна реєстрація.

Розділ 4. Виробництво лікарських засобів та виробів медичного призначення.

Розділ 5. Контроль якості лікарських засобів та виробів медичного призначення.

Розділ 6. Ввезення на територію України та вивезення лікарських засобів і виробів медичного призначення з території України.

Розділ 7. Реалізація лікарських засобів та виробів медичного призначення.

Розділ 8. Особливості здобуття фармацевтичної освіти в Україні.

Розділ 9. Особливості антикорупційної діяльності у фармацевтичній галузі.

Розділ 10. Права громадян та громадських організацій у процесі прийняття політичних рішень у фармацевтичній галузі.

Розділ 11. Публічне фінансування видатків фармацевтичної галузі.

Розділ 12. Етико-деонтологічні аспекти фармацевтичної діяльності.

Крім того, при регулюванні державного управління фармацевтичної галузі вважаємо за доцільне розробити Стратегічний план розвитку галузі

---

¹ Ховпун О. С. Адміністративно-правові форми і методи забезпечення фармації в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 4. С. 97–102.

фармації, у якому передбачити окремий розділ «Управлінська діяльність» як найбільш ефективний, результативний та інноваційний механізм досягнення цілей державного управління фармацією. На нашу думку, майже під кожен розділ Фармацевтичного кодексу необхідно розробити відповідний проєкт та втілювати його у життя. Адже найбільшою сучасною проблемою законодавства в Україні є питання його реалізації. Проєкт передбачатиме конкретний, чітко розроблений алгоритм реалізації конкретних положень законодавства, що усуне або мінімізує вищезазначену проблему державного управління.

Принципами публічного управління фармацією є загально соціальні фундаментальні цінності, закріплені фармацевтичним законодавством, на основі яких здійснюється публічне управління фармацією. Визначено основні принципи державного управління у фармації: визнання фармації одним з пріоритетних напрямів діяльності суспільства і держави в рамках сфери охорони здоров'я; створення сприятливих умов для прогресивного розвитку фармації; пріоритету суспільно корисної мети охорони здоров'я людини над метою отримання прибутків у фармацевтичній діяльності; забезпечення необхідними лікарськими засобами соціально незахищених верств населення; забезпечення наявності, доступності, безпечності та якості лікарських засобів та імунологічних препаратів; забезпечення відкритості та прозорості, антикорупційної спрямованості управлінських процесів та процедур у фармації; організація високоякісної освіти фармацевтичних працівників; дотримання належних практик фармацевтичної діяльності відповідно до міжнародних стандартів; невідворотність юридичної відповідальності за правопорушення у фармації; застосування проєктного методу в державному управлінні фармацією як найбільш ефективного, пріоритетного та інноваційного. Таким чином, принципи публічного управління фармацією є взаємопов'язаними та взаємопохідними, при недотриманні одного принципу буде порушено інші принципи державного управління фармацією, що матиме руйнівну дію на всю систему принципів публічного управління фармацією.

Теоретично обґрунтовано, що важливими складовими публічного управління фармацією є форми та методи його здійснення, адже від їх правильного обрання та застосування залежить досягнення мети державного управління у фармацевтичній галузі, а значить і успіх загальнодержавної справи у забезпеченні населення якісними та доступними по ціні лікарськими засобами та виробами медичного призначення. Традиційно форми адміністративно-правового забезпечення фармацевтичної діяльності поділяються на правові та неправові.

Важливим серед правових форм адміністративно-правового забезпечення фармацевтичної діяльності є нормативно-правовий договір у фармації, особливістю якого є те, що однією із сторін є орган державної влади. Яскравим та інноваційним прикладом адміністративного договору у фармації є договір реімбурсації, який укладається між НСЗУ та суб'єктом фармацевтичної діяльності. Такий договір спрямований на реалізацію важливої соціальної програми, що покликана забезпечити доступними ліками осіб, що страждають на серцево-судинні захворювання, бронхіальну астму та цукровий діабет другого типу.

Серед методів адміністративно-правового забезпечення фармації особливо важливим є метод діджиталізації, який останнім часом є також дуже актуальним в державному управлінні. Діджиталізація у фармації має означати і електронну торгівлю ліками, і електронні рецепти, і можливість проходити будь-які адміністративні процедури в електронному вигляді у режимі онлайн, інші електронні сервіси у фармацевтичній галузі. Діджиталізація є вагомим сучасним механізмом, що робить процеси у фармації більш оперативними, економними, підконтрольними та прозорими. Саме тому метод діджиталізації має бути чітко прописаним у Фармацевтичному кодексі України та успішно реалізований на практиці.

Слід наголосити, що «адміністративна процедура у сфері фармації» як встановлений законодавством порядок вирішення органами державної влади та місцевого самоврядування, а також уповноваженими ними суб'єктами адміністративних справ, що стосуються питань створення, виробництва, контролю якості, державної реєстрації, реалізації, ввезення на територію та вивезення з території України лікарських засобів, наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів, а також питань фармацевтичної освіти, результатом якого є видання адміністративного акта.

З метою покращення ефективності надання адміністративних процедур у фармацевтичній сфері необхідно провести їх аудит та скоригувати деякі з них, з метою позбавлення від зайвих бюрократичних процедур, які перешкоджають вільному розвитку фармації. Зважаючи на те, що в Україні останнім часом обрано курс на діджиталізацію, а особливо діджиталізацію надання адміністративних послуг органами державної влади та місцевого самоврядування, будь-які адміністративні фармацевтичні процедури мають бути доступні для їх проходження у цифровому форматі, використовуючи мережу Інтернет. Важливо також створити електронні інструменти запобігання фальсифікації лікарських засобів, за що, до речі, встановлено кримінальну відповідальність. Це можна зробити шляхом зчитування QR-коду, яким має маркуватися кожен лікарський засіб, з метою його зчитування за допомогою смартфонів, якими користуються більшість населення України. У результаті

його зчитування, на спеціальному сайті одразу ж з'явиться повна інформація про лікарський засіб.

8.2. Особливості юридичної відповідальності у сфері фармації

Як відомо, адміністративна відповідальність є одним із видів юридичної відповідальності, якій притаманні всі ознаки останньої¹. Як справедливо зазначає В. І. Теремецький, адміністративна відповідальність – це «особливий різновид юридичної відповідальності, яка застосовується уповноваженими на те державними органами чи їх посадовими особами до осіб, що вчинили адміністративні проступки, на підставах і в порядку, встановлених нормами адміністративного законодавства й передбачає наслідки майнового, матеріального, морального, особистісного чи іншого характеру². При цьому адміністративна відповідальність є складовою частиною адміністративного примусу й наділена всіма його ознаками³.

Підставою для настання адміністративної відповідальності є адміністративний проступок, вона реалізується за умов неслужбової неспідлеглості, існує велика кількість уповноважених органів (посадових осіб), що накладають адміністративні стягнення, порядок накладання адміністративних стягнень визначається нормами адміністративного права⁴.

А. А. Котвіцька та І. О. Сурікова вважають, що адміністративна відповідальність фармацевтичних працівників передбачена статтями 42-4, 44, 44-2, 167, 168-1, 170 КУпАП та настає у разі: продажу лікарських засобів без рецепту у заборонених законодавством випадках; незаконного виробництва, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах; порушення обмежень, встановлених для медичних і фармацевтичних працівників під час здійснення ними професійної діяльності; введення в обіг або реалізація продукції, яка не відповідає вимогам стандартів; виконання робіт, надання послуг громадянам-споживачам, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил; недодержання стандартів при транспортуванні, зберіганні і використанні продукції (крім харчових продуктів); невиконання законних

---

¹ Битяк Ю.П. Адміністративне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

² Теремецький В. І. Поняття, сутність та ознаки адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері оподаткування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1 (58). С. 343–351.

³ Битяк Ю.П. Адміністративне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 544 с. - с. 162

⁴ Авер'янов В.Б. Адміністративне право України: підручник: у 2 т. Т. 1. Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.

вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів¹.

О. Г. Алексєєв акцентував увагу на тому, що порушення законодавства про рекламу лікарських засобів є самостійним видом правопорушення у сфері фармації, а відповідні норми законодавчих актів стосовно рекламної діяльності регулюють також і фармацевтичні відносини. На підставі аналізу чинного законодавства та наукових поглядів правознавців О. Г. Алексєєв здійснив класифікацію порушень антиконкурентного законодавства у сфері фармації за такими видами: монополістична діяльність; зловживання домінуючим становищем; обмежувальна та дискримінаційна діяльність суб'єктів господарювання у сфері фармації; недобросовісна конкуренція у сфері фармації; неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання у сфері фармації; створення перешкод суб'єктам господарювання в процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції у сфері фармації. Крім того, до адміністративної відповідальності у сфері фармації О. Г. Алексєєв відносить також відповідальність за ст. 188-10 КУпАП «Невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів»².

Н. В. Волк та О. П. Світличний до адміністративної відповідальності у сфері фармації відносять юридичну відповідальність, передбачену ст.ст. 164, 167, 170, 188-9, 188-10, 188-11 КУпАП³.

С. В. Петков і Н. О. Армаш вважають, що відповідальність за проступки у будь-яких сферах суспільно-економічного життя можуть нести всі деліктоздатні особи, тимчасом як адміністративну відповідальність тільки посадові особи наділені владними повноваженнями. Зокрема ними зазначається, що більшість з наукових визначень-формул адміністративної відповідальності базується на нормах законодавства й майже зовсім не враховують аксіом та постулатів теорії права, а отже, не відображають реальної сутності управлінських (адміністративних) правовідносин, тому звертаючись до логіки соціальних механізмів, формулюється контраргумент на протигагу визначення адміністративної відповідальності як відповідальності громадян за вчинення проступків проти встановленого порядку управління. Він полягає у тому, що

---

¹ Котвіцька А.А., Сурікова І.О. Професійна відповідальність фармацевтичних працівників в Україні /Science and Life: processing of articles the International scientific conference, November 16-17, 2017. Czech Republic, Karlovy Vary: Skleneny Mustek. P. 1-4. URL: <http://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/> професійна відповідальність фармацевтичних працівників в Україні.pdf - с. 1-4.

² Алексєєв О. Г. Адміністративна відповідальність у фармацевтичній сфері: автореф. дис. ... канд. фармацевт. наук: 12.00.07. Запоріжжя: ЗДМУ, 2013. 25 с. - с. 20.

³ Волк Н. В., Світличний О. П. Адміністративно-правове регулювання фармацевтичної діяльності в Україні: шляхи вдосконалення: монографія. К.: НУБіП України, 2018. 185 с. - с. 132.

громадяни не виконують управлінських функцій, а отже, не можуть нести відповідальність за їх неправильну реалізацію¹. Це означає, що зазначені правознавці обґрунтовують необхідність нести адміністративну відповідальність уповноваженим владним суб'єктам за результатами публічного управління фармацією. З іншого боку, статтею 38 Конституції України передбачено, що «громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами ...», а відповідно до статті 68 «кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України ... Незнання закону не звільняє від юридичної відповідальності»².

Відповідно до ст. 27 Закону України «Про лікарські засоби», особи, винні в порушенні законодавства про лікарські засоби, несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно із законодавством³. Згідно зі ст. 80 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством⁴. Зазначимо, що у обох профільних законах не встановлено конкретні види адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері.

Виходячи з аналізу наукових праць А. А. Котвіцької, І. О. Сурікової, О. Г. Алексеєва, Н. В. Волк, О. П. Світличного, а також положень чинного КУпАП, надамо коротку характеристику адміністративних правопорушень, за які передбачено адміністративну відповідальність у фармацевтичній сфері. Так, у ч. 1 ст. 42-4 КУпАП «Продаж лікарських засобів без рецепта у заборонених законодавством випадках»⁵ передбачено адміністративну відповідальність за продаж лікарських засобів в аптечних закладах без рецепта у заборонених законодавством випадках. У ч. 2 ст. 42-4 передбачено адміністративну відповідальність за повторний протягом року продаж лікарських засобів в аптечних закладах без рецепту у заборонених законодавством випадках, що є кваліфікованим складом адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 цієї статті.

---

¹ Петков С. В., Армаш Н. О. Наукові підходи до визначення адміністративної відповідальності у сфері державного управління. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 133–139.

² Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

³ Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 № 123/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80>.

⁴ Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.

⁵ Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за заг. ред. С.В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с. - с. 64–65.

Статтею 44 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах¹. Частиною 2 ст. 44 встановлено, що особа, яка добровільно здала наркотичні засоби або психотропні речовини, які були у неї у невеликих розмірах і які вона виробила, виготовила, придбала, зберігала, перевозила, пересилала без мети збуту, звільняється від адміністративної відповідальності за дії, передбачені цією статтею.

Слід зазначити, що об'єктом даного адміністративного правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я населення та у сфері державного регулювання обігу наркотичних засобів або психотропних речовин. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15.02.1995 р. № 60/95-ВР², наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, з урахуванням доцільності їх використання у медичній практиці та залежно від ступеня їх небезпечності для здоров'я людини і застосовуваних заходів контролю за їх обігом включаються до відповідно пронумерованих списків таблиць Переліку.

Частина 1 ст. 44-2 КУпАП закріплює адміністративну відповідальність за порушення обмежень, встановлених для медичних і фармацевтичних працівників під час здійснення ними професійної діяльності. За повторне протягом року порушення вищевказаних обмежень відповідальність встановлено у ч. 2 ст. 44-2³. Це відносно нова стаття Кодексу України про адміністративні правопорушення. Необхідність її введення до законодавства про адміністративну відповідальність продиктована наявними фактами зловживань медичних та фармацевтичних працівників при призначенні пацієнтам лікарських засобів і відповідними змінами медичного законодавства. Самі ж професійні обмеження для медичних і фармацевтичних працівників передбачені ст. 78-1 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», що включає, зокрема, заборону одержувати від суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво та/або реалізацію лікарських засобів, виробів медичного призначення, їх представників неправомірну вигоду; на вимогу споживача під час реалізації (відпуску) лікарського засобу не надавати або надавати недостовірну інформацію про

---

¹ Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за заг. ред. С.В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с. - с. 65–67.

² Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР (із змінами станом на 05.07.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>

³ Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / за ред. С. В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с. - с. 421–422.

наявність у даному аптечному закладі лікарських засобів з такою самою діючою речовиною (за міжнародною непатентованою назвою), формою відпуску та дозуванням, зокрема приховувати інформацію про наявність таких лікарських засобів за нижчою ціною¹. Об'єктом даного проступку є суспільні відносини у сфері охорони здоров'я населення та у сфері виробництва й обігу лікарських засобів. Об'єктивна сторона правопорушення виражається в умисному порушенні встановлених обмежень при виконанні службових обов'язків (формальний склад). Суб'єктом адміністративного правопорушення є медичні та фармацевтичні працівники під час виконання службових обов'язків. Суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини виключно у формі прямого умислу.

Стаття 167 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за введення в обіг (випуск на ринок України, в тому числі з ремонту) або реалізація продукції (крім харчових продуктів), яка не відповідає вимогам стандартів, норм, правил і зразків (еталонів) щодо безпечності, якості, комплектності та упаковки (за винятком випадків, передбачених законодавством України)². До такої продукції належать і лікарські засоби, імунологічні препарати, вироби медичного призначення, що є об'єктами фармацевтичних правовідносин.

Об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини у сфері стандартизації. Стандартизація – це діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі і сприянню науково-технічному співробітництву. Залежно від рівня суб'єкта стандартизації, що приймає нормативні документи, стандарти поділяються на: 1) національні стандарти та кодекси усталеної практики, прийняті національним органом стандартизації; 2) стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови, прийняті підприємствами, установами та організаціями, що здійснюють стандартизацію. Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується наявністю вини як у формі умислу, так і у формі необережності³.

---

¹ Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

² Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за ред. С. В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с. - с. 420–421.

³ Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за ред. С. В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с. - с. 420–421.

Стаття 168-1 КУпАП визначає, що адміністративній відповідальності підлягають особи, що вчинили таке правопорушення як виконання робіт, надання послуг громадянам-споживачам, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил¹. До таких послуг належать і деякі види фармацевтичної діяльності, наприклад фармацевтична опіка.

Об'єктом даного адміністративного правопорушення є суспільні відносини у сфері стандартизації та захисту прав споживачів. Відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ [2], споживач – це фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (п. 23 ч. 1 ст. 1); продавець (виробник, виконавець) зобов'язаний передати споживачеві продукцію належної якості, а також надати інформацію про цю продукцію (ст. 6). Суб'єкт адміністративного правопорушення – посадові особи підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та громадяни – фізичні особи-підприємці. Суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини як у формі умислу, так й у формі необережності³.

Статтею 170 КУпАП регламентовано адміністративну відповідальність за недодержання стандартів і технічних умов при транспортуванні, зберіганні і використанні (експлуатації) продукції (крім харчових продуктів), якщо це спричинило зниження якості, псування або наднормативні втрати продукції (крім харчових продуктів)⁴. У контексті фармації йдеться про неналежну практику зберігання лікарських засобів, імунологічних препаратів, виробів медичного призначення. Об'єктом зазначеного правопорушення є суспільні відносини у сфері стандартизації. Обов'язковим елементом об'єктивної сторони цього правопорушення є причинний зв'язок між діянням (транспортування, зберігання чи використання (експлуатація) продукції) і наслідками (зниження якості, псування або наднормативні втрати продукції). Суб'єктами правопорушення є посадові особи⁵.

---

¹ Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за ред. С. В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с. - с. 421–422.

² Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ (із змінами станом на 16.10.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>

³ Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за ред. С. В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с. с. 421–422.

⁴ Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за ред. С. В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с. с. 423–424.

⁵ Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за ред. С. В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с. - с. 423–424.

Статтею 188-10 КУпАП встановлено адміністративну відповідальність за невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів, щодо усунення порушень законодавства про лікарські засоби або створення перешкод для їх діяльності. Суб'єктом адміністративного правопорушення є як громадяни, так і посадові особи. Суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу¹.

Слід також зазначити, що концепція адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері має чимало науково-теоретичних проблем та проблем правової регламентації. Зважаючи на це вважаємо за доцільне надати визначення адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері та встановити її межі. Оскільки фармацевтична сфера охоплює широке коло різних правовідносин, то всередині неї можуть вчинятися різного роду правопорушення, притаманні іншим сферам життєдіяльності суспільства².

З метою розподілу юридичної відповідальності у фармацевтичній сфері на групи, проаналізуємо відповідний нормативно-правовий матеріал, який регламентує цей напрям діяльності. Так, відповідно до наказу МОЗ України «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення законодавства України щодо забезпечення якості лікарських засобів» від 26.10.2001 р. № 428³, до правопорушень, які вчиняються у системі охорони здоров'я, належать такі адміністративні проступки: порушення обмежень, встановлених для медичних і фармацевтичних працівників під час здійснення ними професійної діяльності (ст. 44-2 КУпАП), порушення встановленого порядку взяття, переробки, зберігання, реалізації і застосування донорської крові та (або) її компонентів і препаратів (ст. 45-1 КУпАП), продаж лікарських засобів без рецепта у заборонених законодавством випадках (ст. 42-4 КУпАП), а також невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів (ст. 188-10 КУпАП). Суб'єктом накладення стягнень за вказані правопорушення є виключно Держлікслужба. Суб'єктами адміністративної відповідальності за цими правопорушеннями є фармацевтичні або медичні працівники. Фармацевтичні працівники є суб'єктами лише одного із

---

¹ Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за ред. С. В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с. - с. 502–503.

² Ховпун О. С. Адміністративна відповідальність у фармацевтичній сфері: поняття, види та проблеми правової регламентації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1. Т. 4. С. 121–126.

³ Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення законодавства України щодо забезпечення якості лікарських засобів: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 26.10.2001 № 428. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-02>

вказаних правопорушень, передбаченого ст. 42-4 КУпАП. Адже лише фармацевтичні працівники мають правову можливість здійснювати продаж лікарських засобів в аптечних закладах без рецепта у заборонених законодавством випадках. Інші ж правопорушення, наведені у вказаному вище наказі, не належать до тих, які вчиняються лише в сфері фармації або ж у системі охорони здоров'я загалом, адже можуть бути вчинені в різних сферах суспільної життєдіяльності, а саме: ведення в обіг або реалізація продукції, яка не відповідає вимогам стандартів (ст. 167 КУпАП), виконання робіт, надання послуг громадянам-споживачам, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил (ст. 168-1 КУпАП), недодержання стандартів при транспортуванні, зберіганні і використанні продукції (крім харчових продуктів) (ст. 170 КУпАП)¹. Зазначимо, що відповідальність, передбачена цими статтями, стосуються не лише фармацевтичної сфери, а суб'єктом накладення адміністративних стягнень є не лише Держлікслужба. Адміністративна відповідальність за вказані правопорушення може бути прикладом загальної адміністративної відповідальності у фармації. Іншими прикладами загальної адміністративної відповідальності у фармації є корупційні правопорушення, вчинені посадовими особами публічних органів управління фармацією або посадовими особами фармацевтичних підприємств, що мають статус юридичних осіб публічного права. До таких правопорушень можуть належати порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП) та порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-6 КУпАП)².

Таким чином, у результаті проведеного аналізу констатуємо, що в межах адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері необхідно розрізняти адміністративні правопорушення притаманні суто фармацевтичній діяльності, діяльності у системі охорони здоров'я та адміністративні правопорушення загального характеру, які можуть мати місце й у фармацевтичній сфері. Для зручності в науковому обороті пропонуємо назвати вказані види адміністративної відповідальності (за об'єктом правопорушення) у фармацевтичній сфері такими термінами: фармацевтична адміністративна відповідальність, охороноздоровча адміністративна відповідальність у фармації та загальна адміністративна відповідальність у фармації³.

---

¹ Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення законодавства України щодо забезпечення якості лікарських засобів: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 26.10.2001 № 428. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-02>

² Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення /за ред. С. В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с. - с. 432-433.

³ Ховпун О.С. Адміністративна відповідальність у фармацевтичній сфері: поняття, види та проблеми правової регламентації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1. Т. 4. С. 121-126.

8.3. Напрями вдосконалення відповідальності за правопорушення у сфері фармації

Наразі у вітчизняному законодавстві відсутні норми, що встановлюють адміністративну відповідальність органів державної влади за неналежне виконання ними функцій держави щодо забезпечення громадян лікарськими засобами, імунологічними препаратами та виробами медичного призначення. Хоча органи публічного управління фармацією мають нести сувору відповідальність за неналежне виконання своїх прямих обов'язків. Оскільки конкретні посадові особи мають відповідати, наприклад, за відсутність в аптеках засобів індивідуального захисту під час пандемій та епідемій, за відсутність спеціальних сироваток, що застосовуються при укусах ядовитих тварин (змій, комах, членистоногі); за відсутність імунологічних препаратів, які захищають населення від небезпечних інфекційних хвороб тощо. Так, у 2017 р., за даними головного інфекціоніста МОЗ України, в Україні не вистачало вакцини проти поліомієліту¹.

Проблеми виникають також при здійсненні реімбурсації лікарських засобів за державною програмою «Доступні ліки», адже є факти, коли ця програма мала часові перерви у своїй дії з невідомих причин. Вважаємо, що зазначені перерви вказаної соціальної програми є недопустимими, адже йдеться про право громадян на охорону здоров'я, що порушується внаслідок затримки дії такої соціальної програми. Вважаємо, що потрібно встановити сувору адміністративну відповідальність за зрив соціальних програм, пов'язаних із забезпеченням населення лікарськими засобами та виробами медичного призначення. Відповідальність має бути застосована до винних осіб, як з числа органів державної влади, так і до представників фармацевтичних компаній, дивлячись з чієї вини сталася зазначена затримка.

Зокрема, згідно з даними ЗМІ, у 2017 р. на регіональному рівні склався дефіцит вакцин від кору, туберкульозу, свинки, краснухи та деяких інших соціально небезпечних хвороб. На місцях запевняють, що у них бракує вакцин від небезпечних недуг, тимчасом як у сусідніх з Україною країнах вирують епідемії. Урядовці переконують, що проблема не пов'язана із закупівлями, адже препарати є².

Крім того, за результатами соціологічного дослідження проблематики ролі держави у боротьбі з коронавірусом у частині, що стосується наявності засобів захисту згідно з протоколом лікування COVID-19, проведеного

---

¹ В Україні катастрофічна нестача вакцин від поліомієліту, – МОЗ. URL: https://censor.net.ua/ua/news/3041181/v_ukrayini_katastrofichna_nestacha_vaktsyn_vid_poliomiyelit_u_moz

² Урядовці переконують, що препарати є. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-nevistachaye-vakcin-dlya-sheplen-vid-nebezpechnih-hvorob-moz>

Асоціацією міст України спільно з дослідницькою компанією Active Group та Всеукраїнським лікарським товариством (опитано понад 4500 медичних працівників), встановлено, що станом на 20.04.2020 р. стан забезпечення засобами захисту складає: медичні рукавички (23,1%), маски (14,3%), захисні окуляри (13,0%), дезінфектори (22,7%), захисні костюми (6,3%)¹.

Однак, наразі немає публічної інформації у ЗМІ про притягнення винних посадових осіб до юридичної відповідальності за відсутність життєво необхідних імунологічних препаратів. Утім це питання є важливим для людського життя і здоров'я, а вказані правовідносини потребують посиленої правової охорони, одним із засобів якої є адміністративна відповідальність за неякісну управлінську роботу у фармацевтичній сфері.

Важливе значення в контексті юридичної відповідальності у фармацевтичній сфері має захист прав учених-фармацевтів, що є винахідниками лікарських засобів. Такі науковці є локомотивами фармацевтичної науки та вносять неоціненний вклад у справу забезпечення співгромадян ліками високої якості. Нерідко трапляються ситуації, коли недоброчесними фармацевтичними компаніями умисно не виконуються зобов'язання за договорами ліцензії, за якими передаються авторські права вчених на винайдені лікарські засоби. У таких випадках учені мають звертатися до суду в порядку цивільного судочинства, що зазвичай займає багато часу. Проведення у справах про адміністративні правопорушення є більш оперативним, та, на нашу думку, зможе більш ефективно захистити права фармацевтів-науковців та інтереси української держави. Обґрунтуванням запровадження адміністративної відповідальності за порушення зобов'язань за договорами ліцензії, предметом яких є авторські права на лікарські засоби, є та обставина, що реалізація договору впливає на досягнення мети публічного управління у фармацевтичній галузі. Відповідно, невиконання або неналежне виконання даного договору тією чи іншою мірою впливатиме на ефективність публічного управління фармацією. Тому вказане порушення посягає на встановлений порядок публічного управління фармацією і може вважатися адміністративним проступком.

Будь-яке суб'єктивне право має реальне значення для його носія лише за наявності ефективної та злагодженої системи захисту. Тому питання правового захисту відіграють основоположну роль у дослідженні механізму правової охорони торгівельної марки. Незважаючи на значну актуальність для

---

¹ Коронавірус очима медпрацівників України: дослідження Асоціації міст України спільно з дослідницькою компанією Active Group та Всеукраїнським лікарським товариством. URL: <https://auc.org.ua/novyna/doslidzhennya-koronavirus-ochyma-medpracivnykiv-ukrayiny-prezentaciya-rezultativ>

здійснення прав і свобод суб'єктів цивільного права та теоретичного осмислення юридичною наукою питань «правового захисту», у правовій доктрині вже протягом тривалого часу спостерігаються активні дискусії щодо цієї правової категорії¹.

Одним із дієвих аспектів правового захисту інтелектуальних прав, зокрема торгівельних марок лікарських засобів, є адміністративний вплив на порушників законодавства, і навіть притягнення до адміністративної відповідальності.

Вважаємо також за необхідне встановити адміністративну відповідальність лікарів, які помилково з медичної точки зору призначили ліки для прийому пацієнтам. Причин може бути декілька, наприклад, через недообстеження пацієнта, лікарем неправильно було встановлено йому діагноз, що, як наслідок, сприяло некоректному призначенню ліків. Або відбулась інша ситуація, коли ліки було призначено відповідно до об'єктивно наявного діагнозу, але не було враховано супутніх захворювань, що є протипоказанням для призначених ліків. За таких умов необхідно притягувати медичних працівників до адміністративної відповідальності, адже цих ситуаціях вони своїми непрофесійними діями шкодять здоров'ю громадян та зменшують ефективність державної політики у сфері охорони здоров'я. При цьому покарання за вказані проступки мають бути серйозними, включаючи позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю протягом певного строку.

Таким чином, адміністративна відповідальність у фармацевтичній сфері є накладенням уповноваженими суб'єктами на фізичних осіб (зокрема і суб'єктів владних повноважень) передбачених законодавством адміністративних стягнень, що є негативною реакцією держави на адміністративні проступки, які посягають на встановлений порядок *публічного* управління фармацією. Залежно від об'єктів правопорушення пропонуємо виділяти такі види адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері: фармацевтична адміністративна відповідальність, охороноздоровча адміністративна відповідальність у фармації та загальна адміністративна відповідальність у фармації².

До основних проблем правової регламентації адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері варто віднести: відсутність

---

¹ Ховпун О. С. Поняття та співвідношення правової охорони і правового захисту торговельних марок у сфері виробництва та обігу лікарських засобів. Правова система України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 27–28 берез. 2020 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 93–97.

² Ховпун О. С. Адміністративна відповідальність у фармацевтичній сфері: поняття, види та проблеми правової регламентації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1. Т. 4. С. 121–126.

визначених адміністративним законодавством спеціальних санкцій за порушення громадського порядку у аптечних закладах та зневажливе ставлення до фармацевтичних працівників, а також санкцій за неналежне виконання своїх повноважень органів публічного управління фармацією та їх посадових осіб¹.

Залежно від об'єктів правопорушення необхідно виділяти такі види адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері: фармацевтична адміністративна відповідальність, охороноздоровча адміністративна відповідальність у фармації та загальна адміністративна відповідальність у фармації.

До основних проблем правової регламентації адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері варто віднести: відсутність визначених адміністративним законодавством спеціальних санкцій за порушення громадського порядку у аптечних закладах та зневажливе ставлення до фармацевтичних працівників, а також санкцій за неналежне виконання своїх повноважень органів публічного управління фармацією та їх посадових осіб.

У контексті вдосконалення юридичної відповідальності у сфері фармації пропонуємо передбачити:

– юридичну відповідальність посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування за неналежне виконання своїх посадових обов'язків, невиконання завдань державного управління у фармацевтичній галузі, недосягнення мети державного управління фармацією. Особливо чітко це можна передбачити у державних фармацевтичних проєктах, де вказано мету та завдання певного фармацевтичного проєкту, визначено конкретні заходи та терміни, а також посадових осіб органів державної влади або місцевого самоврядування, що відповідальні за їх реалізацію. Тобто, необхідно передбачити юридичну відповідальність за невиконання державних фармацевтичних проєктів, що означає бездіяльність посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування із виконання завдань та досягнення мети державного управління фармацією;

– адміністративну відповідальність медичних працівників, які призначають лікарські засоби некоректно, тобто у випадку, коли особа не має показань до вживання вищезгаданих препаратів. Адміністративну відповідальність за зазначене діяння необхідно передбачити лише тоді, коли це не призвело до жодних наслідків для здоров'я людини, або результатом цього прикрого інциденту є легкі розлади здоров'я. А у випадку, коли таке

---

¹ Ховпун О. С. Адміністративна відповідальність у фармацевтичній сфері: поняття, види та проблеми правової регламентації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1. Т. 4. С. 121–126.

призначення призвело до середніх чи тяжких наслідків для здоров'я людини, то на наше переконання, це є юридичною та фактичною підставою притягнення винних медичних працівників вже до кримінальної відповідальності;

– адміністративну відповідальність за зрив соціальних програм, пов'язаних із забезпеченням населення лікарськими засобами та виробами медичного призначення. Відповідальність має бути застосована до винних осіб, як з числа органів державної влади, так і до представників фармацевтичних компаній, зважаючи на те, з чиєї вини сталася зазначена затримка.

Крім того, вважаємо за доцільне адміністративними методами захистити інтелектуальні права українських вчених у галузі фармації, що є розробниками ефективних лікарських засобів від недобросовісних ліцензіатів, адже притягнення до адміністративної відповідальності є більш ефективною та оперативною справою, аніж притягнення до цивільно-правової відповідальності.

Також необхідно доповнити Кодекс України про адміністративне правопорушення спеціальними нормами щодо адміністративної відповідальності за образи та зневажливе ставлення до фармацевтичних працівників.

Таким чином, адміністративно-правове забезпечення України потребує оновлення свого правового змісту враховуючи сучасні тенденції державного управління, досягнення науково-технічного прогресу та виходячи з розвитку концепції побудови демократичної, суверенної, соціальної та правової держави в Україні.

References:

1. *Aleksieiev O. H. Administratyvna vidpovidalnist u farmatsevychnii sferi: avtoref. dys. ... kand. farmats. nauk: 12.00.07. Zaporizhzhia: ZDMU, 2013. 25 s. - c. 20.*
2. *Averianov V.B. Administratyvne pravo Ukrainy: pidruchnyk: u 2 t. T. 1. Kyiv: Yurydychna dumka, 2004. 584 s.*
3. *Bytiak Yu.P. Administratyvne pravo Ukrainy. Kyiv: Yurinkom Inter, 2005. 544 s.*
4. *Khovpun O. S. Administratyvna vidpovidalnist u farmatsevychnii sferi: poniattia, vydy ta problemy pravovoi rehlamentatsii. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. 2018. Vyp. 1. T. 4. S. 121–126.*
5. *Khovpun O. S. Administratyvno-pravovi formy i metody zabezpechennia farmatsii v Ukraini. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. 2017. Vyp. 1. T. 4. S. 97–102.*
6. *Khovpun O. S. Poniattia ta spivvidnoshennia pravovoi okhorony i pravovoho zakhystu torhovelynykh marok u sferi vyrobnytstva ta obihu likarskykh zasobiv. Pravova systema Ukrainy: mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Zaporizhzhia, 27–28 berez. 2020 r.). Zaporizhzhia: Zaporizka miska hromadska orhanizatsiia «Istyna», 2020. S. 93–97.*
7. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>*
8. *Koronavirus ochyma medpratsivnykiv Ukrainy: doslidzhennia Asotsiatsii mist Ukrainy spilno z doslidnytskoiu kompaniieiu Active Group ta Vseukrainskym likarskym*

tovarystvom. URL: <https://auc.org.ua/novyna/doslidzhennya-koronavirus-ochyma-medpracivnykiv-ukrayiny-prezentaciya-rezultativ>

9. Kotvitska A.A., Surikova I.O. *Profesiina vidpovidalnist farmatsevtichnykh pratsivnykiv v Ukraini /Science and Life: processing of articles the International scientific conference, November 16-17, 2017. Czech Republic, Karlovy Vary: Skleneny Mustek. P. 1–4.* URL: http://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/profesiina_vidpovidalnist_farmatsevtichnykh_pratsivnykiv_v_Ukraini.pdf - s. 1–4.

10. *Naukovo-praktychnyi komentar Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia /za zah. red. S.V. Pietkova. Kyiv: Yurinkom Inter, 2020. 792 s. - s. 64–65.*

11. *Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia: Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 № 2801-XII.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.

12. Pietkov S. V., Armash N. O. *Naukovi pidkhody do vyznachennia administratyvnoi vidpovidalnosti u sferi derzhavnoho upravlinnia. Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2014. № 4 (79). S. 133–139.*

13. *Pro likarski zasoby: Zakon Ukrainy vid 04.04.1996 № 123/96-VR.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80>.

14. *Pro narkotychni zasoby, psykhotropni rehovyny i prekursorsy: Zakon Ukrainy vid 15.02.1995 № 60/95-VR (iz zminamy stanom na 05.07.2020).* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>

15. *Pro zakhyst prav spozhyvachiv: Zakon Ukrainy vid 12.05.1991 № 1023-XII (iz zminamy stanom na 16.10.2020).* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>

16. *Pro zatverdzhennia Instruksii z oformlennia materialiv pro administratyvni pravoporushennia zakonodavstva Ukrainy shchodo zabezpechennia yakosti likarskykh zasobiv: Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 26.10.2001 № 428.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-02>

17. Teremetskyi V. I. *Poniattia, sutnist ta oznaky administratyvnoi vidpovidalnosti za pravoporushennia u sferi opodatkuвання. Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2012. № 1 (58). S. 343–351.*

18. *Uriadovtsi perekonuiut, shcho preparaty ye.* URL: <https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-ne-vistachaye-vaksin-dlya-scheplen-vid-nebezpechnih-hvorob-moz>

19. Volk N. V., Svitlychnyi O. P. *Administratyvno-pravove rehuliuвання farmatsevtichnoi diialnosti v Ukraini: shliakhy vdoskonalennia: monohrafiia. K.: NUBiP Ukrainy, 2018. 185 s. - c. 132.*

20. *V Ukraini katastrofichna nestacha vaktsyn vid poliomielitu, – MOZ.* URL: https://censor.net.ua/ua/news/3041181/v_ukrayini_katastrofichna_nestacha_vaktsyn_vid_poliomielitu_moz

РОЗДІЛ ІХ Поняття, сутність та ознаки булінгу (цькування) та його розмежування з іншими видами деліктів

КОЛОМОЄЦЬ Олександр Дмитрович
кандидат юридичних наук, доцент,
провідний фахівець з організації наукової роботи
відділу забезпечення діяльності,
Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр МВС України
<https://orcid.org/0000-0003-2129-9374>

КОЛОМОЄЦЬ Сергій Дмитрович
спеціаліст вищої категорії, «старший учитель»,
вчитель історії, Улянівський загальний заклад
середньої освіти І-ІІІ ст. Попельнастівської сільської ради
Олександрійського району Кіровоградської області
<https://orcid.org/0000-0002-7379-5540>

- 9.1. Поняття булінгу (цькування) за чинним законодавством України
- 9.2. Форми та види булінгу
- 9.3. Соціальна робота з дітьми-аутсайдерами як профілактика булінгу в дитячому колективі

The concept, nature and characteristics of bullying (harassment) and its distinction from other types of torts

*Candidate of Law O. D. Kolomojets
Associate Professor, leading specialist in the organization
of scientific work at the activity support department,
Kirovograd Research Forensic Science
center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine
S. D. Kolomojets
specialist of the highest category, "senior teacher",
history teacher, Ulyanovsk general institution
secondary education I-III centuries
Popelnastivska village council,
Oleksandriia district, Kirovohrad region*

Понятие, сущность и признаки буллинга (травли) и его разграничение с другими видами деликтов

*Кандидат юридических наук О. Д. Коломоец
доцент, ведущий специалист по организации научной работы*

*отдела обеспечения деятельности,
Кировоградского научно-исследовательского экспертно-
криминалистического центра МВД Украины
С. Д. Колomoец
специалист высшей категории, «старший учитель»,
учитель истории, Ульяновского общеобразовательного учреждения
среднего образования I-III вв. Попельнастивского сельского совета
Александрийского района Кировоградской области*

Ключові слова: булінг, цькування, насильство, діти, здобувач освіти, освітній процес, учасник, законодавство, протидія.

Keywords: bullying, bullying, violence, children, education seeker, educational process, participant, legislation, counteraction.

Ключевые слова: буллинг, травля, насилие, дети, соискатель образования, образовательный процесс, участник, законодательство, противодействие.

АНОТАЦІЯ

У розділі досліджено окремі проблемні питання впровадження в національне законодавство терміну «булінг» шляхом надання йому законодавчого визначення та прийняття відповідного нормативно-правового акту, дослідження складу даного делікту, наведення його окремих ознак. Особливу увагу приділено проблемам практичного його застосування, зокрема реагуванню на факти вчинення булінгу компетентними суб'єктами протидії цьому явищу, необхідності здійсненню заходів щодо навчання, підготовки, перепідготовки або ж перекваліфікації осіб, задіяних у процесі реагування на повідомлення про факти вчинення булінгу. Запропоновано низку заходів щодо вирішення окреслених проблем.

SUMMARY

The section examines some problematic issues of introduction of the term "bullying" into the national legislation by providing it with a legislative definition and adoption of the relevant legal act, research of the composition of this tort, indicating its individual features. Particular attention is paid to the problems of its practical application, in particular the response to the facts of bullying by competent actors to combat this phenomenon, the need for measures to train, train, retrain or retrain persons involved in responding to reports of bullying. A number of measures to solve the outlined problems are proposed.

АННОТАЦИЯ

В разделе исследованы отдельные проблемные вопросы внедрения в национальное законодательство термина «буллинг» путем предоставления ему законодательного определения и принятия соответствующего нормативно-правового акта, исследования состава данного деликта и его отдельных признаков. Особое внимание уделено проблемам его практического применения, в частности реагированию на факты совершения буллинг компетентными субъектами противодействия этому явлению, необходимости осуществлению мероприятий по

обученню, підготовке, перепідготовке или перекваліфікації лиц, задействованих в процесі реагування на повідомлення о фактах совершення буллінг. Предложен ряд мер по решению обозначенных проблем.

9.1. Поняття булінгу (цькування) за чинним законодавством України

Сьогодні проблемі дитячої злочинності приділяється надзвичайно багато уваги представниками багатьох галузей науки та багатьох професій. Проте це не зменшує її актуальності та значимості, оскільки дитяча (підліткова) злочинність негативно впливає на суспільство. По своїй суті дитина-правопорушник - це майже втрачений повноцінний член суспільства, оскільки, як свідчить практика, повернення такої дитини до нормального життя зумовлює координацію зусиль багатьох суб'єктів профілактики у даній сфері, і навіть за таких умов це не завжди призводить до позитивних результатів.

Отже головним завданням усіх суб'єктів протидії дитячій злочинності є як її комплексна профілактика, так і виявлення девіантної поведінки дитини на ранніх стадіях з метою попередження та недопущення вчинення нею деліктів у майбутньому. Одним із таких «сигналів» для занепокоєння або ж навіть втручання педагога у ситуацію є прояви у вихованців дій, які мають ознаки булінгу (цькування). Вважаємо, що саме на цій стадії - ранніх проявів – у педагогічного працівника є можливість купірувати окремі конфлікти та булінг, а невтручання у ситуацію (або ж проста відсутність уваги, невміння чи не знання педагога симптоматики протиправної поведінки дитини) може призвести до її ускладнення аж до вчинення кримінального правопорушення або спричинення тілесних ушкоджень.

Корені цього вкрай негативного явища мають як суто об'єктивне походження, так і суб'єктивне підґрунтя. Зокрема, вказуючи на основні причини загострення, ускладнення, негативації криміногенної ситуації в Україні, Литвинов О.М. зазначає, що цьому також сприяє недостатній (а подекуди навіть низькій) рівень ефективності роботи правоохоронних структур, центральних, місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування¹. Даний факт він пояснює тим, що правоохоронна діяльність переважно орієнтована на розкриття та розслідування вже скоєних правопорушень, а не на їх попередження через вплив на детермінанти.

Але вважаємо, що жодна з вказаних причин не може бути виправданням для педагога, який прагне зробити все можливе для того, щоб не «втратити» особистість, сформувати з неї повноцінного члена суспільства, справжнього Громадянина. Тобто в даній ситуації на перший план виступає особа педагога –

---

¹ Литвинов О.М. Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні. Автореф ... канд. юр. наук: 12.00.08. Х.: 2002, 20 с.

учителя загальноосвітньої школи, викладача університету, класного керівника, куратора навчальної групи, керівника молодіжної організації, дільничного інспектора поліції та багатьох інших суб'єктів виховання, основними принципами праці яких повинні бути небайдужість, активність, відповідальне ставлення до покладених на нього обов'язків і відповідальність за дитячу особистість, адже ціна будь-якого «недоопрацювання» та педагогічних помилок – спотворене дитинство, «образ на життя», невірна оцінка загальнолюдських цінностей, деформований світогляд.

Саме тому у своєму дослідженні ми приділимо увагу складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173⁴ Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП), проаналізуємо його ознаки, розкриємо критерії розмежування булінгу від окремих суміжних деліктів а також наведемо приклад профілактики булінгу, на думку авторів, залишений без належної уваги, а саме - соціальної роботи з дітьми-аутсайдерами в дитячому колективі.

Останнім часом в Україні значна увага приділяється протидії такому негативному явищу в дитячому середовищі, як булінг. Незважаючи на запозичену назву, суть його знайома багатьом із нас, має своє давнє коріння і є досить поширеним у дитячих колективах. Просто раніше у багатьох випадках воно приховувалося, йому не надавалася належна оцінка та значення, а кожен випадок насильства розглядався компетентними особами як окрема подія, без урахування особливостей учасників конфлікту, періодичності та систематичності. Деякі дослідники наводять різні статистичні дані, але ми не впевнені в їх об'єктивності хоч би тому, що спеціальна статистика лише починає вестися різними установами, методика виявлення та обліку булінгу тільки напрацьовується. За окремими даними, зокрема доповіддю Департаменту освіти США, «кожна четверта дитина у віці від 12 до 18 років була жертвою булінгу за останній рік. За результатами дослідження, проведеного для UNICEF, в Україні з булінгом зіткнулися 89% школярів»¹.

Вважаємо, що виділення цього явища із загальної проблеми дитячого насильства буде сприяти більш виваженому та професійному підходу до його подолання, а також дозволить всім суб'єктам профілактики скоординовано та ефективно працювати на його попередження.

У даному підрозділі ми з усього спектру досліджуваної проблеми хочемо виділити лише її законодавчий аспект, тому об'єктом нашого дослідження є законодавчо визначене поняття «булінг».

Сам термін «булінг» (bully, bullying, to bully) в перекладі з англійської згідно довідникової літератури має декілька значень та синонімів (задирака,

---

¹ Янішевська К.Д., Тимошенко О.О. Деякі проблеми протидії булінгу в Україні та шляхи їх вирішення. Правові новели. 2018. № 4. С. 270-275.

забіяка; хвалько, хуліган; задирати; залякувати; примушувати до небажаних дій; завдати шкоди тощо)¹², проте законодавець вживає його тотожним слову «цькування», що, на думку, є найбільш вдалим та таким, що найкраще передає сутність цієї дефініції.

Офіційно термін «булінг» у вітчизняному законодавстві був закріплений разом з перекладом «цькування» у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». Законодавець розуміє його як «діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого»³.

Слід зазначити, що цей термін у наведеному значенні був внесений відразу до двох законодавчих актів – Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП) у норми ст. 173⁴ «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу»⁴ та до Закону України «Про освіту», зокрема ст. 1 «Основні терміни та їх визначення»⁵.

Аналізуючи внесені зміни окремі науковці зауважують, що незважаючи на застосування однієї і тієї ж дефініції у зазначених актах законодавець у Законі України «Про освіту» додатково наводить ознаки булінгу⁶, що вже саме по собі, на нашу думку, є некоректним. Зокрема, у п.3-1 ст.1 Закону України «Про освіту» зазначено типові ознаки булінгу:

«систематичність (повторюваність) діяння;
наявність сторін - кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування

---

¹ Мюллер В.К. Англо-русский словарь. М., 1995. Издание 24. 2104 с. URL: <http://www.rambler.ru/dict/new-enru/00/55/78.shtml> (дата звернення 14.02.2021).

² Meaning of "bully" in the English Dictionary. (1998). British Columbia Ministry of Education. Retrieved from: URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/bully?q=buling#translations> (дата звернення - 14.02.2021).

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18 (дата звернення 14.02.2021).

⁴ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 року № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 14.02.2021).

⁵ Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №38-39. Ст. 380.

⁶ Мельничук О. Правові засоби протидії булінгу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2019. Вип. 55. Т. 2. С. 44–47.

потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого»¹.

Аналізуючи першу законодавчо визначену типову ознаку досліджуваного делікту слід зазначити, що систематичність в переважній більшості випадків слугує ключовою ознакою відмінності булінгу від конфлікту між учасниками освітнього процесу або ж прояву невихованості, недисциплінованості чи застосування неправомірних методів виховання.

Відповідно, застосовуючи аналогію до твердження Л. Прогонюк², яка досліджувала значення поняття систематичності у трудовому праві, можна стверджувати, що чітке та логічно аргументоване визначення поняття систематичності має вирішальне значення для правильної кваліфікації булінгу, склад якого містить факт декількоразового вчинення особою певної дії (моменту бездіяльності).

Згідно довідкової літератури систематичність – це:

«послідовність у діях, вчинках; наявність системи у чому-небудь»;³

«регулярність, методичність, планомірність»;⁴

«який являє собою систему, побудований, упорядкований за певним планом, систематизований, спирається на певну систему, суворо планомірний, постійний, регулярний»⁵.

Отже, систематичність у випадку кваліфікації булінгу – це регулярне, повторюване декілька разів за певний період діяння, що містить ознаки булінгу. На практиці таким визнається діяння вчинене втретє - три і більше разів. Зрозуміло, що це пов'язано із загальною юридичною практикою, коли якраз вчинення втретє і підтверджує систематичність та не випадковість діяння.

Ще однією умовою визнання системності у діях кривдника (чи групи кривдників) є той чинник, що всі діяння повинні бути тотожними та/або об'єднані спільним умислом. У наступному підрозділі ми більш детально висвітлимо цю тему.

Наступна типова ознака, визначена законодавцем – наявність сторін. Обов'язковими сторонами при вчиненні булінгу є кривдник (булер) та потерпілий (жертва булінгу), факультативною – спостерігачі.

---

¹ Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №38-39. Ст. 380.

² Прогонюк Л. Ю. Зміст та юридичне значення поняття «систематичності» в трудовому праві України. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Право». 2011. Вип. 17. С. 56-64.

³ Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/systematychnistj> (дата звернення - 14.02.2021).

⁴ Систематичність. Словник українських термінів. URL: <https://ua.waykun.com/articles/sistematichnist-ce.php> (дата звернення 05.02.2021).

⁵ Словник іншомовних слів. URL: <https://bit.ly/3h6nanB> (дата звернення 05.02.2021).

При одноосібному вчиненню булінгу кривдник (булер) - це особа, хто безпосередньо вчиняє булінг, потерпілий (жертва булінгу) – це особа, щодо якої було вчинення діяння, передбачене ст. 173⁴ КУпАП. У зв'язку із тим, що булінг може вчинятися у різних співвідношеннях «особа» та/або «група», а також враховуючи гендерну складову можливі різні варіанти як у випадку із кривдниками, так і з потерпілими від булінгу, зокрема «кривдник-потерпілий», «кривдник-група», «група кривдників-потерпілий», «група кривдників-група потерпілих».

Слід зазначити, що при груповому булінгу зазвичай серед кривдників виділяється лідер (декілька лідерів), а також один або декілька активних послідовників (співучасників), при цьому можливий розподіл ролей серед кривдників: лідер; замовник; підбурювач; виконавець; організатор; пособник.

Також розглядаючи особу кривдника (булера) хочемо підкреслити, що законодавець зробив певне розмежування у категорії «неповнолітній» (згідно ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК) - «особа віком від 14 до 16 років»¹), розмежувавши дану категорію за віковим цензом 16 років. У результаті суб'єктом даного делікту можуть бути чотири категорії осіб:

- малолітня дитина (особа віком до 14 років);
- неповнолітня дитина від 14 до 16 років;
- неповнолітня дитина від 16 років;
- учасник освітнього процесу.

У той же час законодавець до категорії «потерпілий» відніс лише три групи осіб:

- малолітня дитина (до 14 років);
- неповнолітня дитина (від 14 до 18 років);
- учасник освітнього процесу.

Поняття «освітнього процесу» законодавцем розкрито у п.16 ст.1 Закону України «Про освіту» і визначається як «система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей»².

Розкриваючи категорію «учасник освітнього процесу» слід зазначити, що вона чітко прописана у нормах ст. 52 цього ж закону, відповідно до якої «учасниками освітнього процесу є:

---

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.

² Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №38-39. Ст. 380.

здобувачі освіти (вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти);

педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники, спеціалісти;

батьки здобувачів освіти (особи, що їх замінюють);

фізичні особи, які провадять освітню діяльність;

інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти (представники підприємств, установ, кооперативних, громадських організацій)»¹.

Розглядаючи необов'язкову сторону булінгу - спостерігачів, пропонуємо до їх числа віднести осіб, які стали свідками булінгу, при цьому не приймали у вчиненому діянні участі.

У той же час автори посібника «Про булінг для дітей» зазначають, що «спостерігачі можуть бути байдужими, або ставати на один чи інший бік»², у зв'язку із зазначеним спостерігачі поділяються на:

«прихильників (булінгу, насильства) – особи, що підтримують дії кривдника (лідера), але самі в його діях активну участь не беруть»³. Серед них також виділяють:

«активних (явних) – особи активно та відкрито підтримують знуцання, наприклад, сміхом або приверненням уваги до випадку»;

«пасивних спостерігачів-прихильників – даній категорії осіб подобається знуцання, але вони не демонструють явних ознак підтримки»⁴.

Спостерігачів з іншої сторони відносять до захисників потерпілого (жертви булінгу) – це особи, які не сприймають цькування. Серед них виділяють:

активних (реальних) - допомагають або намагаються допомогти людині, яку цькують;

пасивних (ймовірних) - вважають, що повинні допомогти жертві, але не наважуються на активні дії.

Окремо необхідно виділити категорію «байдужих спостерігачів» - дані особи не залучаються до процесу цькування та не займають чітко визначеної позиції, в багатьох випадках не вміщуються у події через сирах опинитися або на місці потерпілого, або ж понести відповідальність за участь у цькуванні.

---

¹ Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №38-39. Ст. 380.

² Кіцул Ю., Журавель Т., Яковець В. Про булінг для дітей. URL: <https://bit.ly/3h51AzJ> (дата звернення - 18.02.2021).

³ Кіцул Ю., Журавель Т., Яковець В. Про булінг для дітей. URL: <https://bit.ly/3h51AzJ> (дата звернення - 18.02.2021).

⁴ Кіцул Ю., Журавель Т., Яковець В. Про булінг для дітей. URL: <https://bit.ly/3h51AzJ> (дата звернення - 18.02.2021).

Розкриваючи третю типову ознаку булінгу хочемо зауважити, що законодавець у самому визначенні досліджуваного терміну передбачив настання відповідальності як за нанесення шкоди потерпілому, так і лише за можливість її заподіяння - «внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода»¹, що по своїй суті відносить даний делікт до правопорушень з так званим усіченим складом. У той же час у зазначеному вище п.3¹ ст.1 Закону України «Про освіту»², у якій зазначено третю типову ознаку булінгу, вже прямо вказується на настання шкідливих наслідків - «... наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди...»³. Таким чином можемо спостерігати певну правову колізію, коли в диспозиції відповідної статті КУпАП відповідальність передбачена як за настання шкідливих наслідків, так і за саму можливість їх настання, а в нормах іншого законодавчого акту, де виписано типові ознаки делікту і до якого необхідно звернутися при кваліфікації правопорушення, передбаченого ст.173⁴ КУпАП - Законі України «Про освіту» - одною із ознак булінгу є заподіяння шкоди. Відповідно, пропонуємо усунути дану колізію та доповнити вказану ознаку вказівкою про можливість завдання шкоди.

Аналізуючи поняття психічного та фізичного здоров'я хочемо зазначити, що це два життєво важливих напрямки життя, які тісно переплітаються та глибоко взаємозалежні. Проте, як свідчить практика, що якщо при вчиненні діяння, що спрямоване на завдання шкоди психічному здоров'ю особи кривдник не застосовує фізичну силу (можливі лише погрози її застосування), то при завданні шкоди фізичному здоров'ю майже у всіх випадках застосовується психологічне насильство.

Як зазначає І. Шаронова, «психічне здоров'я - це рівень психологічного благополуччя, який визначається не тільки відсутністю психічних захворювань, а й низкою соціально-економічних, біологічних і тих, що відносяться до навколишнього середовища, факторів. До його сфери відносять індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини, наприклад, збудженість, емоційність, чутливість; властивості, пов'язані з особливостями мислення, характеру, здібностей. Психічне життя індивіда складається з потреб, інтересів, мотивів, стимулів, установок, цілей, образів уяви, почуттів тощо. Усі складові й чинники психічного здоров'я зумовлюють

---

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 14.02.2021).

² Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №38-39. Ст. 380.

³ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 14.02.2021).

особливості індивідуальних реакцій на однакові життєві ситуації, вірогідність стресів, афектів»¹.

У довідковій літературі фізичне здоров'я визначається як «нормальний стан організму, який характеризується оптимальною саморегуляцією, повною узгодженістю при функціонуванні всіх органів та систем, рівновагою поміж організмом та зовнішнім середовищем при відсутності хворобливих проявів»². Саме у такому значенні ми будемо його вживати у нашому дослідженні.

Розкриваючи питання місця скоєння булінгу, то слід зазначити, що законодавець не передбачив норми щодо місця скоєння правопорушення – його основною ознакою є пов'язаність жертви булінгу (потерпілого) та кривдника (кривдників) освітнім процесом. Тобто саме правопорушення може відбуватися як у стінах (на території) освітнього закладу, так і поза ним.

Вважаємо за необхідне у своєму дослідженні торкнутися проблемних питань практики застосування вітчизняного законодавства щодо протидії булінгу, незважаючи на те, що окремі з них були вже висвітлені нами вище.

Одним із таких недоліків можна вважати внесення самої ст. 173⁴ до КУпАП без належного роз'яснення окремих її положень та додаткових актів щодо застосування новел законодавства, що майже унеможливило її належну реалізацію на практиці. Це частково підтверджує й О. Падучак, яка у своєму аналізі першого року застосування вказаних нами положень протидії булінгу зазначає, що «майже кожна третя справа відправляється на доопрацювання до органів поліції, що свідчить про неналежний рівень знань положень законодавства представниками правоохоронних органів. Серед підстав повернення справ найпоширенішими є застосування поліцейськими тогорічної практики складання адмінматеріалів, відповідно до ст. 184 КУпАП (Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей), не враховуючи положень нової спеціальної ст. 173⁴ КУпАП, яка регламентує відповідальність батьків за вчинення булінгу їхніми дітьми, які не досягли 16 років»³.

Також юрист зазначає, що «... багато нарікань до змісту протоколів, які є одними з найважливіших доказів, що досліджує суд. Суть адміністративного

---

¹ Шаронова І.В. Психічне здоров'я особистості як предмет психологічного дослідження / Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 20. URL: <http://problempsi.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/58/2017/05/20-68.pdf> (дата звернення 05.02.2021).

² Здоров'я. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://bit.ly/3h7fDot> (дата звернення - 18.02.2021).

³ Мельничук О. Правові засоби протидії булінгу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2019. Вип. 55. Т. 2. С. 44–47.

правопорушення викладається в загальних рисах без конкретизації об'єктивних ознак складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173⁴ КУпАП. Зокрема, у протоколах не зазначається, які саме насильницькі дії були вчинені порушником стосовно потерпілого, які наслідки викликали вказані дії у потерпілого та чи були вони взагалі, чи мало діяння систематичний характер, якщо так — то в який період часу, з конкретною вказівкою на час кожної події тощо»¹.

Хочемо зазначити, що це лише частина проблем застосування законодавства щодо протидії булінгу на практиці. Незважаючи на окремі дискусії, що сьогодні точаться на сторінках наукової періодики, до цих пір залишаються юридично незакріпленими окремі норми, які вже застосовуються правоохоронцями або ж судами на практиці. Зокрема, можемо вказати на такі з них, як визначення «систематичності» - чому систематичність настає від «третього випадку» насильства над жертвою? Чому законодавець вирішив зупинитися на даній цифрі? Як бути з реагуванням на перші два випадки? Яким чином повинні бути зафіксовані «перші два випадки», які мають всі ознаки булінгу? Всі ці питання є важливими при судовому розгляді адміністративної справи по факту вчинення булінгу, адже у правовій державі, до когорти яких прагне Україна, не може бути будь-яких колізій законодавства та припущень у юридично значущих діях.

Крім того, існує певна розмитість у формулюванні поняття «учасник освітнього процесу» - хто може входити до переліку «інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти (представники підприємств, установ, кооперативних, громадських організацій)», визначених у ст.52 Закону України «Про освіту»²? Питання є і у реалізації ч. 5 ст. 1734 КУпАП, яка передбачає настання відповідальності керівника закладу освіти за «неповідомлення... уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу» - чому відповідальність застосовується тільки до керівника закладу освіти? Як бути у випадках, коли факти булінгу особам, які здійснюють освітній процес, аде вони не вжили відповідних заходів реагування ,у тому числі й не повідомили про наявність проблеми керівництво закладу? Вже на сьогодні існує судова практика з подібних фактів, де суд відмовився притягати до відповідальності за

---

¹ Мельничук О. Правові засоби протидії булінгу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2019. Вип. 55. Т. 2. С. 44–47.

² Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №38-39. Ст. 380.

зазначеним вище нормами вчителів або класних керівників, та закрити справи у зв'язку із відсутності складу правопорушень¹².

Дослідження потребує і така додаткова ознака булінгу, як «наявність спостерігачів»³. На нашу думку, ця позиція є досить дискусійною, хоча б тому, що саме основною метою булінгу є приниження жертви, яке може відбуватися або ж набуває особливого значення лише при свідках – «спостерігачах». З погляду психології, саме для них відбувається дія-насильство. Також вважаємо, що існує необхідність вирішення проблеми з визначенням рівня завданої шкоди – зазначена сфера є актуальною і дискусійною, особливо в практичній площині. Наведений перелік, звичайно, можна продовжувати.

Досить ґрунтовну роботу у даному напрямі провели укладачі науково-практичного видання «Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення», які одними із перших надали науковий коментар до ст. 1173⁴ КУпАП⁴. Позитивно оцінюючи роботу науковців, хочемо зазначити, що на час виходу видання майже не існувало практики застосування законодавства щодо протидії булінгу, тому вважаємо, що сьогодні необхідно внести зміни до коментаря зазначеної статті з урахуванням практики діяльності правоохоронних органів та суду та останніх напрацювань науковців, які досліджували дану сферу.

9.2. *Форми та види булінгу*

Відповідно до визначення булінг може проявлятися у вигляді психологічного, фізичного, економічного та сексуального насильства. У спеціалізованій літературі існує значна кількість визначень наведених вище видів насильства, і вважаємо, що у проекції щодо кваліфікації булінгу вони потребують самостійного комплексного дослідження. Ми ж наведемо окремі з них, які, на нашу думку, найбільш повно розкривають сутність кожного з них.

Отже, М. Герасименко визначає психологічне (емоційне) насильство як «поведінку батьків або осіб, що їх замінюють, учителів, вихователів та ін., яка

---

¹ Постанова Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області у справі №607/14713/19 від 16.07.2019. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://bit.ly/3bVTW0> (дата звернення 05.02.2021).

² Постанова Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області у справі №263/5095/19 від 23.10.2019. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://bit.ly/3urKW1q> (дата звернення 05.02.2021).

³ Корнійченко А.О. Ознаки булінгу як виду адміністративного правопорушення. Актуальні проблеми національного законодавства: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Кропивницький, 10 листопада 2020 року. Частина 1. Кропивницький, 2020. С. 104-108.

⁴ Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення. За заг. ред. С.В. Петкова. Київ: Юніком Інтер, 2020. 792 с.

завдає шкоди емоційному розвитку дитини та її почуттю власної гідності». При цьому науковець пропонує виділити «п'ять форм психологічно негативного відношення до дитини: відторгнення; ізоляція; тероризування; ігнорування; розбещеність»¹.

«Фізичне насильство над дитиною - нанесення дитині батьками чи особами, що їх замінюють, вихователями чи іншими особами фізичних травм, різних тілесних ушкоджень, що завдають збиток здоров'ю дитини, порушують її розвиток або й позбавляють життя»². Ці дії можуть здійснюватися у формі побиття, катування, штовхань, у вигляді ударів, ляпасів, припікання гарячими предметами, рідинами, запаленими цигарками, у вигляді укусів та використання різноманітних предметів як знаряддя насильства. До фізичного насильства ми пропонуємо віднести й утримання за різні частини тіла або одяг потерпілого, зачинення у різних приміщеннях тощо.

Економічне насилля визначається як «один з елементів встановлення влади й контролю однією людиною над іншою»³. У відносинах між дітьми економічне насилля може мати форму відбирання грошей, їжі, одягу, майна, дрібних крадіжок або ж просто нищення (псування) майна та речей потерпілого, створення умов фінансової залежності від кривдника тощо.

Під сексуальним насиллям розуміють «будь-яка примусову сексуальну дію або використання сексуальності іншої людини. Сексуальне насильство, недвозначно покриває всі сексуальні активності з особою без її згоди (non-consensual sex). Підвидом сексуального насилля є сексуальне домагання»⁴. Слід зазначити, що його прояви можливі як між дітьми, так і у відношенні дитина – дорослий, при чому в обох напрямках.

Особливим видом булінгу є кібербулінг – вчинення цькування із застосуванням засобів електронних комунікацій. Тобто у даному випадку кривдник за допомогою використанням електронної пошти, мобільних телефонів, гаджетів та сайтів соціальних мереж вчиняє дії у вигляді приниження, розповсюдження чуток та особистої інформації, образливих коментарів та світлин тощо.

---

¹ Герасименко М.В. Психологічне насильство над дитиною: форми, наслідки. URL: <http://intkonf.org/gerasimenko-mv-psihologichne-nasilstvo-nad-ditinoyu-formi-naslidki/> (дата звернення - 14.02.2021).

² Фізичне насильство над дітьми URL: <https://bit.ly/3xNlj3> (дата звернення 05.02.2021).

³ Економічне насильство: як його розпізнати. URL: <https://www.projectkesh.org.ua/news/ekonomichne-nasytstvo-iak-yoho-rozpoznaty-ta-ne-staty-zaruchnytseiu-zolotoi-klitky/> (дата звернення - 18.02.2021).

⁴ Булінг: юридичне визначення та відповідальність. URL: <https://www.yurist-golov.in.ua/buling-yurydychne-vyznachennya-ta-vidpovidalnist/> (дата звернення - 14.02.2021).

Окремі сучасні американські дослідники¹ виокремлюють вісім типів поведінки, які характерні для кібербулінгу:

флеймінг (flaming) – обмін короткими гнівними й запальними репліками між двома чи більше учасниками, використовуючи комунікаційні технології. Найчастіше розгортається в «публічних» місцях Інтернету, на чатах, форумах, дискусійних групах;

харасмент (harassment) – залучення повторюваних образливих повідомлень, спрямованих на жертву (наприклад, сотні смс-повідомлень на мобільний телефон, постійні дзвінки) з переважанням персональних каналів комунікації;

обмовлення (denigration) – розповсюдження принизливої неправдивої інформації з використанням комп'ютерних технологій. Це можуть бути і текстові повідомлення, і фото, і пісні, які змальовують жертву в шкідливій, інколи сексуальній манері. Жертвами можуть ставати не тільки окремі підлітки, а й групи;

самозванство (impersonation) – переслідувач позиціонує себе як жертву, використовуючи її пароль доступу до її акаунту в соціальних мережах, блогу, пошти, системи миттєвих повідомлень тощо, а потім здійснює негативну комунікацію. Організація «хвилі зворотних зв'язків» відбувається, коли з адреси жертви без її відома відправляються ганебні провокаційні листи її друзям і близьким за адресною книгою, а потім розгублена жертва неочікувано отримує гнівні відповіді;

ошуканство (outing & trickery) – отримання персональної інформації в міжособовій комунікації й передання її (текстів, фото, відео) в публічну зону Інтернету або поштою тим, кому вона не призначалася;

відчуження (ostracism) – онлайн-відчуження, виключення з груп (чати однокласників, групи в соціальних мережах), відсутність швидкої відповіді на миттєві повідомлення чи електронні листи. Виключення у віртуальному середовищі наражає на серйозні емоційні негаразди, аж до повного емоційного руйнування дитини;

кіберпереслідування – це дії з прихованого вистежування переслідуваних і тих, хто пересувається без діла поруч, зазвичай зроблені нишком, анонімно, для організації злочинних дій на кшталт спроб звалтування, фізичного насильства, побиття. Відстежуючи через Інтернет необережних користувачів, злочинець отримує інформацію про час, місце й усі необхідні умови здійснення майбутнього нападу;

хепіслепінг (happy slapping) – відносно новий вид кібербулінгу, який починався в англійському метро, де підлітки, прогулюючись пероном, раптом

---

¹ Види булінгу та кібербулінг. URL: <https://edu.bullyingstop.org.ua/article/4> (дата звернення - 14.02.2021).

ляскали один одного, тоді як інший учасник знімав цю дію на мобільну камеру. У подальшому за будь-якими відеороликами, у яких записано реальні напади, закріпилась назва хепіслепінг. Ці відеоролики розміщують в Інтернеті, де його можуть продивлятися тисячі людей, зазвичай без жодної згоди жертви.

Слід зазначити, що в деяких випадках кібербулінг, незважаючи на відсутність фізичного контакту, може бути більш болючим для потерпілого і, відповідно, мати більш тяжкі наслідки, адже кількість «глядачів» (спостерігачів) над знущаннями не обмежується навчальним закладом чи навіть країною, і видалення даної інформації з мережі Інтернет є проблемним питанням навіть для правоохоронних органів.

Також важливим є той факт, що всі наведені форми рідко можуть зустрічатися в «чистому» вигляді – навпаки, вони у своїй більшості застосовуються кривдником у поєднанні двох-трьох, а в деяких випадках і більше форм. Проте їх потрібно вміти розрізняти в першу чергу з метою кваліфікації булінгу та можливості його розмежування від складу інших суміжних деліктів.

9.3. Соціальна робота з дітьми-аутсайдерами як профілактика булінгу в дитячому колективі

На відміну від більшості дослідників, які переважно розглядають особу «агресора», а також сферу роботи з такими особами, особлива увагу авторів вже досить довгий час приділялася протилежній стороні проблеми - жертвам булінгу, роботі з ними та їх оточенням¹²³. Авторами введено в обіг поняття «дитина-аутсайдер», що, на їхню думку, не є тотожним терміну «жертва булінгу (потерпілий)», проте вони є досить взаємопов'язаними і мають значну кількість спільних детермінантів.

Саме тому вивчаючи причини девіантної поведінки неповнолітніх та шляхи її корегування, автори даного дослідження звернули увагу на те, що дослідники правопорушень серед неповнолітніх основну увагу приділяють лідерам колективів неповнолітніх (формальних і неформальних), намагаючись

---

¹ Коломоєць О.Д., Коломоєць С.Д. Практичні аспекти застосування заходів соціальної реабілітації у виховній роботі з неповнолітніми. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2007. №3. С.130-145.

² Коломоєць С. Молодіжно-підліткова організація «ТАРПАН» як приклад молодіжної позашкільної (загальношкільної) організації нового типу. Права Людини. Громадянська освіта. Бюлетень Харківської правозахисної групи. № 18 (454), червень, 2007. С. 2-8.

³ Коломоєць С.Д. Із практики «нетрадиційного підходу» у соціальній реабілітації неповнолітніх. Гендерні детермінанти вчинення насильства у сім'ї та правові основи протидії. електронн. зб. матеріалів міжнар. інтернет-конф. (Ів.-Франків., 27-28 травня 2015 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 241-246.

при цьому знайти теоретичне та практичне рішення обмеження негативного впливу такого лідера на особистість неповнолітнього або ж на колектив у цілому, а також ізоляції неповнолітнього від так званого «пливу вулиці». У зв'язку з цим автори виявили недостатню розробленість проблеми існування окремого психологічного типу неповнолітніх, які, навіть знаходячись у колективі, що піддається впливові та контролю з боку педагога, не є його повноцінними членами. Проблема існування «аутсайдерів» (іноді їх називають «парії», «суспільні ізгої» [6]¹ – що є не тільки неточною дефініцією, а й не досить доцільним з етичного боку), присутніх в переважній більшості суспільних мікрогруп та колективів, перешкоджає гармонійному розвитку особистості, вихованню її громадянської свідомості, яка має містити правову, патріотичну, екологічну та ще цілу низку морально-емоційних та особистісно-психологічних характеристик. З особливою яскравістю присутність подібних «соціально відторгнутих» елементів виявляється в учнівських і студентських колективах освітніх закладів та в неформальних вуличних підліткових та молодіжних колективах та угрупованнях. Діти-«аутсайдери» завжди є соціально відстаючими від своїх однолітків. Найчастіше вони перебувають у ролі об'єкту постійних принижень, на якому кожен із членів формального (неформального) колективу може продемонструвати свою фізичну та психологічну зверхність чи зверхність свого соціального статусу, або ж взагалі відкидаються за сферу інтересів та діяльності цих соціальних мікрогруп. Можливо слід вдатися до дискусії: що є більш сприйнятливим для особистості неповнолітнього – бути поза колом своїх однолітків, відчувати власну непотрібність та неповноцінність у порівнянні з іншими, чи бути об'єктом постійних принижень та психічних (фізичних) знущань. Але безсумнівною є суспільна та педагогічна негативність існування в колективах неповнолітніх самого явища «аутсайдерства».

На підставі проведених досліджень, ґрунтуючись на педагогічному досвіді, багаторічних спостереженнях і роботі в колективах старшокласників та студентів вищих навчальних закладів, враховуючи наукові праці ряду фахівців, нами виділено три типи прояву поведінкової реакції: до людей, від людей і проти людей. Відповідно до цього психологічний тип «аутсайдерів» можна поділити на три основних: «потребуючий уваги», «замкнутий» та «агресивний». Кожний із цих типів має різне сприйняття виховно-попереджувальних заходів. тому їх соціальна реабілітація вимагає застосування різних видів заходів і комплексного підходу до вирішення проблеми.

Розглянемо основні аспекти запропонованого нами психологічних типів неповнолітніх. До типу «потребуючий уваги» належать неповнолітні, які в

---

¹ Ізгої - проблема соціальна. URL: <http://www.33channel.vinnitsa.com/m04-24-19.php> (дата звернення - 14.02.2021).

силу різних обставин є обділеними позитивною увагою не лише з боку своїх однолітків, але й з боку батьків та педагогів. Дефіцит спілкування протягом тривалого терміну негативно впливає на становлення підлітка, ствердження його як особистості. Тому представники подібного типу охоче йдуть на контакт з педагогами, легко розкриваються під час спілкування, піддатливі для стороннього впливу, що визначає як позитивне, так і негативне начало: прагнучи привернути до себе та своїх проблем увагу оточуючих, вони іноді здатні до скоєння неадекватних дій та вчинків (як асоціальних, протиправних діянь, так і актів чи спроб суїциду. Тут слід зазначити, що автори вважають, що суїцид в даному випадку необхідно розглядати не як вид агресії, що направлена проти себе, а як дію направлену на привернення уваги оточення). Вони прагнуть опинитися в полі зору свого оточення, стати предметом обговорення, співчуття. Крім цього, цей тип неповнолітніх у своєму прагненні вийти зі стану «аутсайдерства» досить часто виявляє неперебірливість у своїх контактах з оточуючими, і якщо першим, хто піде на подібний контакт, буде соціально-негативний елемент (кримінальна особа, негативний вуличний лідер колективу однолітків, суб'єкт, що схильний до вживання наркотичних речовин чи алкоголю), то подальший розвиток цього неповнолітнього буде визначатися саме негативним впливом цієї соціально-деструктивної особи. Тому, одним із першочергових завдань педагога є своєчасне виявлення неповнолітнього-«аутсайдера», що відповідає ознакам «потребуючого уваги», попередження становлення дитини на асоціальний шлях її розвитку як антисуспільної особистості. Зацікавлення таким неповнолітнім, виявлення інтересу до його життя, знань, проблем, розвитку умінь, навичок, здібностей, нахилів допоможе педагогові впливати на його особистість, за допомогою яких процес виховання, становлення та соціальної реабілітації буде значною мірою регульованим і передбачуваним.

Тип «замкнутий» – це більш складнішим для виховного впливу з боку педагога психологічний «соціально-відторгнутий» тип особистості неповнолітніх. Вони, як правило, намагаються постійно триматися «в тіні», неохоче діляться своїми проблемами та настроями. Досить часто вони формують у своїй свідомості різноманітні психологічні бар'єри та перепони, які в подальшому переростають у надзвичайно стійкі та визначальні для всього майбутнього особистості комплекси. Це виявляється у невмінні, несміливості і, головне, небажанні проявити себе, свої уміння, навички, здібності та нахили. Основне життєве кредо «замкнутих» – максимальне невтручання в соціальні процеси, їх оточення, пасивність, навіть у випадках, коли справа стосується їх особисто. Вони не здатні (або майже не здатні) до активних соціальних дій і, тим більше, до соціальних ініціатив. Слід зазначити, що подібна замкнутість як крайня форма може проявлятися у вигляді психогенного аутизму. В умовах,

коли в Україні відбувається активний процес становлення громадянського суспільства, не протидіяти мимовільному формуванню таких особистостей серед вихованців є неприпустимим для будь-якого педагога. «Замкнуті» з небажанням ідуть на контакт не лише з педагогом, але навіть зі своїми однолітками. Коло їхнього спілкування надзвичайно обмежене, але при цьому має значно більший визначальний вплив на цей тип «аутсайдерів», ніж на вказаний розглянутих раніше психологічний тип особистості неповнолітніх. Тому, якщо у коло друзів «замкнутих» потрапляє асоціальний елемент, негативне суспільне значення цього явища значно посилюється, що в свою чергу вимагає збільшення об'єму та різноплановості педагогічного впливу з метою перевиховання такої особистості. Нерідко «замкнуті» утворюють дрібні мікрогрупи (2-3 чоловіки), в яких з'являється свій лідер, об'єднаних не скільки спільністю інтересів, смаків та уподобань, скільки своїм негативним суспільним становищем. Як правило, такі групи стійкі, часто мають асоціальне спрямування (особливо якщо лідер такої мікрогрупи схильний до подібних проявів). Існування таких мікрогруп «замкнутих» надзвичайно ускладнює роботу педагога по виправленню негативної суспільно-педагогічної ситуації, оскільки такий неповнолітній, задовольнивши свою потребу у спілкуванні в межах своєї мікрогрупи, неохоче йде на контакт із педагогом, а іноді й вороже ставиться до нього, сприймаючи вияв педагогічної уваги, як прояв втручання в особисте життя та порушення «кордонів зони особистісних інтересів».

З викладеного вище необхідно зробити висновок про важливість проведення виховної роботи «на випередження» з подібним психологічним типом «аутсайдерів» – ще до виникнення негативних соціально-особистісних проявів у такої особи. При цьому педагог має максимально використати не лише найменші можливості позитивного виховного впливу, але й застосувати увесь набутий педагогічний досвід, максимально можливу кількість форм і методів організації виховної роботи та заходів соціальної реабілітації. Виховний вплив на подібний тип неповнолітніх має бути значною мірою опосередкований, ненав'язливий, без різких змін та емоційних потрясінь, щоб не допустити виникнення стресової для такого неповнолітнього ситуації, під час якої він може остаточно «замкнутися» для педагога, не допускаючи його у свій внутрішній світ, зостатися на самоті зі своїми комплексами, прагненнями та переживаннями.

«Агресивний» тип – це психологічний тип «соціально відторгнутих» неповнолітніх, який є одним із найбільш проблематичних для повноцінної реалізації виховного процесу. У даному випадку виникає певне термінологічне протиріччя, яке пов'язане з розкриттям характеристики даного психологічного типу, адже, як показали результати проведеного дослідження, досить часто представники зазначеного типу «аутсайдерів» є ситуативними лідерами.

Проблема «аутсайдерів» цього типу, як правило, пов'язана із затягнутою конфліктною ситуацією між особистістю (до того ж, особистістю неординарною, сильною, здатною до рішучої дії) та колективом (мікрогрупою), інколи педагогом. У більшості випадків гарний фізичний розвиток таких неповнолітніх підтримується психологічною стійкістю та впевненістю у собі. Однак, незважаючи на це, вони не здатні (або не хочуть) очолити колектив, або ж однолітки просто не визнають їх за лідерів. Агресивність такого «аутсайдера» досить часто пояснюється декількома основними причинами:

по-перше – це прояв однієї з форм захисту від тиску колективу чи групи однолітків, який дуже часто набирає форми «дії на випередження», коли «аутсайдер» провокує конфліктну ситуацію з колективом, підсвідомо розуміючи, що конфлікт все одно є лише справою часу. Такий неповнолітній в більшості випадків виступає ініціатором конфлікту, вважаючи при цьому, що настали «вигідні» умови вступу у конфліктну ситуацію і це принесе певні дивіденти на початковому етапі конфлікту. Свою агресивність він розцінює, як вияв власної зверхності, переваги над рештою колективу, особистої значимості та впливовості на психологічну ситуацію в колективі тощо;

по друге – подібна агресія, в переважній більшості випадків, є ні чим іншим, ніж спробою привернути до себе увагу соціального оточення, стати предметом обговорення, через почуття страху (на думку агресивного «аутсайдера») сформуванню в колективі повагу до себе, підвищити свій авторитет;

по-третє – агресивність «аутсайдера», як правило, є своєрідною помстою дитячої особистості решті однолітків чи представникам суспільного оточення за «непотрібність», «відторгнення». Досить часто ці конфлікти мають риси фізичного протистояння (особливо це стосується колективів старшокласників) між «агресивним аутсайдером» та реальними лідерами колективу, рештою представників групи. Окремі «аутсайдери» такого психологічного типу займають оборонну позицію і застосовують фізичне насильство лише як засіб відстояти власну позицію, безпеку, недоторканість у колективі, хоча практично вони знаходяться поза його межами. Інші, навпаки, схильні до атакуючих агресивних дій, від конфліктів з однолітками вони досить швидко переходять до конфлікту з педагогами, яких в більшості випадків розглядають лише як дорослих представників колективу, який їх не сприймає, і які, як правило, займають позицію решти колективу, а не окремого учня. На нашу думку, це є своєрідною помстою педагогам за їх недостатню увагу до проблем та переживань вихованця такого типу. Подібну агресію слід також розглядати як прояв юнацького максималізму. Якщо педагог відреагує на подібну ворожість зустрічним проявом агресивності, підсиленої виключним становищем, яке має педагог поряд з учнем, то конфлікт не просто неминучий, а може перейти у надзвичайно тривалу стадію. Негативність такого конфлікту полягає вже в

тому, що вихованець, звиклий до тривалих психічних та емоційних напружень конфліктів, фізично та морально витривалий, стане на перешкоді педагогові щодо нормальної роботи з колективом. Конфлікт із педагогом може схилити на бік «аутсайдера» основну масу неповнолітніх (особливо, якщо в них відсутнє порозуміння з педагогом або наявна конфліктна ситуація). Коли ж такий «агресивний аутсайдер» очолює колектив класу або групи, стає його «авторитетом» (тобто підсвідомо визнаним лідером колективу лише на період конфліктної ситуації), то позитивність та планомірність навчально-виховного процесу говорити відступає на другий план. Безумовно, що такий неповнолітній виходить зі стану «відторгненості», в нього з'являються друзі, товариші, спільники у «боротьбі з педагогом», але така зміна соціального статусу вихованця навряд чи задовольнить педагога.

Неповнолітні «агресивного» типу, за умови формування мікрогруп «аутсайдерів», як правило, стають лідерами таких соціальних мікроутворень, спрямовуючи їх діяльність в асоціальне або протиправне русло.

Завдання педагога в роботі з «аутсайдерами» такого типу – вивести їх зі стану конфлікту «одного з усіма», повернути його до колективу, спрямувати енергію та прагнення цієї сильної особистості в суспільно-позитивне русло.

Одним із дієвих засобів вирішення проблеми «аутсайдерства» у колективах неповнолітніх, на нашу думку, є повноцінна реалізація психолого-педагогічного комплексу дій та заходів, які можна визначити як соціальну реабілітацію неповнолітніх-«аутсайдерів».

Загальне поняття соціальної реабілітації сформульовано в ст.1 Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» і визначається як «робота, спрямована на відновлення морального, психічного та фізичного стану дітей та молоді, їх соціальних функцій, приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність із загально визнаними суспільними правилами і нормами» [7]¹. Вважаємо дане визначення дещо спрощеним і неповним, зокрема, слово «робота» не розкриває весь спектр дій, які необхідно виконати у цьому випадку. Досить часто в чинному законодавстві визначення «соціальна реабілітація» застосовують щодо певної категорії громадян [8]². Сьогодні існує кілька поглядів на зміст поняття «соціальна реабілітація» та його співвідношення з поняттями «соціальна профілактика», «соціальний супровід» та «соціальна адаптація», оскільки ще немає методологічно єдиного підходу до визначення самих термінів. Але ця тема потребує окремого наукового дослідження.

---

¹ Про соціальну роботу з дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 №2558-III: Електронна пошукова база “НОРМАТИВНІ АКТИ УКРАЇНИ версія 9.4.0.0.

² Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961/2005. URL: http://www.president.gov.ua/ru/documents/p_3427.html (дата звернення 05.02.2021).

На нашу думку, соціальна реабілітація неповнолітніх-«аутсайдерів» – це комплекс психолого-педагогічних дій та заходів, спрямованих на руйнування у об'єкта реабілітації психологічних комплексів уникання суспільства, відчуття власної відстороненості та неповноцінності, повернення індивідів, що знаходяться у стані «аутсайдерства», до активної суспільно-значимої діяльності та формування у них активної життєвої позиції.

Основними заходами соціальної реабілітації неповнолітніх-«аутсайдерів» є:

- індивідуальна робота – за умов якої виховний вплив на кризову особистість здійснюється безпосередньо педагогом. У цьому випадку на педагога покладаються як практичні дії та заходи щодо реабілітації «аутсайдера», так і оцінка досягнутих результатів та наступна корекція подальшої програми педагогічних дій;

- робота в групах – за умов якої виховний вплив на кризову особистість здійснюється групою неповнолітніх (однолітків), при цьому педагог контролює ситуацію в подібній групі і намагається за допомогою педагогічних засобів позитивно впливати на її подальший розвиток;

- робота в змішаних групах – за умов якої педагог здійснює виховний вплив на кризову особистість, не виокремлюючи її із загальної маси вихованців, а безпосередньо в самому дитячому колективі, «вживлюючи» соціально нестабільного вихованця в середовище однолітків, формуючи при цьому довкола нього сприятливе соціальне оточення. Сам педагог, під час подібної форми організації процесу соціальної реабілітації, знаходиться не поза групою вихованців, а перебуває в їх активnodіючому оточенні, він є прямим учасником практичних завдань, заходів та акцій, отримуючи, таким чином, моральне право (в першу чергу, в очах своїх вихованців) на введення колишнього «аутсайдера» до числа «рівних»;

- робота в колективі – за умов якої виховний вплив на кризову особистість здійснюється за допомогою всього колективу (класу, групи, членів гуртка, молодіжної організації тощо), який, виконуючи завдання свого керівника, свідомо чи опосередковано поступово руйнує у соціально нестабільного вихованця почуття власної непотрібності суспільному оточенню, комплекс неповноцінності тощо.

Основними методами реалізації соціальної реабілітації неповнолітніх-«аутсайдерів» є:

- залучення «аутсайдерів» до колективних чи групових суспільно-значимих акцій та заходів;

- визначення конкретних практичних завдань, які б максимально відповідали смакам, уподобанням, знанням, умінням і навичкам, нахилам соціально нестабільного вихованця та мали за мету показати соціальному оточенню «аутсайдера» його значимість для цього ж оточення;

- формування у «кризовій» особистості нових, суспільно корисних та значимих смаків, уподобань, нахилів і прагнень;
- підготовка та реалізація практичних завдань малими групами вихованців (2-3 чол.), до складу яких, поряд з соціально стабільними вихованцями, включаються «аутсайтери»;
- індивідуальні бесіди з «кризовим» неповнолітнім вихованцем із метою формування у нього внутрішніх переконань своєї значимості та руйнування психологічних комплексів особистої соціальної неповноцінності;
- індивідуальні та групові бесіди з представниками суспільного оточення «аутсайдера» з метою позитивного впливу на психологічний та емоційний мікроклімат у даній соціальній мікрогрупі, який би сприяв повноцінному становленню та подальшому розвитку «аутсайдера»;
- формування передумов і надання психологічної та практичної допомоги щодо виявлення соціальним «аутсайдером» суспільних ініціатив.

Наведений вище матеріал дає авторам підстави висловити упевненість в тому, що подібні педагогічні дії є не просто засобом відвернення підлітків від скоєння негативних асоціальних чи протиправних дій та вчинків, але й має стати одним з основних напрямів діяльності всіх без виключення суб'єктів виховання неповнолітніх з метою повноцінного розвитку та становлення дитячої особистості як майбутнього члена цивілізованого громадянського суспільства України. Під впливом застосованих заходів відбувається процес формування дитини, підлітка як самосвідомого суб'єкта соціальних взаємовідносин у суспільстві, що досягається наданням вихованцю можливості до самореалізації, створення (іноді майже штучно) ситуації, за якої у підлітка руйнується цілий спектр негативних психологічних та соціальних комплексів. Хочемо зазначити, що даний перелік заходів соціальної реабілітації не є вичерпним і не є панацеєю в будь-якому педагогічному випадку «аутсайдерства» – кожна особистість, кожна ситуація вимагає від педагога творчого, індивідуального підходу до вирішення цієї проблеми.

Отже, можемо зробити висновок, що з часу набрання чинності законодавства щодо протидії булінгу (цькуванню) в нашій країні було проведено низку позитивних заходів як у сфері удосконалення притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні даного законодавства, так і у сфері профілактики.

По-перше, вже напрацьована практика застосування законодавства щодо протидії булінгу, що дозволяє визначитись із ефективністю його в цілому, а також окремих норм. Також окреслено певні недоліки, насамперед пов'язаних із некоректним або непрофесійним складанням процесуальних документів працівниками правоохоронних органів.

По-друге, що впливає з наведеного вище, необхідно проводити заходи щодо навчання, підготовки, перепідготовки або ж перекваліфікації осіб, задіяних у процесі реагування на повідомлення про факти вчинення булінгу. Подібні заходи повинні проводитися в умовах (що важливо!) відсутності формалізму і в той же час - креативного підходу до всіх форм навчання. При цьому базами навчання повинні стати конкретні практичні підрозділи поліції, які мають досвід та можливість проведення таких заходів, а також спеціалістів, здатних проводити відповідні заняття. Автори негативно ставляться до практики проведення подібних заходів на базах відомчих вищих навчальних закладів системи МВС, які мають гарну теоретичну підготовку, проте не мають досвіду застосування теоретичних знань з досліджуваного питання на практиці. Ідеальним варіантом видається поєднання теорії з практикою після вироблення певних методичних та навчальних матеріалів.

По-третє, до проблеми реагування на факти булінгу потрібно підходити комплексно, задіюючи всі можливі варіанти, а також всіх суб'єктів профілактики та роботи з дітьми. За основу можна взяти концепцію протидії домашньому насиллю, яка на сьогодні досить успішно реалізується в нашій державі.

По-четверте, необхідно продовжувати заходи щодо профілактики цього негативного явища в нашій державі – навіть за час, що минув з дня набрання чинності законодавства щодо протидії булінгу як державним органами, так і неурядовими громадськими організаціями проведено низку заходів як локальних, так і загальнодержавних. Це не тільки само по собі має важливе значення, але й закладає підвалини сфери протидії булінгу, є своєрідними методичними рекомендаціями для проведення таких чи подібних заходів в інших локаціях, дозволяє розвивати й удосконалювати профілактичні заходи.

Як свідчить практика застосування законодавства щодо протидії булінгу в нашій країні, досить часто поряд з проблемою визначення ознак булінгу та його кваліфікації стоїть питання розмежування його із суміжними правопорушеннями.

Тема протидії булінгу є досить цікавою, а приналежність авторів до когорти педагогічних працівників робить її ще й необхідною для них з метою вивчення та використання у своїй практичній роботі, відповідно, дослідження у даній сфері необхідно продовжувати, адже вона потребує розгляду в усіх її аспектах.

References:

1. *Akademichnyi tlumachnyi slovnyk*. URL: <http://sum.in.ua/s/systematychnistj> (data zvernennia - 14.02.2021).
2. *Bulinh: yurydychne vyznachennia ta vidpovidalnist*. URL: <https://www.yurist-golov.in.ua/bulinh-yurydychne-vyznachennia-ta-vidpovidalnist/> (data zvernennia - 14.02.2021).

РОЗДІЛ ІХ *Поняття, сутність та ознаки булінгу (цькування) та його розмежування з іншими видами деліктів*

---

3. *Ekonomichne nasylstvo: yak yoho rozpiznaty.* URL: <https://www.projectkeshner.org.ua/news/ekonomichne-nasyl-stvo-iak-yoho-rozpiznaty-ta-ne-staty-zaruchnyseiu-zolotoi-klitky/> (data zvernennia - 18.02.2021).
4. *Fizychne nasylstvo nad ditmy* URL: <https://bit.ly/3xNJIj3> (data zvernennia 05.02.2021).
5. *Herasymenko M.V. Psykholohichne nasylstvo nad dytynoiu: formy, naslidky.* URL: <http://intkonf.org/gerasimenco-mv-psykholohichne-nasilstvo-nad-ditinoiu-formi-naslidki/> (data zvernennia - 14.02.2021).
6. *Ianishevskia K.D., Tymoshenko O.O. Deiaki problemy protydii bulinhu v Ukraini ta shliakhy yikh vyrishennia. Pravovi novely. 2018. № 4. S. 270-275.*
7. *Izghoi - problema sotsialna.* URL: <http://www.33channel.vinnitsa.com/m04-24-19.php> (data zvernennia - 14.02.2021).
8. *Kitsul Yu., Zhuravel T., Yakovets V. Pro bulinh dlia ditei.* URL: <https://bit.ly/3h51AzJ> (data zvernennia - 18.02.2021).
9. *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia vid 07.12.1984 roku № 8073-X.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (data zvernennia 14.02.2021).
10. *Kolomoiets S.D. Iz praktyky «netradytsiinoho pidkhodu» u sotsialnii reabilitatsii nepovnolitnikh. Henderni determinanty vchynennia nasylstva u simi ta pravovi osnovy protydii. elektron. zb. materialiv mizhnar. internet-konf. (Iv.-Frankiv., 27-28 travnia 2015 r.). K.: Nats. akad. vnutr. sprav, 2015. S. 241-246.*
11. *Kolomoiets O.D., Kolomoiets S.D. Praktychni aspekty zastosuvannia zakhodiv sotsialnoi reabilitatsii u vykhovnii roboti z nepovnolitnymi. Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu. 2007. №3. S.130-145.*
12. *Kolomoiets S. Molodizhno-pidlitkova orhanizatsiia «TARPAN» yak pryklad molodizhnoi pozashkilnoi (zahalnozhkilnoi) orhanizatsii novoho typu. Prava Liudyny. Hromadianska osvita. Biuleten Kharkivskoi pravozakhysnoi hrupy. № 18 (454), cherven, 2007. S. 2-8.*
13. *Korniichenko A.O. Oznaky bulinhu yak vydu administratyvnoho pravoporushennia. Aktualni problemy natsionalnoho zakonodavstva: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu, m. Kropyvnytskyi, 10 lystopada 2020 roku. Chastyna 1. Kropyvnytskyi, 2020. S. 104-108.*
14. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy, Zakon, Kodeks vid 13.04.2012 No 4651-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2013, No 9-10, No 11-12, No 13, st. 88.*
15. *Lytvynov O.M. Administratyvno-terytorialna koordynatsiia diialnosti subiektiv profilaktyky zlochyniv v Ukraini na mistsevomu rivni. Avtoref ... kand. yur. nauk: 12.00.08. Kh.: 2002, 20 s..*
16. *Meaning of "bully" in the English Dicteonary. (1998). British Columbia Ministry of Education. Retrieved from: URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/bully?q=buling#translations> (data zvernennia - 14.02.2021).*
17. *Melnychuk O. Pravovi zasoby protydii bulinhu. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pravo». 2019. Vyp. 55. T. 2. S. 44-47.*

18. Miuller V.K. *Anhlo-russkyi slovar. M., 1995. Yzdanye 24. 2104 s.* URL: <http://www.rambler.ru/dict/new-enru/00/55/78.shtml> (data zvernennia 14.02.2021).

19. *Naukovo-praktychnyi komentar Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. Za zah. red. S.V. Pietkova. Kyiv: Yunikom Inter, 2020. 792 s.*

20. *Postanova Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Mariupolia Donetskoï oblasti u spravi №263/5095/19 vid 23.10.2019. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* URL: <https://bit.ly/3urKW1q> (data zvernennia 05.02.2021).

21. *Postanova Ternopilskoho miskraionnoho sudu Ternopilskoi oblasti u spravi №607/14713/19 vid 16.07.2019. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* URL: <https://bit.ly/3bBTBWO> (data zvernennia 05.02.2021).

22. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydiv bulinhu (tskuvanni): Zakon Ukrainy vid 18 hrudnia 2018 roku № 2657-VIII.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (data zvernennia 05.02.2021).

23. *Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2017. №38-39. St. 380.*

24. *Pro reabilitatsiiu invalidiv v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 06.10.2005 № 2961/2005.* URL: http://www.president.gov.ua/ru/documents/p_3427.html (data zvernennia 05.02.2021).

25. *Pro sotsialnu robotu z ditmy ta moloddiu: Zakon Ukrainy vid 21.06.2001 №2558-III: Elektronna poshukova baza "NORMATYVNI AKTY UKRAINY versiiia 9.4.0.0.*

26. *Prohoniuk L. Yu. Zmist ta yurydychne znachennia poniattia «systematychnosti» v trudovomu pravi Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. «Pravo». 2011. Vyp. 17. S. 56-64.*

27. *Sharonova I.V. Psykhichne zdorovia osobystosti yak predmet psykhologichnoho doslidzhennia / Zbirnyk naukovykh prats K-PNU imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykhologii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Problemy suchasnoi psykhologii. 2013. Vypusk 20.* URL: <http://problemps.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/58/2017/05/20-68.pdf> (data zvernennia 05.02.2021).

28. *Systematychnist. Slovnyk ukrainskykh terminiv.* URL: <https://ua.waykun.com/articles/sistematichnist-ce.php> (data zvernennia 05.02.2021).

29. *Slovnyk inshomovnykh sliv.* URL: <https://bit.ly/3h6nanB> (data zvernennia 05.02.2021).

30. *Vydy bulinhu ta kiberbulinh.* URL: <https://edu.bullyingstop.org.ua/article/4> (data zvernennia - 14.02.2021).

31. *Zdorovia. Wikipediia – vilna entsyklopediia.* URL: <https://bit.ly/3h7fDot> (data zvernennia - 18.02.2021).

РОЗДІЛ X Загальна характеристики звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини

РУДИК Микола Миколайович
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-1031-9982>

10.1. General characteristics of the exemption from criminal liability for corruption crimes

10.2. The general and special principles of criminal law

General characteristics of the exemption from criminal liability for corruption crimes

*PhD in Law M. M. Rudyk
lecturer at the Department of Police Law,
National Academy of Internal Affairs*

Общая характеристика освобождения от уголовной ответственности за коррупционные преступления

*Кандидат юридических наук М. М. Рудик
преподаватель кафедры полицейского права
Национальной академии внутренних дел*

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, кримінально-процесуальне законодавство, Кримінальний кодекс України, „підстави” та „умови” звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини.

Keywords: the exemption from criminal liability, criminal-procedure legislation, the Criminal Code of Ukraine, “grounds” and “conditions” for exemption from criminal liability for corruption crimes.

Ключевые слова: освобождение от уголовной ответственности, уголовно-процесуальное законодательство, Уголовный кодекс Украины, «основания» и «условия» освобождения от уголовной ответственности за коррупционные преступления.

АНОТАЦІЯ

У розділі визначено, що звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини - це відмова, яка регулюється кримінальною та кримінально-процесуальною системою держави, в особі компетентних органів, щодо призначення особі, яка вчинила корупційний злочин, покарання. Розкрито сутність та значення

основних концепцій Інституту щодо звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини, такі як «підстави» та «умови». Висвітлено, в чому полягає тристоронній характер підстав для цього звільнення (нормативного, фактичного та процесуального). Аналізуючи загальні та спеціальні принципи кримінального законодавства, зазначено, що в галузі протидії корупції кожен із них, безсумнівно, має свій прояв. Під час дослідження не було прямих суперечностей між особливими видами звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини та основними ідеями кримінального права. Однак принципи, які є ключовими для цих норм стимулювання, заслуговують на особливу увагу.

SUMMARY

The section stipulates that exemption from criminal liability for corruption crimes is a refusal regulated by the criminal and criminal procedure system of the state, represented by the competent authorities, to impose a penalty on the person who committed a corruption crime. The essence and significance of the basic concepts of the Institute on exemption from criminal liability for corruption crimes, such as "grounds" and "conditions" are revealed. It is clarified what is the tripartite nature of the grounds for this dismissal (normative, factual and procedural). Analyzing the general and special principles of criminal law, it is noted that in the field of anti-corruption, each of them, of course, has its own manifestation. During the study, there were no direct contradictions between the specific types of exemption from criminal liability for corruption crimes and the basic ideas of criminal law. However, the principles that are key to these incentive norms deserve special attention.

АННОТАЦИЯ

В разделе определено, что освобождение от уголовной ответственности за коррупционные преступления - это отказ, который регулируется уголовной и уголовно-процессуальной системой государства в лице компетентных органов, при назначении лицу, совершившему коррупционное преступление, наказания. Раскрыта сущность и значение основных концепций Института по освобождению от уголовной ответственности за коррупционные преступления, такие как «основания» и «условия». Освещено в чем заключается трехсторонний характер оснований для этого освобождения (нормативного, фактического и процессуального). Анализируя общие и специальные принципы уголовного законодательства, указано, что в области противодействия коррупции каждый из них, несомненно, имеет свое проявление. В ходе исследования не было прямых противоречий между особыми видами освобождения от уголовной ответственности за коррупционные преступления и основными идеями уголовного права. Однако принципы, которые являются ключевыми для этих норм стимулирования, заслуживают особого внимания.

10.1. General characteristics of the exemption from criminal liability for corruption crimes

The relevance of the theme of the study is related to the change in the direction of world and national criminal policy in the direction of the primary protection of the rights, freedom and interests of the victim, individualization of criminal responsibility and punishment.

New forms and methods of state response to a crime committed to prevent or reduce the consequences of a crime are looked for. Considerable attention has been paid to changes and additions to the institute of release from criminal liability in the new criminal legislation. The existence in the CC of Ukraine of special cases of release from criminal liability is substantiated by the desire to compromise with the offender in order to achieve a more significant result than bringing the criminal responsibility of the perpetrator.

Wider scope of factors, which are taken into account in determining the legal consequences of a crime, is comprised in the modern practice. It includes the expression of will and the personal qualities of the offender, manifested not only during the commission of the crime, but also after it. The economic and legal situation prior to the commission of the crime and other factors are taken into account. The rules of law, which encourage citizens to be active in the prevention, disclosure and investigation of crimes, improves.

In these circumstances, the most actual is the formation of reliable theoretical and methodological foundations of such an encouraging institute as special types of exemptions from criminal liability for corruption crimes. The solving of this question is necessary to assess the meaning of these provisions to be an element of the national criminal-legal justice system, clarifying the directions of development of the criminal anticorruption policy of the country.

Of course, the grounds and conditions have utmost importance for the exemption from criminal liability for corruption crimes, since the direct application of these norms directly depends on these basic categories.

The problems in determining the grounds and conditions for exemption from criminal liability were paid attention by domestic and foreign scholars such as Kh. Alikperov, Yu. Baulin, V. Horzhey, E. Dadakayev, V. Yegorov, O. Zhytnyi, V. Kyshnaryov, I. Petrukhin, V. Tertyshnyk, D. Filin, P. Khryapynskyi and etc.

One of the forms of counteraction to crime was the application of not only measures that change or supplement the punishment, but also those that absolutely exclude criminal prosecution at the beginning of the XX century and at the beginning of the XXI century. For example, the alternative is to release a person who committed a crime from criminal liability for this crime.

There are different views on the definition of exemption from criminal liability in the theory of criminal law. So, O. O. Dudorov defines it as a refusal of the state in the person of the competent authorities from the conviction of the person who committed the crime without using criminal-law means of compulsory nature, regulated by criminal and criminal-procedural law.

S. S. Yatsenko formulates the concept of exemption from criminal liability to be an implemented in accordance with the criminal and criminal procedure law

denial of the state in the person of the relevant court from the application of criminal law measures to those people who committed crimes.

Yu. V. Baulin's opinion is that, the refusal of the state, which is provided by the law, from the person's appliance who committed a crime, restrictions on certain rights and freedoms determined by the CC of Ukraine. O. F. Kovitidi understands the legal consequences of a crime envisaged by law, which consists of the country's refusal to condemn the person who committed the crime and without using criminal-law measures that may be imposed on her in connection with her conviction.

The exemption from criminal liability is dismissal of a person from a negative assessment of his conduct in the form of a conviction by S. H. Kelina.

N. F. Kuznetsova explains this legal appellation as the release of a person who committed a crime, but then lost his public danger due to a number of circumstances specified in the criminal law.

The objective necessity of the existence of this institution in legal science is explained in different ways. The basis of exemption from legal liability is its humanization in the general theory of law; institute of dismissal from liability see as a means of implementing the principle of individualization in the legal mechanism.

As a manifestation of the principle of humanism, the Institute for the exemption from criminal liability is also considered in the science of criminal law.

It seems to be the humanism as one of the principles of criminal law and to be individualization as a component of the principle of justice, given the variety of forms of expression, cannot be her explanation for the refusal of the country to condemn a person for the crime committed by this person.

Kh. D. Alikperov notes that all the norms of the investigated institute are a normative reflection of the idea of a compromise in the concept of modern criminal-legal struggle against crime.

It is difficult to argue with it, but the idea of a compromise in the fight against crime is also being implemented in other criminal law institutes (for example, in special rules for the imposition of a punishment when entering into a pre-trial agreement about cooperation, in the institute of exemption from punishment). In addition, the compromise, dictated not by material, but by other (procedural, operational-searched, etc.) reasons, does not always give a positive effect.

In addition, the compromise, dictated not by material, but by other (procedural, operational-searched, etc.) reasons, does not always give a positive effect.

Therefore, each of the analyzed concepts of exemption from criminal liability for crimes in general has its rational basis, but there is a need to define this concept directly for corruption crimes. The difference in understanding is related to the changes that have already been made to the CC of Ukraine for the implementation of international obligations to combat corruption (in particular, the fixing of the list of articles related to corruption crimes and the definition of restrictions on the

application of encouraging norms for them of the general part and foreseeing criminal-law measures concerning legal entities, etc.).

So, the exemption from criminal liability for corruption crimes is regulated by criminal and criminal-procedure legislation, the refusal of the state through the competent authorities from the appointment of a person who committed a corruption offense, punishment and the imposition of criminal legal measures against legal entities.

The considerable experience is already accumulated considerable experience in the application of the norms that provide for the release of a person from criminal responsibility in the science of criminal law, but significant changes in anti-corruption legislation have made many innovations in the norms of the Criminal Code of Ukraine.

The considerable experience in applying the norms that provide for the exemption of a person from criminal liability has already been accumulated in the science of criminal law, but significant changes in anti-corruption legislation have made many innovations in the norms of the CC of Ukraine.

The above changes are related to the fact that since October 2014 a number of extremely important laws have been passed which can be considered the largest legislative reform in the field of combating corruption during the existence of a new independent Ukrainian state, such as: Laws of Ukraine “On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine Regarding the Inevitability of Punishment for Certain Crimes Against the Basics of National Security and Corruption Crimes (the Law on conviction in absentia)” (dated 07.10.2014), “On the Principles of State Anti-Corruption Policy in Ukraine (Anti Corruption Strategy) for 2014–2017”; “On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine”; “On Prevention of Corruption”; “On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Definition of Final Beneficiaries of Legal Persons and Public Figures”; “On Prevention and Counteraction to the Legalization (Laundering) of the Income derived by Terrorism, Financing of Terrorism and Financing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction” (dated 14.10.2014), “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Ensure the Activities of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine and the National Agency for the Prevention of Corruption” (dated 02.02.2015).

These laws introduced radical changes to some articles of the Criminal Code of Ukraine; in particular, the concept of “corruption crimes” was introduced at the legislative level in the note to Art. 45 of the CC of Ukraine.

The opportunities to investigate at their levels special types of exemption from criminal liability for corruption crimes appeared for scientists and practitioners for the first time.

Of course, the very scientific and practical analysis is the most valuable and significant, however, taking into account the insignificant time elapsed since the introduction of most of the proposed changes to the law in effect and the law coming into force (in particular, the term “corruption crimes” dated 02.02.2015) similar results and generalizations are only in perspective. However, now a scientifically substantiated study of such basic categories of exemption from criminal liability as the grounds and conditions will allow us to determine the main aspects of which the application of these norms depends.

It states that corruption crimes in accordance with this Code are crimes provided by articles 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410; in the case of their commission by misuse of official position, as well as crimes provided for in articles 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 of this Code, in the note to Art. 45 of the CC of Ukraine “Exemption from criminal liability in connection with effective repentance”.

Most of the above-mentioned articles of the CC of Ukraine don't provide for special grounds and conditions for exemption from criminal liability. Such articles of the Criminal Code of Ukraine are art. 191 “The misappropriation, embezzlement or possession of property by way of abuse of office”; art. 262 “The abduction, misappropriation, extortion of firearms, ammunition, explosives or radioactive materials or possession of them by fraud or abuse of office”; art. 308 “The abduction, misappropriation, extortion of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues or taking them by possession by fraud or abuse of office”; art. 312 “The abduction, misappropriation, extortion of pre-cursors or possession of them by fraud or abuse of office”; art. 313 “The abduction, misappropriation, extortion of equipment intended for the manufacture of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues, or taking possession by fraud or abuse of office and other unlawful actions with such equipment”; art. 320 “The violation of established rules of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors”; art. 357 “The abduction, misappropriation, extortion of documents, stamps, seals, seizure by fraud or abuse of office, or damage to them”; art. 410 “The abduction, misappropriation, extortion by a servicemen of weapons, ammunition, explosives or other military assets, means of transportation, military and special equipment or other military property, as well as possession of them by means of fraud or abuse of office.”

Part two of the note of art. 45 of the CC of Ukraine contains the majority of articles, which also don't provide for special grounds and conditions for the above-mentioned exemption the guilty, in particular: art. 210 “The misuse of public funds, incurring the expenditure of budget or providing loans from the budget without established budget appointments or excessing of them”; art. 364 “The abuse of power or office”; art. 364-1 “The abuse of powers by a public official of a legal entity of

private law irrespective of the organizational and legal form”; art. 365-2 “The abuse of powers by an official who provides public services”; art. 368 “The adoption of an official offer, promise or obtaining unlawful benefit by an office”; art. 368-2 “The illicit enrichment”.

Art. 354 “The bribing a worker at enterprises, organizations and institutions” which is specified in the note of Art. 45 CC of Ukraine (in fact), directly contains the grounds and conditions for exemption from criminal liability for corruption crimes.

Thus, in part 5 of Art. 354 of the Criminal Code of Ukraine states that a person who has offered, promised or obtained unlawful benefit is exempted from criminal liability for crimes stipulated by articles 354, 368-3 “The bribing an office of a legal entity of private law irrespective of the organizational and legal form”; 368-4 “The bribing an official who provides public services”; 369 “The offer, promise or obtaining unlawful benefit given to an office”; 369-2 “Abuse of influence” of this Code, if after offering, promising or obtaining unlawful benefit, the person voluntarily informed the law enforcement agency (before receiving other sources of information) about this crime and actively contributed to the disclosure of an offense committed by a person who obtained unlawful benefits or accepted her offer or promise.

The specified exemption does not apply if the offer, promise or unlawful benefit were committed in relation to persons specified in part 4 of art. 18 of this Code.

So a person cannot be exempted from criminal liability if the offer, promise or unlawful gain has been committed against officials who are officials of foreign countries ((persons who occupy positions in the legislative, executive or judicial branches of a foreign state, including jurors, other persons who carry out the functions of the state for a foreign state, in particular for a state body or state enterprise), by foreign arbitration judges, persons authorized to resolve civil, commercial or labor disputes in foreign countries in an order, alternative judicial, officials of international organizations (by employees of an international organization or by any other persons authorized by such organization to act on its behalf), as well as by members of international parliamentary assemblies, to which Ukraine is a member, and by judges and officers of international courts.

Speaking about the general characteristics of the exemption from criminal liability for corruption crimes, the grounds and conditions of application of this legal institution are subjects to study, first of all. In view of this, let’s dwell on the formulation of the essence of the concepts of “ground” and “condition”.

An academic explanatory dictionary defines the basis as the main thing, based on what is based on something; a scientific basis as something that explains, justifies actions, behavior, etc. somebody.

Note that in the legal sense, in relation to legal liability, the basis has a triune essence: normative, factual and procedural.

The simultaneous presence of all these components is a prerequisite for the application of the exemption of a person from legal (in our case, criminal) liability.

The normative basis – is the presence of a rule of law, which provides for the possibility of exemption from criminal liability.

The actual basis – is the availability of conditions for exemption from the offense (actually committed deed).

The procedural basis – is the availability of implementing law, which specifies the general requirements of incentives into the legal rules of criminal law (contains conditions), determines the procedure for exemption from criminal liability.

The condition is inextricably linked with the essence of the grounds for exemption from criminal liability. The condition is a thing, which forms the cause or creates the possibility of its action, and this connection is conditioned with the consequence; the condition is a requirement, a proposal put forward by one party, negotiating about something, as well as when entering into an agreement, a contract, by an academic explanatory dictionary.

Under the notion of “cause” understand the thing that determines directly, generates another thing – the consequence.

Taking into account the clarified interpretation of these basic concepts of “grounds” and “conditions” for exemption from criminal liability for corruption crimes, we can outline their general characteristics:

– the normative basis is availability, where the incentive legal rules of criminal law is contained in art. 354 of the CC of Ukraine;

– the factual basis is the presence taken together provided for conditions for exemption from criminal liability in Part 5 of Art. 354 of the Criminal Code of Ukraine 1) after a proposal, a promise or an unlawful benefit; 2) before obtaining information about this crime from other sources by the relevant body; 3) a voluntary of crime report; 4) active assistance in disclosing a crime;

– the procedural basis is the norms of law, in particular the CPC of Ukraine, which determine the procedure for exemption from criminal liability.

Speaking about the grounds for exemption from criminal liability, there are many controversial views about the conditionality of their existence in criminal law among scientists. Yu. V. Baranov considers the general ground for exemption from criminal liability “something positive that happened in the subject, which is enshrined in the legal formulation”.

In this, the author specifies that the general basis for all types of exemption from criminal liability is the loss former public danger of the person committed the crime, although it is only mentioned in Art. 48 of the CC of Ukraine (exemption from criminal liability in connection with the change in the situation).

N. F. Kuznetsova notes, that the general basis for all types of exemption from criminal liability is the loss former public danger of the person committed the crime. In connection with this fact, there is no need to apply criminal liability measures to person. Indeed, the public danger of a person is the objective quality, a category that, under the influence of objective or subjective circumstances, can identify a certain change. So, if the person who committed the crime, after that, made a certain positive post-criminal behavior on restoring the primary (criminal) status of the objects of the criminal law (paid wages, scholarships, pensions or other payments; paid taxes, fees, other obligatory payments, and also compensated the damage inflicted by the state on their untimely payment; handed in weapons to the authorities, military supplies or explosive devices, etc.), then obviously the public danger of this person is changing.

Most scholars are looking for the basis of exemption in a public dangerous act committed or in the person who committed it, and they see the person of an act in a small public danger or person. Thus, K. K. Vavilov, investigating this problem, believes that such grounds (common to all types of exemption) consist of a small public danger of the crime or the person who committed it. He proposes to divide the grounds for exemption from criminal liability for the formal (legal) (the norms of substantive law, which provide for the exemption) and material (those legal facts, the existence of which involves the application of the rules on dismissal, that is, the circumstances that most characterize the committed criminal act or the person who committed it, make it appropriate that type of release and indicate a small degree of social danger of the act or the person who committed it).

S. G. Kelin substantiates the concept of two general (universal) grounds for exemption from criminal liability, which can only be applied in aggregate. She includes to them: 1) a small public danger of the committed crime; 2) the absence or small public danger of a person who, as a result, does not need remedying at all, or can be remedied without the use of a punishment. N. A. Yegorova notes that the basis for exemption from criminal liability for most of its types may be both the named grounds in aggregate and each separately.

V. V. Svyerchkov, believing that, supports this position the general basis for exemption from criminal liability “alternatively consists of the following subjective and objective features: a) subjective – the absence, loss or reduction of danger (harm) of a person for society, b) objective – the loss or reduction of harm (public danger) of the committed act on the time of exemption”.

O. Zhitnyi, investigating the problem of exemption from criminal liability in connection with the repentance, argues the position of the existence of a general ground for exemption from criminal liability. In his opinion, the grounds for exemption from criminal liability should be established taking into account the formal and criminal-political parties. In this regard, the formal (legal) grounds for exemption are the norms of substantive law governing the exemption from criminal

liability. They are the legal form of the factual (material) basis for exemption from criminal liability, which is inappropriate to extend the criminal legal relationship between the state and the person who committed the crime and the implementation of the criminal liability of this person in connection with the achievement of certain desired results for society.

Given the scope of our research, the essence of the existence of a general ground for exemption from criminal liability for corruption crimes is proposed to be precisely such a solution to the problem of corruption in our state.

Since for those people who committed corruptive crimes, it should be exempted from liability and punishment, in particular with the bail bond, in connection with the effective repentance, trial, etc. (Law of Ukraine “On the framework of state anti-corruption policy in Ukraine (Anticorruption Strategy) for 2014–2017” of 14.10.2014). Only special types of exemption from criminal liability for corruption crimes remain as the only measure to combat corruption with the help of such special incentive norms of criminal law.

It is worth noting that none of the special types of exemption from criminal liability for corruption crimes is not an effective repent in its pure form. In this case, a particularly careful research needs any of the conditions that, in the complex, may be the actual basis for the application of such exemption to the guilty person.

Analyzing the above considerations, we share the opinion of A. A. Yashchenko that the small public danger of the committed act and the person who committed it is not a general (universal) basis for exemption from criminal liability. Because of the application of special types of exemption provided for in the articles of the special part of the CC, neither a person nor the acts committed by him do not lose their public danger.

The accent should be shifted from the characteristics of the criminal act to assess the post-criminal behavior of the individual. The basis for exemption is not the commission socially dangerous acts, and certain socially useful actions of a person. Therefore, we agree with the statement that the commission of an act, which does not constitute a major public danger, can't be the basis for the exemption from criminal liability, neither in combination with the small public danger of the person who committed the act and separately, since the law allows for exemption not because the person committed an act that does not represent a major public danger, but only under the condition of a positive post-criminal behavior of a person.

This approach corresponds to the content of the concept of a universal basis for special types of exemption from criminal liability for corruption crimes. Accordingly, such a universal reason is a positive post-criminal behavior of the individual.

Particular attention deserves an exclusion from the list of necessary conditions for exemption from criminal liability for corruption crimes. It is the availability of

extortion of unlawful benefit. Until recently, such a condition was traditional for domestic incentives into rules of criminal law, so to speak. The refusal of the legislator from its foresight in the future is evidence of a counteraction by the state not only by the passive adoption of unlawful benefits, but also by active bribery.

Consequently, the essence and meaning of the basic concepts of the institute of the exemption from criminal liability for corruption crimes are revealed. They are “grounds” and “conditions”. The three-pronged essence of the grounds for such exemption (normative, factual and procedural) is highlighted. The approaches to the analysis of goals, objectives and grounds for the use of special types of exemption from criminal liability as one of the areas of implementation of state anti-corruption policy are also substantiated. The results of such research are consistent with the principles of criminal law (the benefits of mitigating circumstances, the saving of criminal repression, etc.) and generally accepted norms of international law and confirmation of the implementation of the anti-corruption strategy of Ukraine.

The search for new, effective methods and ways of combating corruption is an urgent problem for modern Ukraine. Over the past few years, the number of changes taking place in the field of fighting corruption has exceeded the measures taken over the past ten years. However, qualitative transformations have not become visible to every citizen yet.

The results of such reforms can be felt under the condition of radical innovations in preventing such a socially dangerous thing as corruption. At the same time, the principles of criminal law, which are fundamental for the given branch and basic for the state in general, must remain inviolable.

As criminal norms in combating corruption, as evidenced by domestic experience and international practice, are among the most effective, one should outline the correlation of special types of exemption from criminal liability with the principles of criminal law. Determining the role and meaning of these incentive norms for national legislation.

The principles of criminal law recognize the most general basis of criminal law, established by law or directly from it, and which follow, and which have a direct action, a direct regulatory function.

10.2. The general and special principles of criminal law

All principles of criminal law can be divided into general and special. Based on the allowed scope of work, we will give a more detailed description to some of the principles, which is determined by the chosen subject of research.

General principles are inherent not only in criminal law, but also in other branches of law. They are: rule of law, legality, equality of citizens before the law, inevitability of liability, principles of justice, humanism and democracy.

The principle of the rule of law means that in the implementation of counteraction to corruption people, their rights and freedoms are recognized as the highest social values and determine the content and direction of anti-corruption activities the rule of law can't possess other means of combating corruption, except legal ones. In view of this, unacceptable are the means to fight corruption, which, although they may prove to be effective, but are contrary to the constitutional principles of the functioning of the state and society. That is, all anti-corruption measures should be based on the provisions of the Constitution and Laws of Ukraine. Accordingly, the exemption from criminal liability for corruption crimes has the right to exist and to be implement only if the principle of the rule of law is first and foremost in conformity. This correspondence appears in the consolidation to national legislation of special types of exemption from criminal liability for corruption crimes.

The specified norms of exemptions are directly in line with international standards, in particular the Council of Europe Convention on Criminal Liability for Corruption 1999, The UN Convention against Corruption 2003, the United Nations Convention against Transnational Organized Crime 2000, the Convention of the Organization for Economic Co-operation and Development on combating the bribery of officials of foreign states in conducting international business operations in 1997.

The principle of legality derives from the provisions of the Universal Declaration of Human Rights. "No one can be found guilty of committing a crime and can't be punished other than by a court sentence and in accordance with the law". At present, the special types of exemption from criminal liability for corruption crimes are enshrined in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine (articles 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2). They are the legal basis for the use of incentive measures.

The principle of equality of citizens before the law. The person who committed the crime is subject to criminal liability irrespective of sex, race, nationality, language, origin, property status and position, place of residence, religion or belief, membership of a public association or other circumstances. The equality of citizens before the law is ensured primarily by the recognition of the presence of a person's act of the crime, provided by law, the only reason for bringing him to criminal responsibility in the national criminal law. Recognizing the crime as a legal guarantee of the principle of equality of citizens before the criminal law generates a number of requirements, which must comply with both legislative and law enforcement activities. The law describing the signs of a crime must: firstly, give such signs sufficiently completely; secondly, the description should be as clear as possible; thirdly, when describing the features of the crime, indicate only the objective and subjective features of the crime and relate to the circumstances that determine the individual characteristics of the persons who committed such an act.

These requirements are important for distinguishing criminal behavior from non-criminal, immoral or other, which entails another, less severe legal liability. In addition, equality of requirements for the recognition of an act by a corrupt crime against any person must equally and simply determine the conditions for exemption from the investigated criminal liability. To a certain extent, this principle has been respected through the definition of one encouraging norm as universal for a number of other corruption crimes. In particular, these provisions were enshrined in Part 5 of Art. 354 of the CC of Ukraine and for articles 368-3, 368-4, 369, 369-2. Previously, a note with special conditions for exemption from criminal liability contained each article.

The principle of democracy is manifested in criminal law in such forms: participation of representatives of public associations and individuals in the imposition of a punishment, its execution and, in particular, in exemption from criminal liability (transfer to bail), exemption from punishment.

The realization of the criminal-law policy on combating corruption based on this principle of democracy is connected, in particular, with the provisions enshrined in the General Part of the CC of Ukraine regarding the exemption from criminal liability and the imposition of a punishment. Section IX of this Code in articles 45–48, 69, 74, 75, 79, 81, 82, and 86 of the CC of Ukraine establishes the procedure and grounds for exemption from criminal liability, in addition to corruption crimes.

Given these restrictions, which are included by the General Part of the CC of Ukraine on corruption crimes in matters of exemption from punishment and the imposition of a milder punishment, the most prominent principle of democracy is revealed in special incentive norms in the special part of the said Code.

The essence of another principle (humanism) is to recognize the value of a person (not only the person who committed the crime, but above all the victim). In particular, it is expressed in the fact that the punishment, which provides for a significant restriction of the legal status of the convicted person, pursues one goal – to protect the interests of other, law-abiding citizens, from criminal encroachments.

The humanism extends equally to the person who committed the crime, to the victim, the witness, etc. in the criminal law. At the same time, this question lets out of scientist's sight and all the attention is constructed on a humane attitude to the person who committed the crime. Consequently, the modern view on the principle of humanism in criminal law is to add some provisions to the last one, such as:

- ensuring human rights by criminal law;
- humanization of the criminal-law policy of the state;
- reduction of the number of persons subject to criminal liability (due to special types of exemption from criminal liability for corruption crimes, etc.);

– limitation of the measures applied to the person who committed the crime only by the minimum necessary and sufficient to achieve the objectives, their correction and prevention;

– development and introduction of alternative criminal sanctions against the person who committed the crime;

– the prohibition of modeling and the application of any measures of influence on the person who committed the crime in order to inflict physical or mental suffering.

The principle of inevitability of criminal liability lies in the fact that the person who committed the crime is punishable in criminal confiscation. Under the latter one should understand the timely bringing the offender to liability, and the fact that before the criminal law no one should have privileges. Scientists, who studied the problem of the principle of inevitability of liability, rightly concluded that his further fate is closely linked with the institute of exemption from criminal liability. Those who insist on the appropriateness of direct consolidation of this principle in the text of the CC, try to prove that the institute of exemption from criminal liability does not contradict, but also fully corresponds to the concept of inevitability of responsibility.

Summarizing everything, we note that the domestic criminal law operates the principle of inevitability of liability, the essence of which is that the person who committed the crime must be brought to the criminal or other responsibility that is associated with the using criminal nature actions against such persons. However, the analysis of the norms of art. 51 of the CC of Ukraine, as well as the characteristics of special types of exemption from criminal liability, gives grounds for refusing from this principle and developing more flexible forms of exemption liability for the committed crime.

The principle of justice means that the criminal punishment or other criminal law measures applicable to the criminal must correspond to the degree of public danger of the crime, as well as the person of the criminal. The same principle, in particular, means that no one can be twice brought to criminal liability for the same criminal act.

Most authors of special studies emphasize the special importance of the principle of justice for criminal law as the most important principle of state and public life.

You should be operated the principle of justice, explicitly and clearly understanding its structure, not substituting humanism, which should ensure criminal law's «image» fair in the eyes of citizens. Therefore, you should not put it above other criminal-law principles.

In determining the scope of crimes, that is, when carrying out criminalization (decriminalization) of socially dangerous acts, it is necessary, along with other requirements of criminalization (decriminalization), which are carefully elaborated

by the science of criminal law, to take into account the requirements of social justice as an element of social consciousness. Ignoring this circumstance leads to the fact that the criminal-law prohibition does not receive support and approval from the population; as a result, it is not adhered by citizens and employees of state bodies.

Another group of authors notes that the use of special types of exemption from criminal liability undermines the constitutional principle of presumption of innocence, since one can't exempt a person from criminal responsibility for an crime if he has not been found guilty of commission yet.

S. S. Yatsenko proposes, "in order to eliminate the conflicts between the provisions of the CC and the CPC, on the one hand, and the provisions of the Constitution of Ukraine (this refers to the principle of the rule of law enshrined therein – art. 8 and the principle of presumption of innocence – art. 62), on the second hand, to consider the question about possibility of taking into account the legislative experience of foreign countries, in particular, with regard to the possibility of refusing from the institute of exemption from criminal liability, expanding the scope of the institution of exemption from punishment, improving other means of criminal legal regulation on the committed crime, the existence of which is established by the court sentence".

Y. V. Baulin, speaking of the violation of the principle of presumption of innocence, found out what lying is in this violation. He noted that at least nine components had to be attributed to the content of the above principle, and none of them can be violated when a person was exempted from criminal liability for the following reasons: 1) the person is not obliged to prove his innocence in the committed; 2) such a person only has the right to prove the existence of grounds for exemption from criminal liability and has the right to give evidence regarding this, the refusal of it does not justify her being convicted; 3) such person is not duty to prove his innocence and it is impossible to obtain evidence from such person through the use of violence, threats and other unlawful measures; 4) the charge can't be based on the evidence obtained illegally and on assumptions, too; 5) the admission of guilt by perpetrator cannot be served as a basis of the indictment, since the conviction do not result here at all; 6) all doubts concerning the proof of the guilty person continue to be construed in its favor; 7) the court does not decide the question about the proof of participation of the accused in committing a crime, because the court does not rule the sentence; 8) the fact of bringing a person to participate in a case as a suspect, accused, election of a preventive measure against her and further exemption her from criminal liability shall not be considered as proof of her guilt or as a punishment; 9) after the exemption of a person from criminal liability, you cannot treat her to be guilty, as well as you cannot say about her to be a criminal in public, in mass media and in any official documents.

In the current CC of Ukraine, exemption from criminal liability actually exists as a waiver of criminal prosecution. In agreeing to this, let us draw attention to the fact that the exemption from criminal prosecution is the institute of criminal procedural law, which in material criminal law can manifest itself not only the institute of criminal procedural law, which in material criminal law can manifest itself not only in exemption from punishment, but also the exclusion of criminal liability and release from liability. In this case, the exemption from criminal liability can't have place after the conviction of a person, since from the moment of obtaining of legal force by a verdict the person is already a person who is subject to criminal liability. Consequently, person can no longer be freed from liability, and it can only be said about the possibility of exemption from punishment as an integral part of such liability.

In addition, an exemption from criminal liability is not possible if the person who committed the crime denies this (for example, article 7, article 284 of the CPC of Ukraine). Thus, such a person has the right to object to the exemption from criminal liability, after which the case is obeyed in the general order and may well end with an acquittal.

Therefore, by determining the ratio of special types of exemption from criminal liability for corruption crimes to such a general principle as a presumption of innocence, we conclude that the said exemption corresponds to this principle and does not violate it.

Let's consider the compliance of special types of exemption from criminal liability for crimes to the special principles of criminal law:

– the principle of the legislative definition of a crime (there is no crime not provided for by the Law) – one of the most important general principles of criminal law. It is defined in articles 1, 2, 3 and 11 of the CC of Ukraine. The implementation of this principle leaves no place for an analogy to the criminal law, which, by the way, is explicitly prohibited in part 4 of art. 3 of the CC of Ukraine. A person may be convicted only for an act committed by him that contains the crime, provided by the CC. The provisions of note art. 45 of the Criminal Code of Ukraine determine which particular crimes belong to corruption to date;

– the principle of personal responsibility – criminal liability is possible only for their own actions (inaction). No one can be held accountable for a crime committed by another person. This principle follows directly from the contents of part 2 of art. 2 CC: “A person is considered to be innocent of committing a crime and can't be subjected to criminal punishment until her guilt is proved in a lawful manner and established by a guilty verdict of a court”. The principle of personal responsibility applies to those who committed crimes. The organizer, the instigator, and the accomplice also bear criminal liability only for acts committed by them personally. However, due to the fact that the crime was committed in conjunction with the executor, personal actions committed by

them of this kind are appraised not only on their own but also from the point of view of their contribution to joint criminal activity.

This principle is especially important for special types of exemption from criminal liability for corruption crimes, since personal responsibility is foresaw the personal liberation from it. That is, another person can't exempt person from further criminal liability by reporting a crime committed by this person. First, it is important to comply with for the principle of personal responsibility is in cases where a corruption offense is committed in a group of accomplices. Of course, we can consider a situation in which each of the accomplices carried out parallel reporting of a corruption crime separately. In such circumstances, the special exemption applies to everyone;

– the principle of fault liability – criminal liability comes only in the presence of guilt, that is, only if the person refers to the crime and its consequences deliberately or carelessly (art. 23 of the CC of Ukraine).

The methodological basis of this principle is the provision on the recognized independence of human consciousness in the choice of goals and methods of its behavior, the adoption and implementation of decisions. The concrete situation generates a volitional act not in itself, but only “refracting” through interests, views, habits, peculiarities of the psyche and other individual traits of the individual.

In this regard, in questions of the exemption from criminal liability for corruption crimes, the very subjective attitude of the person to her committed, will be decisive in determining how actively she contributes to the disclosure of a particular crime;

– the principle of subjective sanity most convincingly acts with the excess of the performer. The partners are not liable for the performer's actions that were not covered by their intent;

– the principle of full responsibility – means the requirement to blame the person for everything committed by it, regardless of how much of the criminal-law norms it is provided for. Accordingly, exemption from criminal liability is possible subject to the principle of full exemption from it;

– the principle of the advantage of mitigating liability of circumstances. In the competition between aggravating and mitigating the mitigating circumstances, the preference is to mitigate the circumstances of the crime. The implementation of this principle in the area of combating both crime in general and corruption in particular is indicated in part 3 of art. 66 of the CC of Ukraine “Circumstances that mitigate the punishment”: “If any of the circumstances that mitigate the punishment is stipulated in the Article of the Special Part of this Code as a sign of a crime affecting its qualification, the court can't once again take it into account when imposing the sentence as such, which softens it”;

– the principle of greater punishment of a group crime. Its compliance to the special exemption from criminal liability for corruption crimes has a manifestation of the obligation of the person who committed the act in the group, to expose other accomplices. At the same time, such disclosure deprives participants of the opportunity to be exempted from criminal liability;

– the principle of full compensation for damage caused by a crime is a partial implementation of the new concept of a criminal law – the concept of protection, the replacement of the punitive function of the criminal law with the function of protection, the function of restoration of violated rights and interests of the person. It is possible to agree with professor M. Korzhanskyi that the norm, which would be contained this principle, could have the following wording: “Irrespective of the measure and type of punishment imposed by the court, the person who caused damage by the crime to be harmed is obliged to compensate for the damage caused by this crime in full, as well as all expenses for the conduct of inquiry, investigation and court”.

This principle has not been taken into account in the norms that determine the special types of exemption from criminal liability for corruption crimes. That is, for a perpetrator there is no obligatory condition that would require compensating for the damage caused. Such omission is substantial and requires the appropriate amendments to the articles of the CC of Ukraine, which determine the procedure for the application of these special types of exemption, with the indisputable foresight of full compensation for the damage caused by the corruption crime;

– the principle of economies criminal repressions – is a practical definition of the optimal most appropriate level of economic and cultural development of society, the limits for separating the crime from non-criminal acts (actions, inaction), the abroad between criminalization and the decriminalization of crimes. Of course, a punishment imposed by a court should not leave the person a sense of non-punishment for a crime.

Thus, the essence of the principle of economies the criminal repression is to recognize the person, his rights and freedoms and legitimate interests as the highest social value for the state. This provision demands a criminal law to, firstly, not to punish the perpetrator by criminally-law sanctions, but to protect and restore the rights and interests of citizens who have been violated as a result of a crime, and, secondly, to apply measures of state coercion, to create in perpetrator’s consciousness positive socially useful installations, including him in society as a full-fledged person, who respects and fulfills the normative prescriptions of this society to the perpetrator in the commission of a crime.

Analyzing the general and special principles of criminal law, we can note that in the field of combating corruption, each of them, undoubtedly, has a manifestation. During the study, we didn’t find direct contradictions between the special types of

exemption from criminal liability for corruption crimes and the fundamental ideas of criminal law. However, the principles that are key in such a relationship with the specified incentive norms deserve special attention. Among these principles, we can distinguish the followings: the principle of the rule of law, the correspondence of which appears in the consolidation by national legislation of special types of exemption from criminal liability for corruption crimes, which also directly meets the international standards of proper Conventions.

The principle of legality according to which special types of exemption from criminal liability for corruption crimes are enshrined in the Special Part of the CC of Ukraine regarding such articles 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2. The principle of equality of citizens before the law manifests itself in equal and identical conditions in one incentive norm (part 5 of article 354 of the CC of Ukraine), which extends to a number of other corruption crimes (articles 368-3, 368-4, 369, 369-2 of the CC Ukraine). Taking into account the restrictions contained in the General Part of the Criminal Code of Ukraine on corruption crimes in matters of exemption from punishment and the imposition of a milder punishment, the principle of democracy is most notably manifested in the special incentive norms of this code.

The modern view on the principle of humanism of criminal law consists in the inclusion of the following provisions:

- c) the ensuring human rights by the criminal law;
- d) the humanization of the criminal-law policy of the state, namely: reduction of the number of persons subject to criminal liability (due to special types of exemption from criminal liability for corruption crimes, etc.).

The principle of inevitability of criminal liability is closely linked to the institute of exemption from criminal liability, since the latter plays a precautionary role and contributes to the detection of traditionally latent corruption crimes. When the person who gives the unlawful benefit reports about it, is exempted from criminal liability, thus denouncing the official who wishes to receive (or received) such a benefit.

The principle of justice is manifested in the criminalization (decriminalization) of corrupt acts, taking into account the requirements of social justice as an element of public consciousness, in order for social approval of the position of the legislator was manifested in the further practical realization of norms, in particular, the in encouraged nature.

The principle of the legislative definition of the crime is respected in part, since from the legislative consolidation of corruption crimes in the note of art. 45 of the Criminal Code of Ukraine, the scientific circles are seriously criticizing this definition. Scientists note out that the notion of a corrupt crime is absent and there is only an enumeration of certain articles of the code, which some scientists reasonably consider it to be incomplete. Therefore, the use of special types of exemption from criminal liability for corruption offenses directly depends on such listing.

Accordingly, the more complete the listing is, the range of special types of exemption is the wider.

The principle of personal responsibility is related to the influence of punishment on the perpetrator and may not always be negative. The principle of fault liability in matters of exemption from criminal liability for corruption crimes is manifested in the subjective attitude of the person to the committed and will continue to be crucial in determining the necessary condition for dismissal, as availability of active assistance to the crime disclosure. The principle of the advantage of mitigating liability of the circumstances for corrupt crimes is limited by the conditions set forth in the Article of the Special Part of the CC of Ukraine. The principle of full compensation for damage caused by a crime should be ensured regardless of the exemption of a person from liability for corruption crimes. The principle of economies criminal repressions should ensure, in all circumstances, the absence of a person's feeling of non-punishment, especially when applied to her exemption from criminal liability. Therefore, it is crucial to consolidate the full compensation for the damage caused by a crime in a criminal law, which will avoid the feeling of non-punishment or even impunity in the guilty person.

The analysis of the concepts of exemption from criminal liability for crimes in general has determined the need for the formulation of this concept directly for corruption crimes. The difference in understanding is related to the changes that have already been made to the Criminal Code of Ukraine for the implementation of international obligations to combat corruption (in particular, the consolidation of the list of articles related to corruption crimes and the setting of restrictions against the application of the incentive norms of the general part, anticipation of criminal-legal measures against legal entities, etc.).

Consequently, the exemption from criminal liability for corruption crimes is refusal regulated by the criminal and criminal-procedural of the state, in the person of the competent authorities, about the appointment to the person who committed the corruption crime, the punishment and the application measures of a criminal nature against the legal entities.

The essence and significance of the basic concepts of the Institute for the exemption from criminal liability for corruption crimes such as “grounds” and “conditions” are revealed. It is highlighted, what is the three-pronged nature of the grounds for this exemption (normative, factual and procedural).

Analyzing the general and special principles of criminal law, we can note that in the field of combating corruption, each of them undoubtedly has a manifestation. During the study, there were no direct contradictions between the special types of exemption from criminal liability for corruption crimes and the fundamental ideas of criminal law. However, the principles that are key to these incentive norms deserve special attention, about what we have already said here.

References:

1. Baulin Yu. V. *Zvlnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti. Visnyk Asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy*. 2013. № 1 (1). S. 185.
2. Borovyk A. V. *Corruption crimes in Ukraine : special types of dismissal. Lutsk : "VolynPoligraph" TM, Individual-entrepreneur Hadyak Zh. V., 2018. 284 p.*
3. *Entsyklopedyia uholovnoho prava. T. 10. Osvobozhdenye ot uholovnoi otvetstvennosti y nakazanyia. SPb. : [b. y.], 2008. S. 19.*
4. Kelyna S. H. *Teoretycheskye voprosy osvobozhdeniya ot uholovnoi otvetstvennosti. Moskva : [b. y.], 1974. S. 90.*
5. *Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii vid 31 zhovt. 2003 r., ratyfikovanoi Zakonom № 251-V (251-16) vid 18.10.2006 r., VVR, 2006, № 50, st. 496 URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16*
6. Kovitidi O. F. *Okremi problemy kryminalno-pravovoho rehuliuвання звlnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti nepovnolitnikh. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2004. № 3. S. 97.*
7. *Kryminalna konventsiiia Rady Yevropy pro borotbu z koruptsiieiu vid 27 sich. 1999 r., ratyfikovana iz zaiavoiu Zakonom № 252-V (252-16) vid 18.10.2006, VVR, 2006, № 50, st. 497 URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101*
8. *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : pidruchnyk / red. Ya. Yu. Kondratiev. Kyiv : Pravovi dzherela, 2002. S. 254–255.*
9. *Kurs uholovnoho prava. Obshchaia chast. T. 2. Uchenye o nakazanyy : uchebnyk dlia vuzov / pod red. d-ra yuryd. nauk, prof. N. F. Kuznetsovoi y dr. Moskva : ZERTsALO, 1999. S. 147.*
10. Maltsev V. V. *Problemy osvobozhdeniya ot uholovnoi otvetstvennosti y nakazanyia v uholovnom prave. Volhohrad : [b. y.], 2004. S. 79.*
11. Onyshchuk O. O. *Kontseptualni zasady zapobihannia ta protydii koruptsii v Ukraini. Advokat. 2010. № 9. S. 37.*
12. Petrukhyn Y. L. *Prezumptsyia nevynovnosti – konstytutsyonnyi pryntsyp sovetskoho uholovnoho protsessa. Sovetskoe hosudarstvo y pravo. 1978. № 12. S. 23.*
13. Skakun O. F. *Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk. Kharkiv : Konsum, 2001. S. 472.*
14. Troytskaia M. Yu. *Ynstytut osvobozhdeniya ot yurydycheskoi otvetstvennosti y mekhanizm eho realizatsyy v rossiyskom zakonodatelstve : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk / Troytskaia M. Yu. Moskva, 2012. S. 7.*
15. Vavylov K. K. *Osnovanyia osvobozhdeniya ot uholovnoi otvetstvennosti po sovetskomu pravu : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk / Vavylov K. K. Leningrad, 1964. S. 14.*
16. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv ; Irpin : VTF "Perun", 2005. S. 20*

РОЗДІЛ XI Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють серійні вбивства та віктимологія їх жертв

ГУСАР Леся Віталіївна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
<https://orcid.org/0000-0002-0768-8050>

- 11.1. Поняття та ознаки серійних вбивств
- 11.2. Структура особистості серійного злочинця
- 11.3. Віктимологічна характеристика жертв серійних злочинів

Criminological characteristics of persons who commit serial killings and victimology of their victims

*PhD, Associate Professor L. V. Husar
Department of Criminal Law, Law faculty,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

Кримінологическая характеристика лиц, совершающих серийные убийства и виктимология их жертв

*Кандидат юридических наук, доцент Л. В. Гусар
кафедра уголовного права юридического факультета
Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича*

Ключові слова: серійні вбивства, структура особистості злочинця, мотиви серійних злочинів, жертва, поведінкові моделі серійних злочинців.

Keywords: serial murders, personality structure of the criminal, motives of serial crimes, victim, behavioral models of serial criminals.

Ключевые слова: серийные убийства, структура личности преступника, мотивы серийных преступлений, жертва, поведенческие модели серийных преступников.

АНОТАЦІЯ

У розділі окреслено актуальність потреби розробки нового підходу до розуміння поняття серійних вбивств, яке зумовлено неточним визначенням його вітчизняними теоретиками, оскільки відбувається сплутування понять масових і серійних вбивств, а також стереотипне уявлення, що панує серед працівників правоохоронних органів про особистість серійного вбивці. Формується дане уявлення у результаті акцентування уваги засобів масової інформації лише на типових випадках вчинення

серійних вбивств з сексуальних мотивів. Відсутність наукової уваги до проблеми розслідування серійних вбивств зумовлена не стільки незначною їх кількістю, що вчиняються на території України, скільки їх високою латентністю.

В Україні та у багатьох іноземних державах законодавчо поняття серійне вбивство не закріплено, хоч і вживається на практиці. В результаті проведеного дослідження запропоноване таке визначення серійного вбивства: це вчинене 1-єю чи більше особами умисне позбавлення життя 3-х чи більше осіб, кожне з яких є окремим епізодом, не пов'язаним з попередньою злочинною діяльністю, відокремленим у часі та місці, однак об'єднаних єдиним (-и) мотивом (ами).

Вважаємо за необхідне виділяти такі мотиви серійних злочинців: «контролю», «некрофільський», «інструментальний», «збагачення», «ідейності» «психопатичний». Можна виділити такі поведінкові моделі серійних злочинців: 1) «вибірковість» – коли жертва обирається за певними критеріями; 2) «можливість» – відбору як такого немає, обирається найбільш доступна жертва; 3) «байдужість» – не мають значення демографічні та соціальні характеристики жертви.

SUMMARY

The section outlines the urgency of the need to develop a new approach to understanding the concept of serial killings, which is due to inaccurate definition by domestic theorists, as there is confusion of mass and serial killings, as well as stereotypical perceptions among law enforcement officers about the identity of a serial killer. This notion is formed as a result of focusing the attention of the media only on typical cases of serial killings for sexual reasons. The lack of scientific attention to the problem of investigating serial murders is due not so much to their insignificant number as they are committed on the territory of Ukraine, but to their high latency.

In Ukraine and many foreign countries, the concept of serial murder is not enshrined in law, although it is used in practice. As a result of the study, the following definition of serial murder is proposed: it is committed by 1 or more persons intentionally taking the lives of 3 or more persons, each of which is a separate episode not related to previous criminal activity, separated in time and place, however united by a single motive (s).

We consider it necessary to distinguish the following motives of serial criminals: "control", "necrophilic", "instrumental", "enrichment", "ideology", "psychopathic". The following behavioral models of serial criminals can be distinguished: 1) "selectivity" - when the victim is selected according to certain criteria; 2) "opportunity" - there is no selection as such, the most accessible victim is chosen; 3) "indifference" - the demographic and social characteristics of the victim do not matter.

АННОТАЦІЯ

В разделе обозначены актуальность потребности разработки нового подхода к пониманию понятия серийных убийств, которое обусловлено неточным определением его отечественными теоретиками, поскольку происходит смешивание понятий массовых и серийных убийств, а также стереотипные представления среди работников правоохранительных органов о личности серийного убийцы. Формируется данное представление в результате акцентирования внимания средств массовой информации на типичных случаях совершения серийных убийств по сексуальным мотивам.

Отсутствие научного внимания к проблеме расследования серийных убийств обусловлено не столько незначительным их количеством, которые совершаются на территории Украины, сколько их высокой латентностью.

В Украине и во многих иностранных государствах законодательно понятие серийное убийство не закреплено, хотя и употребляется на практике. В результате проведенного исследования предложено следующее определение серийного убийства: это совершенное 1-м или более лицами умышленное лишение жизни 3-х или более лиц, каждое из которых является отдельным эпизодом, не связанным с предыдущей преступной деятельностью, отделенным во времени и месте, однако объединенных единым (-и) мотивом (ами).

Считаем необходимым выделять такие мотивы серийных преступников: «контроля», «некрофильский», «инструментальный», «обогащение», «идейности» «психопатический». Можно выделить такие поведенческие модели серийных преступников: 1) «избирательность» - когда жертва выбирается по определенным критериям; 2) «возможность» - отбора как такового нет, выбирается наиболее доступная жертва; 3) «безразличие» - не имеет значения демографические и социальные характеристики жертвы.

11.1. Поняття та ознаки серійних вбивств

Сьогодні зростає увага суспільства до серійних злочинів, про що свідчить широке висвітлення їх у засобах масової інформації, збільшення кількості створених фільмів, які зображують реальних вбивць, котрі є центральними героями картин. Вибух кінематографу відбувся на поч. 1990-х, коли кількість таких стрічок збільшилась від 23-х до більше 150-ти, і продовжує зростати. Така «популярність» серійних вбивць може спонукати потенційних маніяків, наслідувати інших «відомих» злочинців заради отримання слави.

Статистичні дані про серійні вбивства, вчинені протягом минулих століть, свідчать про значну їх поширеність у США, що може бути результатом високого рівня звітності правоохоронних органів чи збільшення рівня терпимості до жорстокості, що просочилась в Американську масову культуру. Так, у США з XIX ст. до 1990 року було зафіксовано 105 серійних вбивць, у той час як у Франції цей показник – 11 вбивць, у Німеччині – 17, Великій Британії – 39, Австралії – 10, Канаді – 5, СРСР – 3 серійних вбивці. В інших країнах мали місце лише одиничні випадки виявлених серійних вбивць¹. В Україні відсутня офіційна статистика серійних вбивств, однак, наявні офіційні відомості Генеральної Прокуратури України щодо облікованих вбивств двох і більше осіб². Формування поняття серійних вбивств є однією з основних проблем

---

¹ Шехтер Е. Энциклопедия серийных убий. Первод с англ. О. Блейз. М.: КРОН-ПРЕСС, 1998. С.145.

² Статистична інформація за 2019 та 2020 роки. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.gp.gov.ua/ua/stat.html.

науково-методичного забезпечення діяльності по їх виявленню, розкриттю та розслідуванню.

Терміни, що використовуються для позначення досліджуваного нами явища є досить різноманітні. Зустрічаються такі мовленнєві конструкції, як «серійні вбивства», «серійні сексуальні вбивства», «сексуально-садистські вбивства», вбивство із задоволення – «lustmord», серійні (багатоєпізодні) сексуальні вбивства. Приблизно до сер. ХХ ст. у науці стосовно до вбивств, які нині мають назву серійних, використовувалося поняття «множинні» або «багатоєпізодні» вбивства, а починаючи з 70-х років ХХ ст. поняття «серійне вбивство» стало широко використовуватися у ЗМІ та у практиці. Уперше термін «serial killer» був запропонований спеціальним агентом ФБР Робертом Реслером під час розслідування у Нью-Йорку вбивств, скоєних Девідом Берковіцем¹.

Визначення поняття серійних вбивств у вітчизняній криміналістичній літературі з'явилося на початку 90-х років. Його сформулював Ю. М. Самойлов, як вчинення особою або групою осіб декількох злочинів даного виду, що мають логічний зв'язок: один і той же об'єкт посягання, мотив, спосіб вчинення².

Серійність тісно пов'язано з поняттям «повторність», яке відповідно до ч. 1 ст. 32 КК України є вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. Терміни «сукупність» та «рецидив» ще більш змістовно-віддалені від визначуваного нами поняття, оскільки «сукупність» застосовується при акцентуванні уваги на групі різнорідних злочинів, а другий своєю сутнісною ознакою має попереднє засудження особи.

Варто звернути увагу на ще одне суміжне поняття – «багатоєпізодність». Правоохоронні та судові органи оперують цим поняттям, воно вживається у нормативних актах МВС, проте законодавчо сутність поняття не визначена. Епізод слід розуміти як обмежений у місці, часі, ситуації самостійний акт завершеної або незавершеної кримінальної довільної (вольової) поведінки. Багатоєпізодність передбачає наявність не менше 2-х злочинних актів, кожен з яких може включати декілька складів злочинів. Основною ознакою, що відрізняє серійне та багатоєпізодне вбивство між собою є відносна однорідність криміналістичних ознак злочинів, що складають окремі епізоди. Ми підтримуємо думки О. Ю. Михайлової,

---

¹ Miller L. Serial killers: I. Subtypes, patterns, and motives. *Aggression and Violent Behavior*. 2014. P. 2.

² Самойлов Ю. М. Организация работы правоохранительных органов по раскрытию серийных убийств. Расследование убийств в зарубежных странах: Сборник статей М.: Изд-во ВНИИ МВД, Б.и., 1991. С. 60.

С. Б. Целіковського, які вважають, що багатоепізодне вбивство включає у себе цілий ряд дуже різних за правовими і психологічними характеристиками діянь, наприклад, вбивства свідків або співучасників раніше скоєного злочину і т.д. Серійні ж вбивства відрізняються від багатоепізодних цілим рядом ознак, а саме: 1) найчастіше окремі епізоди у таких вбивствах вчиняються з різними мотивами та носять різний психологічний зміст для винного, тоді як багатоепізодні вбивства об'єднані єдиною злочинною метою, і навіть при наявності розриву у часі повинні кваліфікуватись за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України. При вчиненні серійних вбивств, навіть коли злочини вчиняються на основі схожої мотивації у злочинця зберігається персоніфіковане ставлення до кожного злочинного акту; 2) у багатоепізодних вбивствах відсутні ознаки стереотипності та ритуальності агресивної поведінки. Єдність мотивації та деперсоніфікація жертви визначають реалізацію одного і того ж стереотипу поведінки у різних епізодах серійних злочинів¹.

Таким чином, сутнісна відмінність між серійними та іншими багатоепізодними вбивствами полягає у відмінності умислу. При вчиненні конкретних епізодів серійних вбивств у свідомості злочинця не існує наміру вчинити конкретну кількість вбивств, а умисел на вчинення наступного виникає після вчинення попереднього. У той же час поняття «багатоепізодність» співвідноситься з поняттям «серійність» як загальне з окремим, «серійність» – є одним із різновидів багатоепізодності.

Серійні вбивства у вітчизняній правовій науці часто розглядаються виключно як такі, що мають сексуальне підґрунтя. О. Н. Кузнецова вважає, що для серійних вбивств характерна певна мотивація (головним чином з яскраво вираженим сексуальним забарвленням)². Можна припустити, що специфіка такого «сексуально-мотиваційного» підходу до визначення поняття серійних вбивств пояснюється відсутністю достатньої об'єктивної інформації про інші типи серійних вбивств, окрім сексуальних маніяків.

Науковці також включають до визначення поняття серійного вбивства таку ознаку, як «вчинення в умовах неочевидності» (А. О. Бухановський)³. Так, дана характеристика може відображати специфіку первинної слідчої ситуації, однак згодом можуть бути встановлені свідки подій. Безсумнівним є факт, що розслідування серійних вбивств пов'язано з браком криміналістичної

---

¹ Михайлова О. Ю. Судебно-психологическая экспертиза личности серийных сексуальных преступников. М.: КРЕДО, 2008. С. 40-41.

² Кузнецова О.Н. Роль адвоката в защите лиц, совершивших серийные убийства. Серийные убийства и социальная агрессия: Материалы 2-й международной научной конференции. Ростов н/Д, 1998. С. 149.

³ Бухановский А. О Психические расстройства у серийных сексуальных преступников [Електронний ресурс]: Аналитический обзор 2003. <http://www.studfiles.ru/preview/2143954/page:2/#2143954>.

інформації, у т.ч. показань свідків чи потерпілих, та частим здійсненням підозрюваним дій по прихованню слідів злочину. Дана обставина є характеристикою обстановки вчинення серійних вбивств, однак не визначальною ознакою для диференціювання їх від інших видів злочинів.

Інші науковці визначають серійні вбивства через єдність мотивів, способів вчинення. Наприклад, І. Н. Горбулінська, визначає серійні вбивства як вчинені різночасно два та більше вбивства, що характеризуються схожістю мотиву, часом, місцем і обстановкою злочинів, однотипністю способів вчинення і приховування злочинів, збігом характеристик загиблих осіб та іншими ознаками, що дають достатні підстави для висунення версії про вчинення злочинів однією особою¹. Тут робиться акцент на «автографі» («signature») вбивці, під яким розуміються «дії, необхідні для вчинення злочину, у вчиненні яких злочинець відчуває потребу». На нашу думку, виділення такої специфічної ознаки, як однотипність жертв, не притаманна усім видам серійних злочинців. Також «почерк» серійного вбивці може змінюватися з часом. Логічною буде характеристика серійних вбивств, як злочинів, що становлять окремі епізоди (події злочину), кожному з яких притаманні власні ознаки складу злочину (обстановки, місця, часу), що нерідко можуть збігатись, однак формальна відсутність будь-якої з них не повинна впливати на характеристику цих епізодів як серії.

Дискусійним серед науковців є питання щодо кількості вбивств, що є важливим для визнання серії. Ця кількість різниться від двох до десяти. NCAVC наводить дані, про те, що 60,9% серійний вбивць посягали на життя від 2 до 4-х жертв, а число випадків, коли жертв було більше, ніж 10, складає 12,0% від загальної кількості вчинених серійних вбивств².

Тому вважаємо, що серійним повинно вважатись вбивство трьох і більше осіб, оскільки таким чином здійснюється відмежування від вбивства двох і більше осіб, що передбачене у п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, яке володіє меншою суспільною небезпекою та за яке передбачене альтернативне основне покарання у виді позбавлення волі від 10 до 15 років або довічного позбавлення волі. На нашу думку, санкція за вчинення серійних вбивств повинна бути безальтернативною у вигляді довічного позбавлення волі, зважаючи на надзвичайну суспільно небезпечність цих злочинів.

Серійні вбивства не вчиняються лише одноособово. Ці злочини становлять підвищену суспільну небезпеку, так як дії двох і більше злочинців

---

¹ Горбулинская И. Н. Использование специальных познаний в процессе расследования серийных убийств: первоначальный этап расследования: автореф. дис.канд. юр. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» Барнаул, 2007. С. 8.

² Morton R. Serial Murder: Pathways for investigations. US FBI. P. 17.

полегшують досягнення злочинного результату, дають можливість легше приховати сліди злочину. Ерік Хіккі ж констатує, що кожне 4-те серійне вбивство вчиняється у співучасті¹. Причому серійні вбивства у парах можуть вчинятись як 2-ма жінками чи чоловіками, а також чоловіком і жінкою. Отіс Тул та Генрі Лукас вбили заради задоволення більше 600 осіб. Тул був гомосексуалістом, Лукас – бісексуалом та садистом. Сексуально мотивовані вбивства можуть бути вчинені не лише чоловіками, а і сімейними парами – Геральд та Шарлін Галего, які вбивали неповнолітніх, перед тим тримаючи їх у сексуальному рабстві. У таких парах зазвичай є домінуюча особистість з садистськими схильностями, зазвичай чоловік, а жінка ж боїться партнера та допомагає йому вчинити вбивства.

На нашу думку, мотив, є сутнісною характеристикою злочину та без його з'ясування неможливе розуміння серійних вбивств як діянь, що умисно вчиняються людиною. Типовою вважається така мотивація серійного вбивці як сексуальне задоволення або внутрішнє психологічне задоволення. Інші дослідники стверджують, що серійні вбивці діють з потребою протиставити себе суспільству, в якому вони відчують себе безпорадними². При цьому для усіх серійних вбивць характерно знеособлення жертви, її особистість не має жодного значення для вбивці. Навіть тоді коли вбивця «полює» на певний тип жертв, для нього важливою є лише особистість, яку символізують потерпілі. Попереднє знайомство з жертвою має нетривалий характер і не встановлює тісних особистісних зв'язків між ними. Тому випадки вчинення вбивств з мотивів ревності, образи, помсти чи на іншій особистій основі не стосуються досліджуваної категорії вбивств. Наприклад, особа, що ненавидить повій, вважає їх дії аморальними і очищує від них світ кардинально відрізняється від того, хто вбиває за зраду, навіть неодноразово протягом певного часу. Помітно, що обома керувало почуття ненависті, однак перший сприймав жертв знеособлено, і їх вбивство приносило йому задоволення або не суперечило його системі цінностей, тоді як останнього з жертвою пов'язували особисті стосунки.

Можна стверджувати, що діями злочинця керує почуття влади, однак все ж найбільш загальним є гедоністичний мотив, тобто прагнення отримання задоволення, що при вчиненні серійних вбивств пов'язано із спогляданнями страждань жертв, відчуттям влади над людським життям, власної унікальності та особливості, нездоланності. В Україні та у багатьох іноземних державах законодавчо поняття серійне вбивство не закріплено, хоч і вживається на

---

¹ Hickey E. *Serial Murderers and Their Victims* [Електронний ресурс] Sixth Edition. Wadsworth, Cengage Learning, 2013 С.6. Режим доступу: <https://www.cengagebrain.com.mx/content/9781285283807.pdf>

² Holmes R. *Serial murder*. USA: Sage publications, 2010. P. 47-48.

практиці. Подібний висновок підтверджує необхідність розробки даного поняття та єдності розуміння сутності серійних вбивств. Загальним у поглядах науковців є те, що «серійність» вбивств означає, що вони скоєні послідовно, з певним проміжком у часі, певною особою, при співпадінні мотиву, мети, способу вчинення. В результаті проаналізованої літератури запропоноване таке визначення серійного вбивства: це вчинене 1-єю чи більше особами умисне позбавлення життя 3-ьох чи більше осіб, кожне з яких є окремим епізодом, не пов'язаним з попередньою злочинною діяльністю, відокремленим у часі та місці, однак об'єднаних єдиним (-и) мотивом (ами). Можна сформулювати ознаки, які притаманні серійним вбивствам: 1) наявність 3-х чи більше жертв; 2) вчинення одноособово чи групою осіб; 3) значна відокремленість у часі та наявність «періоду охолодження» (тобто повернення злочинця до нормального життя між епізодами); 4) наявність спільного (-их) мотиву (-ів) для злочинів усієї серії; 5) вчинення вбивств серії не пов'язане з прихованням попередньої злочинної діяльності; 6) вчинення вбивства має своїм наслідком зняття психологічної напруги у вбивці та отримання задоволення; 7) поступове формування психологічної залежності від протиправної поведінки, а також потреби визнання суспільством своєї винятковості та/чи значимості; 8) особистість жертви, як правило, не є значимою для вбивці, однак у деяких випадках може мати для нього символічне значення; 9) протягом усієї серії вбивств простежується наявність «індивідуального почерку», який може дещо видозмінюватись; 10) не скоєні у зв'язку з військовою службою, політичним тероризмом, організованою злочинністю.

11.2. Структура особистості серійного злочинця

Структура особистості серійного злочинця є багатоаспектною і включає такі блоки:

1) характеристика внутрішньої психоемоційної сфери особистості злочинця і охоплює такі елементи: психологічні, психіатричні, сексологічні та фізіологічні якості;

2) характеристика зовнішньої сфери особистості злочинця та демонструє його роль і статус у суспільстві (демографічні, соціальні та кримінально-правові).

При цьому «особистісний» внутрішній компонент – психологічний портрет злочинця має орієнтуюче-розшукове значення для ідентифікації особистості зловмисника. Власне, у дисонансі цих двох блоків і виявляється особливість серійних вбивць, що полягає у наявності так званої «маски нормальності» та внутрішньої антисоціальної спрямованості. Варто розпочати аналіз особистості серійного злочинця з його внутрішньої сфери, а саме – психологічного портрету. Загалом психологічні дослідження особистості

серійних вбивць є казуальними та обмежуються описом і простим перерахуванням окремих характеристик. Однак, на практиці не можна передбачити всі можливі індивідуальні поєднання особистісних якостей конкретного злочинця. До такого ж висновку прийшли і науковці на міждисциплінарному симпозиумі у Сан Дієго, де встановили, що жодна комбінація психологічних характеристик не дозволяє відрізнити серійного вбивцю та інших злочинців, що вчиняють насильницькі злочини¹. Тому залучення під час досудового розслідування спеціаліста психолога для створення психологічного портрету серійника повинно проводитись у кожному конкретному випадку розслідування серійних вбивств.

Рівень діагностики психічних розладів серед серійних вбивць є вищим (32,6%), ніж загальні рівні для населення (21-25%)². У більшості (близько 2/3) серійних вбивць клінічно діагностується антисоціальний розлад особистості. Згідно Керівництва з діагностики і статистики психічних розладів (DSM 5) порушення у функціонуванні особистості виявляються у: егоцентризмі, відсутності турботи про почуття, або страждання інших, нездатності до близьких стосунків; використання домінування або залякування для контролю над іншими, брехливості, безвідповідальності, імпульсивності та ін.³.

Найбільш визначальною рисою серійних вбивць є патологічний нарцисизм, навколо якого вибудовуються інші характеристики. Це патологічна відсутність самоповаги та самооцінки, що захищається компенсаторною грандіозністю та ексгібіціонізмом. Розвитку нарцисизму сприяють 3 фактори, що в остаточному результаті формують Едіпів комплекс: 1) відсутність достатнього «дзеркального досвіду», що означає «я чудовий», і формування комплексу неповноцінності; 2) відсутність «ідеалізованого образу» батьків; 3) хронічний досвід порожнечі та безпорадності. Внутрішньо-психічний маневр нарцисизму захищає від сорому і розчарування.

Психічні аномалії істотно порушують можливість засвоєння моральних, правових та інших соціальних норм, що виявляються у соціальній дезадаптації. Злочинній поведінці сприяють не психологічні порушення, а патологічні риси особистості, що розвиваються на їхньому ґрунті.

Причинами формування антисоціальної особистості часто є «тріада Макдональда», що характеризує поведінку в дитинстві: тривале нічне

---

¹ Serial Murder. Multi-Disciplinary Perspectives for Investigators [Електронний ресурс]. National Center for the Analysis of Violent Crime (FBI). P.12. Режим доступу: <http://www.fbi.gov/stats-services/publications/serial-murder>.

² Morton R. Serial Murder: Pathways for investigations. US FBI. P. 16.

³ DSM-IV and DSM-5 Criteria for the Personality Disorders [Електронний ресурс] American Psychiatric Association. 2012P. 2. Режим доступу: http://www.psi.uba.ar/academica/carrerasdegrado/psicologia/sitios_catedras/practicas_profesionales/820_clinica_tr_personalidad_psicosis/material/dsm.pdf .

нетримання сечі, жорстокість по відношенню до тварини та гра з вогнем¹. Поведінка серійних вбивць у дитинстві може бути охарактеризована, як агресивна, вони недоглянуті та покинуті своєю сім'єю. Батько агресивний і авторитарний та не приймає участі у вихованні дитини, а мати карає та контролює. Серійні вбивці зазвичай були першою дитиною у сім'ї, батьки страждали алкоголізмом чи наркоманією. Більшість жінок-серійних вбивць піддавались сексуальному насильству, розбещенню та зґвалтуванню.

Стосовно патології сексуального розвитку, то близько 10-12% серійних вбивць виявили схильність до сексуальних перверсій (парафілій), тобто до порушень сексуальної поведінки². Все ж немає єдиного фактора, що створює серійного злочинця, але лише їх сукупність є підставою для формування його особистості. Найбільш важливим вважається власне бажання вбивці вчинювати злочинну діяльність³.

Серед соціально-демографічних ознак структури особи серійного злочинця, слід виділити такі:

1) ними є не лише чоловіки, а й жінки. За різними оцінками їхня кількість варіюється від 10% (2007 р., вибірка становила 1,237 серійних вбивць) до 17% (2013 р.);

2) середній вік серійників складає 27 років, найбільше же вбивств у США було вчинено особами віком від 20 до 24 років, що свідчить про те, що більшість серійних вбивць вчиняють злочини пізніше ніж одиночні вбивства;

3) серійні вбивства зазвичай вчиняються між представниками однієї раси та більшість серійних вбивць є білими за расовою належністю, проте при поєднанні цих параметрів, науковці отримали лише незначну частку портрету «типового серійного вбивці» (18,2%) – білого чоловіка від 24 до 29 років;

4) серійними часто мають сім'ї, роботу та здаються нормальними членами суспільства. Дослідження показало, що 36,3% «багатоепізодних» вбивць перебували у шлюбі, 10,8% – у повторному шлюбі, 43,1% не мали сім'ї і 9,8% були розведені. Шлюб у багатьох випадках є пізнім відносно «середньостатистичних термінів»;

5) більшість серійних вбивць володіють середнім рівнем інтелекту (середній рівень IQ складав 103);

---

¹ Warf B. Heinous spaces, perfidious places: the sinister landscapes of serial killers. *Social & Cultural Geography*. 2002. Vol. 3. №3. P. 328.

² Антонян Ю. М. Сексуальные преступления: Научно-популярное исследование. М.: Амальтея, 1993. С. 243.

³ Serial Murder. Multi-Disciplinary Perspectives for Investigators [Електронний ресурс]. National Center for the Analysis of Violent Crime (FBI). P. 11. Режим доступу: <http://www.fbi.gov/stats-services/publications/serial-murder>.

б) у групі серійних злочинців, які притягувалися до кримінальної відповідальності, розподіл колишніх судимостей такий: 23% – сексуальні злочини, 7% – підпали, 32% – нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, 34% – крадіжки та грабежі, 4% – інші злочини. Серед серійних вбивць у США 78,3% були затримані та мали судимість на момент вчинення першого вбивства¹.

Для повної характеристики серійного злочинця варто дослідити його типологію. Вітчизняні науковці здійснюють перші спроби такої класифікації, однак вона часто є теоретизованою, формальною та не дозволяє слідчому сформулювати уявлення про особистість певного типу злочинця і його поведінкову модель. Зокрема, О. О. Кашкаров пропонує класифікувати серійних вбивць за такими підставами: 1) механізмом реалізації злочинного наміру; 2) способом вчинення; 3) суб'єктом; 4) мотивом; 5) особливостями жертв злочину; 6) кількістю епізодів², що є криміналістичними характеристиками. Першою типологією серійних вбивць, що була запропонована спеціальними агентами ФБР Джоном Дугласом, Енн Берджесс, Алленом Берджессом, Робертом Реслером, є дихотомія організованих і дезорганізованих вбивць. Сцена вбивства організованого злочинця відображає методологічний підхід до вчинюваних дій, вони сплановані та контролюються виконавцем. Це, на думку авторів, відображає наявність якостей соціальної адаптації злочинця, його можливість до інтерперсональних дій та адаптації. Унаслідок цього організовані злочинці частіше використовують вербальні засоби для встановлення контакту з жертвою. На відміну від організованого серійного вбивці, дезорганізований вбиває за можливості. Відсутність планування дій відображає спонтанність поведінки та неможливість злочинця побудувати інтерперсональні зв'язки, його асоціальність. Зважаючи на неможливість віднести усіх серійних вбивць до 2-х типів, згодом була запропонована третя категорія злочинців – «змішаний» тип. Існування такого типу пояснюється можливістю непередбачуваної поведінки жертви, необхідністю подолання її опору, чи наявністю випадків вчинення злочину більше, ніж двома виконавцями.

Ерік Хіккі здійснює спроби модифікації типології організованого та дезорганізованого злочинця і пропонує виділяти 4 типи поведінкової моделі злочинця за 2 критеріями: вибір жертви та сталість способу дії. Залежно від

---

¹ Hickey E. Serial Murderers and Their Victims [Електронний ресурс]. Sixth Edition. Wadsworth, Cengage Learning, 2013. Р. 8. Режим доступу: <https://www.cengagebrain.com.mx/content/9781285283807.pdf>.

² Кашкаров О. О. Вбивства з сексуальних мотивів: проблеми визначення критеріїв класифікації. Форум права. 2010. № 3. С. 172–177. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10koovkk.pdf>.

комбінації цих критеріїв утворюються наступні типи: 1) серійний вбивця зі сталим способом дії та вибірковістю жертв; 2) сталість способу дії та різноманітність жертв; 3) варіювання способу дії та сталість вибору жертв; 4) різноманітність способів вчинення злочину та неоднорідність жертв¹. Такий поділ дозволяє охопити всі поведінкові моделі злочинців, у тому числі тих, які демонструють ознаки організованих і дезорганізованих типів.

Зрозуміти сексуальних злочинців і їх вчинки можна тільки у тому випадку, якщо проникнути у їх внутрішній світ і мотиви. О. В. Тихонова здійснює такий поділ серійних вбивств, залежно від особливостей сексуального мотиву: 1) власне з сексуальних мотивів, що означає позбавлення життя з метою отримання сексуального задоволення від самого такого факту, що зумовлено потребою помсти жінкам та самоствердження; 2) при придушенні опору жертви виключно з метою згвалтування; 3) вбивства з метою здійснення дій сексуального характеру з трупами; 4) з метою приховати сліди згвалтувань або інших злочинних сексуальних дій.; 5) вбивства вчинені як відповідь на образливі дії потерпілої.

Отже, узагальнюючи різні точки зору, вважаємо за необхідне виділяти такі мотиви серійних злочинців:

1) «контролю» – злочинець керується потребою домінування та отримання задоволення від взаємодії з живим потерпілим, спостереження за муками жертви, вчинення сексуальних актів з живою жертвою. Злочинець часто застосовує удушення мотузками та різноманітні обмежувальні засоби, кляпи, а тіло зазвичай приховується. Це, наприклад, Берковіц, Рейдер-«ВТК-killer» (аббревіатура складається зі слів «bind», «torture», «kill», що означає зв'язування, тортури і вбивство);

2) «некрофільський» – вчинення посмертних маніпуляцій із трупом мають більше значення для вбивці, ніж заподіяння прижиттєвих ушкоджень. Злочинець мотивований потребою взаємодії із трупом, а вбивство є лише засобом отримання доступу до трупа. Відбувається розчленування, забираються «трофеї» (наприклад, частини тіла, волосся), застосовуються предмети для гвалтування жертви, наявні численні ушкодження статевих органів (Тед Банді, Джон Вейн);

3) «інструментальний» – спонукання до вчинення вбивства, не пов'язані з контролем, домінуванням чи сексуальним мотивом, а виникають для задоволення інших потреб (нарцистичних або привернення уваги медичного персоналу «ангелами смерті» та ін.); виявляється у вчинення інших дій, не пов'язаних із взаємодією з жертвою до чи після смерті; зазвичай засоби, що

---

¹ Hickey E. Serial Murderers and Their Victims [Електронний ресурс]. Sixth Edition. Wadsworth, Cengage Learning, 2013. Р.39. Режим доступу: <https://www.cengagebrain.com.mx/content/9781285283807.pdf>.

використовуються є надмірними для завдання смерті (великі дози препаратів, численні вогнепальні поранення та ін.), що виявляє потребу злочинця бути переконаним у настанні смерті;

4) «збагачення» – вбивство вчиняється з метою отримання матеріальних благ і виявляється у наявності слідів пограбування (наприклад, взяття трофеїв, одягу жертви, цінних речей тощо), використовуються тупі знаряддя чи такі, що наперед не заготовлені, речі розкидані, слідова картина має дезорганізований характер. У цю групу включаються також злочини, спрямовані на завдання смерті з метою отримання страхових виплат («чорні вдови», такі як Бель Гайнес);

5) «ідейності» – мотив на вчинення вбивства формується під впливом нав'язливих ідей, переконань про виконання спеціальної «місії» у суспільстві. Прикладом може стати «Унабомбер» – Теодор Качинський, який розсилав в університети і аеропорти бомби, для привернення уваги до ідеї обмеження людської свободи у зв'язку з розвитком сучасних технологій. До цього типу також можна включити серійних «вбивць-наслідувачів», які переслідують мету отримання такої ж слави, як «відомі» серійні вбивці;

б) «психопатичний» – бажання вчинити вбивство виникає на основі наявності у злочинця психічних аномалій, параноїдального стану, ілюзій. Цей мотив відрізняється від ідейного нечіткістю сформованої «ідеології» злочинця, вбивства мають дезорганізований характер.

11.3. Віктимологічна характеристика жертв серійних злочинів

Обираючи жертву, незалежно від категорії, злочинець враховує 3 фактори: наявність, ризиковість і бажаність. Наявність, пояснюється як спосіб життя жертви або обставини, які дозволяють правопорушнику здійснити контакт з жертвою. Ризиковість, визначається як ступінь уразливості жертви для атаки правопорушником. Бажаність, означає потребу злочинця щодо певної жертви та впливає з його мотивації, а також характеристик жертви, що стосуються раси, статі, етнічної приналежності, віку потерпілого або інших специфічних вподобань серійного вбивці.

Науковці виділяють дві загальні характеристики жертв серійних вбивць: 1) фізичну та психічну вразливість і 2) знижений соціальний контроль¹. Серійники зазвичай вибирають осіб своєї ж расової належності та переважно їх жертвами стають жінки та діти. Біологічні моделі поведінки тварин демонструють нам 2 мотиви вбивств: змагання між самцями та хижацький. Більшість вбивств вчинених чоловіками, можуть тлумачитись, як усунення конкурента своєї ж статі, однак серійні вбивці (які є переважно чоловічої статі)

---

¹ Михайлова О. Ю. Судебно-психологическая экспертиза личности серийных сексуальных преступников. М.: КРЕДО, 2008. С. 42.

вбивають жінок і дітей, що може бути формою полювання для досягнення бажаного результату – сексуального задоволення¹. У своєму дослідженні Ю. М. Антонян дійшов до висновку, що частка жертв чоловічої статі склала 8,5%, а жінок – 91,5%. При цьому серед жертв чоловічої статі – 86% неповнолітні. Решта – це вбивства дорослих чоловіків після гомосексуальних насильницьких посягань. Серед жінок картина дещо інша: частка дітей і підлітків тут становить 21,6%, повнолітніх – 63%; 8,7% є жінками похилого віку².

Що ж стосується неповнолітніх, то їх кількість серед жертв серійних вбивств є більшою, ніж серед одиночних. Еріє Хіккі констатує, що 24% серійних вбивць позбавили життя хоча б одну дитину³.

Результати, отримані ФБР після аналізу 430 кримінальних справ (1960-2006 роки), частково співпадають у загальних рисах з даними отриманими вітчизняними науковцями. Жертвами у 75,4% є жінки віком з 8-91 року: від 8 до 13 років (3,3%); від 14 до 29 років (50,4%); від 30 до 45 років (29,4%); від 46 до 60 років (6,7%); більше 60 років (7,6%). Більшість жертв належить до вікової категорії від 14 до 29 років (50,4%).

Взаємозв'язок жертви із злочинця можна описати як:

- 1) «незнайомиць» – злочинець і жертва незнайомі (31,5%);
- 2) «цільовий незнайомиць» – така ситуація, коли злочинець знав жертву, але жертва не була з ним знайома (11,7%);
- 3) «знайомий» – жертва та злочинець мали попередній контакт, навіть незначний. Ця схема може варіюватися від ситуацій, де злочинець і жертва мали випадковий контакт, до відносин досить тривалого знайомства (12,1%);
- 4) «родинно-сімейні зв'язки» – ця категорія включає близьких родичів та членів родини;
- 5) «клієнт/повія» є окремою категорією, коли жертва була повією, а злочинець видавав себе за клієнта (41,5%)⁴. Проте, існують також і інші типові взаєностосунки між жертвою та серійником, що не були включені у дослідження здійсненим NCAVC, такі як: «медичний працівник–пацієнт», «кіллер–ціль». Загалом можна визначити такі типові взаємозв'язки з жертвою: «клієнт–повія», «випадковий перехожий», «медичний працівник–пацієнт», «кіллер–ціль», «коханці чи подружжя», «жертви-символи» та ін. Серійні

---

¹ Kraemer G. Comparing Single and Serial Homicide Offenses. Behavioral Sciences and the Law. 2004. №22. P. 327-328.

² Антонян Ю. М. Сексуальные преступления: Научно-популярное исследование М.: Амальтея, 1993. С. 232.

³ Hickey E. Serial Murderers and Their Victims [Електронний ресурс]. Sixth Edition. Wadsworth, Cengage Learning, 2013. С.10. Режим доступу: <https://www.cengagebrain.com.mx/content/9781285283807.pdf>.

⁴ Morton R. Serial Murder: Pathways for investigations.US FBI. P. 13, 16.

гвалтівники вчиняють насильство щодо підлеглих на роботі (співробітників), на відміну від серійних вбивць, цілями яких частіше стають незнайомі особи, повії та інші уразливі соціальні групи. Дослідження показують, що працівники неохоче повідомляють про зґвалтування і сексуальні напади, а тому, даний злочин може набути триваючого характеру¹.

Вважається, що серійник підбирає жертв відносно певних параметрів (віку, кольору волосся). Психіатр Хелен Моррісон стверджує, що: «... фізичні дані жертв деяких серійних злочинів мають разючу подібність один з одним». Моррісон вважає, що жертви серійних вбивць були символом чогось або когось, хто мав велике значення у житті вбивці². Проте, серійникам вдається довго уникати викриття та продовжувати вбивати через вибір жертв серед найбільш доступних, безпомічних осіб, що опинились на їх шляху. Уразливими є повії, які обираються через їхню доступність та приватність контакту (публічно первинний контакт не сприймається як викрадення, оскільки вони добровільно слідують за вбивцею). Також їх легко контролювати на первинному етапі розпусних дій, оскільки вони підпорядковані клієнтові. Після виявлення тіла, поліції також буде важко встановити осіб, що контактували з жертвою, через їх спосіб життя. Такі жінки не підтримують тісних контактів з друзями та родичами, які не одразу повідомлять поліцію про безвісти зниклу особу, що і враховує серійний вбивця при виборі жертви.

Пацієнти у лікарнях, клініках, будинках пристарілих стають жертвами «ангелів смерті». Їхня безсилість та довіра лікарю створює умови для реалізації злочинних задумів серійними вбивцями. Злочинці відмовляються від ідеального типу жертви, враховуючи можливості та їх доступність. Так, Беверлі Елліт відхилилась від звичайного вибору літніх людей, як мішеней, на користь немовлят, оскільки працювала у дитячому відділенні, а отже, могла розвивати стосунки з їх сім'ями. Специфічними є і вікові характеристики жертв серійних вбивць у медичних установах – вони переважно (71%) є людьми похилого віку, у той час як цей показник серед інших видів серійників доволі низький і коливається у межах 5-9%. Також «ангели смерті» намагаються встановити контакт з жертвою та членами її сім'ї перед вбивством, використовуючи обман та зловживання довірою. Вони створюють позитивне враження в оточуючих, співробітників, пацієнтів, іншими словами «маску нормальності», через що, не підпадають під підозри правоохоронних органів. Цікавим є той факт, що коли серійними повертаються до місця

---

¹ Slater C. Can Serial Rapists be Distinguished from One-off Rapists? Behavioral Sciences and the Law. 2014. № 32. P. 235.

² Egger K. Victims of Serial Killers The “Less-Dead” Victimology: A Study of Crime Victims and Their Roles. J. Sgarzi, J.McDevitt. 2004. Chapter 1. P. 12.

злочинів чи забирають трофеї для пролонгування задоволення від вбивства, медичні працівники вдаються до інших заходів:

- 1) повідомлення про настання смерті близьких родичів (К. Гілберт);
- 2) продовжує взаємодіяти із сім'ями жертв, наприклад, Колін Томсон запрошувала вдівців на своє весілля;
- 3) Майкл Сванго робив запис у історіях хвороби пацієнтів «ПОМЕР» на очах у родичів та ін.

Бездомні також часто стають жертвами серійних вбивць через їх уразливість. Смерть таких осіб, як і повій, не скоро виявляється правоохоронними органами, що дозволяє злочинцю залишатись непоміченим.

Отже можна виділити наступні поведінкові моделі серійних злочинців: 1) «вибірковість» – коли жертва обирається за певними критеріями(зазвичай з сексуальною мотивацією): колір волосся, вік, стать, належність до певної соціальної групи; 2) «можливість» – відбору як такого немає, обирається найбільш доступна жертва, котра, на думку злочинця, не буде чинити опору: повії, бездомні, престарілі, пацієнти; 3) «байдужість» – не мають значення демографічні та соціальні характеристики жертви (наприклад, за такою моделлю діють вбивці на замовлення).

References:

1. Shekhter E. *Entsyklopedyia seryinikh ubyi. Pervod s anhl. O. Bleiz. M.: KRON-PRESS, 1998. S.145.*
1. Shekhter E. *Entsyklopedyia seryinikh ubyi. Pervod s anhl. O. Bleiz. M.: KRON-PRESS, 1998. S.145.*
2. *Statystychna informatsiia za 2019 ta 2020 roky. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: www.gp.gov.ua/ua/stat.html.*
3. Miller L. *Serial killers: I. Subtypes, patterns, and motives. Aggression and Violent Behavior. 2014. P. 2.*
4. Samoilov Yu. M. *Orhanyzatsiia raboti pravoohoronytelnykh orhanov po raskrytyiu seryinikh ubyvstv. Rassledovanye ubyistv v zarubezhnykh stranakh: Sbornyk statei M.: Yzd-vo VNIY MVD, B.y., 1991. S. 60.*
5. Mykhailova O. Yu. *Sudebno-psykholohycheskaia ekspertyza lychnosti seryinnykh seksualnykh prestupnykov. M.: KREDO, 2008. S. 40-41.*
6. Kuznetsova O.N. *Rol advokata v zashchite lyts, sovershyvshykh seryinie ubyistva . Seryinie ubyistva y sotsyalnaia ahressyia: Materyali 2-y mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsyy. Rostov n/D, 1998. S. 149.*
7. Bukhanovskiy A. *O Psykhycheskye rasstroistva u seryinnykh seksualnykh prestupnykov [Elektronnyi resurs]: Analytycheskyi obzor 2003. <http://www.studfiles.ru/preview/2143954/page:2/#2143954>.*
8. Horbulynskaia Y. N. *Yspolzovanye spetsyalnykh poznanyi v protsesse rassledovaniya seryinnykh ubyistv: pervonachalniy etap rassledovaniya: avtoref. dys.kand.*

jur. nauk: spets. 12.00.09 «Uholovni protsess, kryminalistyka y sudebnaia ekspertyza; operatyvno-rozisknaia deiatelnost» Barnaul, 2007. S. 8.

9. Morton R. *Serial Murder: Pathways for investigations. US FBI. P. 17.*

10. Hickey E. *Serial Murderers and Their Victims [Elektronnyi resurs]. Sixth Edition. Wadsworth, Cengage Learning, 2013. P. 8. Rezhym dostupu: <https://www.cengagebrain.com.mx/content/9781285283807.pdf>.*

11. Holmes R. *Serial murder. USA: Sage publications, 2010. P. 47-48.*

12. *Serial Murder. Multi-Disciplinary Perspectives for Investigators [Elektronnyi resurs] R. Morton. National Center for the Analysis of Violent Crime (FBI). P. 12 – Режум доцмуну: <http://www.fbi.gov/stats-services/publications/serial-murder>.*

13. *DSM-IV and DSM-5 Criteria for the Personality Disorders [Elektronnyi resurs]. American Psychiatric Association. 2012. P. 2-3. Rezhym dostupu Rezhym dostupu: http://www.psi.uba.ar/academica/carrerasdegrado/psicologia/sitios_catedras/practicas_profesionales/820_clinica_tr_personalidad_psicosis/material/dsm.pdf.*

14. Warf B. *Heinous spaces, perfidious places: the sinister landscapes of serial killers. Social & Cultural Geography. 2002. Vol. 3. №3. P. 328.*

15. Antonian Yu. M. *Seksualnye prestupleniya: Nauchno-populiarnoe yssledovanye. M., Amaltea, 1993. S. 243.*

16. Kashkarov O. O. *Vbyvstva z seksualnykh motyviv: problemy vyznachennia kryteriiv klasyfikatsii. Forum prava. 2010. № 3. S. 172–177. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10koovkk.pdf>.*

17. Mykhailova O. Yu. *Sudebno-psykholohycheskaia ekspertyza lychnosti seryinkh seksualnykh prestupnykov. M.: KREDO, 2008. S. 42.*

18. Kraemer G. *Comparing Single and Serial Homicide Offenses. Behavioral Sciences and the Law. 2004. №22. P. 327-328. Kraemer G. Comparing Single and Serial Homicide Offenses. Behavioral Sciences and the Law. 2004. №22. P. 327-328.*

19. Slater C. *Can Serial Rapists be Distinguished from One-off Rapists? Behavioral Sciences and the Law. 2014. № 32. P. 235. Slater C. Can Serial Rapists be Distinguished from One-off Rapists? Behavioral Sciences and the Law. 2014. № 32. P. 235.*

20. Egger K. *Victims of Serial Killers The «Less-Dead» Victimology: A Study of Crime Victims and Their Roles. J. Sgarzi, J.McDevitt. 2004. Chapter 1. P. 12.*

РОЗДІЛ XII Адміністративне затримання і арешт під призмою дотримання прав і свобод людини

САМБОР Микола Анатолійович
кандидат юридичних наук, член-кореспондент
Національної академії наук вищої освіти України,
лауреат Національної академії наук України «Талант, натхнення,
праця»,
начальник сектора моніторингу Прилуцького районного відділу поліції
Головного управління Національної поліції в Чернігівській області,
голова Первинної профспілкової організації
Прилуцького відділу поліції ЧОО ПАП ОВС України, депутат
Прилуцької районної ради
<https://orcid.org/0000-0002-0446-3892>

12.1. Поняття адміністративного затримання, як адміністративного стягнення, та правова основа його застосування

12.2. Розшук осіб, які ухиляються від виконання адміністративного стягнення у виді адміністративного арешту та адміністративного затримання

12.3. Повідомлення родичів, як додаткова гарантія дотримання прав і свобод особи, яка піддається адміністративному затриманню та адміністративному арешту.

Administrative detention and arrest under the prism of respect for human rights and freedoms

*PhD (Candidate of law science) M. A. Sambor
Corresponding Member of National Ukrainian Higher Education Academy,
Laureate of the National Academy of Sciences of Ukraine
«Talent, inspiration, work»,
Head of the Monitoring Sector of the Pryluky District Police Department
Main Directorate of the National Police in Chernihiv region,
Chairman of the Primary Trade Union Organization of the Pryluky Police
Department of the trade union of certified employees of internal affairs bodies of
Ukraine, deputy of Pryluky district council*

Административное задержание и арест под призмой соблюдения прав и свобод человека

*Кандидат юридических наук Н. А. Самбор
член-корреспондент
Национальной академии наук высшего образования Украины,*

*лауреат Национальной академии наук Украины «Талант, вдохновение, труд»,
начальник сектора мониторинга Прилукского районного отдела полиции
Главного управления Национальной полиции в Черниговской области,
председатель Первичной профсоюзной организации
Прилукского отдела полиции ЧОО ПАР ОВД Украины,
депутат Прилукского районного совета*

Ключові слова: провадження у справі про адміністративне правопорушення, адміністративне затримання, стягнення, доктрина, правозастосування, негайне виконання стягнення, розшук особи, адміністративний арешт, повідомлення, родич, права людини, дотримання прав людини.

Keywords: proceedings in the case of an administrative offense, administrative detention, recovery, doctrine, enforcement, immediate execution of the penalty, search for a person, administrative arrest, notification, relative, human rights, respect for human rights.

Ключевые слова: производство по делу об административном правонарушении, административное задержание, взыскания, доктрина, правоприменение, немедленное исполнение взыскания, розыск лица, административный арест, сообщения, родственник, права человека, соблюдения прав человека.

АНОТАЦІЯ

У розділі досліджується існуюча доктрина розуміння адміністративного затримання, елементи національного законодавства України, норми якого регламентують підстави та особливості реалізації адміністративного затримання як заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, а також юридична практика, що склалася під час застосування адміністративного затримання. Розглядаються питання, пов'язані із провадженням у справах про адміністративні правопорушення щодо застосування такого виду стягнення як адміністративний арешт, зокрема під час провадження у адміністративних справах, пов'язаних із заміною таких адміністративних стягнень як виправні та громадські роботи на адміністративний арешт. Аналізуються норми чинного законодавства, що визначають повноваження спеціально уповноважених органів та їх посадових осіб із виконання даних стягнень. Розкриваються поняття «родич» у адміністративно-деліктному праві. Досліджується процедура повідомлення родичів у разі застосування заходу забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення у вигляді адміністративного затримання та мета такого повідомлення.

На підставі аналізу чинного законодавства, теоретичних положень пропонуються зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, котрі гарантуватимуть право на свободу та особисту недоторканність адміністративно затриманої особи, охорону прав, свобод та інтересів родичів, а також дотримання законодавства про захист персональних даних.

SUMMARY

The section examines the existing doctrine of understanding administrative detention, elements of national legislation of Ukraine, the rules of which regulate the grounds and features of administrative detention as a measure to ensure proceedings in cases of administrative offenses, as well as legal practice during administrative detention. Issues related to administrative proceedings concerning the application of such a type of penalty as administrative arrest are considered, in particular during proceedings in administrative cases related to the replacement of such administrative penalties as correctional and community service with administrative arrest. The norms of the current legislation that determine the powers of specially authorized bodies and their officials to implement these penalties are analyzed. The notion of "relative" in administrative tort law is revealed. The procedure of notifying relatives in case of application of a measure to ensure proceedings in a case of administrative offense in the form of administrative detention and the purpose of such notification is investigated.

Based on the analysis of current legislation, theoretical provisions, amendments to the Code of Administrative Offenses of Ukraine are proposed, which will guarantee the right to liberty and security of an administrative detainee, protection of rights, freedoms and interests of relatives, and compliance with personal data protection legislation.

АННОТАЦІЯ

В разделе исследуется существующая доктрина понимание административного задержания, элементы национального законодательства Украины, нормы которого регламентируют основания и особенности реализации административного задержания как меры обеспечения производства по делам об административных правонарушениях, а также юридическая практика, сложившаяся во время применения административного задержания. Рассматриваются вопросы, связанные с производством по делам об административных правонарушениях относительно применения такого вида взыскания как административный арест, в частности во время производства по административным делам, связанных с заменой таких административных взысканий в виде исправительных и общественных работ на административный арест. Анализируются нормы действующего законодательства, определяющие полномочия специально уполномоченных органов и их должностных лиц по выполнению данных взысканий. Раскрываются понятия «родственник» в административно-деликтного права. Исследуется процедура уведомления родственников в случае применения меры обеспечения производства по делу об административном правонарушении в виде административного задержания и цель такого уведомления.

На основании анализа действующего законодательства, теоретических положений предлагаются изменения в Кодекс Украины об административных правонарушениях, которые гарантируют право на свободу и личную неприкосновенность административно задержанного, охрану прав, свобод и интересов родственников, а также соблюдения законодательства о защите персональных данных.

12.1. Поняття адміністративного затримання, як адміністративного стягнення, та правова основа його застосування

Права і свободи людини перебувають у фокусі дослідників правової теорії та юридичної дійсності. Причиною того, що правам і свободам людини відводиться все більша і більша увага зумовлюється прагненням пізнання цих соціальних, біологічних граней життєдіяльності людини, тим, що саме права і свободи визначають зміст суспільних відносин членів соціуму, виступають межами та мірилом втручання держави в особисте життя людини і її колективу. Права, свободи людини і громадянина є предметом правового регулювання як на національному, так і міжнародному рівнях.

Одним із таких прав і свобод є право на свободу та особисту недоторканність. Темпоральний вимір права та його розвитку дозволяє сформулювати висновок про те, що вказане право не є абсолютним та владними елітами, суб'єктами законотворчості ухвалюються норми права, які визначаються загальнообов'язкові правила поведінки визначають підстави для обмеження цього права. Одним із таких підстав є затримання. Відомо, що напрацьовано декілька процесів, які урегульовують відносини із застосування заходів адміністративного примусу: кримінальний процес і адміністративно-деліктний процес (процес провадження у справах про адміністративні правопорушення). Завдячуючи прискіпливим науковим дослідженням, а також їх кількості, процедура затримання в кримінальному процесі знайшла ефективне правове регулювання, тоді як застосування затримання як заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення не має відповідного якісного правового регулювання, що свідчило б про існування наукових доктрин у формуванні норм права, призначенням яких було б ефективне, перш за все з огляду на дотримання прав і свобод людини, урегулювання застосування даного виду заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Дослідженню питання заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення присвятили свої дисертаційні дослідження А.В. Пугач, Р.С. Козюренко, М.І. Курочка тощо. Водночас не можемо оминати увагою результати наукових пошуків у цьому напрямку А.Т. Комзюка, Т.О. Коломоєць, О.І. Безпалової, а також власні дослідження автора тощо. Такий вид заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, як адміністративне затримання, перебуває у сфері постійної уваги науковців-теоретиків, що вказує на існування проблематики як у правовому врегулюванні його застосування, так і в практичній юридичній діяльності із впровадження норм законодавства для регулювання суспільних відносин, що неможливо здійснити без застосування адміністративного затримання. Зазвичай увага дослідників навколо адміністративного затримання

фокусується на окремих його аспектах – розуміння, реалізація, обмеження прав і свобод людини – тоді як питання єдності практики застосування цього заходу, забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, окремі питання доктрини його розуміння та вдосконалення норм позитивного права не висвітлені ще не зачіпаються дослідниками.

Еволюція праворозуміння в концентрованому імпліцитному вигляді містяться в основних поняттях юридичної науки¹. Отож єдність розуміння юридичних понять, особливостей застосування та реалізації повноважень, юридична визначеність у викладі відповідних норм гарантує ефективний вплив права, як регуляторного засобу, на суспільні відносини. Шлях формування єдності розуміння правових понять, їх оформлення в нормах позитивного права та єдність застосування розпочинається із доктринального науково обґрунтованого розуміння відповідного правового явища та його покликання в правовій дійсності соціуму. Упевнені в тому, що якісне формулювання норми права можливе за існування загальноприйнятої доктрини, яка стає підґрунтям для правотворення.

Затримання підозрюваного – захід кримінально-процесуального примусу, який полягає в короткочасному затриманні (позбавленні волі) без санкції прокурора особи, підозрюваного у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, з метою з'ясування причетності затриманого до злочину і вирішення питання про застосування до нього запобіжного заходу у вигляді взяття під варту². На підставі такого розуміння змісту затримання, можемо сформулювати основні його змістовні елементи: 1) це захід примусу; 2) тимчасово позбавляє людину ряд у її прав і свобод, серед ключових з яких, як правило, виділяють право на свободу й особисту недоторканність, хоча до таких прав слід віднести і право на спілкування, свободу пересування; 3) застосовується з підстав, визначених у законі, але дискреційно уповноваженими посадовими особами, оскільки не є обов'язковим для всіх однотипних випадків; 4) застосовується спеціальним суб'єктом; 5) переслідує визначену в законі мету.

Адміністративне затримання – це форма обмеження пересування особи, різновидом якої є утримання особи в спеціально відведеному для цього приміщенні, що розпочинається з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою, що здійснюється на підставах, у порядку та на строки, визначені

---

¹ Батиев Л. В. Поняття «ПРАВО» і «ЗАКОН» в ученнях Нового времени. *Всероссийский научный журнал «Вопросы правоведения»*. 2013. № 4. С. 131.

² Шибіко В. П. Затримання підозрюваного. *Юридична енциклопедія: В 6 т. / [Ю. С. Шемшученко (голова редкол.), Ф. Г. Бурчак, М. П. Зяблюк та ін.]. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 2: Д-й. 1999. С. 530.*

КУпАП та іншими законами України, і припиняється в момент вручення затриманій особі копії протоколу чи постанови про вчинене правопорушення, а в разі відмови від її отримання – підписання цих документів понятими¹. Адміністративне затримання як загальний захід адміністративного припинення – це примусове, тимчасове обмеження свободи особи, що здійснюється у випадку вчинення нею адміністративного проступку, а також інших, чітко визначених законодавством випадках уповноваженими державними органами в офіційному, чітко визначеному законодавством порядку, полягає в припиненні, доставленні та утриманні особи в спеціально обладнаних для цього приміщеннях з метою встановлення особи порушника, здійснення її перевірки, припинення протиправного діяння, складання протоколу, усунення негативних наслідків, попередження вчинення нових правопорушень як цією особою².

Вважаємо, що адміністративне затримання – це винятковий захід забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, оскільки є найбільш суворим з усіх перерахованих у ст. 260 КУпАП та обмежує людину в значній кількості прав і свобод, а деякі з таких прав повністю позбавляє людину, щодо якої такий захід застосовано. На нашу думку, застосування адміністративного затримання повинно бути виправданим досягненню легітимної мети, пропорційність адміністративного правопорушення та заподіяння останнім шкоди суспільним відносинам.

Адміністративне затримання відносять до особистісних заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, що, на наш погляд, зумовлено обмеженнями відповідних особистих прав і свобод людини. Особистісні заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, як свідчить вже сама назва підвиду, спрямовані безпосередньо на особу порушника, передбачають вплив на його психіку, волю, тіло, примушують його до припинення неправомірних дій. До цих заходів можна віднести: вимогу припинити протиправну поведінку, привід, доставлення порушника, адміністративне затримання, особистий огляд, відсторонення водіїв від керування транспортними засобами та їхній огляд на стан сп'яніння³.

---

¹ Пугач А. В. Заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення: дис... канд. юрид. наук. по спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (081 – право). Київ, 2019. С. 2.

² Димон І. В. Адміністративне затримання як загальний захід адміністративного припинення. *Право і суспільство*. 2014. № 6-2. Частина 2. С. 153.

³ Поцілуйко В. М. Процесуальні особливості застосування заходів забезпечення провадження в кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення: порівняльно-правовий аналіз. дис... канд. юрид. наук. по спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса, 2018. С. 74.

На нашу думку, адміністративне затримання – це захід забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, застосування якого спрямовано на досягнення мети, що стоїть перед адміністративно-деліктним законодавством, застосування якого є результатом адміністративного розсуду уповноважених посадових осіб із тимчасового застосування обмежень прав, свобод та інтересів людини, перш за все свободи людини у всіх її вимірах, що є пропорційним завданій шкоді внаслідок вчинення особою адміністративного правопорушення¹.

Важливим є впровадження здобутків теоретичного правознавства у практичну площину законотворення та правотворчості, а у подальшому – правозастосування для врегулювання суспільних відносин, забезпечення їх стабільності.

Поняття «законодавство» є одним із ключових понять як для матеріального адміністративно-деліктного законодавства, що представлено нормами КУпАП, так і для процесуальних норм, що містяться у вказаному кодифікованому нормативно-правовому акті. Не дивлячись Незважаючи на таке поширення вказаного поняття в загальній та особливій частині КУпАП, зміст останнього не розкривається в змісті даного Кодексу².

По-перше, поняття «законодавство», яким послуговується законотворець у даному кодифікованому акті не має однозначного розуміння, що аж ніяк не сприяє прозорості нормативного матеріалу, його зрозумілості та доступності. По-друге, той зміст поняття «законодавство», який впливає зі ст. 2 КУпАП, абсолютно чітко та повністю вкладається в розуміння даного поняття виключно як системи нормативно-правових актів, прийнятих єдиним законодавчим органом країни, які мають найвищу юридичну силу – законів. Така позиція відповідає й положенням п. 22 ч.1 ст. 92 Конституції України: виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них³.

Відповідно до ч.2 ст. 6 Конституції України, органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Також, у відповідності до

---

¹ Самбор М.А. Адміністративне затримання: доктрина, законодавство, правозастосування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2021. № 1 (93). С. 203.

² Самбор М., Самбор А. «Законодавство» у нормах про адміністративну відповідальність: питання наповнення змісту та його уніфікованість. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної ради України*. 2014. № 5. С. 88.

³ Самбор М., Самбор А. «Законодавство» у нормах про адміністративну відповідальність: питання наповнення змісту та його уніфікованість. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної ради України*. 2014. № 5. С. 89.

ч.1 ст. 140 Конституції України, місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (виділено нами – М. С.). Отже, із дотриманням даних конституційних положень саме законами України повинні визначатися повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Визначення компетенції вказаних органів, у тому числі й щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення, збору доказів винуватості/невинуватості особи, розгляду справ про адміністративні правопорушення, поза законодавчими нормами свідчить про пряме ігнорування Конституції та законів України. На жаль, правова дійсність далека не лише від ідеалу, а навіть від виконання таких імперативних конституційних та законодавчих вимог¹.

Відповідно до ст. 29 Конституції України, кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

На перший погляд, вказана конституційна норма безпосередньо пов'язується із затриманням, як тимчасовим запобіжним заходом у кримінальному процесі, однак, на наш погляд, це звужене розуміння конституційної норми, що гарантує кожній особі свободу та особисту недоторканність. Відтак, переконані, що у рівній мірі рівною мірою остання повинна застосовуватися для урегулювання відносин із реалізації адміністративного затримання.

---

¹ Самбор М. А. Зміст поняття «законодавство» в нормах Кодексу України про адміністративні правопорушення. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки. Том 27 (66). 2014. № 3. С. 139.*

Застосування такого заходу, як затримання, стосується публічно-правових відносин і може бути формою впливу¹ на особу. Адміністративне затримання, як адміністративно-процесуальний захід, застосування якого обмежує право на свободу та особисту недоторканність індивіда². Питання затримання, зокрема й адміністративного є предметом регулювання міжнародних норм, зокрема в ст. 3 Загальної декларації прав людини проголошено, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність, а в ст. 9 мова йдеться про те, що ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання.

У ст. 5 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод вказується та те, що кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом. Указана стаття містить норму про те, що затримана за підозрою у вчиненні правопорушення особа, повинна бути доставлена до компетентного судового органу. Кожен затриманий має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження.

Виходячи з міжнародних норм Зважаючи на міжнародні норми, адміністративне затримання можливе у випадках вчинення адміністративних правопорушень, розгляд справ за якими, у відповідності до ст. 221 КУпАП, належить до повноважень суду. Крім того, виходячи зі змісту з огляду на зміст указаної в підпункті «с» п.1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, норми, затримання фактично охоплює поняття

---

¹ Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2003 року № 12-рп/2003 Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-15/2003 за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-03>. (дата звернення: 09.03.2021).

² Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2003 року № 12-рп/2003 Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-15/2003 за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-03>. (дата звернення: 09.03.2021).

доставлення, оскільки спочатку проводиться затримання особи, а вже потім її доставлення до суду чи посадової особи, якій закон надає право здійснювати судову владу (до речі, таких посадових осіб в Україні немає)¹.

Фундаментальні нормативні документи, що є складовими національного законодавства України в частині дотримання прав і свобод затриманих підкреслюють, зазначають, що затримання, у тому числі й адміністративне затримання, мають застосовуватися за вчинення адміністративних правопорушень, справи з яких підвідомчі судам, оскільки виключно суди можуть дати правову оцінку законності, доцільності, пропорційності застосування адміністративного затримання, як відповідного заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, спираючись на основоположні принципи права і законодавства: справедливість, свободу, рівність, а також з огляду на те, що людина, її права і свободи мають визначати зміст і спрямованість діяльності держави, її органів та окремих посадових осіб.

Норми, що містять детальну регламентацію порядку та правил застосування адміністративного затримання, містяться в КУпАП.

Одним із засобів обмеження права на свободу та особисту недоторканність людини є адміністративне затримання, яке є заходом забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення (глава 20 КУпАП). Відповідно до частини першої статті 260 КУпАП, у випадках, прямо передбачених законами України, з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення в разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення допускається, зокрема, адміністративне затримання особи. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України, затримання треба розуміти і як тимчасовий запобіжний кримінально-процесуальний, і як адміністративно-процесуальний заходи, застосування яких обмежує право на свободу та особисту недоторканність індивіда (абзац п'ятий пункту 6 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2003 року № 12-рп/2003). П.4.2. Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011

---

¹ Самбор М. А. Вплив міжнародних норм щодо дотримання права на свободу та особисту недоторканність людини на врегулювання відносин із застосування доставлення та затримання особи під час провадження у справах про адміністративні правопорушення. Міжнародні стандарти у галузі прав людини: реалії та перспективи українського законодавства: матеріали круглого столу (м. Дніпропетровськ, 10 груд. 2012 р.); уклад. канд. юрид. наук Л. А. Філяніна. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 66.

встановлено, що, відповідно до ч.5 ст. 263 КУпАП, строк адміністративного затримання обчислюється з моменту доставлення порушника для складення протоколу, а особи, яка була в стані сп'яніння, – з часу її витвердження¹.

Проте, норма ст. 260 КУпАП не містить об'єктивації (опису, переліку) конкретних підстав затримання, що робить їх оцінку повністю дискреційною. Такий підхід дозволяє порівняно легко трактувати будь-яке адміністративне затримання особи як обґрунтоване, що знижує можливість оскарження застосування даної міри в адміністративному або судовому порядку. Хоча основний термін адміністративного затримання відносно короткий – 3 год. (ч.1 ст. 263 КУпАП), однак у цей проміжок часу громадянина можуть утримувати в кімнаті для затриманих органу внутрішніх справ, що є дією, яка принижує його гідність. Так Ю.С. Кононенко, вважає, що законодавцю в новому КУпАП необхідно встановити більш чіткі підстави для адміністративного затримання фізичних осіб, що врешті кінцевому результату приведе до зміцнення законності у взаємостосунках взаємовідносинах влади і громадянина².

Звертаючись до адміністративно-деліктного законодавства України, зазначимо, що, згідно до з ч.2 ст. 261 КУпАП, про місце перебування особи, затриманої за вчинення адміністративного правопорушення, негайно повідомляються її родичі, а на її прохання – також і власник відповідного підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган (підкреслено нами – М. С.). На жаль, КУпАП не містить у собі норми-дефініції, яка б розкривала поняття «родич», що використовується в змісті норм адміністративно-деліктного законодавства, так само не розкривається порядок інформування родичів про факт адміністративного затримання особи³.

Отже, складення протоколу про адміністративне правопорушення не на місці події можливе виключно у випадку застосування до особи адміністративного затримання, особистого огляду, огляду речей і вилучення речей та документів, у тому числі посвідчення водія, тимчасове затримання транспортного засобу, відсторонення водіїв від керування транспортними

---

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-28/2011 за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання) від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11#Text>. (дата звернення: 09.03.2021).

² Кононенко Ю. С. Деякі проблеми адміністративно-правового забезпечення особистих прав і свобод людини та громадянина. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 203.

³ Самбор М. А. Повідомлення родичів у разі застосування заходу забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення у вигляді адміністративного затримання. *Адміністративне право і процес. Науково-практичний журнал*. 2017. № 2 (20). С. 81-82.

засобами, річковими і маломірними суднами та огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а також щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції з метою припинення адміністративних правопорушень¹. Погоджуючись із таким висновком суду, переконані, що навіть під час складання протоколу про адміністративне правопорушення на місці події, останній буде складений із дотриманням принципу законності виключно після оформлення протоколу про адміністративне затримання, адже вимога уповноваженої посадової особи перебувати поряд із нею, не залишати місця події є прямим обмеженням права на свободу та особисту недоторканість, права на свободу пересування.

Крім того, маємо зважити наявні норми позитивного права щодо доставлення, яке не є адміністративним затриманням, з огляду на норми КУпАП та міжнародними прецедентами, сформованими Європейським судом з прав людини.

Наприклад, враховуючи правові позиції Європейського суду з прав людини у справі «Zelčs v. Latvia», законність доставлення особи службовим автомобілем поліції без адміністративного затримання ставить під сумнів допустимість² отриманих доказів винуватості такої особи. Водночас вітчизняне законодавство потребує вдосконалення в цьому напрямку, що усуне будь-які сумніви у використанні та застосуванні рішень ЄСПЛ щодо третіх держав під час врегулювання суспільних відносин зі здійснення права на свободу мирних зібрань³.

Підсумовуючи дослідження адміністративного затримання, як заходу забезпечення у справах про адміністративні правопорушення, спираючись на доктрину розуміння адміністративного затримання, аналіз норм національного законодавства України, а також практику правозастосування, слід зазначити, що абсолютної єдності розуміння і практики застосування норм, які регулюють адміністративне затримання, немає. Важливим елементом дотримання прав і свобод громадян є можливість оскарження адміністративного затримання, однак, враховуючи строки адміністративного затримання, КУпАП чи КАС України не містять спеціальних норм, які б визначали особливості оскарження адміністративного затримання. Крім того, чинне адміністративно-деліктне законодавство України не містить переліку складів адміністративних

---

¹ Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 15 квітня 2019 року у справі № 760/16551/18. URL : <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/81262669/>. (дата звернення: 09.03.2021).

² Самбор М. А. Огляд на стан сп'яніння: особливості правового регулювання та дотримання прав і свобод людини. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 43.

³ Самбор М. А. Використання положень Рішень Європейського суду з прав людини по захисту права на свободу мирних зібрань у справах щодо третіх держав в українському правовому просторі. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2020. Випуск 12 (1-2). С. 99.

правопорушень, що можуть бути підставами адміністративного затримання, адже викликає сумнів доцільність та пропорційність застосування адміністративного затримання за вчинення правопорушення, що передбачає застосування адміністративного стягнення у виді попередження. На жаль, змушені констатувати, що під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, у яких особа, яка притягалася до адміністративної відповідальності, піддавалася адміністративному затриманню, не досліджуються питання законності адміністративного затримання, не надається правова оцінка уповноважених посадових осіб щодо адміністративного затримання, а також дотримання прав і свобод людини під час адміністративного затримання. Відсутність єдності практики застосування адміністративного затримання зумовлює різну юридичну практику щодо оформлення адміністративного затримання, а також оцінки доказів адміністративного правопорушення з огляду на допустимість їх отримання. Важливим є імперативне визначення повноважень уповноважених посадових осіб, які наділені правом застосування адміністративного затримання, дотримання прав і свобод людини під час адміністративного затримання, формування інституту перевірки законності адміністративного затримання під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, обґрунтованості, вмотивованості застосування адміністративного затримання під час розгляду справи про адміністративне затримання.

У цілому законодавство про адміністративне затримання потребує вдосконалення з огляду на правову визначеність, принципи верховенства права, дотримання прав і свобод людини, єдності практики застосування адміністративного затримання, як заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, допустимості доказів, отриманих унаслідок застосування такого заходу забезпечення, а головне – формування правової культури населення та уповноважених посадових осіб, наділених правом застосовувати адміністративне затримання, спрямованої на дотримання прав свобод усіх учасників публічно-правових адміністративно-деліктних відносин.

12.2. Розшук осіб, які ухиляються від виконання адміністративного стягнення у виді адміністративного арешту та адміністративного затримання

Питання протидії злочинності, деліктологізації є одним із найважливіших у забезпеченні стабільності української державності та спокою у суспільстві. Асоціальна, антисоціальна, суспільно шкідлива та суспільно небезпечна поведінки почасти є послідовим ланцюгом криміналізації як окремих осіб, груп, так і суспільства у цілому, що негативно позначається на

стані та розвитку суспільства, відносин у середині нього, так і на розвиткові державності. У контексті запобігання деліктологізації, як і здійснення будь-якої іншої діяльності важливим є ефективність здійснюваної діяльності, тобто відповідність мети та досягнутого результату, у даному випадку співвідношення запланованих та реалізованих заходів і досягнутого результату – встановлення осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, притягнення останніх до встановленої законом відповідальності, зменшення кількості правопорушень у суспільстві. Криміналізація та деліктологізація суспільства подекуди пов'язані із тим, що особи, які, зокрема, вчиняють адміністративні правопорушення залишаються безкарними, принцип невідворотності покарання втрачає свою актуальність, навіть коли відносно особи винесено індивідуальний акт застосування права, яким на правопорушника накладено адміністративне стягнення. З впевненістю можна стверджувати, що безкарність є значно більшим чинником деліктологізації ніж латентність того чи іншого правопорушення. Вважаємо, що надважливим є питання забезпечення своєчасного виконання адміністративного стягнення, особливо у його найжорсткішому виді – адміністративному арешті, а також ефективності заходів з моменту винесення індивідуального акта застосування права до моменту його виконання і зазначення правопорушником тих негативних чинників, що передбачені заходами адміністративної відповідальності та викладені у виді відповідного стягнення.

З огляду на положення ст. 326 КУпАП, постанова районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду (судді) про застосування адміністративного арешту виконується негайно після її винесення. Наголосимо, що негайність виконання постанови у справі про адміністративне правопорушення у вигляді адміністративного арешту, без набрання законної сили таким рішенням, суперечить не лише внутрішньому законодавству України, утвердженню верховенства права, а й сприяє порушенню права на оскарження рішень суду, може призводити до необґрунтованого застосування адміністративної відповідальності до особи, можливо навіть невинуватої особи, оскільки, як засвідчує практика, таких помилок вистачає¹. Нагадаємо, що до аксіом, які не на користь вказаної норми, є те, що однією з найважливіших тенденцій розвитку законодавства є розширення сфери судового захисту, в тому числі судового контролю за правомірністю і обґрунтованістю рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування,

---

¹ Самбор М.А. Негайність виконання постанови у справі про адміністративне правопорушення у вигляді адміністративного арешту. Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів : матеріали III-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 28 березня 2018 р. Редкол.: С.К. Бостан, Р.М. Максакова, Т.С. Леоненко. Запоріжжя : «ЛІРА ЛТД», 2018. С. 117.

посадових і службових осіб, зазначається у Рішенні Конституційного Суду України від 25 листопада 1997 року № 6-зп у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи).

Однак, зазначене положення прямо суперечить гарантованому людині праву на оскарження рішення. Почасті представники прокуратури вказують це як істотний недолік у роботі поліції, хоча й усвідомлюють, що такі вимоги прямо суперечать природному праву, принципам верховенства права, що відтворені у правозастосовній практиці Європейського суду з прав людини, а також рішенням Конституційного Суду України. Наприклад, рішенням КСУ від 23.11.2018 № 10-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 294, статті 326 Кодексу України про адміністративні правопорушення¹ визнано неконституційним положення ст. 326 КУпАП, однак, вказана норма із КУпАП не вилучена.

Крім того, зауважимо, що мають місце випадки, коли вказаний вид адміністративного стягнення застосовується і за відсутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності (зокрема у справах за ст. 130 КУпАП).

Порядок відбування адміністративного арешту встановлений нормами ст. 327 КУпАП, де говориться про те, що осіб, підданих адміністративному арешту, тримають під вартою в місцях, що їх визначають органи Національної поліції. Відбування адміністративного арешту провадиться за правилами, встановленими законами України. Інших законодавчих норм з питань порядку виконання даного адміністративного стягнення в Україні не існує. Дійсно, далекого 1992 року у МВС України був виданий наказ № 552 «Про затвердження Положення про спеціальний приймальник для утримання осіб, підданих адміністративному арешту»², однак норми останнього стосувалися саме відбування даного адміністративного стягнення у спеціальній установі, і аж ніяк не урегульовували питання розшуку осіб, які ухиляються від виконання

---

¹ Рішення Конституційного Суду України від 23.11.2018 № 10-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 294, статті 326 Кодексу України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-18#Т> (дата звернення: 08.04.2021).

² Про затвердження Положення про спеціальний приймальник для утримання осіб, підданих адміністративному арешту: наказ МВС України від 18 вересня 1992 року № 552.

постанови про застосування такого адміністративного стягнення як адміністративний арешт.

Натомість п. 7 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» вказує, що до повноважень поліції налеті розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, визначених законом. Очевидно, що особа, відносно якої винесено судом постанову у справі про адміністративне правопорушення, якою застосовано адміністративне стягнення у виді адміністративного арешту, не є особою, яка переховується від суду (оскільки процесуальні повноваження суду відносно такої особи вичерпані, за виключенням контролю за виконанням такої постанови. Однак останні у більшій мірі стосуються діяльності уповноважених органів та їх посадових осіб, які наділені відповідними функціями з виконання такого виду судових рішень), такого учасника провадження у справі про адміністративне правопорушення, як слідчий суддя законом не визначено, а органи досудового розслідування (у розумінні ст. 38 КПК України, зазвичай не є учасниками провадження у справі про адміністративне правопорушення, а тим паче не є учасником виконання постанови про адміністративний арешт), зазначена особа не належить до категорії безвісти зниклих. Норма п.7 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» що викладена у формі «та інших осіб у випадках, визначених законом», яка вказує на можливість застосування поліцейськими адміністративного розсуду, який, на наше переконання, повинен ґрунтуватися перш за все на принципі законності, викладеному у ст.ст. 6, 19 Конституції України та ст. 8 Закону України «Про Національну поліцію» не наділяє поліцейських правами проводити розшукові заходи, спрямовані на встановлення місцезнаходження особи, яка піддана адміністративному стягненню у виді адміністративного арешту, і яка добровільно не виконала вказане стягнення.

Встановлення місцезнаходження правопорушника потребує вжиття ряду організаційних та практичних заходів, спрямованих на встановлення його особи, перш за все тих ознак, що дозволять його ідентифікувати, не лише прізвище, ім'я та по батькові, місце проживання (відомості, які значаться у постанові), а й його фотозображення, місце роботи, відомості про його родичів, де б він міг тимчасово або постійно проживати, рід занять, відомості про можливість пересування порушника на транспортних засобах, аби мати можливість його затримати. Постановка такої особи до відповідних інформаційних ресурсів, що дозволить встановити і затримати вказану особу, наприклад, під час спроби перетину державного кордону тощо.

Маючи на руках постанову суду про застосування до порушника адміністративного стягнення поліція має право застосувати лише один єдиний

превентивний захід, передбачений п. 2 ч. 1 ст. 31, ст. 33 Закону України «Про Національну поліцію» – опитування особи, з однією умовою – якщо існує достатньо підстав вважати, що вона володіє інформацією, необхідною для виконання поліцейських повноважень. Навіть перевіряти документи у особи, схожої на особу відносно якої є невиконана постанова про адміністративний арешт нормами законодавства не передбачено (не використовуємо поняття особа, яка розшукується, оскільки правових підстав для розшуку немає). Проблемою є й інше – неможливість за зовнішніми ознаками встановлювати особу, оскільки для цього потрібне фото зображення особи, а її немає. Правових підстав на отримання копії фотокартки у відповідних адміністративних органів у поліції також немає.

Виникає логічне питання, як забезпечити принцип невідворотності покарання у адміністративно-деліктному праві України. Поряд з цим слід пам'ятати про перебіг строків, визначених у ч. 1 ст. 301 КУпАП, а саме зважувати на те, що не підлягає виконанню постанова про накладення адміністративного стягнення, якщо її не було звернуто до виконання протягом трьох місяців з дня винесення. І жодних застережень про призупинення перебігу вказаного строку, зумовленого умислом порушника на ухилення від виконання адміністративного стягнення теж немає.

Трапляються вислови про те, що міліція, а відтепер поліція, якимось же виконує вказані постанови у справах про адміністративний арешт, якими на порушників накладено адміністративне стягнення у виді адміністративного арешту. Однак, слід задуматися над тим, а чи припустима навіть сама думка про таке у демократичній і правовій державі, коли її органи виконавчої влади повинні неухильно дотримуватися принципу законності?!

Нормою, викладеною у ст. 304 КУпАП визначається, що питання, зв'язані з виконанням постанови про накладення адміністративного стягнення, вирішуються органом (посадовою особою), який виніс постанову. Однак, на власному досвіді не було жодної постанови у справі про адміністративне правопорушення про застосування до порушника адміністративного стягнення у виді адміністративного арешту, де б було б передбачено алгоритм дій уповноважених органів – поліції, де б було визначені заходи, які слід вжити для забезпечення виконання вказаної постанови (звісно, мова йде за виключенням того, що деякі судді безпосередньо у постанові вказують, що остання підлягає негайному виконанню).

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що законодавче врегулювання виконання адміністративного стягнення у виді адміністративного арешту має стати одним із нагальних питань законотворчої діяльності, що сприятиме утвердженню принципів верховенства права, дотримання прав, свобод та інтересів людини і громадянина, законності у сфері правозастосування.

12.3. Повідомлення родичів, як додаткова гарантія дотримання прав і свобод особи, яка піддається адміністративному затриманню та адміністративному арешту

Для забезпечення повноти реалізації прав, свобод та інтересів суспільство напрацювало ряд механізмів та алгоритмів, які знайшли своє логічне закріплення у процесуальних нормах, котрі у свою чергу виступили гарантією норм матеріальних, що безпосередньо пов'язані із здійсненням людиною наданих їй прав, свобод та інтересів. Насамперед такі механізми чи алгоритми можна об'єднати у механізми зовнішні, що не залежать від носія суб'єктивного права, та механізми чи алгоритми внутрішні, тобто діяння (дії, бездіяльність), які реалізуються самим носієм суб'єктивного права, що спрямовані на реалізацію права останнього.

На наш погляд, надзвичайно важливо та гостро питання реалізації прав, свобод та інтересів стоять в умовах застосування юридичної відповідальності, під загрозою застосування заходів примусу (зовнішнього примусу, зокрема з боку держави, адже може існувати і внутрішній примус, зумовлений виявом внутрішнього ставлення суб'єкта до вчинених ним діянь, та би мовити моральний примус). Найбільш очевидним є забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, оскільки обмеження даного права є найбільш відчутним.

У конституційній нормі, що знайшла вияв у ст. 29 Конституції України зазначається, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого. Як бачимо, важливість даного права знаходить свій вияв не лише у існуванні та можливості реалізації даного права, чому власне і присвячена конституційна норма, а те, що у вказаній нормі поряд із механізмом реалізації даного права передбачається й алгоритм захисту та забезпечення даного права, котрий виявляється у можливості обмеження даного права виключно на підставі відповідного судового рішення, надання судового способу оскарження затримання, а також існування процедури обов'язковості та негайності повідомлення родичів.

Розпочнемо з'ясування мети процедури обмеження з міжнародних нормативно-правових актів, що гарантують право на свободу та особисту недоторканність, яке підлягає обмеженню у разі здійснення затримання. Згідно до ст. 9 Загальної декларації прав людини¹ ніхто не може зазнавати

---

¹ Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 22.07.2017).

безпідставного арешту, затримання або вигнання. Очевидно, що дана стаття є логічним продовженням гарантованого права на свободу і на особисту недоторканність (ст. 3 Загальної декларації прав людини). Як бачимо, право на свободу та особисту недоторканність є одним із фундаментальних, захист якого визнається як на міжнародному рівні, так і знаходить закріплення у національному законодавстві.

Вважаємо, що реалізація будь-якого права, у тому числі й права на свободу та особисту недоторканність має ряд етапів та процедур, що охоплюються відповідними механізмами реалізації, у межах яких ключовими є захист і охорона вказаного права. Останній часто знаходить свій вияв у процесуальних нормах галузевого права та законодавства.

Важливим у процедурах забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, дотримання особистих прав, свобод та інтересів людини і громадянина є положення про необхідність повідомлення уповноваженими органами про факт затримання особи. Свідченням того, що дане положення є надзвичайно важливим у механізмі захисту права на свободу та особисту недоторканність затриманого, є те, що вказана норма знайшла відображення у конституційній нормі прямої дії, а саме у ч. 6 ст. 29 Конституції України, де стверджується, що про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого. Поряд із цим вказана норма не розкриває вид затримання: у кримінальному чи адміністративно-деліктному процесі, з чого можна зробити висновок, що базовим є не вид провадження, а сам факт обмеження права на свободу та недоторканність.

Таким чином Конституція України визначає один із механізмів гарантування права на свободу та особисту недоторканність – повідомлення родичів про адміністративне затримання. Очевидно, що таке інформування родичів має стати пересторогою від свавілля з боку уповноважених посадових осіб стосовно затриманих та і взагалі застосування самої процедури затримання¹.

Звертаючись до адміністративно-деліктного законодавства України зазначимо, що згідно до ч. 2 ст. 261 КУпАП про місце перебування особи, затриманої за вчинення адміністративного правопорушення, негайно повідомляються її родичі, а на її прохання також власник відповідного підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган (підкреслено нами – М.С.).

На жаль, КУпАП не містить у собі норми-дефініції, яка б розкривала поняття «родич», що використовується у змісті норм адміністративно-

---

¹ Самбор М.А. Повідомлення родичів у разі застосування заходу забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення у вигляді адміністративного затримання. *Адміністративне право і процес. Науково-практичний журнал. 2017. № 2 (20). С. 81.*

деліктного законодавства, так само не розкривається порядок інформування родичів про факт адміністративного затримання особи.

У зв'язку із цим звернемося до суміжної процесуальної галузі, у нормах якої більш прискіпливо виписана процедура повідомлення родичів про затримання. Такою галуззю є кримінальне процесуальне законодавство. Здійснимо порівняльний аналіз кримінальних процесуальних норм у ретроспективному їх дослідженні, які встановлюють чи встановлювали порядок затримання особи у кримінальному процесі.

У ч. 5 ст. 106 КПК України від 28.12.1960 року зазначалося, що про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, орган дізнання негайно повідомляє одного з її родичів¹. Однак, таке положення було не завжди. Так ч. 4 ст. 106 КПК України від 28.12.1960 року у попередній редакції вказувала на те, що про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, орган дізнання повідомляє його сім'ю, якщо місце її проживання відоме². Ключовим у даному нормативному положенні було встановлення обов'язку органу дізнання повідомляти родича затриманого, а саме членів його сім'ї. Та спочатку вказана норма зобов'язувала здійснювати таке повідомлення членів сім'ї затриманого виключно у разі, коли відомо місце проживання члена сім'ї. За інших обставин такий обов'язок органу дізнання по-суті нівелювався. У даному разі КПК України від 28.12.1960 року апелював поняттям «родич», тоді як п. 11 ч. 1 ст. 32 КПК України від 28.12.1960 року визначав, що до категорії «близькі родичі» належать батьки, дружина, чоловік, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки. Таким чином існувала певна невизначеність об'єкта повідомлення про затримання особи: родич чи все ж таки близький родич, коло яких чітко був визначений. Очевидно, що поняття «родич» значно ширше за поняття «близький родич».

Звернемо увагу на чинні норми Кримінального процесуального кодексу України. Згідно до ч. 3 ст. 12 КПК України від 13 квітня 2012 року про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування має бути негайно повідомлено її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи в порядку, передбаченому КПК України. Виходячи з розташування даної норми у статті «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність», останнє, на нашу думку, слід сприймати як гарантію свободи та особистої недоторканності. Зазначене положення закріплено і як право підозрюваного,

---

¹ Кримінально-процесуальний кодекс України. Станом на 1 вересня 2001 року. К.: Атіка, 2001. 208 с.

² Уголовно-процесуальный кодекс Украинской ССР: Науч.-практ. коммент./ [В.Г.Белоусенко, Ю.М.Грошевой, А.Я.Дубинский и др.]; отв. ред. П.Г.Цупренко. К.: Политиздат Украины, 1984. С. 161.

обвинуваченого (п. 7 ч. 3 ст. 42 КПК України – підозрюваний, обвинувачений має право у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою - на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями ст. 213 КПК України). Власне ч. 1 ст. 213 КПК України зазначає, що уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Якщо уповноважена службова особа, що здійснила затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, вона може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності. Норми чинного КПК України визначають два способи повідомлення родичів про затримання: 1) інформування родичів, яке здійснюється самим затриманим; 2) сповіщення уповноваженою особою про затримання. При цьому визначення способу такого інформування родичів віддається відповідним уповноваженим посадовим особам на їх власний розсуд. Крім того, за загальним правилом, що викладене у абзаці 1 ч. 1 ст. 213 КПК України затримана особа сама здійснює інформування родичів. Уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана надати затриманій особі можливість для такого інформування. Однак, це не означає так зване правило «одного телефонного дзвінка», оскільки спосіб сповіщення родичів законодавчо не визначений. Звідси можна зробити висновок про те, що уповноважена посадова особа може забезпечити затриману особу відповідним аркушем паперу, конвертом для пересилки листа поштовим зв'язком. І це буде відповіддю на можливість інформувати родичів про затримання особою у кримінальному процесі.

На жаль, змушені говорити про те, що проанонсований новий КПК України у цьому аспекті мало у чому відрізняється від КПК України від 28.12.1960 року, хоча перше на що звернемо увагу, це те, що у чинному КПК України впорядковано використання дефініції «близький родич та член сім'ї», адже у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України мається дефініція саме такого поняття як «близькі родичі та члени сім'ї», якими є чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Дійсно коло близьких родичів значно розширилось, однак про затримання інформуються родичі, а не близькі родичі. Хоча вважаємо, що близькі родичі охоплюються поняттям родичі,

однак останнє поняття включає до свого кола ще певний перелік осіб, але яких, ніхто не знає.

У той же час залишилася невизначеною процедура інформування родичів. Припустімо затримано особу, однак звідки уповноважені особи на час затримання, наприклад, особи, яку застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення, черпатимуть інформацію про родичів затриманої особи. На перший погляд, стає все зрозумілим із положенням абзацу 1 ч. 1 ст. 213 КПК України, коли уповноважена особа просто повинна забезпечити затриману особу можливістю повідомити про її затримання родичів, а от як бути із абзацом 2 ч. 1 ст. 213 КПК України, коли про затримання повинна сповістити уповноважена посадова особа, яка не має жодної інформації про родичів затриманої особи. Звідки посадовій особі черпати інформацію про родичів.

Окрім цього, неврегульованим залишається і питання про спосіб інформування родичів: телефоном, за допомогою стільникового зв'язку, поштою тощо.

На жаль констатуємо, що КУпАП у порівнянні із КПК України не містить навіть таких норм щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. Отже, за результатами аналізу чинного законодавства України можемо зробити висновок про те, що легальна дефініція «родич» відсутня. Натомість у п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів»¹ зазначається, що поняттям «родичі», яке вживається в СК (Сімейному кодексі України – зазначено нами – М.С.), охоплюються такі особи: баба, дід, прабаба, прадід, повнорідні брат і сестра.

На наш погляд, звуження кола родичів до вказаних осіб істотно обмежує не лише механізм забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, а й встановлює не виправдано вузькі рамки для власне поняття «родич», що використовується правом. Вочевидь, що поняття «родич» має бути ширшим за поняття «близький родич», а саме остання дефініція визначена у законі шляхом окреслення вичерпного кола осіб, які належать до близьких родичів. Крім того, виведення із поняття «родич» батька, матір, сина, доньку, не лише збіднює дане поняття, а й може призвести до суттєвих порушень прав людини під час застосування даного поняття стосовно адміністративно-деліктного процесу та його елементу – адміністративного затримання особи для виконання адміністративного стягнення у виді адміністративного арешту.

---

¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06> (дата звернення: 08.09.2017).

Вважаємо, що родичі це фізичні особи (люди, як учасники цивільних відносин), що поєднані кровним спорідненням та мають пряму або побічну лінію споріднення, що вказує на наявність спільного предка. Коло родичів вельми велике. Вочевидь, що вказане питання доволі послідовно, але не надто глибоко аналізується у ст. ст. 1261-1265 ЦК України¹, глави 21 Сімейного кодексу України, та окреслює, що до них належать: члени подружжя (чоловік, жінка), діти, батьки, рідні (повно рідні, неповно рідні) брати та сестри, дід, баба, прадід, прабаба, дядько, тітка, особи, які проживають однією сім'єю, мачуха, вітчим, внуки, падчерка, пасинок, а також родичі до шостого ступеня споріднення. Використання вказаного поняття у нормах озвучених статей ЦК України та СК України, зумовлено конкретними цивільно-правовими та сімейно-правовими відносинами.

Крім цього не можна виключати з цього аспекту інститут сім'ї, а саме чоловіка і дружину. Безперечно останніх не можна сприймати як родичів, оскільки останні не мають кровного споріднення у низхідній лінії, однак можуть мати спільних нащадків по висхідній лінії – дітей.

Сприймаючи інформування родичів як механізм захисту права на свободу та особисту недоторканність від будь-якого свавілля, пов'язаного із обмеженням чи позбавленням даного права або можливих обмежень чи позбавлень інших прав і свобод, вважаємо, що інформування повинно здійснюватися повнолітніх родичів, які не позбавлені або не обмежені у правоздатності та дієздатності.

Ч. 3 ст. 16 Загальної декларації прав людини зазначає, що сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави. Ст. 51 Конституції України декларує положення про те, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Згідно до ст. 2 Сімейного кодексу України² останній регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання. Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком. Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та (або) майнові відносини між іншими членами сім'ї, визначеними у ньому. Сімейний кодекс України не регулює сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та

---

¹ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1443619337497914> (дата звернення: 08.09.2017).

² Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print1443112418583579> (дата звернення: 08.09.2017).

племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням. У такий спосіб послідовно від міжнародних норм до норм національного законодавства України спостерігаємо утвердження значимості інституту сім'ї. Звісно інститут родини істотно різниться за інститут сім'ї, при цьому сім'я є складовою родини. Це твердження підтверджується і нормативними приписами, зокрема положеннями ст. 63, 1235 ЦК України, де розмежовуються родинні і сімейні відносини. Однак, останній не знайшов нормативно-правового закріплення. Хоча у літературі поняття «сім'я» та «родина» часто сприймаються як синоніми (сім'я або родина – соціальна група, яка складається з людей, які зазвичай перебувають у шлюбі, їхніх дітей (власних або прийомних) та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей¹).

Таким чином вважаємо, що повідомлення родичів у разі застосування до особи заходу забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення у вигляді адміністративного затримання, полягає у збереженні інституту сім'ї, родини, обізнаності про місце перебування родича – особи, яка адміністративно затримана, а також сприяння родичів у забезпеченні прав адміністративно затриманої особи.

Підтвердженням цьому є положення п. 3 Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1363², де зазначається, що повідомлення про затримання особи відповідному регіональному центру можуть зробити родичі, які повинні зазначити ступінь родинного зв'язку заявника із затриманою особою, його прізвище, ім'я та по батькові, адреса зареєстрованого або фактичного місця проживання, номер контактного телефону (якщо заявник не є затриманою особою) (підкреслено нами – М.С.). Вказаний Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою визначає перелік родичів, які можуть

---

¹ Сім'я. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Сім%27я> (дата звернення: 08.09.2017).

² Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1363 URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-п> (дата звернення: 08.09.2017).

здійснити таке повідомлення, визначаючи їх ступінь родинного зв'язку. До таких родичів належать: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. У такий спосіб Кабінет Міністрів України визначив коло родичів, якими окрім кровно-родинних зв'язків присутні сімейні зв'язки.

Підсумовуючи зазначимо, що метою повідомлення родичів про затримання особи є утвердження сталості родинних зв'язків, поінформованості родини про місце перебування члена родини, а з іншого – має слугувати додатковою гарантією захисту не лише права на свободу та особисту недоторканність адміністративно затриманої особи, а й охорони та захисту інших її прав, свобод та інтересів від будь-яких зазіхань з боку суб'єктів, які здійснили затримання¹.

Наступним, на що хотілось би звернути увагу, це норма про повідомлення родичів є нормою імперативною. Але виникає питання звідки уповноваженим особам, які здійснили адміністративне затримання, отримати відомості про родичів затриманого. Виходячи навіть виключно із конституційних норм прямої дії, уповноважені посадові особи під час здійснення адміністративного затримання особи не мають права вчиняти жодних дій, спрямованих на встановлення особи родича, а також використовувати зазначені персональні дані у процесі адміністративно-деліктного провадження. При спробі таких дій, останні вийдуть за межі наданих їм повноважень, що є прямим порушенням норм чинного законодавства України. Крім того, повідомлений родич, про якого уповноважені на адміністративне затримання органи та посадові особи, отримали персональні дані, вправі вимагати у суді відновлення його прав, зокрема знищення інформації, що містить персональні дані, які стали відомі уповноваженим на адміністративне затримання органам та посадовим особам, а також відшкодування шкоди завданої незаконним збиранням та, особливо, зберіганням такої інформації з обмеженим доступом (персональних даних).

Отже, імперативна норма процесуального адміністративно-деліктного законодавства України щодо повідомлення родичів про факт адміністративного затримання особи є нічим іншим як формально юридичною декларацією. Аби остання стала дієвою необхідно забезпечити наявність обов'язків у учасника

---

¹ Самбор М. Повідомлення родичів у разі застосування заходу забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення у вигляді адміністративного затримання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки.* 2017. № 2 (105). С. 48.

адміністративного затримання, а також повноважень суб'єктів, уповноважених на здійснення адміністративного затримання особи на встановлення персональних даних не більше одного родича для забезпечення інформування про затримання особи. Разом із цим надмірне розширення повноважень суб'єктів, уповноважених на складання протоколів про адміністративне правопорушення та адміністративне затримання, вважаємо недоречним, оскільки це розбалансиє співвідношення прав та обов'язків учасників адміністративно-деліктного провадження. Вважаємо, що у КУпАП так само необхідно передбачити обов'язок уповноважених на здійснення адміністративного затримання органів та їх посадових осіб знищувати після інформація родича всі персональні дані, які стали відомі уповноваженим органам та їх посадовим особам у зв'язку із реалізацією заходу забезпечення провадження у вигляді адміністративного затримання, про що інформувати саму особу. На наш погляд, доречним було б вмістити в обов'язки центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги здійснення контролю за інформуванням родичів про адміністративне затримання. Такий контроль повинен полягати у наявності повноважень із контролю за суб'єктами, уповноваженими на адміністративне затримання, а з іншого боку – встановлений обов'язок дубляжу інформування родичів про адміністративне затримання. Переконані, що всі уповноважені суб'єкти, які ознайомлюються із матеріалами справ про адміністративні правопорушення, де міститься інформація з обмеженим доступом (персональні дані) відносно родичів затриманого, повинні долучати зобов'язання про зберігання такої інформації та не допускати її розголошення без дозволу відповідної особи, про що також письмово інформувати таку особу.

Вважаємо, що інформування родичів про адміністративне затримання повинна здійснювати сама адміністративно затримана особа. Це з одного боку заспокоюватиме родичів, про те, що особа перебуває у відносній безпеці, їй нічого не загрожує, оскільки остання спілкується сама, може повідомити будь-які додаткові відомості про себе. З іншого боку уповноважені на адміністративне затримання органи та посадові особи повинні забезпечити можливість адміністративно затриманій особі сповістити про місце свого перебування родичів. Коли ж особа з огляду на її психічний, фізіологічний стан не у змозі повідомити самостійно та відмовилася самостійно повідомляти про своє адміністративне затримання своїх родичів, уповноважені посадові особи зобов'язані самостійно здійснити таке інформування.

На наш погляд, доречно передбачити обов'язок органів та їх посадових осіб, уповноважених здійснювати адміністративне затримання на безперешкодне надання затриманій особі телефонного апарату для здійснення дзвінка. При цьому такий телефонний апарат має бути, головне – працюючим,

знаходиться у місці, що гарантує конфіденційність спілкування (як самого змісту розмови, так і абонентського номера).

Підсумовуючи процедуру повідомлення родичів про застосування заходу забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення у вигляді адміністративного затримання, зазначимо, що остання законодавчо не врегульована. Наявність норми про необхідність повідомлення родичів не розкриває порядок такого інформування родичів. Відтак, вказана проблема наступні напрямки її розв'язання: 1) внесення доповнень до КУпАП, а саме: 2.) доповнення КУпАП ст. 2¹ «Терміни і поняття, що використовуються у Кодексі», де передбачити легальне визначення «родич», що використовується у змісті КУпАП; 3) доповнення ч. 2 ст. 261 КУпАП після слів «організації або уповноважений ним орган.» реченням наступного змісту: «Уповноважені на адміністративне затримання органи (посадові) особи зобов'язані надати можливість затриманому повідомити про своє затримання родичів, забезпечивши при цьому конфіденційність спілкування, або самостійно здійснити повідомлення родичів затриманого у разі неможливості затриманим здійснити таке повідомлення самостійно, у строки, що не перевищують однієї години з моменту фактичного затримання.»; 4) ч. 3 ст. 261 КУпАП після слів «запросила захисника.» доповнити реченням наступного змісту: «Інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги здійснюється у строк, що не перевищує п'ятнадцять хвилин з моменту фактичного затримання особи»; 5) доповнення КУпАП ст. 263¹ КУпАП «Встановлення особи затриманого та її родичів», де передбачити процесуальні дії, які мають право вживати уповноважені органи та посадові особи, спрямовані на встановлення особи, відносно якої складається протокол про адміністративне правопорушення, або яка піддається адміністративному затриманню; а також дії, які мають право вживати відповідні органи, спрямовані на встановлення родичів затриманого. Окремою частиною даної статті передбачити обов'язковість збереження конфіденційної інформації про родичів затриманого та обов'язок уповноважених органів та посадових осіб, яким зазначена інформація стала відомою у зв'язку із виконанням повноважень у адміністративно-деліктному законодавстві, не допускати її розголошення та знищити негайно після розгляду справи по суті, про що надсилати сповіщення особам, чиї персональні дані стали відомими у зв'язку із виконанням таких повноважень. Зазначене положення необхідно передбачити і для інших посадових осіб, які здійснюють контроль за дотриманням законодавства про адміністративні правопорушення. 6) доповнення КУпАП ст. 271¹ КУпАП «Родич», у якому передбачити права та обов'язки родича особи, яка адміністративно затримана.

Вважаємо, що такі зміни до чинного законодавства гарантують захист права на свободу та особисту недоторканність адміністративно затриманої особи, недопущення безпідставного обмеження цього та інших прав людини і громадянина, а також слугуватиме гарантіями охорони та захисту прав, свобод та інтересів родичів адміністративно затриманої особи, дотриманням законодавства України про захист персональних даних.

References:

1. *Constitution of Ukraine of June 28, 1996.* К.: Publishing House «Law», 1996. 56 p.
2. *Universal Declaration of Human Rights, adopted and promulgated by UN General Assembly Resolution 217 A (III) of 10 December 1948.* [Electronic resource]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. *Criminal Enforcement Code of Ukraine of July 11, 2003.* [Electronic resource]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
4. *Criminal Procedure Code of Ukraine. As of September 1, 2001.* К.: Atika, 2001. 208 p.
5. *Criminal Procedure Code of the Ukrainian SSR: Scientific and Practical comments / [V.G. Belousenko, Yu.M. Groshevoi, A.Ya/ Dubinskyi, etc.]; otv. ed. P.G. Tsuprenko.* К.: Politizdat of Ukraine, 1984. 595 p.
6. *Criminal Procedure Code of Ukraine, Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine in Connection with the Adoption of the Criminal Procedure Code of Ukraine»:* Current Legislation of November 19, 2012: (official text). К.: PALYVODA A.V., 2012. 382 p. (Codes of Ukraine).
7. *Code of Ukraine on Administrative Offenses of December 7, 1984.* [Electronic resource]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>.
8. *On personal data protection: the law of Ukraine of June 1, 2010.* [Electronic resource]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
9. *Family Code of Ukraine of January 10, 2002.* [Electronic resource]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
10. *Civil Code of Ukraine of January 16, 2003.* [Electronic resource]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
11. *Decree of the President of Ukraine of December 9, 2010 № 1085/2010 «On optimization of the system of central executive bodies».* [Electronic resource]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010#Text>.
12. *On approval of the Procedure for informing free secondary legal aid centers about cases of detention, administrative arrest or application of a preventive measure in the form of detention: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 28, 2011 № 1363.* [Electronic resource]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF#Text>.

13. *On approval of the Regulations on a special detention center for persons subject to administrative arrest: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of September 18, 1992 № 552.*

14. *On approval of the instruction on the procedure for execution of non-custodial sentences and control over persons sentenced to such sentences: Order of the State Department of Internal Affairs and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of December 19, 2003 № 270/1560. [Electronic resource]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0016-04#Text>*

15. *Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of June 26, 2003 № 12-рп / 2003 Judgment of the Constitutional Court of Ukraine in case № 1-15 / 2003 on the constitutional petition of 56 People's Deputies of Ukraine on official interpretation of the provisions of parts one, three of Article 80 of the Constitution of Ukraine 26, parts one, two, three of Article 27 of the Law of Ukraine «On the Status of People's Deputy of Ukraine» and the constitutional petition of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine on the official interpretation of the third part of Article 80 of the Constitution of Ukraine (detention of deputies). [Electronic resource]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03#Text>.*

16. *Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of October 11, 2011 № 10-рп / 2011 in case № 1-28 / 2011 on the constitutional petition of 50 people's deputies of Ukraine on compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of certain provisions of Article 263 of the Code of Administrative Offenses and paragraph 5 of the first article 11 of the Law of Ukraine «About militia» (case about terms of administrative detention). [Electronic resource]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11#Text>.*

17. *Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of May 15, 2006 № 3 «On the application by courts of certain provisions of the Family Code of Ukraine in cases of paternity, maternity and recovery of alimony». [Electronic resource]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>.*

18. *Decision of the Solomianski District Court of Kyiv of April 15, 2019 in case № 760/16551/18. [Electronic resource]. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/81262669/>.*

19. *Administrative activity of internal affairs bodies. General part: Textbook / [Golosnichenko I.P., Shakun V.I., Kirichenko I.P., etc.]; for order. I.P. Golosnichyaenko, Yu.Yu/ Kondratiev. K. : KMUTSA, 1999. 180 p.*

20. *Administrative activity of internal affairs bodies (generalized materials on general and special parts of the course) / [Olefir V.I., Kuzminykh G.B., Bratel G.M.]. K. : NAI AU, 1999. 112 p.*

21. *Batiev L. V. The concepts of «LAW» and «JUS» in the teachings of the New Age. All-Russian scientific journal «Questions of jurisprudence». 2013. №. 4. Pp. 131-149.*

22. *Goncharuk S.T. Administrative law of Ukraine: textbook. manual. K. : Avanpost-prim Publishing House, 2000. 240 p.*

23. *Golosnichenko I.P. Administrative law of Ukraine (main categories and concepts). General and special parts: manual. Irpen, 1998. 52 p.*

24. *Dimon I.V. Administrative detention as a general measure of administrative termination. Law and society. 2014. № 6-2. Part 2. Pp. 149-153.*

25. Kononenko Yu. S. *Some problems of administrative and legal support of personal rights and freedoms of man and citizen. University scientific notes. 2005. № 3 (15). Pp. 201-205.*

26. Kopeichikov V.V. *Legal doctrine. Doctrine. Legal encyclopedia: In 6 volumes / [Yu.S. Shemshuchenko (editor-in-chief), F.G. Burchak, M.P. Ziabliuk, etc.]. Kyiv: «Ukr. encyclical.», 1998. T. 2: D.J. 1999. P. 275.*

27. Kravets E. Ya. *Doctrine. Legal encyclopedia: In 6 volumes / [Yu.S. Shemshuchenko (editor-in-chief), F.G. Burchak, M.P. Ziabliuk, etc.]. Kyiv: «Ukr. encyclical.», 1998. T. 2: D.J. 1999. P. 273.*

28. Pugach AV *Measures to ensure the conduct of cases on administrative violations. : The Dissertation is for candidate degree of legal sciences on specialty 12.00.07 – Administrative Law and Procedure; Financial Law; Informational Law. – (081 - law). Kyiv, 2019. 183 p.*

29. Potsiluiko V.M. *Procedural features of the application of measures to ensure proceedings in criminal cases and cases of administrative offenses: a comparative legal analysis. The Dissertation is for candidate degree of legal sciences on specialty 12.00.09 - criminal proceedings and criminology; forensic examination; operational and investigative activities. Odessa, 2018. 230 p.*

30. Sambor M. *Administrative arrest: order of application of this type of administrative penalty and authority of separate organs and public servants on bringing of solicitors about application (to replacement) on this type of penalty. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal studies. 2012. № 90. pp. 49-53.*

31. Sambor M., Sambor A. *«Legislation» in the rules of administrative liability: the content of content and its unification. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2014. № 5. pp. 84-91.*

32. Sambor MA *The content of the concept of «legislation» in the norms of the Code of Ukraine on Administrative Offenses. Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Juridical Sciences. Volume 27 (66). 2014. № 3. pp. 125-141.*

33. Sambor M.A. *Notification of relatives in case of application of a measure to ensure proceedings in the case of an administrative offense in the form of administrative detention. Administrative law and process. Scientific and practical journal. 2017. № 2 (20). Pp. 79-92.*

34. Sambor M.A. *Influence of international norms on observance of the right to liberty and personal inviolability of a person on settlement of relations on application of delivery and detention of a person during proceedings in cases of administrative offenses. International standards in the field of human rights: realities and prospects of Ukrainian legislation: materials of the round table (Dnepropetrovsk, December 10, 2012); structure. cand. jurid. sciences L.A Filyanina. Dnepropetrovsk: Dneprop. state University of Internal Affairs Affairs, 2013. Pp. 63-68.*

35. Sambor M.A. *Use of the provisions of the Decisions of the European Court of Human Rights on the protection of the right to freedom of peaceful assembly in cases concerning third states in the Ukrainian legal space. Journal of European and Comparative Law. 2020. Issue 12 (1-2). Pp. 96-100.*

36. Sambor M.A. *Examination and the State of Intoxication: Features of Legal Regulation and Observance of Human Rights and Freedoms. Law and safety.* 2020. № 2 (77). Pp. 40-47.

37. Sambor M.A. *Administrative detention: doctrine, legislation, law enforcement. Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Didorenko.* 2021. № 1 (93). Pp. 199-212.

38. Sambor M.A. *Immediate implementation of the resolution in the case of an administrative offense in the form of administrative arrest // Actual problems of state and legal development of Ukraine in the context of integration processes: materials of the III International scientific-practical conference, March 28, 2018 / Editor .: S.K. Boston, R.M. Maksakova, T.E. Leonenko. Zaporozhie: «LIRA LTD», 2018. Pp. 115-118.*

39. Sambor M.A. *Notification of relatives in case of application of a measure to ensure proceedings in the case of an administrative offense in the form of administrative detention. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal studies.* 2017. № 2 (105). Pp. 45-51.

40. *Family.* From Wikipedia, the free encyclopedia. [Electronic resource]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Cім%27я>.

41. Shibiko VP *Detention of the suspect. Legal encyclopedia: In 6 volumes / [Yu.S. Shemshuchenko (editor-in-chief), F.G. Burchak, M.P. Ziabliuk, etc.]. Kyiv: «Ukr. encyclical.»*, 1998. T. 2: D.J. 1999. Pp. 530-532.

РОЗДІЛ XIII Теоретико-методологічні засади правової роботи в Державній податковій службі України

АНОХІН Вадим Олександрович
старший викладач
кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університету імені Альфреда Нобеля

- 13.1. Юридична діяльність як різновид правової роботи
- 13.2. Характеристика основних напрямів правової роботи ОДПС

Theoretical and methodological principles of legal work in the State Tax Service of Ukraine

*V. O. Anokhin
Senior Lecturer
Department of Law, Political Science and International Relations
Alfred Nobel University*

Теоретико-методологические основы юридической работы в Государственной налоговой службе Украины

*В. А. Анохин
Старший преподаватель
Кафедры права, политологии и международных отношений
Университета имени Альфреда Нобеля*

Ключові слова: юридична діяльність, правова робота, структура юридичної діяльності, засоби юридичної діяльності, форми юридичної діяльності.

Keywords: legal activity, legal work, structure of legal activity, means of legal activity, forms of legal activity.

Ключевые слова: юридическая деятельность, правовая работа, структура юридической деятельности, средства юридической деятельности, формы юридической деятельности.

АНОТАЦІЯ

В розділі стверджується, що юридична діяльність є різновидом правової роботи, проте це поняття значно вужче, оскільки юридична діяльність здійснюється перш за все фахівцями права, яким безпосередньо надані повноваження з реалізації правових норм. А правова робота полягає в організації, впорядкуванні процесу реалізації права, тобто, правова робота - це діяльність, перш за все, організаційна. Доведено, що правова робота в ДПС реалізується безпосередньо через юридичну діяльність, яка

здійснюються працівниками різних структурних підрозділів ОДПС, однак основний обсяг такої роботи здійснюється працівниками юридичної служби ОДПС. Тому основною функцією, що здійснює виключно юридична служба ДПА і ДПІ, є функція «Правове забезпечення».

SUMMARY

The section argues that legal activity is a kind of legal work, but this concept is much narrower, as legal activity is carried out primarily by legal professionals, who are directly empowered to implement legal norms. And legal work consists in the organization, streamlining of process of realization of the right, that is, legal work is activity, first of all, organizational. It is proved that legal work in the State Tax Service is implemented directly through legal activities carried out by employees of various structural units of the ODPS, but the main volume of such work is carried out by employees of the legal service of the State Tax Service. Therefore, the main function performed exclusively by the legal service of the STA and STI is the function of "Legal Support".

АННОТАЦИЯ

В разделе утверждается, что юридическая деятельность является разновидностью правовой работы, однако это понятие значительно уже, поскольку юридическая деятельность осуществляется прежде всего специалистами права, которым непосредственно предоставлены полномочия по реализации правовых норм. А правовая работа заключается в организации, благоустройстве процесса реализации права, то есть, правовая работа - это деятельность, прежде всего, организационная. Доказано, что правовая работа в ГНС реализуется непосредственно через юридическую деятельность, осуществляются работниками различных структурных подразделений ОГНС, однако основной объем такой работы осуществляется работниками юридической службы ОГНС. Поэтому основной функцией, которую осуществляет исключительно юридическая служба ГНА и ГНИ, есть функция «Правовое обеспечение».

13.1. Юридична діяльність як різновид правової роботи

В умовах побудови правової держави в Україні, проведення адміністративної та податкової реформи, проголошення стратегії європейської інтеграції України, гармонізації вітчизняного законодавства до умов країн Європейського Союзу неабияк роль відводиться правовій роботі.

Оскільки для здійснення правової роботи, по-перше, необхідні певні юридичні знання, а по-друге, здійснювати правову роботу неможливо без певних організаційних і владних повноважень, тому визначаючи сутність правової роботи, можна зазначити, що це спеціалізована діяльність осіб, які мають юридичні знання та організаційні повноваження, організовує реалізацію законодавства і тим самим забезпечує певний рівень законності у діяльності суб'єкта.

Виходячи із цього, у здійсненні правової роботи можна виділити дві складові: організаційну та власне юридичну.

Ще кілька років тому правова робота фактично ототожнювалася з роботою юридичної служби підприємства, установи організації і цьому були всі підстави. У рамках конкретного підприємства, установи, організації працівники юридичної служби були і залишаються найбільш обізнаними у праві особами, які володіють спеціальними знаннями методів реалізації тих чи інших норм. Тому необхідно цілком погодитися з думкою Знаменського Г.Л. про те, що юридична служба цілком закономірно має бути (і є у більшості випадків) центром, своєрідним штабом, який організує діяльність щодо реалізації правових норм, дотримання законності¹.

На сучасному етапі правова робота на підприємствах, в установах, організаціях в Україні ведеться за такими основними варіантами:

- Керівник організації самостійно здійснює правову роботу, не вдаючись до сторонньої допомоги (характерно для малих суб'єктів). Про якість правової роботи в цьому випадку говорити важко, оскільки дуже незначна частина керівників здатна працювати з тим обсягом правових норм, які ми маємо в Україні).

- Керівник організації бере на себе організаційну складову правової роботи, залучаючи для власне юридичної складової цієї роботи зовнішнього консультанта (це найбільш оптимальний варіант для організацій, які не у змозі мати власну юридичну службу).

- Керівник організації взаємодіє з юридичною службою, яка входить до складу цієї організації (класичний варіант правової роботи).

- Керівник організації взаємодіє з юридичною службою та використовує послуги зовнішніх юридичних консультантів з питань, які, на його думку є надзвичайно важливими для організації (юридична служба організації і зовнішні консультанти не взаємодіють між собою).

- Керівник організації взаємодіє з юридичною службою та використовує послуги зовнішніх юридичних консультантів (юридична служба координує співпрацю із зовнішніми консультантами)².

Сутність правової роботи знаходить свій прояв у тому, що вона являє собою комплекс заходів для дотримання державної дисципліни та законності у господарській діяльності, сфері управління, у виконавчо-розпорядчій діяльності та інших сферах життєдіяльності з метою забезпечити найбільш повне здійснення прав і обов'язків суб'єктів правовідносин у дотриманні,

---

¹ Знаменский Г.Л. Совершенствование хозяйственного законодательства: Цель и средства / Отв. ред. В.К. Мамутов. Киев: Наукова думка, 1980. 187 с. С. 35

² Організація правової роботи в органах державної податкової служби України: теорія, методологія, практика: Монографія. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. 440 с. С. 72

охороні і захисті прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, а також інтересів підприємств, установ, організацій та держави.

Правова робота є елементом адміністративного регулювання у сфері виробництва, соціальной, культурній та інших сферах життєдіяльності, що полягає у реалізації (застосуванні) норм права.

Правова робота в ДПС реалізується безпосередньо через юридичну діяльність, яка здійснюється працівниками різних структурних підрозділів ОДПС, однак основний обсяг такої роботи здійснюється працівниками юридичної служби ОДПС.

Проте, правову роботу органів ДПС не можна звести лише до діяльності підрозділів юридичної служби. Значною мірою елементи правової роботи присутні і в діяльності керівників органів ДПС, інших посадових осіб, функціональних підрозділів, що застосовують податкове законодавство. Наприклад, діяльність, яку здійснює податкова міліція згідно ст. 21 Закону України „Про державну податкову службу” включає прийом і реєстрація заяв, повідомлень та отримання іншої інформації про злочини і правопорушення, які віднесені до компетенції податкової міліції, та здійснення в установленому порядку їх перевірки і прийняття щодо них передбачених законом рішень; здійснення відповідно до закону оперативно-розшукової діяльності, досудової підготовки матеріалів за протокольною формою, а також проведення дізнання та досудового слідства в межах своєї компетенції, вжиття заходів щодо відшкодування заподіяної державі шкоди, що також відноситься до правової роботи. Крім того, керівники органів ДПС у своїй діяльності використовують різноманітні (у тому числі і правові) засоби захисту інтересів держави, податкового органу, її працівників. Саме керівники органу ДПС наділені правом застосовувати заходи фінансового чи адміністративного впливу до окремих платників податків. Звичайно, ця обставина зобов'язує керівника органу ДПС володіти відповідною базою з правових знань. З іншого боку, саме підрозділ юридичної служби і, в першу чергу, його керівник повинні надавати необхідну допомогу керівникові органу в оволодінні певними юридичними знаннями.

Поняття правової роботи та роль юридичної служби при її здійсненні знайшли своє відображення у роботах різних авторів, зокрема Ю. М. Аристакова, Л. Я. Голембо, І. В. Голованя, А. Б. Годес, В.Н. Карташова, В. К. Кроля, М. С. Мамутова, А. В. Маврина, П. Мединцева, П. В. Мельника, А. Н. Раєвського, Д. Я. Семир'янова, І. С. Стаценко-Сургучової, Л. В. Трофімової, В. Й. Чуднова, Л. М. Шор тощо¹. Так, В. К. Мамутов,

---

¹ Головань І.В. Правова робота у механізмі захисту прав суб'єктів підприємництва: Дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук. Донецьк, 2003. 196 с.

розглядаючи правову роботу і юридичну службу, зазначав, що юридична служба - частина апарату управління, яка відрізняється тим, що не тільки сама веде визначену ділянку правової роботи, але і виступає як основний організатор стосовно інших підрозділів у їхній правовій діяльності. Тобто вона є активним організатором правової роботи¹. Інший науковець М. С. Кроль зазначав, що специфіка діяльності юрисконсульта на підприємстві полягає в організації правореалізації працівниками інших служб. Тобто він погоджувався з тим, що правова робота є організаційною діяльністю². Таким чином, більшість учених юристів дотримувалися думки, що правова робота забезпечує організуючий процес правильної й ефективної реалізації законодавства на кожній ділянці, у кожній ланці господарської діяльності. А зміст правової роботи, на їх думку, полягає не в реалізації норм як процесу, а в організації цього процесу, його упорядкуванні.

Усе вищенаведене дозволяє зробити висновок, що *процес реалізації норм і правова робота поняття близькі за змістом, але вони не співпадають*. Правова робота, крім звичайних дій працівників з реалізації правових норм, полягає ще й в організації, впорядкуванні процесу реалізації права.

Голембо Л.Я. Организация юридической службы на предприятии: Учебное пособие. Запорожье: Гуманитарный университет „ЗИГМУ“, 2001. 184с.;

Карташов В.Н. Юридическая деятельность в социалистическом обществе. Учебное пособие / Яросл. гос. ун-т. Ярославль, 1987. 84 с.

Чуднов В.Й. Юридическая служба на предприятии в современных условиях. М.: Экономика, 1970.;

Правовая работа на промышленном предприятии / Ю.М. Аристархов, А.Б. Годес, А.В. Маврин, А.Н. Раевский. - 2-е изд., доп. и перераб. - М.: Юрид. лит., 1972.;

Мединцев П. Эффективность правовой работы. Как ее измерить? // Хозяйство и право. - 1978. - январь. - С. 51.

Мельник П.В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці. Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. 362 с.

Семир'янов Д.Я. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління підрозділами податкової міліції: Дис. ... канд. юр. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2004. С. 38.

Стаценко-Сургунова І.С. Правове забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності в системі органів державної податкової служби України. Підприємство, господарство і право. Київ, 2006. № 10. С. 61-64.

Шор Л.М. Организация юридической службы на предприятиях и в совнархозах. М., 1964. С. 7.

Трофімова Л.В. Організаційно-правове забезпечення діяльності юридичних підрозділів органів державної податкової служби України. Дис... канд. юрид. наук: 12.00.07/ Академія державної податкової служби України. Ірпінь. 2003. 241 С. С.27.

¹ *Мамутов В.К., Юдин В.Я.* Закон на страже економіки // Економічна газета. 1966. № 47. С. 13.

² *Кроль М.С.* Пути совершенствования механизма правореализации в народном хозяйстве. Связь юридической науки с практикой. М.: Институт государства и права АН СССР, 1986. С. 149-151.

Найбільшою відмінністю є те, що правова робота - це діяльність, перш за все, організаційна.

Досліджуючи юридичну діяльність, її місце та призначення у суспільстві Гусаревим С.Д. було проаналізовано існуючі погляди вчених стосовно властивостей та інших характеристик юридичної діяльності, зокрема, узагальнено наукові позиції таких провідних у цій галузі фахівців як В.М. Карташов, В.М. Кудрявцев, В.І. Леушин, В.М. Горшенєв, О.Ф. Скакун, О.Е. Жалінський тощо¹.

В існуючих наукових джерелах юридичну діяльність пропонується розглядати з різних аспектів, зокрема, як елемент правової системи, як правову діяльність, як юридичну практику або як практичну діяльність юристів. У кожному з варіантів є певні недоліки, які не дозволяють чітко розмежувати між собою згадані поняття та визначити властивості юридичної діяльності. Зважаючи на наявність різних методологічних підходів та наукових тверджень щодо її суттєвих ознак, визначення поняття юридичної діяльності є одним з актуальних завдань загальної теорії права.

Так, зокрема, С.Д. Гусарев у своїх працях стверджує, що правова та юридична діяльність співвідносяться як загальне та частка. Під правовою діяльністю пропонується розуміти один із видів соціальної діяльності, що здійснюється суб'єктами права з використанням правових засобів та з метою отримання правового результату, внаслідок чого відбувається створення права, його розвиток та реалізація в процесі функціонування суспільних відносин.

Щодо розмежування понять юридична практика і правова робота Л.В. Трофімова наводить такі аргументи: юридичною практикою слід вважати ці- лепокладену діяльність, яка пов'язана з правовими нормами і спрямована на реалізацію і застосування законодавства в сукупності з набуттям навичок і досвіду в суспільно-правовому житті та юриспруденції, враховуючи результати перевірки на достовірність певних настанов, положень або висновків, що впливає на перетворення об'єктивної дійсності і розвиток пізнання, тоді як правова робота - це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення умов дотримання законності, що здійснюється правовими формами і методами усіма органами управління, організаціями, посадовими особами і громадянами в усіх сферах суспільного життя. Тобто, юридична практика є складовим і важливим елементом правової роботи, які взаємопов'язані між собою².

---

¹ Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. К., 2007. 35 с.

² Трофімова Л.В. Організаційно-правове забезпечення діяльності юридичних підрозділів органів державної податкової служби України: Автореферат дис. ... канд. юр. наук: 12.00.07 / Державна податкова адміністрація України. Ірпінь, 2003. 22 с.

Не можна не погодитись з думкою юриста-науковця С.Д. Гусарєва, що «юридична діяльність — це різновид правової діяльності, що здійснюється у формах практичної, освітньої та наукової, юристами, на професійній основі, з метою отримання відповідного правового результату, задоволення потреб та інтересів соціальних суб'єктів»¹. Оскільки таке бачення поняття юридичної діяльності сформульовано без деталізації окремих властивостей, воно уособлює найголовніші характеристики юридичної діяльності, що дозволяють відрізнити юридичну діяльність від неюридичної правової діяльності.

Досліджуючи всі аспекти та різні підходи до тлумачення явища «юридична діяльність» слід зазначити, що юридична діяльність характеризується наступними ознаками:

- здійснюється у сфері права;
- суб'єктами здійснення виступають юристи - спеціально підготовлені фахівці;
- юридична діяльність спрямовується на організацію діяльності інших суб'єктів права;
- кінцевою метою юридичної діяльності є впорядкування та узгодження суспільних відносин;
- під час її здійснення використовуються як правові, так і неправові засоби;
- юридична діяльність регламентується правовими та іншими соціальними нормами;
- здійснюється у формах практичної, наукової та освітньої діяльності.

Як зазначає юрист-науковець О.В. Мінченко, методологічною основою вивчення юридичної діяльності є використання як діяльного, так і структурного підходу, що дозволяє виокремити такі елементи правової системи як: 1) інституційна підсистема; 2) нормативна (регулятивна) підсистема; 3) ідеологічна підсистема; 4) функціональна підсистема. При цьому юридична діяльність має розглядатися у складі функціональних елементів правової системи як різновид соціальної діяльності, що здійснюється юристами, на професійній основі та відбувається у трьох формах, на підставі чого виокремлюються їх три види: юридична практична діяльність, юридична наукова діяльність, юридична навчальна діяльність².

---

¹ Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. К., 2007. 35 с.

² Мінченко О. В. Особливості здійснення юридичної діяльності в умовах германської правової сім'ї: Автореферат дис... канд. наук: 12.00.01. Київ: Київський національний університет внутрішніх справ. 2009. 21 с.

Тому, варто зазначити, що в нашому дослідженні термін «юридична діяльність» використовується з метою розкриття сутності діяльності юридичної служби та інших функціональних підрозділів органів ДПС України. Тому, цей термін варто розуміти не в широкому розумінні як діяльність, що здійснюється у трьох формах: практичній, науковій та освітній, а саме як практична юридична діяльність, що є необхідною для досягнення Державною податковою службою України поставлений перед нею завдань.

Висвітлення структури юридичної діяльності є обов'язковим елементом її загальної характеристики, що дозволяє визначити внутрішні та зовнішні зв'язки. Разом із тим осмислення структури передбачає звернення до функціональної характеристики юридичної діяльності, де функції є детермінантою її структурної організації, зумовлюються її цілями, завданнями та принципами.

Під структурою юридичної діяльності розуміється певний взаємозв'язок, взаємне розташування її складових частин; сукупність сталих зв'язків, що забезпечують її цілісність та збереження основних властивостей за умов внутрішніх та зовнішніх змін. При цьому, поняття структури співвідносне з поняттями системи та організації юридичної діяльності. Тому, структура юридичної діяльності характеризується рисами динамізму, що зумовлено появою її нових видів та підвидів, розширенням сфер впливу, тенденціями глобалізації та диференціації у правовій системі.

Загальноновизнаним є те, що структуру юридичної діяльності утворюють: суб'єкти, об'єкти, учасники, юридичні дії, операції, засоби їх здійснення, прийняті рішення та результати дій.

До суб'єктів юридичної діяльності за ознакою професійності належать індивіди, колективи юристів, окремі юридичні інституційні утворення, а їх характеристику доцільно здійснювати у психологічному, фізичному, культурному, моральному, професійному, інтелектуальному та інших аспектах.

Під об'єктом юридичної діяльності розуміються суспільні відносини, а також норми права, правові відносини, стани суспільних відносин.

У результаті юридичної діяльності виявляються інші елементи її складу. Результат відбиває мету юридичної діяльності, окремі її операції, на підставі аналізу співвідношення мети та результату дозволяє визначити ефективність професійних дій юристів. Мета як елемент цілеспрямованої діяльності, який сформульований у нормативно-правових актах, визначений у нормах права, виконує роль програмного фактора і дозволяє узгодити засоби та форми отримання правового результату.

Під засобами юридичної діяльності розуміються явища матеріального світу, за допомогою яких її мета перетворюється у результат. Найповніше засоби юридичної діяльності досліджуються представниками галузевих наук, у

результаті чого сформовано напрям досліджень, побудований на використанні методики інструментального підходу.

До інших елементів також слід віднести дії та операції як зовнішні акти людської поведінки, що спричиняють правові наслідки або пов'язані з ними. Так, у своїх дослідженнях С.Д. Гусарев пропонує типізацію дій юристів: за критерієм змісту - на правотворчі, правозастосовні, інтерпретаційні; за формою здійснення - на вербальні, конклюдентні, письмові; за способом діяльності - на прогностичні, соціально-комунікативні, індивідуально-виховні, агітаційні, імперативні тощо¹.

Ще одним елементом слід назвати форми юридичної діяльності. Серед них можна виокремити зовнішні та внутрішні форми, правові та організаційні.

Названі елементи складають основу у розумінні даного явища, зберігають його властивості навіть за умов зовнішніх змін, надають рис сталості.

Теоретична модель структури юридичної діяльності є незмінною, але з часом, внаслідок зміни факторів функціонування, характеристика її окремих елементів потребує нових інтерпретацій. Так, виходячи з аналізу правових реалій сучасності, розширюється перелік суб'єктів здійснення юридичної діяльності, використовуються нові форми, методи та засоби її здійснення.

Всі характеристики юридичної діяльності за джерелом походження або способом формування можна розділити на дві групи, в результаті чого виокремити нормативні та наукові характеристики. Таке розмежування має практичне значення, оскільки дозволяє пояснити особливості правового регулювання певного виду практичної роботи юристів.

Властивості, що визначені нормативно, є обов'язковими у здійсненні юридичної професії, підлягають суспільному контролю, зумовлені наявністю відповідної системи гарантій та відбивають головне, що є у професії з позиції законодавця.

Наукові - це властивості іншого походження, які недоцільно називати похідними від нормативних, тому що вони характеризують юридичну практичну діяльність на науковому рівні сприйняття. До них слід віднести такі: юридична (практична) діяльність є складовим елементом правової системи, має внутрішню структуру, риси конфліктності, системності, колективності, є основною формою здійснення юридичної діяльності. Тоді як нормативними характеристиками слід вважати: законність, формалізованість, процедурно-процесуальний характер, обов'язковість прийнятих владних рішень, професійність праці юристів. Серед них виокремлюється група ознак деонтологічного змісту - чесність, порядність, сумлінність, справедливість,

---

¹ Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. К., 2007. 35 с.

конфіденційність, що загалом свідчить про єднання на нормативному рівні правових та моральних засад.

Будь-яка суспільна діяльність базується на певних принципах. Принципи юридичної практичної діяльності закріплено у текстах нормативних актів, а також в актах корпоративного значення, наукових розробках. Між принципами права та правовими формами життєдіяльності суспільства, в яких ці принципи втілюються, існує взаємозв'язок, тому у галузі здійснення правової роботи діють принципи права, які, з одного боку, є ідеологічною основою юридичної діяльності, як ідеальні наукові конструкції або моделі діяльності, та формою теоретичного осмислення дійсності, а з іншого, оскільки закріплені у текстах нормативно-правових актів, - становлять її нормативну базу.

На нашу думку, до головних принципів юридичної діяльності слід віднести: законність діянь юриста та його рішень; рівність суб'єктів перед правом та законом; незалежність юриста у веденні справи від власних інтересів та зовнішнього тиску; неупередженість, обґрунтованість рішень; професіоналізм; справедливість, гуманність, демократизм тощо.

На підставі аналізу відокремлення, формування і становлення правової роботи в органах ДПС України встановлено, що вся діяльність функціональних і допоміжних обслуговуючих структурних підрозділів податкової служби має правовий характер, оскільки повинна відповідати чинним нормам права.

Водночас всі напрями діяльності функціональних підрозділів ДПС мають безпосередній зв'язок з правовою роботою, оскільки вона спрямована на:

- адміністрування податків, зборів та інших податкових платежів і окремих неподаткових надходжень до бюджету;
- виявлення, документування розслідування ухилень від оподаткування чи сплати податків;
- забезпечення кримінально-правового примусу сплати податків;
- супроводження цивільно-правового, господарсько-правового та адміністративно-правового судочинства щодо забезпечення податкових надходжень до державного бюджету.

Проте протягом десятиліть між теорією та практикою склався розрив, зумовлений не тільки політико-інтелектуальною базою попереднього політичного режиму, а й незадовільним становищем методологічних розробок.

Тому необхідним та викликаним об'єктивними умовами розвитку українського суспільства є вдосконалення юридичної діяльності як виду правової роботи, в тому числі і в такій сфері державного управління як адміністрування податків.

Вдосконалення юридичної діяльності органів ДПС та модернізація податкової служби в цілому є органічною складовою адміністративної реформи, що проходить майже понад 20 років в Україні. Концептуальні

положення адмінреформи разом з основним методологічним принципом теорії управління, а саме про первинність удосконалення предметно-технологічної моделі відносин та комплексу залежних від цієї моделі функцій і вторинність удосконалення організаційної структури органів, покликаних виконувати визначені функції, є методологічним підґрунтям для комплексного підходу до визначення методів і методик вдосконалення правової роботи в органах ДПС.

Виходячи з вищезазначених положень та теоретико-методологічних принципів, удосконалення правової роботи в органах ДПС потрібно будувати за такими основними напрямками:

1. Підвищення продуктивності функціональної та організаційної моделі правової роботи органів ДПС у частині:

1.1. правотворчого виду правової діяльності, яка в основному складається з експертно-візувальної роботи керівництва структурних підрозділів та юридичної служби ДПС. Для цього необхідним є розробка і прийняття нових проектів відомчих і міжвідомчих нормативно-правових актів; перегляд старих відомчих нормативних актів та підготовка пропозицій щодо внесення даних змін та доповнень; візування методичних рекомендацій, рішень керівництва, положень структурних підрозділів, постанов про адміністративні стягнення, проектів претензій, господарських договорів, контрактів, колективного договору тощо.

1.2. Правозастосовного виду правової діяльності. У цьому напрямку в основному потрібно вдосконалювати діяльність керівництва функціональних підрозділів ДПС щодо відбору об'єктів для перевірки, організації перевіркової та аудиторської роботи; виявлення, документування та розслідування ухилень від оподаткування та сплати податків. А також слід підвищити скоординованість дій керівництва функціональних підрозділів та юридичної служби ДПС щодо здійснення експертно-візувальної роботи, претензійно-позовної діяльності, підготовки та супроводження розгляду справ у судах.

1.3 Функціональної та організаційної структури юридичної служби, функціональних та інших структурних підрозділів ДПС. У цій частині слід приділити увагу забезпеченню (незабезпеченню) належного рівня організації правової роботи в органах ДПС.

2. Аналіз чинних нормативно-правових актів з метою визначення проблемної ситуації в частині стану правового забезпечення організації правової роботи в ОДПС взагалі та щодо проведення претензійно-позовної роботи зокрема.

3. Визначення стану та шляхів удосконалення інформаційно-технічного забезпечення. За цим напрямком потребує вдосконалення

інформаційно-технічне та аналітичне забезпечення правової роботи всіх функціональних і структурних підрозділів ДПС; інформаційне супроводження розгляду справ у різних судових інстанціях; аналітична робота за результатами розгляду справ у судах; створення інформаційно-аналітичної системи вертикального і горизонтального контролю, аналізу, узагальнення результатів супроводження і розгляду справ внутрішнього інформування структурних підрозділів ДПС України.

Визначивши теоретико-методологічні передумови, що свідчать про необхідність та шляхи вдосконалення правової роботи в органах ДПС, необхідно розглянути питання щодо наявності практичних передумов, що зумовлюють удосконалення правової роботи органів ДПС і насамперед її основних складових - претензійно- позовної роботи та супроводження справ у судах.

Аналіз практики вирішення спорів та перегляду у касаційному порядку судових рішень щодо сплати податків і обов'язкових платежів суб'єктами господарювання надав змогу визначити ряд недоліків у правовій роботі органів ДПС. Узагальнення результатів аналізу свідчить про те, що проблемна ситуація віддзеркалює такі основні негативні процеси і полягає у:

1. недосконалому нормативно-правовому забезпеченні, організації правової роботи в органах ДПС, а саме в дріб'язковості, дублюванні та суперечливості нормативно-правових актів у діяльності органів ДПС;

2. відсутності цілісних правових механізмів персоніфікації відповідальності функціональних підрозділів та юридичної служби органів ДПС при виявленні та документуванні правопорушень, підготовці претензій, позовів та супроводженні справ у судах;

3. відсутності взаємоузгодженої системи взаємодії функціональних підрозділів, у тому числі і юридичної служби ДПС, з іншими державними органами, стосовно правових аспектів їх спільної діяльності щодо захисту інтересів державного бюджету;

4. невідповідності організаційної та функціональної структури юридичної служби органів ДПС поставленим завданням - ранньої профілактики порушень процесуального законодавства з питань протидії ухиленням від оподаткування і сплати податків і як наслідок стабілізації наповнення дохідної частини бюджетів;

5. недостатньому рівні правових знань співробітників, функціональних та інших структурних підрозділів щодо організації виявлення та належної процесуальної фіксації податкових правопорушень, підготовці і веденні претензійно-позовної роботи;

6. відсутності належного інформаційно-технічного забезпечення обліку, координації і контролю за супроводженням справ у судах, їх узагальнення, аналізу та внесення пропозицій керівництву зацікавлених функціональних

підрозділів ДШ та ДПА щодо шляхів покращання правових аспектів діяльності ДПС як фактора стабілізації надходжень до державного бюджету;

7. надмірному навантаженні на співробітників юридичної служби, у т. ч. за рахунок механічно розширеного тлумачення функцій юридичної служби, неврахування превентивних аспектів у діяльності функціональних підрозділів ДПС, спрямованих на ранню профілактику претензій і позовів з боку платників податків, не належний рівень матеріально-технічного забезпечення юридичної служби - призводять до підвищеної плинності кадрів та дестабілізації роботи юридичної служби.

Дослідження стану практики здійснення правової і її складової - претензійно- позовної роботи в органах державної податкової служби свідчить про наявність практичних передумов і нагальну необхідність у суттєвому покращенні організаційно-юридичної служби, насамперед - правозастосовної роботи органів ДПС, яка охоплює весь спектр податкових відносин, з яких витікають претензії та позови до податкової служби.

13.2. Характеристика основних напрямів правової роботи ОДПС

Враховуючи особливості діяльності органів податкової служби, слід зазначити, що до основних напрямів діяльності в ОДПС відноситься правотворча, правоохоронна, правозастосовча, контрольна-наглядова, установча, профілактична діяльність.

Правотворча діяльність - специфічна державно-владна діяльність уповноважених суб'єктів щодо: а) розробки нових, внесення змін або скасування чинних правових норм, що не відповідають сучасному стану соціальних відносин, б) санкціонування інших соціальних норм, тобто наданню юридичної чинності вже існуючим у суспільстві правилам поведінки, в) делегування громадським об'єднанням повноважень безпосередньо видавати нормативний акт для встановлення оптимального варіанта правового регулювання соціальних відносин;

Правоохоронна діяльність пов'язана з державно-владною чи службово-управлінською діяльністю уповноважених органів, посадових і службових осіб, у тому числі недержавних утворень, за допомогою якої здійснюється захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, держави, юридичних, посадових і службових осіб та притягнення винних осіб у їх порушенні до відповідальності.

Правозастосовча діяльність – діяльність уповноважених органів чи посадових осіб держави, за допомогою якої здійснюється процес застосування норм права до конкретної життєвої ситуації, що передбачає собою видання індивідуального правозастосовного акта, який містить юридично значимі наслідки.

Контрольно-наглядова діяльність - це правова діяльність органів держави, що проявляється у здійсненні юридичних дій щодо спостереження і перевірки певними організаційно-правовими засобами відповідності виконання і додержання підконтрольними суб'єктами правових розпоряджень та припинення правопорушень.

Установча діяльність - спеціальна державно-владна діяльність уповноважених органів держави, їхніх структурних підрозділів, посадових чи службових осіб, громадських об'єднань та інших соціальних формувань суб'єктів-організаторів з реалізації норм матеріального права, які встановлюють їхні повноваження щодо формування, створення, ліквідації або зміни, припинення функціонування як самих органів держави, так і їхніх структурних підрозділів, а також внесення змін у відносини посадових і службових осіб та інших соціальних формувань. Ця діяльність органів державної податкової служби пов'язана з організаційно-штатною побудовою ОДПС та їх структурних підрозділів;

Профілактична діяльність — це така юридична діяльність, що пов'язана з превентивним впливом права на систему суспільних відносин, які складаються в державі. Вважаємо, що робота з обслуговування платників податків має займати пріоритетне місце у діяльності податкових органів. Однак у роботі податкових органів з платниками податків має превалювати саме профілактичний, попереджувальний напрям.

Проте серед юристів-науковців існують й інші підходи до визначення основних напрямів роботи ОДПС. Так, ототожнюючи поняття «функції» та «напрями» діяльності вчений-юрист В.І. Полюхович виділяє як основні функції податкових органів («...1) здійснення безпосереднього контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати податків; 2) забезпечення реєстрації та обліку платників податків, інших платежів, правильності обчислення цих податків, платежів; 3) обслуговування платників податків. Виділення саме цих напрямів діяльності як основних зумовлено тим, що їх виконання відноситься до головних завдань податкових органів»¹. Всі інші функції автор відносить до похідних.

Однак з цим, на наш погляд, в певній мірі погодитись неможна, оскільки здійснення зазначених та інших функцій ОДПС неможливе без створення інформативної та консультативної забезпеченості правової роботи, удосконалення застосування єдиного підходу до вирішення типових питань, що виникають у роботі структурних підрозділів органів ДПС, оптимізації ефективного управління правовою роботою в ОДПС. Тому, вважаємо за

---

¹ Полюхович В.І. Структура та діяльність державної податкової служби в Україні: організаційно-правовий аспект: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Інституту держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України. Київ, 1999. 21 с.

необхідне доповнити основні напрямки діяльності ОДПС, включивши також до них: правове забезпечення роботи в ОДПС, і, як наслідок, інформаційно-аналітичне забезпечення правової роботи ОДПС.

Узагальнюючи результати дослідження щодо розкриття змісту напрямків, форм та функцій юридичної служби ОДПС, ми вважаємо за можливе конкретизувати напрями діяльності юридичної служби, виділивши наступні:

1. Представництво. Зазначена функція полягає в безпосередньому представленні інтересів органів виконавчої влади в органах судової влади та в інших державних та недержавних органах. Посадові особи юридичної служби є юристами за фахом, що обумовлює їх обізнаність з процесуальним законодавством, правами та обов'язками сторін та/або учасників судового процесу під час відправлення судовими установами правосуддя.

2. Експертиза правозастосовчої діяльності органів виконавчої влади. Законодавством чітко не визначається, в чому саме полягає експертиза нормативно-правових актів або документів які встановлюють, змінюють або припиняють статус, права, обов'язки, відповідальність суб'єктів будь-яких правовідносин. Проте виходячи зі змісту роботи, що виконується фахівцями в галузі права з приводу відповідності документу вимогам законодавства або правомірності застосування тієї або іншої норми права більш емко та точніше ніж експертиза не визначити.

3. Контрольно-аналітична діяльність. Специфіка діяльності будь-якого державного органу, який має "вертикальну" підпорядкованість та підзвітність, обумовлює наявність доручень керівництва вищої ланки по структурі, що в свою чергу визначає шляхи виконання доведеного доручення та контроль за виконанням доведених до підлеглих організацій доручень. Аналітична складова полягає у виявленні закономірностей та в дослідженні тенденцій, наслідком чого є прогнозування та визначення "тактичних" заходів для усунення недоліків та визначення шляхів поліпшення організації роботи¹.

Однак, враховуючи особливості сучасного стану та реформування податкової системи та податкового законодавства України, також пропонуємо **за** основними напрямками правової роботи умовно поділити її на такі види: 1) робота, непов'язана із супроводженням справ у судах та 2) супроводження справ у судах. Такий підхід міг бути дуже слушним для вдосконалення та визначення пріоритетів у розвитку правової роботи в ОДПС².

---

¹ Анохін В.О. Роль правової роботи в ефективності діяльності державної установи // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). Ірпінь. 2007. № 4 (39). С. 237-241.

² Анохін В.О. Роль правової роботи в ефективності діяльності державної установи. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). Ірпінь. 2007. № 4 (39). С. 237-241.

Досвід діяльності юридичної служби ОДПС свідчить, що значна частина правової роботи пов'язана саме з несудовою роботою. Важко не погодитися з даного приводу з І.І.Лонюком, Г.М.Саміликом, В.Т. Капріцею, які акцентують увагу на роботі, пов'язаній з дотриманням законодавства, фактично наділяючи контрольно-наглядовою функцією юридичні підрозділи по відношенню до інших структурних підрозділів органів державної податкової служби (далі - ОДПС)¹.

Тобто, до роботи, не пов'язаної зі справами у судах, можна, зокрема, віднести перевірку на відповідність діючому законодавству проектів документів, які породжують юридичні наслідки, відбір та підготовку кадрів юридичної служби, аналітичну діяльність.

Перевірка на відповідність положень діючому законодавству проектів документів, які породжують юридичні наслідки (договори, розпорядчі документи, правозастосовні акти), є достатньо трудомістким та непомітним за результатом напрямком роботи, що не вважається пріоритетним в організації правової роботи багатьох фахових установ. Проте така робота набуває особливого статусу в діяльності установ, пов'язаних з державним управлінням та державним контролем.

Супроводження справ у судах є пріоритетним напрямком організації роботи фахової установи. Результати розгляду справ у судах є домінуючим критерієм фахової підготовки та оцінки роботи відповідної фахової установи.

Супроводження справ у судах здебільшого складається з: досудового супроводження, судового провадження, післясудового супроводження (виконавче провадження або інші наслідки розгляду судового спору).

Україна є демократичною державою, в якій діє принцип верховенства права, закріплений у статті 19 Конституції України. І тому наявність спорів за участю держави в особі органів державної податкової служби підтверджує той факт, що громадяни використовують механізми захисту прав та інтересів у випадку, якщо вони вважають, що відбулося порушення їх особистих інтересів або прав.

Проте тенденція зростання кількості справ у судах, де органи виконавчої влади є відповідачами впливає не лише на імідж державної політики взагалі, а й конкретного державного органу зокрема, при цьому ставить під сумнів професійність та обізнаність в галузі права державних службовців.

Тому, оскільки закономірним є прямий зв'язок між правильним застосуванням норм права всіма працівниками ОДПС та кількістю позовів платників податків, то для досягнення відповідно позитивного результату, ми вважаємо, що у діяльності юридичної служби необхідним є визнання пріоритетними наступних засад:

---

¹ *Лонюк І.І., Самілик Г.М., Капріца В.Т.* Організація правового забезпечення діяльності органів ДПС України : Курс лекцій. Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. 111с.

1. Спрямованість на підвищення досвіду кадрів та формування надійного кадрового резерву. Так, відповідно до п. 1 Положення про порядок стажування в державних органах, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 01.12.1994 р. № 804 з метою набуття практичного досвіду, перевірки професійного рівня і ділових якостей працівників, які претендують на посаду державного службовця ОДПС, може проводитись їх стажування у відповідному державному податковому органі. Відповідно до п. 8 - 9 зазначеного Положення особа (не державний службовець), яка після успішного закінчення стажування виявила бажання працювати у даному державному органі, проходить конкурс відповідно до Положення про порядок проведення конкурсу при прийнятті осіб на роботу до органів державної виконавчої влади. При цьому їй надається перевага над особами, які беруть участь у даному конкурсі, але не проходили стажування. Державний службовець після успішного закінчення стажування може бути переведений на посаду за рішенням керівника відповідного державного органу без конкурсного відбору. Державний службовець, який пройшов стажування, може бути зарахований до кадрового резерву державного органу¹.

2. Орієнтація на обмін позитивним досвідом та підвищення рівня фахових знань та навичок шляхом проведення різних форм навчання. Головний чинник, який обумовлює “професійність” працівника юридичної служби - високий рівень знань в галузі конституційного, адміністративного, цивільного та господарського (процесуального та матеріального), а також суміжних галузей права. Єдиним джерелом фахових знань є обмін як позитивним, так і негативним досвідом, а також самоосвіта в процесі навчання, тренінгів та семінарів. Слід зазначити, що в органах ДПС склалась досконала система підвищення кваліфікації працівників юридичної служби, яка має плановий характер. Найбільш ефективною формою підвищення кваліфікації працівників є постійно діючі семінари, які проводяться відповідно до річних програм, розроблених обласними ДПА. Такі семінари проходять, як правило, щомісяця, і це дає можливість оперативно виносити на їх розгляд новели податкового законодавства, чи розглядати інші поточні актуальні питання правової роботи, або найбільш характерні порушення податкового законодавства.

3. Зосередження зусиль на досудовому провадженні. Вважаємо, що зміщення акценту на досудове врегулювання спірних питань з метою запобігання звернення громадян до суду повинно бути пріоритетним напрямком у взаємодії структурних підрозділів з юридичною службою ОДПС.

---

¹ Про затвердження положення про порядок стажування в державних органах: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.12.1994 р. № 804

4. Забезпечення супроводження справ у судах. Судовий розгляд справи за участю органу виконавчої влади або органу контролю є останньою інстанцією у відстоюванні позиції, визначеної таким органом під час виконання покладених та делегованих повноважень, підтвердження правомірності застосування тих чи інших норм чинного законодавства. Головна задача працівника юридичного підрозділу - забезпечити належне супроводження справ у судах, тобто використати всі передбачені чинним процесуальним законодавством можливості для забезпечення всебічного, об'єктивного та неупередженого розгляду справи у суді з боку суду й переконати в правомірності й обґрунтованості власної позиції.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що здійснення правової роботи є запорукою (передумовою) підвищення ефективності діяльності державної установи лише за дотриманням наступних умов:

По-перше, основним завданням юридичної служби є організація правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне додержання та запобігання невиконанню вимог актів законодавства, інших нормативно-правових документів.

По-друге, для ефективного здійснення правової роботи слід враховувати, що її виконання повинно здійснюватись працівниками, які мають спеціальні професійні знання, тобто юристами, та відповідні владні повноваження;

По-третє, працівники структурних підрозділів ОДПС (в тому числі і не юридичної служби), які виконують правову роботу, повинні мати сучасне інформаційно-аналітичне забезпечення для підтримання іміджу державної політики та вдосконалення роботи державного апарату.

Вважаємо, що ефективна діяльність системи ОДПС, як і будь-якої державної установи, неможлива без вищевказаних чинників¹.

Як зазначають автори монографії «Організація правової роботи в органах державної податкової служби України: теорія, методологія, практика» правова робота є перш за все організаційною діяльністю² та використовується в управлінсько-організаційному процесі при здійсненні керівництва діяльністю державної установи.

Крім того, слід зазначити, що на сьогодні стало очевидним, що сучасний етап розвитку органів податкової служби, як і цивілізації в цілому, тісно пов'язаний з інтенсивним використанням інформації. На сучасному етапі в органах податкової служби основним носієм інформації виступає документ.

---

¹ Анохін В.О. Роль правової роботи в ефективності діяльності державної установи. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). Ірпінь. 2007. № 4 (39). С. 237-241.

² *Організація* правової роботи в органах державної податкової служби України: теорія, методологія, практика: Монографія. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. 440 с. С. 81.

Цей факт визначає їх структуру, процедури, форми і регламенти, що прямо впливає на інші атрибути юридичної діяльності. І це є проблемним питанням, оскільки прийняття обґрунтованих рішень для здійснення правової роботи в органах податкової служби ускладнюється внаслідок:

- 1) недостатності інформації, знань про суть подій, що відбуваються, їх початок і можливий розвиток (проблема аналізу минулого і можливого розвитку подій);
- 2) складності і багатофакторності механізму виникнення та розвитку подій, неоднозначності причинно-наслідкових зв'язків;
- 3) відсутності системного методичного забезпечення, починаючи від постановки завдання до підписання рішення, в тому числі, щодо інформаційно-аналітичної підтримки прийнятих рішень;
- 4) недосконалості управління правотворчою діяльністю, відсутність системи управління, що знижує цінність правових актів, залишає їх нереалізованими, а проблему невирішеною і, як наслідок, призводить до прийняття нових правових актів;
- 5) недостатньої визначеності правового статусу органів податкової служби, що не дає змоги визначити уніфікований перелік питань, з яких керівники цих органів можуть видавати нормативно-правові, а з яких правові акти.

При цьому стосовно юридичної діяльності державної податкової служби, то головним тут є відшукування значимої для такої діяльності інформації, чітке визначення її меж і документування з метою прийняття правильних відповідних рішень чи застосування певних необхідних заходів.

Тому, на нашу думку, вкрай необхідним є використання наступних шляхів подолання недоліків у правовій роботі в ОДПС України:

- запровадження електронного документообігу в органах податкової служби з урахуванням уніфікації форм і стандартів різних електронних документів,
- створення умов для ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення правової роботи в ОДПС, аналізу та обробки даних,
- надання можливості обміну позитивним та негативним досвідом між юридичними службами ОДПС на горизонтальному рівні, пов'язаним із супроводженням справ у судах,
- прийняття ефективних уніфікованих рішень за певними напрямками роботи в юридичних службах ДПС в Україні.

Термін “правова робота” в органі ДПС можна застосовувати як і у вузькому розумінні слова, маючи на увазі роботу підрозділу правового забезпечення (відділу), так і в широкому, маючи на увазі множинність суб'єктів

правової роботи (інші посадові особи органу, його структурні підрозділи і керівництво органу ДПС), різноманітність форм і методів їх роботи.

Юридична діяльність є різновидом правової роботи, проте це поняття значно вужче, оскільки юридична діяльність здійснюється перш за все фахівцями права, яким безпосередньо надані повноваження з реалізації правових норм. А правова робота полягає в організації, впорядкуванні процесу реалізації права, тобто, правова робота - це діяльність, перш за все, організаційна.

Правова робота в ДПС реалізується безпосередньо через юридичну діяльність, яка здійснюється працівниками різних структурних підрозділів ОДПС, однак основний обсяг такої роботи здійснюється працівниками юридичної служби ОДПС. Тому основною функцією, що здійснює виключно юридична служба ДПА і ДПП, є функція «Правове забезпечення».

Основним завданням юридичної служби є організація правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання порушенню вимог законів та інших нормативно-правових актів органами ДПС України, їх керівниками та працівниками під час виконання покладених на них завдань і функціональних обов'язків. Таке призначення юридичної служби визначає її важливе місце в системі підрозділів у структурі органів ДПС.

До основних напрямів діяльності юридичної служби ОДПС відноситься представництво, експертиза правозастосовчої діяльності органів виконавчої влади, контрольно-аналітична діяльність. Однак, для вдосконалення та визначення пріоритетів у розвитку правової роботи в ОДПС, враховуючи особливості сучасного стану та реформування податкової системи, також пропонуємо за основними напрямками правової роботи умовно поділити її на такі види: 1) робота, не пов'язана із супроводженням справ у судах та 2) супроводження справ у судах. При цьому пріоритетне значення слід надавати першому виду, оскільки він містить в собі більший широкий спектр питань та може запобігти доведенню спорів до вирішення їх у судовому порядку.

References:

1. Anokhin V.O. *Rol pravovoi roboty v efektyvnosti diialnosti derzhavnoi ustanovy // Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo)*. Irpin. 2007. № 4 (39). S. 237-241.
2. Holembo L.Ia. *Orhanyzatsyia yurydycheskoï sluzhbi na predpriaty: Uchebnoe posobyе*. Zaporozhe: Humanytarnii unyversytet „ZYHMU”, 2001. 184s.;
3. Holovan I.V. *Pravova robota u mekhanizmi zakhystu prav subiektiv pid-priyemnytstva: Dys. na zdobuttia stupenia kand. yuryd. nauk*. Donetsk, 2003. 196 s.
4. Husariev S. D. *Yurydychna diialnist: metodolohichni ta teoretychni aspekty : avtoref. dys... d-ra yuryd. nauk: 12.00.01 / Kyivskiy natsionalnyi un-t vnutri-shnikh sprav. K., 2007. 35 s.*

5. Znamenskyi H.L. *Sovershenstvovanye khoziaistvennogo zakonodatelstva: Tsel y sredstva / Otv. red. V.K. Mamutov. Kyev: Naukova dumka, 1980. 187 s. S. 35*
6. Kartashov V.N. *Yurydycheskaia deiatelnost v sotsyalystycheskom obshchestve. Uchebnoe posobie / Yarosl. gos. un-t. Yaroslavl, 1987. 84 s.*
7. Krol M.S. *Puty sovershenstvovaniya mekhanizma pravorealizatsyy v narodnom khoziaistve. Sviaz yurydycheskoi nauky s praktykoi. M.: Ynstytut hosudarstva y prava AN SSSR, 1986. S. 149-151.*
8. Loniuk I.I., Samilyk H.M., Kapritsa V.T. *Orhanizatsiia pravovoho zabezpechennia diialnosti orhaniv DPS Ukrainy : Kurs leksii. Irpin: Akademiia DPS Ukrainy, 2002. 111s.*
9. Mamutov V.K., Yudyn V.Ia. *Zakon na strazhe zkonomyky // Zkonomycheskaia hazeta. 1966. № 47. S. 13.*
10. Medyntsev P. *Zffektyvnost pravovoi raboti. Kak ee yzmeryt? // Khoziaistvo y pravo. - 1978. - yanvar. - S. 51.*
11. Melnyk P.V. *Rozvytok podatkovoi systemy v perekhidnii ekonomitsi. Irpin: Akademiia derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy, 2001. 362 s.*
12. Minchenko O. V. *Osoblyvosti zdiisnennia yurydychnoi diialnosti v umovakh hermanskoi pravovoi simi: Avtoreferat dys... kand. nauk: 12.00.01. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. 2009. 21 s.*
13. *Orhanizatsiia pravovoi roboty v orhanakh derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka: Monohrafiia. Irpin: Natsionalna akademiia DPS Ukrainy, 2004. 440 s. S. 72*
14. *Pravovaia rabota na promishlennom predpriiaty / Yu.M. Arystakov, A.B. Hodes, A.V. Mavryn, A.N. Raevskiy. - 2-e yzd., dop. y pererab. - M.: Yuryd. lyt., 1972.;*
15. *Pro zatverdzhennia polozhennia pro poriadok stazhuvannia v derzhavnykh orhanakh: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.12.1994 r. № 804*
16. *Poliukhovych V.I. Struktura ta diialnist derzhavnoi podatkovoi sluzhby v Ukraini: orhanizatsiino-pravovyi aspekt: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Instytutu derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Kyiv, 1999. 21 s.*
17. *Semyrianov D.Ia. Informatsiino-analitychne zabezpechennia upravlinnia pidrozdilamy podatkovoi militsii: Dys. ... kand. yur. nauk: 12.00.07. Irpin, 2004. S. 38.*
18. *Statsenko-Surhuchova I.S. Pravove zabezpechennia informatsiino-analitychnoi diialnosti v systemi orhaniv derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. Kyiv, 2006. № 10. S. 61-64.*
19. *Trofimova L.V. Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia diialnosti yurydychnykh pidrozdiliv orhaniv derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy. Dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.07/ Akademiia derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy. Irpin. 2003. 241 S. S.27.*
20. *Chudnov V.I. Yurydycheskaia sluzhba na predpriiaty v sovremennikh usloviakh. M.: Zkonomyka, 1970.;*
21. *Shor L.M. Orhanyzatsiia yurydycheskoi sluzhbi na predpriiatyakh y v sov-narkhozakh. M., 1964. S. 7.*

РОЗДІЛ XIV Правова природа підтримання публічного обвинувачення в суді

ПОПЛАВСЬКА Аліна Вікторівна
аспірант Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука,
прокурор відділу Житомирської обласної прокуратури

- 14.1. Поняття підтримання публічного обвинувачення в суді
- 14.2. Сутність і зміст підтримання публічного обвинувачення в суді

The legal nature of maintaining public prosecution in court
A. V. Poplavska
graduate student of the International University of Economics and
Humanities named after Academician Stepan Demyanchuk,
Prosecutor of the Zhytomyr Regional Prosecutor's Office

Правовая природа поддержания публичного обвинения в суде
A. V. Поплавская
аспирант Международного экономико-гуманитарного университета
имени академика Степана Демьянчука,
прокурор отдела Житомирской областной прокуратуры

Ключові слова: публічне обвинувачення, функція прокуратури, публічний обвинувач, сутність обвинувачення, субсидіарне обвинувачення.

Keywords: public prosecution, function of the prosecutor 's office, public prosecutor, essence of the accusation, subsidiary accusation.

Ключевые слова: публичное обвинение, функция прокуратуры, пуличный обвинитель, сущность обвинения, субсиарное обвинение.

АНОТАЦІЯ

У розділі на підставі вивчення наукових позицій правознавців охарактеризовано поняття обвинувачення як процесуальної функції прокуратури, окреслено проблематику розмежування державного і публічного обвинувачення. На підставі аналізу визначень і внутрішнього змісту понять державного і публічного обвинувачення підтверджено необхідність внесення змін до чинного законодавства України. Охарактеризовано місце підтримання обвинувачення у системі кримінально-процесуальних функцій, теоретично обґрунтовано, що саме обвинувачення є первинним для початку судочинства, оскільки воно передує усім іншим функціям, у тому числі функції захисту. Проаналізовано джерело обвинувачення, а також момент, з якого воно набуває характеру публічного. Визначено статус прокурора під час

підтримання публічного обвинувачення у суді, охарактеризовано зміст та сутність його діяльності. Окреслено поняття субсидіарного обвинувачення, на підставі якого виділено основні проблемні питання реалізації потерпілим функції підтримання обвинувачення в суді.

SUMMARY

On the basis of studying the scientific positions of jurists, the section describes the concept of prosecution as a procedural function of the prosecutor's office, outlines the issue of distinguishing between state and public prosecution. Based on the analysis of the definitions and internal content of the concepts of state and public prosecution, the need for amendments to the current legislation of Ukraine was confirmed. The place of support of the accusation in the system of criminal procedure functions is characterized, it is theoretically substantiated that the accusation itself is primary for the beginning of the proceedings, as it precedes all other functions, including the functions of defense. The source of the accusation is analyzed, as well as the moment from which it becomes public. The status of the prosecutor during the maintenance of public prosecution in court is determined, the content and essence of his activity are characterized. The concept of subsidiary prosecution is outlined, on the basis of which the main problematic issues of realization of the function of supporting the accusation in court by the victims are singled out.

АННОТАЦИЯ

В разделе на основании изучения научных позиций правоведов охарактеризовано понятие обвинения как процессуальной функции прокуратуры, определена проблематика разграничения государственного и публичного обвинения. На основании анализа определений и внутреннего содержания понятий государственного и публичного обвинения подтверждена необходимость внесения изменений в действующее законодательство Украины. Охарактеризовано положение поддержания обвинения в системе уголовно-процессуальных функций, теоретически обосновано, что именно обвинение первично для начала судопроизводства, поскольку оно предшествует всем другим функциям, в том числе функции защиты. Проанализированы источник обвинения, а также момент, с которого оно приобретает характер публичного. Определен статус прокурора во время поддержания публичного обвинения в суде, охарактеризованы содержание и сущность его деятельности. Определено понятие субсидиарного обвинения, на основании которого выделены основные проблемные вопросы реализации пострадавшим функции поддержания обвинения в суде.

14.1. Поняття підтримання публічного обвинувачення в суді

Публічне обвинувачення як першочергова конституційна функція прокуратури і як основна конституційна засада судочинства є першоосною взагалі всього кримінального процесу і провадження кримінальних справ у суді.

У теорії права немає єдиного підходу щодо розуміння сутності поняття «обвинувачення», хоча ця проблема викликає як науковий, так і практичний

інтерес. І це зрозуміло, адже обвинувачення є одним із найдавніших і найбільш значущих процесуальних явищ.

Деякі автори намагались дати визначення поняття функції обвинувачення. Так, Сербулов В.А. під обвинуваченням розуміє здійснювану згідно з вимогами кримінально-процесуального закону діяльність по формулюванню і обґрунтуванню твердження про скоєння певною особою конкретного злочину (злочинів), спрямовану на встановлення винуватої в скоєнні злочину особи, і при необхідності на забезпечення умов для покладення на неї кримінальної відповідальності або застосування заходів громадського впливу чи адміністративного стягнення¹. Однак, у цьому визначенні, на нашу думку, є один суттєвий недолік - у ньому відсутні суб'єкти обвинувачення.

Обвинувачення як процесуальна функція, як вид кримінально-процесуальної діяльності пов'язане з предметом обвинувачення, тобто з матеріально-правовим відображенням тих кримінально каранних діянь, у зв'язку з якими ведеться кримінальний процес. З точки зору Альперта С.А., під обвинуваченням треба розуміти засновану на законі процесуальну діяльність, спрямовану на викриття обвинуваченого у вчиненні злочину, застосування до нього справедливого покарання². Парадєєв В.М. доповнює вищезазначене визначення описом сукупності встановлених у справі обставин, що утворюють формулу обвинувачення та відображають склад злочину³.

Жогін М.В. і Фаткуллін Ф.Н. дотримуються точки зору, відповідно до якої під обвинуваченням варто розуміти «сукупність інкримінованих особі протиправних і суспільно небезпечних дій або бездіяльності»⁴. Карев Д.С. зазначав: «Під обвинуваченням розуміють обвинувальну діяльність, підтримання обвинувачення в суді уповноваженими на те особами, а також сутність і зміст обвинувачення в конкретному злочині»⁵. Згідно з твердженням Давидова П.М., обвинуваченням є «доведене, закріплене в процесуальному документі та спрямоване на реалізацію кримінальної відповідальності

---

¹ Рогатюк І. Функція обвинувачення - рушійна сила кримінального процесу. *Право України*. 2002. № 2. С. 79-82.

² Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2008. 303 с.

³ Рибалка О.В. Значення кримінально-процесуального доказування. *Наука і практика. Адвокат*. 2011. № 10 (133). С. 15-21.

⁴ Жогін Н.В., Фаткуллін Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. Москва : Юридическая литература, 1965. 367 с.

⁵ Советский уголовный процесс: учеб. / под ред. Д.С. Карева. Москва : Высшая школа, 1968. 552 с

твердження органу дізнання, слідчого, прокурора, судді або суду про скоєння злочину даною особою»¹.

Підтримання публічного (державного) обвинувачення в суді є однією з конституційних функцій органів прокуратури.

Важливим питанням є формулювання назви цієї функції. Так, у ст. 131-1 Конституції України зазначається, що на прокуратуру покладається функція підтримання публічного обвинувачення². Натомість у Кримінальному процесуальному кодексі України та Законі України «Про прокуратуру» міститься інша назва цієї функції — «підтримання державного обвинувачення»³⁴.

Як підкреслює Долежан В.В., у Конституції України підтримання публічного обвинувачення в суді постановлено на перше місце серед інших функцій прокуратури, що певною мірою відображає підходи Європейського співтовариства до ролі прокурора, який передусім розглядається як публічний обвинувач у системі кримінального судочинства⁵.

Публічне обвинувачення, як правильно зазначає Дьомін Ю., пов'язане з публічними органами влади. Тому необхідно детальніше проаналізувати такі поняття, як «публічність», «органи публічної влади», а також знайти відмінність і співвідношення понять «державне обвинувачення» та «публічне обвинувачення»⁶.

У перекладі з латинської «публічний» (*publicus*) означає суспільний, народний. Словник іншомовних слів трактує «публічний» як такий, що відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний, привселюдний, гласний, відкритий, загальний, загальнодоступний⁷.

Тобто, першочергово слово «публічний» означає не стільки «державний», скільки «суспільний». Держава є офіційним представником усього суспільства. І така форма державного правління, як республіка (*respublica*), в дослівному перекладі означає «суспільна справа». На думку Чиркіна В.Е., суспільну владу

---

¹ Давыдов П.М. Обвинение в советском уголовном процессе. Свердловск: Сред. Урал. кн. Изд-во, 1974. 136 с

² Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

³ Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9-13. С. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

⁴ Закон України «Про прокуратуру». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2015. № 2-3. С. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

⁵ Долежан В. В., Притика Д. М., Косюта М. В. та ін. Підтримання державного обвинувачення : навч.-метод. посібник / ред. Ю. Є. Полянського. Одеса : Фенікс, 2012. 81 с.

⁶ Дьомін Ю. Функції органів прокуратури в контексті конституційних змін. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. №3. С. 20-28.

⁷ Словник іншомовних слів : веб-сайт. URL: <https://www.jnsm.com.ua/>.

жодним чином не можна ототожнювати з публічною, тим більше державною. Державна влада є формою виявлення публічної влади. Звичайно, і публічна, і державна влада є владою народу в суспільстві, в цьому розумінні мають суспільний характер¹.

Як зазначалось вище, публічне обвинувачення пов'язане з публічними правовідносинами. За визначенням Бевзенка В.М., публічно-правовими є відносини, які поширюються або можуть поширюватись на все суспільство загалом або на його значну частину й через це мають загальнозначущий, загальносуспільний характер².

Таким чином, поняття «публічного обвинувачення» є дещо ширшим від поняття «державне обвинувачення». Адже виходячи зі змісту, вкладеного в термін «публічний», можемо констатувати, що прокурор у кримінальному провадженні виступає тепер не тільки від імені держави, а й від імені всього суспільства (принаймні більшої його частини).

З іншого боку, згідно з п. 12 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів, ухвалених VIII Конгресом ООН з профілактики злочинності і поведження з порушниками (27 серпня — 7 вересня 1990 р.), при виконанні своїх обов'язків обвинувачі захищають державні інтереси, діють об'єктивно, належним чином враховують положення підозрюваного та жертви і звертають увагу на всі обставини, що мають відношення до справи, незалежно від того, вигідні або не вигідні вони для підозрюваного. Тож, державні інтереси з огляду на концепцію загального інтересу, прав і свобод людини, по суті є тотожними публічним інтересам.

Відповідно до п. 1 Рекомендації REC (2000) 19-го Комітету Міністрів державам-членам «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції» (Ухвалена Комітетом міністрів 6 жовтня 2000 року на 724-му засіданні заступників міністрів), публічні обвинувачі — це державний орган, який від імені суспільства й у суспільних інтересах забезпечує правозастосування в разі, якщо порушення закону має наслідком кримінальне покарання, з урахуванням, з одного боку, прав особи, а з другого — потрібної дієвості системи кримінальної юстиції³.

Таким чином, з огляду на наявні колізії у законодавстві, важливим і необхідним на даний час є своєчасне внесення змін до КПК України та Закону України «Про прокуратуру» щодо функцій органів прокуратури з урахуванням поданих нових визначень і їх внутрішнього змісту.

---

¹ Чиркин В.Е. Публичная власть. Москва: Юристъ, 2005. 175 с.

² Бевзенко В. М. Публічно-правові відносини: сутність та ознаки. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 6-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_1_3.

³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2019 по справі № 404/6160/16-к. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82885531>.

Слід відзначити, що реалізація функції обвинувачення органами прокуратури на сьогодні є вкрай важливою, адже забезпечення захисту прав та інтересів людини, посилення боротьби зі злочинністю вимагають підвищення якості та ефективності в цій діяльності з боку органів прокуратури.

Враховуючи ці обставини, слід визнати, що прокурор, який затвердив обвинувальний акт, підтримує в суді обвинувачення, яке було пред'явлено слідчим. Підтримує тому, що, наглядаючи за досудовим слідством, він керував його формуванням. Завдяки цьому висновок слідчого про винність не може бути для прокурора несподіваним. Тому підтримання публічного обвинувачення в суді - логічне продовження тієї функції кримінального переслідування, яке прокурор виконував на стадії досудового слідства.

Таким чином, здійснення прокурором у суді процесуальної функції обвинувачення - це практична реалізація тих висновків, яких він дійшов у результаті нагляду за досудовим слідством у формі процесуального керівництва. Публічне обвинувачення ґрунтується на діяльності органів розслідування, зусиллями яких підозрюваний, викритий у вчиненні злочину, і повинен постати перед судом. Надійшовши до суду, обвинувачення, яке сформульоване в обвинувальному акті, втілюється в життя за допомогою інших чинників у стадії судового слідства.

Підсумовуючи, відзначимо, що підтримання публічного обвинувачення в суді є найважливішим спектром процесуальної діяльності прокурора-обвинувача, який перебуває в нерозривному зв'язку з обов'язком сприяти цілям правосуддя та має на меті кримінальне переслідування особи за вчинений злочин, представляти публічний інтерес держави та суспільства і бути гарантом законних інтересів громадян, втягнутих у сферу правосуддя у кримінальних справах.

14.2. Сутність і зміст підтримання публічного обвинувачення в суді

Функція обвинувачення посідає одне з важливих місць не тільки серед функцій прокуратури, а й у системі кримінально-процесуальних функцій. Без обвинувачення кримінальний процес був би безпредметним, а тому й непотрібним. Саме обвинувачення породжує існування інших функцій і їх розвиток (наприклад, захисту, правосуддя, вирішення справи по суті тощо)¹.

Історично склалося, що з початку свого зародження підтримання обвинувачення щодо особи покладалось на потерпілого й лише поступово передавалося в руки публічної влади.

---

¹ Рогатюк І.В. Обвинувачення у кримінальному процесі України : монографія. К.: Атіка, 2007. 160 с

Сьогодні підтримання публічного обвинувачення у суді є першочерговою конституційною функцією органів прокуратури¹.

З метою створення надійного механізму забезпечення непорушності гарантованих Конституцією України прав осіб, які беруть участь на всіх стадіях провадження в кримінальних справах, необхідна подальша оптимізація і підвищення ефективності прокурорської діяльності з підтримання публічного обвинувачення в суді, як однієї із найважливіших функцій прокурора.

Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді завжди привертало увагу як науковців, так і юристів-практиків. Прокурор в кримінальному судочинстві представляє загальнодержавні, загальносуспільні інтереси, що реалізуються в його обвинувальній діяльності. У зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України, який підтвердив рівність та змагальність сторін судового процесу, активність і професійна майстерність державного обвинувача в поданні і дослідженні доказів у суді стає одним із найважливіших чинників у забезпеченні невідворотності покарання особи за скоєний злочин і притягнення її до кримінальної відповідальності.

Водночас у науці кримінально та кримінально-процесуального права це питання є досить актуальним і проблемним.

Дослідження проводилися раніше та здійснюються сьогодні на основі праць вітчизняних і зарубіжних учених з питань кримінального процесу, прокурорського нагляду та інших правових галузей. Значний внесок у дослідження повноважень прокурора та їх реалізації в судовому кримінальному провадженні зроблено в працях Ю.П. Аленіна, Ю.М. Грошевого, В.В. Долежана, О.В. Капліної, П.М. Каркача, Г.К. Кожевнікова, М.В. Косюти, А.В. Лапкіна, В.Т. Маляренка, О.Р. Михайленка, І.Є. Марочкіна, Н.В. Марчук, О.І. Медведька, Г.В. Мовчана, В.Т. Нора, Д.П. Письменного, М.А. Погорецького, Ю.Є. Полянського, М.В. Руденка, О.М. Толочка, Л.Д. Удалової, О.Г. Шило, В.М. Юрчишина, В.П. Шибіко, М. Є. Шумила та ін.

Окремі аспекти повноважень прокурора та їх реалізації у судовому провадженні досліджувались С.А. Альпертом, М.І. Бажановим, О.В. Бауліним, В.В. Вапнярчуком, В.В. Гавриловим, В.Г. Гончаренком, М.В. Жогіним, В.С. Зеленецьким, О.П. Кучинською, Л.М. Лобойком, П.А. Лупинською, Г.А. Матусовським, М.М. Михеєнком, В.В. Молдованом, В.П. Нажимовим, Ю.Є. Полянським, О.Б. Соловйовим, О.Ю. Татаровим, В.М. Тертишником, І.Я. Фойницьким, В.М. Хотенцем, Ю.П. Яновичем та іншими вченими.

---

¹ Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Вищезазначені науковці визначили нові завдання прокурора з підтримання публічного обвинувачення в суді щодо з'ясування змісту прокурорської діяльності, ролі й процесуального статусу прокурора в суді, ефективність обвинувальної промови, розгляд кримінальних справ за спрощеною системою, зміна та відмова від підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді, тощо.

Кримінально-процесуальна діяльність характеризується тісним переплетінням і взаємозалежністю трьох основних кримінально-процесуальних функцій: обвинувачення, захисту та вирішення справи. Указані функції є в кожній кримінальній справі, у якій проводиться розслідування і яка потім передається для розгляду до суду¹.

Функція обвинувачення займає домінуюче становище у системі кримінально-процесуальних функцій. Без обвинувачення кримінальний процес був би безпредметним, а тому і не потрібним. Саме обвинувачення породжує інші функції та їх розвиток.

Необхідно зазначити, що серед наукової спільноти не досягнуто єдності поглядів щодо моменту виникнення функції обвинувачення у кримінальному провадженні та суб'єктів, які її здійснюють. Деякі вчені зазначають, що елементи функції обвинувачення виникають і здійснюються з моменту складання протоколу про затримання особи як підозрюваного. Даний протокол свідчить про висунення щодо певної особи елементів обвинувачення².

Поряд з цим, Кримінальним процесуальним кодексом України в п. 13 ч. 1 ст. 3 визначено, що під час досудового слідства кримінально-процесуальна функція обвинувачення починає реалізовуватися з моменту повідомлення особі про підозру (ст.ст. 276-279 КПК України)³.

Як зазначає Д.В. Борзих, законодавство України передбачає, що з моменту виникнення функції обвинувачення вона цілком зосереджена у слідчого. На нього покладається обов'язок об'єктивно дослідити всі обставини справи, з'ясувати обставини, які пом'якшують і обтяжують відповідальність обвинуваченого⁴.

---

¹ Нагорна В.В. Теоретичний аналіз конституційної функції прокурора з підтримання державного обвинувачення в суді. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2010. № 2. С. 208-212

² Москаленко О.В. Підтримання публічного обвинувачення в суді – основна кримінально-процесуальна функція прокурора. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2018. Том 21. С. 78-83

³ Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-13. С. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

⁴ Борзих Д.В. Функція кримінального переслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2008. № 4. С. 38-44.

З цього приводу Л.В. Півненко зазначає, що аналіз правового статусу слідчого, його компетенції показує, що він є державною посадовою особою, процесуальним інтересом якої є повне, об'єктивне, всебічне розслідування з метою встановлення усіх обставин події злочину, і конкретної ролі причетних до неї осіб. Слідчий в однаковій мірі збирає, закріплює, перевіряє, оцінює та концентрує у кримінальному провадженні як обвинувальні, так і виправдувальні матеріали і тим самим направляє свою діяльність не на захист чи обвинувачення особи, а на доброякісне документальне відтворення (реконструкцію) вчиненого злочину з метою встановлення об'єктивної істини. Виходячи з цього, слідчого ніяк не можна вважати органом, який здійснює обвинувачення, бо він виконує лише підготовчу роботу до суду і для суду¹.

Розслідуючи справу, слідчий створює належні передумови для ефективного судового розгляду. Закінчуючи свою роботу складанням підсумкового процесуального документу обвинувального акту, слідчий констатує наявність в діях особи певного складу злочину. З цим твердженням погоджується прокурор затверджуючи обвинувальний акт².

Для повного розуміння визначення обвинувачення і суб'єктів, які його здійснюють, необхідно проаналізувати п. 3 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України, де зазначено, що державне обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора, яка полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення³.

Таким чином, законодавець чітко визначив, що публічне (державне) обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора.

Співвідношення обвинувачення і захисту трактується як два взаємопов'язаних правових інститути, без яких не обходиться жодне кримінальне провадження. Доцільно зазначити, що обвинувачення є первинним стосовно захисту.

Саме обвинувачення є первинним для початку судочинства. Воно передує не тільки функції захисту, а й іншим функціям, визначення яких залишається неоднозначним. Розмежування функцій обвинувачення та вирішення справи підтверджується побудовою кримінального процесу як змагального (пункт 3 ч.

---

¹ Півненко Л.В. Досудове слідство України: проблеми функціонування. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди Серія Право*. 2003. № 3. С. 141-146

² Москаленко О.В. Підтримання публічного обвинувачення в суді – основна кримінально-процесуальна функція прокурора. Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія". 2018. Том 21. С. 78-83

³ Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9-13. С. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

1 ст. 129 Конституції України). Слід зауважити, що свою назву принцип змагальності отримав від одного з його елементів – спору сторін¹.

В основі функції публічного обвинувачення лежить певна діяльність органів прокуратури, що складає самостійний специфічний вид державної діяльності взагалі, у сучасних умовах спрямованої на західні зразки, де обвинувачення за своєю суттю зводиться до кримінального переслідування.

Функцію обвинувачення необхідно розуміти у статистиці як окреме поняття, термін і у динаміці, коли ця функція практично здійснюється, тобто коли обвинувачення функціонує заради активної поведінки осіб, які є сторонами обвинувачення. Для цього обвинувачам необхідно відповідним чином підготуватися з тим, щоб у судових засіданнях можна було б ефективно підтримувати обвинувачення.

Обвинувачення, і перш за все публічне обвинувачення, - наріжний камінь, навколо якого в судовому розгляді концентруються зусилля всіх його учасників. Обвинувачення, сформульоване в обвинувальному акті і подане прокурором до суду, являє собою основний і єдиний предмет судового дослідження.

Джерелом публічного обвинувачення є діяльність органів досудового розслідування, зусиллями яких особа, викрита як така, що вчинила злочин, у зв'язку з чим має постати перед судом. Тому, підтримання публічного обвинувачення в суді - логічне продовження тієї функції кримінального переслідування, яку прокурор виконував у стадії досудового слідства. Це обвинувачення не називають публічним, тому що в процесі розслідування воно ще може змінюватися або доповнюватися, тобто не є остаточним. Після затвердження або складання прокурором нового обвинувального акту воно набуває характеру публічного (офіційного) обвинувачення від імені держави².

Публічне обвинувачення формують і формулюють до розгляду справи в суді, і прокурор стає публічним обвинувачем саме в цей період. Участь прокурора в судовому розгляді є однією з найважливіших ділянок його діяльності. Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді – важлива гарантія винесення судом законного, обґрунтованого вироку і додержання передбачених законом прав та інтересів громадян.

У державах із високорозвинутою системою права не виникає питання про необхідність участі прокурора під час розгляду кримінальних справ у суді. Без

---

¹ Нагорна В.В. Теоретичний аналіз конституційної функції прокурора з підтримання державного обвинувачення в суді. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". 2010. № 2. С. 208-212.

² Курочка М.Й., Каркач П.М. Прокурорський нагляд в Україні: Підручник. МВС України, Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України / ред. проф. Е.О. Дідоренка. Луганськ. 2004. 424 с.

обвинувача справу не розглядають, а неявка прокурора в судові засідання тягне за собою відкладення розгляду справи.

Публічне обвинувачення завжди спрямовано проти конкретної особи. У кожному випадку воно є персоніфікованим і складається з виявлення цієї особи. Сутність публічного обвинувачення полягає в сукупності дій прокурора з відстоювання перед судом обвинувального акту про передбачений законом злочин, що його вчинила особа, яка перебуває на лаві підсудних¹.

Прокурор бере участь у допитах підсудного, потерпілого, свідків, у дослідженні висновків експертів, речових доказів і документів. Він розпочинає судові дебати після судового слідства, виступаючи з обвинувальною промовою.

В майбутньому, як зазначає О. Михайленко², кримінально-процесуальна процедура буде застосовуватися не для обвинувачення і засудження, а для того, щоб публічно і гласно показати, що людина не чинила ніяких суспільно небезпечних дій.

Проблеми публічного обвинувачення завжди перебували в центрі уваги фахівців, оскільки це складний і відповідальний вид діяльності, але особливого значення набули при обговоренні судово-правової реформи. Зараз, коли змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості відповідно до ст. 129 Конституції України є однією з основних засад судочинства, виникає питання про функції прокурора при розгляді в суді кримінальних справ.

Позитивне вирішення цього питання полягає в тому, що в суді першої інстанції прокурор виконує функцію підтримання публічного обвинувачення від імені держави.

При цьому прокурор користується процесуальним статусом сторони й виконує обов'язки щодо обґрунтування обвинувальної тези або відмови від обвинувачення, якщо воно не підтвердилося. Таке положення закріплено в КПК України³ та перестало бути дискусійним.

Водночас, не варто зводити процесуальну діяльність щодо доведення вини обвинуваченого перед судом лише до поняття «підтримання публічного обвинувачення», суб'єктом реалізації якого є прокурор. Перше місце в діяльності обвинувача в суді посідає не захист прав потерпілого, а обґрунтоване обвинувачення щодо конкретної особи, доведеність перед судом

---

¹ Рогатюк І. Функція обвинувачення - рушійна сила кримінального процесу. *Право України*. 2002. № 2. С. 79-82.

² Матієк С.В. Підготовка прокурора до підтримання державного обвинувачення в суді. Київ, Істина. 2002. 48 с.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9-13. С. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

учинення нею кримінально караного діяння та забезпечення притягнення такої особи до кримінальної відповідальності.

Варто констатувати, що за таких обставин, потерпілому нерідко доводиться обмежуватись моральною сатисфакцією того, що винна особа понесла певне покарання. Матеріальне ж відшкодування за заподіяну шкоду навіть у випадках, коли воно призначається, часто не відповідає справедливому й достатньому розміру шкоди, а в деяких випадках узагалі не виплачується. З метою гарантування прав осіб, котрі зазнали шкоди від злочину, у 2001 році до Кримінального процесуального кодексу України внесено низку змін, за якими потерпілий отримав право підтримувати обвинувачення й вимагати продовження судового розгляду у випадку відмови прокурора від обвинувачення та зміни прокурором обвинувачення за таких обставин, коли державним обвинувачем ставиться питання про необхідність застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення чи зменшення обсягу обвинувачення. Однак правовий механізм реалізації цього права досі не є досконалим¹.

Статтею 340 Кримінального процесуального кодексу України передбачено, що у випадку, коли в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що висунуте особі обвинувачення не підтверджується, він повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення та викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захисникові, потерпілому, його представникові й законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження².

Під відмовою прокурора від підтримання публічного обвинувачення в літературі розуміють особливий процесуальний інститут, який регламентує зупинення прокурором відповідної активної діяльності в напрямі обвинувачення, розпочатої на стадії досудового слідства³. Відмова від обвинувачення спричиняє припинення функції підтримання публічного обвинувачення.

Також прокурор може скористатись правом, передбаченим у статті 338 Кримінального процесуального кодексу України, і змінити раніше висунуте

---

¹ Крайнікова О.В. Правова генеза підтримання обвинувачення в суді й суб'єкти її реалізації. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2005. Випуск 6. Том 3. С. 97-100.

² Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9-13. С. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³ Зеленко О. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення. Юридичний вісник України. 2006. № 11. С. 8.

особі обвинувачення під час судового розгляду. При цьому в новому обвинувальному акті прокурор може ставити питання і про застосування кримінального закону, який передбачає відповідальність за менш тяжкий злочин чи зменшення обсягу обвинувачення.

І в першому, і в другому випадках право підтримувати обвинувачення в попередньому обсязі отримує потерпілий самостійно або за допомогою представника. Відповідно до ч. 5 ст. 340 Кримінального процесуального кодексу України, кримінальне провадження за таких обставин набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення.

Указаний підхід до закріплення статусу потерпілого, який продовжує підтримувати раніше висунуте обвинувачення, є досить формальним.

Юридична сутність кримінального провадження у формі приватного обвинувачення полягає в тому, що воно ініціюється лише потерпілим від цього злочину. Роль держави полягає в тому, щоб провести досудове розслідування та здійснити правосуддя. Процесуальна діяльність щодо доведення вини особи перед судом покладена на прокурора, а не на потерпілого. Особливість кримінального провадження у формі приватного обвинувачення на стадії судового розгляду полягає в тому, що в таких кримінальних провадженнях кримінально-правове та кримінально-процесуальне значення мають передусім волевиявлення потерпілого, його оцінка діяння та особи того, хто його скоїв¹. Відповідно, відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Що ж стосується процесуального порядку реалізації потерпілим функції підтримання обвинувачення в суді, то він залишається поза увагою законодавця. Невирішеним є і питання правової природи обвинувальної діяльності потерпілого в суді. Однозначно можна зробити висновок, що така діяльність є специфічним видом підтримання обвинувачення в суді й уже не є державним (публічним) видом².

Підтримання публічного обвинувачення означає процесуальну та публічну діяльність прокурора в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин. Потерпілий не є представником держави й публічних (суспільних) інтересів,

---

¹ Яновська О.Г. Особливості кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення за новим кримінальним процесуальним кодексом України. Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 242–245.

² Крайнікова О.В. Правова генеза підтримання обвинувачення в суді й суб'єкти її реалізації. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2005. Випуск 6. Том 3. С. 97-100.

він здійснює підтримання висунутого раніше обвинувачення виключно з власних (приватних) інтересів.

Разом із тим не можна називати таке обвинувачення приватним, оскільки обвинувальний акт щодо конкретної особи складається слідчим, після чого затверджується прокурором або ж складається прокурором самостійно, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим. Таке обвинувачення висувається особі в чітко визначеному порядку та має характер публічного обвинувачення. Потерпілий не уповноважений змінювати матеріальний зміст обвинувачення, що було сформульоване державою [27, с. 148].

Незважаючи на законодавче визначення статусу процесуальної діяльності потерпілого щодо підтримання обвинувачення в суді в разі відмови прокурора від публічного обвинувачення або його зміни у бік «пом'якшення», його не можна назвати публічно-приватним, оскільки матеріальний зміст обвинувачення залишається тим самим, що був раніше сформульований і затверджений в обвинувальному акті прокурором. У процесуальному сенсі змінюється лише суб'єкт, який продовжує підтримувати раніше висунуте обвинувачення в суді. Потерпілий у силу його процесуального статусу не має повноважень, наданих кримінально-процесуальним законом прокурору, і тому не може повноцінно замінити прокурора в підтриманні обвинувачення в суді.

У науковій літературі для виокремлення обвинувачення зі змішаною природою було запропоноване поняття субсидіарного обвинувачення. Розуміння цього терміна не є однозначним. Слушною є думка А. Александрова, який вважає, що субсидіарне обвинувачення виникає тоді, коли за відмови прокурора від обвинувачення потерпілий продовжує викривати обвинуваченого в учиненні злочину, не виходячи за межі обвинувачення, від якого відмовився прокурор¹.

Цікавою є думка О. Герасимчука, котрий на підставі аналізу різних підходів до розуміння діяльності потерпілого щодо підтримання обвинувачення в суді виділяє такі його форми: «обвинувачення, підтримане потерпілим після зміни його прокурором» і «обвинувачення, підтримане потерпілим після відмови прокурора від обвинувачення»². Указана позиція потребує доопрацювання, однак на сьогодні найбільш повно відображає сутність підтримуваного потерпілим обвинувачення в суді.

Із викладеного вбачається, що законодавцем здійснено лише формальний підхід до закріплення процесуального статусу потерпілого під час реалізації

---

¹ Александров А.С. Субсидиарный уголовный иск. *Государство и право*. 2000. № 3. С. 78.

² Герасимчук О. Захист прав потерпілого при зміні та відмові прокурора від обвинувачення. *Вісник Академії прокуратури України*. 2006. № 4. С. 80–85.

ним функції підтримання обвинувачення в суді. Визначена нормами Кримінального процесуального кодексу України природа подібного роду обвинувальної діяльності потерпілого в суді не є виправданою, загалом суперечить правовій природі кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Отже, під час розроблення змін до Кримінального процесуального кодексу України потрібно внести ґрунтовні зміни в закріплення процесуального статусу потерпілого під час реалізації ним функції підтримання обвинувачення в суді, чітко визначити його права й обов'язки як сторони обвинувачення, а також більш виважено підійти до закріплення природи названої обвинувальної діяльності. Під час розроблення проекту відповідних змін треба використовувати теоретичні надбання провідних українських і зарубіжних учених-процесуалістів, а також урахувати практику реалізації потерпілим функції підтримання обвинувачення в суді.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що публічне обвинувачення ґрунтується на діяльності органів розслідування, зусиллями яких обвинувачений, викритий у вчиненні злочину і повинен постати перед суд¹.

Обвинувачення є самостійною кримінально-процесуальною функцією, відмежованою від функції вирішення справи або правосуддя, діяльністю уповноважених на те органів або осіб, спрямованою на охорону прав та законних інтересів учасників процесу, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з метою належного вирішення справи в суді, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

На стадії кримінального судочинства прокурор має процесуальне становище сторони - обвинувача, рівноправного з іншими сторонами, які беруть участь у справі, і, підтримуючи наданими йому законом засобами державне обвинувачення, виконує таким чином державно-правову функцію кримінального переслідування, покладену на нього Законом України «Про прокуратуру»².

Органи прокуратури мають певні проблеми в організації роботи з підтримання публічного обвинувачення. Перш за все для реалізації в повному обсязі принципу змагальності прокуратура ще не має достатнього кадрового потенціалу. Безумовно, що якість публічного обвинувачення у таких випадках

---

¹ Курочка М.Й., Каркач П.М. Прокурорський нагляд в Україні: Підручник. МВС України, Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України / ред. проф. Е.О. Дідоренка. Луганськ. 2004. 424 с.

² Закон України «Про прокуратуру». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2015. № 2-3. С. 12. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

не відповідає принципу змагальності й не забезпечує невідворотності покарання винних у вчиненні злочину.

Чинний закон виходить із того, що підтримання публічного обвинувачення в суді, як і дослідження обставин справи на будь-якій стадії кримінально-процесуального провадження, має бути об'єктивним, таким, що дозволяє виявити і обставини, що викривають, і обставини, що виправдовують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його відповідальність.

Таким чином, здійснення прокурором у суді процесуальної функції обвинувачення - це практична реалізація тих висновків, до яких він прийшов у результаті нагляду за досудовим слідством. Прокурор зобов'язаний ужити всіх передбачених законом заходів для того, щоб суд постановив законний, обґрунтований і справедливий вирок.

Поряд з цим, правовий статус потерпілого під час реалізації ним функції підтримання обвинувачення в суді є розмитим, що зводить нанівець можливість використання ним наданих йому законом прав щодо підтримання обвинувачення в суді.

Указане свідчить про необхідність унесення концептуальних змін у правове регулювання інституту підтримання обвинувачення в суді.

References:

1. *Aleksandrov A.S. Subsydyarnyi uholovnyi ysk. Hosudarstvo y pravo. 2000. № 3. S. 78.*
2. *Bevzenko V. M. Publichno-pravovi vidnosyny: sutnist ta oznaky. Pravo i Bezpeka. 2009. № 1. S. 6-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_1_3*
3. *Borzykh D.V. Funktsiia kryminalnoho peresliduvannia. Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka. 2008. № 4. S. 38-44.*
4. *Herasymchuk O. Zakhyst prav poterpiloho pry zmini ta vidmovi prokurora vid obvynuvachennia. Visnyk Akademii prokuratury Ukrainy. 2006. № 4. S. 80-85.*
5. *Davydov P.M. Obvyneny v sovetskom uholovnom protsesse. Sverdlovsk: Sred. Ural. kn. Yzd-vo, 1974. 136 c.*
6. *Dolezhan V. V., Prytyka D. M., Kosiuta M. V. ta in. Pidtrymannia derzhavnoho obvynuvachennia : navch.-metod. posibnyk / red. Yu. Ye. Polianskoho. Odesa : Feniks, 2012. 81 s.*
7. *Domin Yu. Funktsii orhaniv prokuratury v konteksti konstytutsiinykh zmin. Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy. 2016. №3. S. 20-28.*
8. *Zhohyn N.V., Fatkullyn F.N. Predvartelnoe sledstviye v sovetskom uholovnom protsesse. Moskva : Yurydycheskaia lyteratura, 1965. 367 c.*
9. *Zakon Ukrainy «Pro prokuraturu». Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2015. № 2-3. C. 12. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.*
10. *Zelenko O. Vidmova prokurora vid pidtrymannia derzhavnoho obvynuvachennia. Yurydychnyi visnyk Ukrainy. 2006. № 11. S. 8.*

11. *Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1996. № 30. S. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>*
12. *Krainikova O.V. Pravova heneza pidtrymannia obvynuvachennia v sudi y subiekty yii realizatsii. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. 2005. Vypusk 6. Tom 3. S. 97-100.*
13. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2013. № 9-13. C. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.*
14. *Kurochka M.I., Karkach P.M. Prokurorskyi nahliad v Ukraini: Pidruchnyk. MVS Ukrainy, Luhan. akad. vnutr. sprav im. 10-richchia nezalezhnosti Ukrainy / red. prof. E.O. Didorenka. Luhansk. 2004. 424 s.*
15. *Maksymovych R. L. Poniattia sluzhbovoi osoby u kryminalnomu pravi Ukraini : monohrafiia. Lviv : LvDUVS, 2008. 303 s.*
16. *Matiiek S.V. Pidhotovka prokurora do pidtrymannia derzhavnoho obvynuvachennia v sudi. Kyiv, Istyna. 2002. 48 s.*
17. *Moskalenko O.V. Pidtrymannia publicnogo obvynuvachennia v sudi – osnovna kryminalno-protsesualna funktsiia prokurora. Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu "Odeska yurydychna akademiia". 2018. Tom 21. S. 78-83*
18. *Nahorna V.V. Teoretychnyi analiz konstytutsiinoi funktsii prokurora z pidtrymannia derzhavnoho obvynuvachennia v sudi. Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu "Ukraina". 2010. № 2. S. 208-212*
19. *Pivnenko L.V. Dosudove slidstvo Ukrainy: problemy funktsionuvannia. Zbirnyk naukovykh prats KhNPU imeni H.S. Skovorody Seriia Pravo. 2003. № 3. S. 141-146*
20. *Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 26.06.2019 po spravi № 404/6160/16-k. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82885531>.*
21. *Rybalka O.V. Znachennia kryminalno-protsesualnoho dokazuvannia. Nauka i praktyka. Advokat. 2011. № 10 (1 33). S. 15-21.*
22. *Rohatiuk I.V. Obvynuvachennia u kryminalnomu protsesi Ukrainy : monohrafiia. K.: Atika, 2007. 160 s*
23. *Rohatiuk I. Funktsiia obvynuvachennia - rushiina syla kryminalnoho protsesu. Pravo Ukrainy. 2002. № 2. S. 79-82.*
24. *Slovnnyk inshomovnykh sliv : veb-sait. URL: <https://www.jnsm.com.ua/>*
25. *Sovetskyi uholovnyi protsess: ucheb. / pod red. D.S. Kareva. Moskva : Vysshaiia shkola, 1968. 552 s*
26. *Chyrkyn V.E. Publychnaia vlast. Moskva: Yuryst, 2005. 175 s.*
27. *Ianovska O.H. Osoblyvosti kryminalnykh provadzhen u formi pryvatnoho obvynuvachennia za novym kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2013. № 1. S. 242–245.*

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ I ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖ ЗВІЛЬНЕННЯМ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ ТА ОСНОВНИМИ ПРИНЦИПАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	11
РОЗДІЛ II БЕЗПЕКА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ: УКРАЇНА ТА ЄВРОПА (ПОРІВНЯЛЬНЕ-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ).....	35
РОЗДІЛ III КОРУПЦІЯ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ	51
РОЗДІЛ IV ПРО ЗМІСТ І СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВУ ПРИРОДУ ДЕЯКИХ ДЖЕРЕЛ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ.....	78
РОЗДІЛ V ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА	116
РОЗДІЛ VI ЗАХИСТ КРИТИЧНИХ ІНФРАСТРУКТУР ВІД ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ – ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ.....	139
РОЗДІЛ VII ДЕЛІКТНІ ПРАВОВІДНОСИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ	154
РОЗДІЛ VIII ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ФАРМАЦІЇ	176
РОЗДІЛ IX ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ БУЛІНГУ (ЦЬКУВАННЯ) ТА ЙОГО РОЗМЕЖУВАННЯ З ІНШИМИ ВИДАМИ ДЕЛІКТІВ	196
РОЗДІЛ X ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ.....	221
РОЗДІЛ XI КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ СЕРІЙНІ ВБИВСТВА ТА ВІКТИМОЛОГІЯ ЇХ ЖЕРТВ	242
РОЗДІЛ XII АДМІНІСТРАТИВНЕ ЗАТРИМАННЯ І АРЕШТ ПІД ПРИЗМОЮ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ.....	259
РОЗДІЛ XIII ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ РОБОТИ В ДЕРЖАВНІЙ ПОДАТКОВІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ.....	290
РОЗДІЛ XIV ПРАВОВА ПРИРОДА ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ В СУДІ.....	311

CONTENT

INTRODUCTION	9
SECTION I CORRESPONDENCE BETWEEN EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY FOR CORRUPTION CRIMES AND THE BASIC PRINCIPLES OF CRIMINAL LAW	11
SECTION II SECURITY OF HUMAN LIFE: UKRAINE AND EUROPE (COMPARATIVE LEGAL RESEARCH).....	35
SECTION III CORRUPTION IN THE PRIVATE SECTOR.....	51
SECTION IV ON THE CONTENT AND SOCIO-LEGAL NATURE OF SOME SOURCES THAT ENCROACH THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE	78
SECTION V LEGAL LIABILITY OF A LAWYER.....	116
SECTION VI PROTECTION OF CRITICAL INFRASTRUCTURES FROM CRIMINAL ENCROACHMENTS IS THE BASIS OF THE COUNTRY'S NATIONAL SECURITY.....	139
SECTION VII TORT LEGAL RELATIONS IN THE ACTIVITY OF EXECUTIVE BODIES OF UKRAINE	154
SECTION VIII LEGAL LIABILITY FOR OFFENSES IN THE FIELD OF PHARMACY	176
SECTION IX THE CONCEPT, NATURE AND CHARACTERISTICS OF BULLYING (HARASSMENT) AND ITS DISTINCTION FROM OTHER TYPES OF TORTS	196
SECTION X GENERAL CHARACTERISTICS OF THE EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY FOR CORRUPTION CRIMES	221
SECTION XI CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PERSONS WHO COMMIT SERIAL KILLINGS AND VICTIMOLOGY OF THEIR VICTIMS.....	242
SECTION XII ADMINISTRATIVE DETENTION AND ARREST UNDER THE PRISM OF RESPECT FOR HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS	259
SECTION XIII THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF LEGAL WORK IN THE STATE TAX SERVICE OF UKRAINE	290
SECTION XIV THE LEGAL NATURE OF MAINTAINING PUBLIC PROSECUTION IN COURT	311

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	10
РАЗДЕЛ I СООТВЕТСТВИЕ МЕЖДУ УВОЛЬНЕНИЕМ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА КОРРУПЦИОННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ И ОСНОВНЫМИ ПРИНЦИПАМИ УГОЛОВНОГО ПРАВА	12
РАЗДЕЛ II БЕЗОПАСНОСТЬ ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА: УКРАИНА И ЕВРОПА (СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ)	36
РАЗДЕЛ III КОРРУПЦИЯ В ЧАСТНОМ СЕКТОРЕ	51
РАЗДЕЛ IV О СОДЕРЖАНИИ И СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЙ ПРИРОДЕ НЕКОТОРЫХ ИСТОЧНИКОВ, УГРОЖАЮЩИХ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ	79
РАЗДЕЛ V ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ АДВОКАТА	116
РАЗДЕЛ VI ЗАЩИТА КРИТИЧЕСКИХ ИНФРАСТРУКТУР ОТ ПРЕСТУПНЫХ ПОСЯГАТЕЛЬСТВ – ОСНОВА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ	139
РАЗДЕЛ VII ДЕЛИКТНЫЕ ПРАВООТНОШЕНИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ УКРАИНЫ	154
РАЗДЕЛ VIII ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРАВОНАРУШЕНИЯ В СФЕРЕ ФАРМАЦИИ	176
РАЗДЕЛ IX ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И ПРИЗНАКИ БУЛЛИНГА (ТРАВЛИ) И ЕГО РАЗГРАНИЧЕНИЕ С ДРУГИМИ ВИДАМИ ДЕЛИКТОВ	196
РАЗДЕЛ X ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА КОРРУПЦИОННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	221
РАЗДЕЛ XI КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЦ, СОВЕРШАЮЩИХ СЕРИЙНЫЕ УБИЙСТВА И ВИКТИМОЛОГИЯ ИХ ЖЕРТВ	242
РАЗДЕЛ XII АДМИНИСТРАТИВНОЕ ЗАДЕРЖАНИЕ И АРЕСТ ПОД ПРИЗМОЙ СОБЛЮДЕНИЯ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА	259
РАЗДЕЛ XIII ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЮРИДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ГОСУДАРСТВЕННОЙ НАЛОГОВОЙ СЛУЖБЕ УКРАИНЫ	290
РАЗДЕЛ XIV ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ПОДДЕРЖАНИЯ ПУБЛИЧНОГО ОБВИНЕНИЯ В СУДЕ	311

In various countries, the complex of issues related to the legal liability for misconduct is resolved differently. The same action may be considered in different countries by different bodies in different procedural order. Even jurisdiction will fall under different branches of power: executive or judicial. Documents, procedures, etc. are also different.

This collective monograph is devoted to the study of legal liability for offenses. The research is aimed at a wide range of readers who are interested in the science of delinquency - delictology: judges, lawyers, prosecutors, legal scholars, students and cadets of law schools.

The text of the sections of the monograph is submitted in the author's edition.

The monograph "Delictology" was published with the assistance of the NGO "European Institute of Postgraduate Education" (Kyiv, Ukraine).

В разных странах комплекс вопросов, связанных с юридической ответственностью за совершение проступка, решается по-разному. Одно и то же деяние может стать предметом рассмотрения в разных странах различных органов в разном процессуальном порядке. Даже юрисдикция будет подпадать под разные ветви власти: в исполнительную или судебную. Оформление документов, совершение процедур и т.п. также различаются между собой.

Исследованию вопросов, связанных с юридической ответственностью за совершение правонарушений посвящена эта коллективная монография. Исследование рассчитано на широкий круг читателей, интересующихся наукой о правонарушениях - деликтологии: судей, адвокатов, прокуроров, ученых-правоведов, студентов и курсантов юридических учебных заведений.

Текст разделов монографии подается в авторской редакции.

Монография «Деликтология» издана за содействием ОО «Европейский институт последиplomного образования» (Київ, Україна).

У різних країнах комплекс питань, пов'язаних з юридичною відповідальністю за вчинення проступку, вирішується по-різному. Одне і те ж діяння може стати предметом розгляду в різних країнах різних органів у різному процесуальному порядку. Навіть юрисдикція буде підпадати під різні гілки влади: під виконавчу або судову. Оформлення документів, вчинення процедур тощо також різняться між собою.

Дослідженню питань, пов'язаних з юридичною відповідальністю за вчинення правопорушень, присвячена ця колективна монографія. Дослідження розраховане на широке коло читачів, які цікавляться наукою про правопорушення – деліктологією: суддів, адвокатів, прокурорів, вчених-правознавців, студентів та курсантів юридичних навчальних закладів.

Текст розділів монографії подається в авторській редакції.

Монографія “Деліктологія” видана за сприянням ГО “Європейський інститут післядипломної освіти” (м. Київ, Україна).

DELIKTOLOGIE

Kolektivní monografie

Vědecké vydání

ДЕЛИКТОЛОГИЯ

Коллективна монографія

Наукове видання

DELICTOLOGY

Collective monograph

Scientific edition

ДЕЛИКТОЛОГИЯ

Коллективная монография

Научное издание

Signed for printing 30.04.2021
Press: Tiskárna Grafema, s.r.o., Hranice, Česká republika